

MINISTERUL EDUCAȚIEI
ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

ANNA STOLETNEĂYA
LIDIYA YUSÜMBELI
MARIYA ÇERNİOGLO

Gagauz

dili hem literatura

5

KLAS

ȘTIINȚA

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

ANNA STOLETNEĂYA LIDIYA YUSÜMBELI
MARIYA ÇERNİOGLO

Gagauz

dili hem literatura

Știința, 2024

Acest manual este proprietate publică, editat din bugetul de stat, sursa Ministerul Educației și Cercetării, și transmis cu titlu gratuit.
Manualul școlar a fost elaborat în conformitate cu prevederile Curriculumului la disciplină, aprobat prin ordinul ministrului educației și cercetării nr. 1124 din 20 iulie 2018.
Manualul a fost aprobat prin ordinul ministrului educației și cercetării nr. 683 din 15. 05. 2024 ca urmare a evaluării calității metodico-științifice.

(Denumirea instituției de învățământ)

EVIDENȚA UTILIZĂRII MANUALULUI:

Anul de folosire	Numele și prenumele elevului	Anul de studii	Aspectul manualului	
			La primire	La returnare

Dirigintele clasei verifică dacă numele, prenumele elevului sunt scrise corect.
Elevii nu vor face niciun fel de însemnări în manual.
Aspectul manualului (la primire și la returnare) se va aprecia de diriginte cu unul dintre calificativele: nou, bun, satisfăcător, nesatisfăcător.

ÎNȚREPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ

ȘTIINȚA

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373 22) 73-96-16 (anticamera); (+373 22) 73-99-94 (marketing)
(+373 22) 73-99-83 (depozit); fax: (+373 22) 73-96-27
e-mail: prini_stiinta@yahoo.com
www.editurastiinta.md

Responsabile de ediție: Larisa Dohotaru, Natalia Ciobanu
Redactor: Svetlana Todorova
Machetare computerizată: Ion Dogaru
Copertă: Romeo Șveț
Ilustrații: Daniela Spănu, Irina Oleinic

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Întreprinderii Editoriale-Poligrafice Știința.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Stoletneăya, Anna.
Gagauz dili hem literatura: 5 klas / Anna Stoletneăya, Lidiya Yusümbeli, Mariya Çernioglo ;
Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. – [Chișinău] : Știința, 2024 (Bavat-Print). – 214, [2] p.
Editat din bugetul de stat.
ISBN 978-9975-85-447-4.

İÇİNDEKİLÄR

TEKRAR

§ 1. Laf. Cümlä. Tekst	9
Nikolay Baboglu <i>Ana dilimiz</i>	16
§ 2. Söz payları	17
Gavril Gaydarcı <i>Ana tarafım</i>	18

TEMA 1. VATAN HEM ANA DİLİ

Sözleşmäk kulturası

§ 1. Komunikativ situatıyası	23
§ 2. Sözleşmäk situatıyaların özellikleri	26

Dil teorıyası

§ 1. Fonetika hem grafika	31
§ 2. Gagauz dilinin alfabeti	32
Mina Kösä <i>Benim tarafım</i>	34
§ 3. Soslär. Vokal hem konson sesleri	36
§ 4. Vokal dönmesi	39
§ 5. Gagauz dilinin vokal garmonıyası	41
Nikolay Tanasoglu <i>Bucak, Bucak</i>	42
§ 6. Konsonnar. İkili konsonnar	45
Mina Kösä <i>Kimä ana biz deeriz</i>	46
§ 7. V konsonun dooru yazılması	48
§ 8. H konsonun dooru yazılması	49
§ 9. Y (yot) konsonun dooru yazılması	50
§ 10. Konson garmonıyası	52
Kosti Vasilioglu <i>Bucak</i>	52
§ 11. Kısım. Urgan	53
§ 12. Lafların sıradan-sıraya geçirilmesi	55
Vasi Filioglu <i>Bucak</i>	57
§ 13. Fonetika analizi	58

Folklor

§ 1. Folklor janraları	58
§ 2. Söleyişlär	59
§ 3. Bilmeycelär	62
§ 4. Halk türküleri	64
<i>Kontrol edin kendinizi!</i>	68

TEMA 2. UŞAKLIK HEM AYLÄ

Söz teorıyası

§ 1. Baalantılı söz hem onun uurları: dooruluk hem demeklik	70
Cücä Todur (<i>halk masalı</i>)	71
§ 2. Tekst – baalantılı sözün bir payı	76

Dil teorıyası

§ 1. Gagauz dilinin leksikası	77
Gavril Gaydarcı <i>İki ool</i>	79
§ 2. Lafların maanaları. Birmaanalı, çokmaanalı laflar	81
§ 3. Sinonimnär. Omonimnär. Antonimnär ..	84
Dimitri Kara Çoban <i>Nışannar</i>	85
§ 4. Profesional lafların hem terminlerin kullanılması	86
Nikolay Baboglu <i>Vani Çilingir</i>	88
§ 5. Dialekt lafları	93
§ 6. Frazologizmalar	96
Nikolay Baboglu <i>Çiçeklik başçası</i>	96

Söz teorıyası

§ 1. Literatura teksti. Tekstin düzülmesi, payları	100
Kardaşlar (<i>halk masalı</i>)	102
§ 2. Tekstin paylarında leksika hem gramatika baalantıları	105
§ 3. Tekstin düzülmesi: teması öz fikiri	106
Petri Çebotar <i>Yıldız şafkı</i>	109
§ 4. Tekstin planı	111
§ 5. Nicä takrir yazmaa	113

Refleksiv yazısı

§ 1. Aylä kıyadı, mektubu	116
§ 2. Kutlamak sözü	119
Todur Marinoglu <i>Biyaz fıstan giimiş aaçlar</i>	119
<i>Kontrol edin kendinizi!</i>	122

TEMA 3. UŞAKLIK HEM OYUNNAR

Literatura janraları

Peti Çebotar <i>Nastradinin türküsü</i>	126
§ 1. Annatma	128
§ 2. Süjet	131
Kosti Vasilioglu <i>Goguşun duuma günü</i>	132

Laf kuruluşu

§ 1. Lafların morfemaları	134
§ 2. Laf kuran hem laf diştirän afikslär	136
Dimitri Kara Çoban <i>Panayırdan</i>	137

§ 3. Laf kuruluşu analizi	138
Todur Marinoglu <i>Dostluk</i>	139
§ 4. Sadä, kurulu hem katlı laflar	140
Stepan Bulgar <i>Sandi hem Girgina</i> <i>üürenerlär çölmek yapmaa</i>	142
§ 5. Çiftli laflar	143

Artistik kolaylıkları

§ 1. Metafora	145
Nikolay Baboglu <i>Çiidemnär</i>	145
§ 2. Epitet	147
Todur Zanet <i>Şen oynêêr gaguzlar</i>	148
§ 3. Uydurma	149
Todur Zanet <i>Evlär</i>	149
Vasi Filioglu <i>İlkyaz sesi</i>	150
Vasi Filioglu <i>Güneş</i>	151
Vasi Filioglu <i>Ekmek için söz</i>	151

Söz teoryası

§ 1. Tekst tipleri	152
§ 2. Annatma tekstlär	154
§ 3. Yazdırma tekstlär	156
§ 4. Fikirlemä tekstlär	159
Mina Kösä <i>Dünnenin temeli</i>	161
§ 5. Annatma tekstlerin strukturası	163
§ 6. Annatma tekstlerdä yazdırma elementleri	165

Funkşional yazısı

§ 1. Telefon mesajı	166
Dionis Tanasoglu <i>İlkyazım geldi</i>	167
§ 2. Bilet	169
Todur Marinoglu <i>Gül-çiçek dolaylar</i>	169
Kontrol edin kendinizi!	171

TEMA 4. İİLİK HEM GİRGİNNİK

Dil teoryası. Morfolojiya

§ 1. Söz payları	172
§ 2. Adlık	175
Dionis Tanasoglu <i>Analar</i>	175
§ 3. Kendili hem adetçä adlıklar	178
Nikolay Baboglu <i>Lunga-Lunga derecik</i>	178
§ 4. Cannı hem cansız adlıklar	181
Todur Marinoglu <i>Lüzgär oynêêr</i>	181
§ 5. Adlıkların kurulması	184
Kosti Vasilioglu <i>Paskellä</i>	184
§ 6. Adlıkların hallanması	188
§ 7. Konsonnan bitän adlıkların hallanması	190
Petri Çebotar <i>Fenalık</i>	190
§ 8. Vokalları bitän adlıkların hallanması	195
§ 9. K konsonnan bitän çokkısımnı adlıkların hallanması	196
§ 10. Adlıkların saabilik forması	199
Nikolay Baboglu <i>Anam</i>	199
§ 11. Saabilik formasında adlıkların hallanması	201
§ 12. Adlıkların morfolojiya analizi	207

Uydurulma yazısı

§ 1. Yaşamaktan annatma	210
Stepan Bulgar <i>Karpuz</i>	210
Kontrol edin kendinizi!	215

Sentäbrinin **1!**

SAYGILI ÜÜRENİCİLÄR!

Siz artık 5-inci klastaysınız! Çekedersiniz üürenmäâ gagauz dilinin sistemni kursunu. Bu eni kiyat sizdän isteer, ki olasınız dikat, eni materialları üürenärkän, çalışasınız annamaa gramatikada olan proşesleri, bulasınız lafın içindä, lafların hem cümlelerin arasında baalantıları.

Kiyat kolaylık verecek lafın dünnesini taa derindän üürenmäâ hem dä sözünüzdä onu taa üüsek uurda kullanmaa.

„Gagauz dili hem literatura” bölümnerdän kurulu kiyatta hepsi var: tekrarlamak ta, eni materialların kuralları da. Bu kurallara görä siz üüreneceniz cümlelerin, sözlerin, tekslerin dooru kurulmasını, lafların yazılmasını orfografiya tarafından, leksika, stilistika hem punktuatıya tarafından.

En önemni sizin için: herbir temayı, kuralı çalışasınız annamaa da onu praktikada kullanmaa.

Kiyat düzülü ölä, ki olacek kolaylık kendi fikrinizi konuyulan baalı serbest açıklamaa, gagauz dilinin sıralını bilim kurallarına görä üürenmäâ hem dä ana dilini bol-bol sözünüzdä kullanmaa.

Dikatınızı çekeriz, ki „Gagauz dili hem literatura” kiyadı integrir formasında düzülü. Ölä dä üürenilecek. Gramatikaylan baalı soruşlar çözülecek literatura tekstlerin yardımınan.

Ama literatura tekstlerini da dikatlı okuyun, çünkü sade literatura olur sizi üüretsin girmäâ yaşamanın, sözleşmenin büülü evinä, neredä siz buluşaceniz türlü personajlarlan, kantarlayaceniz üüredicinin, kafadarların yardımınan personajların yaptıklarını; üüreneceniz tanımaa, neyä deerlär „iilik”. Çıkışta siz mutlak göreceniz, ani iilik, dooruluk, dostluk, enseyip kötülüü, üsteleyip yalancılı, götürerlär adamı ileri, çıkarêrlar onu aydınnık yola.

Paalı üürenicilär! Üürenmäk – zor bir iştir, ama çok çalışarsaydınız, başarılarınız ii olacek.

Kiyadın avtorları

Annaşılmiş nişannar

orfografiya

sözlük

soruşlar

okumak için tekst, şiir

çiftlerdä iş

grupada iş

evdä iş

1. fonetika analizi

2. laf kuruluşu analizi

3. morfologiya analizi

4. sintaksis analizi

ANA TARAFIM!

TARAFIM

I

Tarafım, sän tarafım,
Ne gözälsin, korafım:
Çok cömertsin sän, topraam,
Gagauz Yerim, Bucaam!

II

İlk adım sendä yaptık,
Hem ana da biz dedik,
Kauşu sevdik dinmáz,
„Oglanı” çaldık bitmáz.

Refren:

Gagauziya – hoşluum,
Çok sevin, koru dostluu,
Bayraanı üüsek kaldır,
Sän benim paalı halkım!

III

Gagauziya, mutlu erim,
Vatanımsın sän benim,
Pek işçidir insanın,
Elleri keser altın.

IV

Ne zorluk seni kırdı,
Ne zaman dolaştırdı.
Allahım, koru topraa:
Gagauz Yeri, Bucaa!

Refren:

Gagauziya – hoşluum,
Çok sevin, koru dostluu,
Bayraanı üüsek kaldır,
Sän benim paalı halkım!

TEKRAR

1 Yukarkı resimä bakıp, cuvap edin soruşlara.

- Çocuklar hem kızçaazlar nezaman hem nereyi giderlär?
- Ne var onnarın ellerindä, arkalarında?
- Acaba, kimä onnar çiçekleri götürerlär?

2 Okuyun teksti.

Şkola

Tez geçti şen **yaz**. Geldi ceviz ayı, **geldi** vakıt şkolaya gitmää. Sevinçli hem pek donaklı karşıladı **o** bizi. Biz dä, olarak **şkolamızın** inanç **dostları**, sevindik **bu** karşılaşmaya. Büyük **çiçek demetlerini** paalı **üüredicilerimizä** ilk Bilgi günündä baaşladık.

Biz **bastık** şkolanın eşiklerinä, sora girdik geniş **koridorlara**, açtık kapuyu **aydınnık** hem kuytulu **klasımıza**. Her gün burada **biz**, üürenicilär, havezlän kablederiz eni, **meraklı**, **taazä** bilgileri. Boşuna demeerlär: „*Bilgisiz yaşamaa – sade eri kaplamaa...*”

1. Annadin, ne bilersiniz škola için. Neyä üüreder škola?
2. Aklınıza getirin, neyä deniler adlık, nışannık, aderlik hem işlik.
3. Nışanni laflara soruşları koyup, belli edin onnarın söz payını.

§ 1. Laf. Cümlä. Tekst

Laf

3

Okuyun üç sırayı. Neylän onnar ayırılêr biri-birindän?

1. Tabiat, şen, şaşêrız, denizlär, yıldız, üüsek, bayırlar.
2. Siiretmää dolayları, sesli avaz, serin hava, gercik başça, göl boyu, zengin toprak.
3. Ana topraamı bän doyamam siiretmää.

4

Okuyun demekli şiiri.

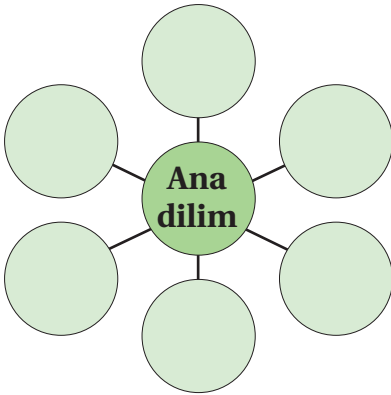
Ana dilim

Ana dilim – tatlı bal,
Salkım çiçää kokusu,
Şırasını üklü dal
Vermiş gömeç dolusu.

Ana dilim – gözäl ses,
Maanä-türkü avası.
Onu işidän herkez
Doymaz, geçmâz avazı.

Dili läázım bilelim,
Biz ona, inan, evladız,
Dili hiç kaybetmeyelim,
Salt onunnan biz insanız.

Dionis Tanasoglu

1. Angı laflar göstererlär dilimizin güzelliini, kuvedini?
2. Neylän avtor yaraştırêr ana dilini?
3. Siz dâ taa nelärlän var nicä yaraştırırsınız ana dilimizi? Gösterin çevredä.

Käämil bizim dilimiz

Kıymetli bizim dilimiz, käämil. Tenä-tenä seslär düzer lafı, laflar – cümleyi-fikiri, ayırı-ayırı fikirlär dä – insanın sözünü.

Herbir laf – sedef, altın taşların yalabık kıymeti. Yaklaş lafa, annamaa savaşı onu, canınnan duymaa. Laf diri, o soluyêr, o da bir can.

Herbir lafçaaz – şılak sızıntısı, ama herbirinin var kendi tekrarlanmaz rengi, benizi, boyası... Titireder, üreeni oynadêr o benizlär, güneştä sabaalenki çii paklına benzeerlär.

Sesirgen laflara, da onnar başlayacak annatmaa şaşılacak işleri...

Yavaş deniz, üüsek yıldız, kır çiçecii, çayırda semiz ot, göl saazı, çöşmä sucaazı, eski köprü, yaşlı meşä, ilin lüzgär, bulut avazı – onnar da danışêr sana, körpâ dostum, seslän...

Peetlerimiz dä nekadar kıvrak hem gercik... Okuyun...

Uydurulma tekst

1. Neçin bizim dilimiz käämil bir dil?
2. Lafın paalılını avtor neylän yaraştırêr?
3. Neçin lääzım sesirgenmäâ laflara?
4. Neyä bizi teklif eder avtor bitki cümläylän?

1. Bän, gölümüz, sevmäâ, üzmäâ, bizim.
2. Yıldızlara, altın, bakmaa, bän.
3. Güneş, yalabık, şılacıklar, oynamaa, su üstündä.
4. Güz, kısılmaa, artık, günnär.

Cümlä

Cümlä – maanayca hem gramatikayca baalı birkaç laf, angıları göstererlär bir dolu fikir. Sadä cümlä kimär kerä düzülü bir laftan da. **Örnek:** Güz. Sıcaktı.

Cümlelerin yardımınnan insannar söyleyebilirler kendi fikirini, duygularını, sorêrlar biri-birinä nesä, isterler birbişey, teklif ederler. **Sölemäk neetinä** görä olêrlar: annatma, izin, soruş.

Annatma cümlä

Cümlä, angısı annadêr, söleer nesä. Annatma cümlelerin sonunda taa sık nokta (.) koyulêr.

Örnek: Aaçlardan sarı yapraklar silkinerlär.

Soruş cümle

Cümlä, angısında birbişey için sorulêr. Soruş cümleinin bitkisindä soruş nışanı (?) koyulêr.

Örnek: Ne isteersin almaa büün panayırdan?

İzin cümle

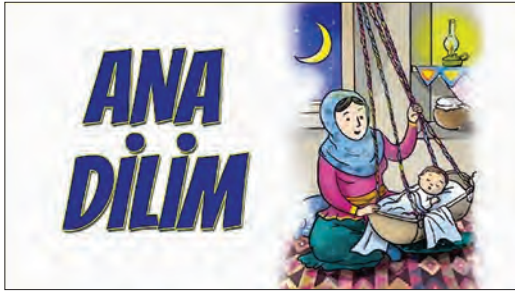
Cümlä, angısında gösteriler lafedenin yalvarması, istemesi, nasaatı ya sımarlaması. İzin cümleinin bitkisindä taa sık nokta (.) koyulêr.

Örnek: Bakma üzünä, bak içinä.

7

Okuyun teksti. Aşaadaki teksttän ayırıp, çıkarın annatma, soruş hem izin cümleleri. Annadın onnarın durguçluk nışannarı için.

Koru hem kullan ana dilini!

Gagauzlar binnärcä yıl koruyabilmişlär o zenginnikleri, ani dedelerindän kalmış. Büünnän-büün gagauzlar dünnedä var. Bir küçük, auç gibi, halk, ama okadar büyük hem zengin kulturasınan.

Nelär girer halkın kulturasına? Ne tutêr halkı dünnedä? O halkın adetleri, din hem inan adetleri, korunan yortuları, folkloru (söleyişlär, bilmeycelär, masallar, türkölär, maanilär,

cümbüşlär hem başka), halkın bütün literaturası, zanaatları hem oynunnarı. Hepsini bunnarı hem bütün halkın arifliini vardı nasıl korumaa, elbetki, sade dilin yardımınan.

Ana dilinin sözleri başlêrlar sallangaç türkülerindän, ananın hem bobanın yalpak laflarından hem nasaatlarından. Biraz büüdüynän, peydalanêrlar Allaha ürektän danışmakta – sıcak duada. Sora o sözlär brakmêrlar seni artık bütün yaşamak uzunnuunda.

Sev dilini, üüren, koru, gözlerini gibi, hem kullan!

Uydurulma tekst

1. Baalı mı herbir cümleinin içindä laflar gramatikayca?
2. Var mı herbir cümleinin kendi ayırı maanası?
3. Var mı herbir cümleinin kendi intonaşıya sonu?

Hesaba alın!

Nr.	Örnek cümle	Neetä görä	İntonaşıyaya görä
1.	Gagauziya – bizim duuma erimiz hem paalı Vatanımız.	annatma	duygusuz

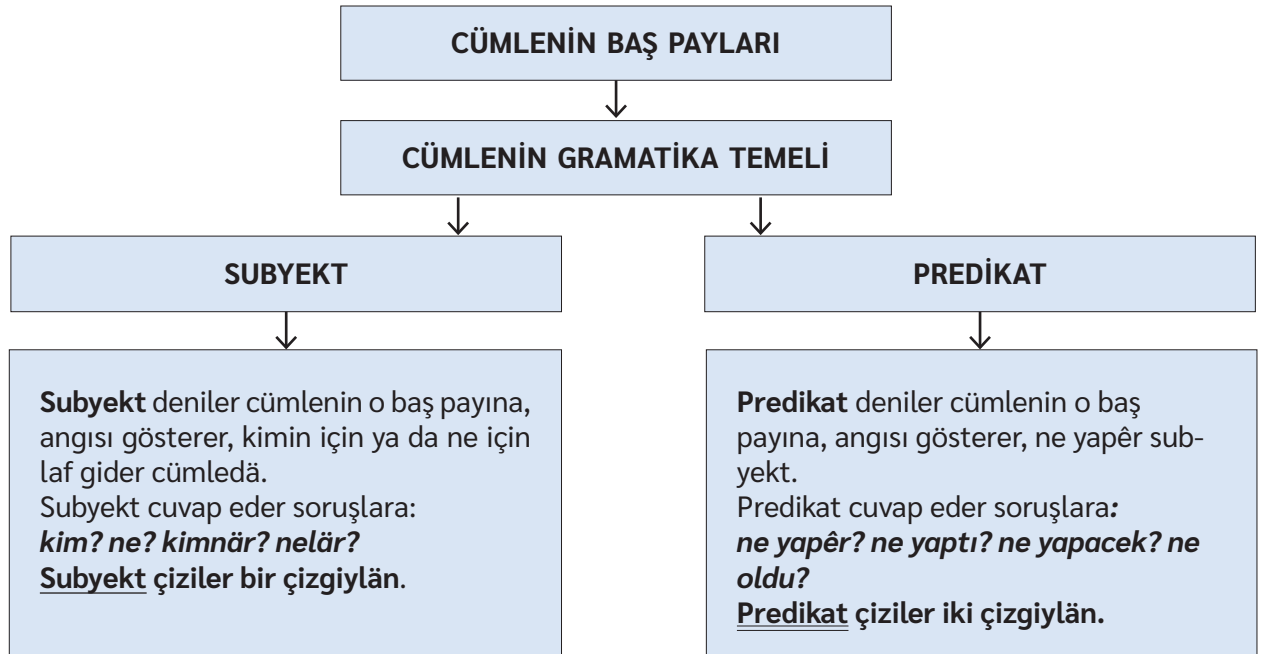
2.	Ne gözäldir Bucakta yaz geceleri!	annatma	duygulu
3.	Uşaklar, okuyun evdä bu annatmayı da cuvap verin soruşlara.	izin	duygusuz
4.	Koruyun ana dilinizi, kaldırın onu taa üüsek uura!	izin	duygulu
5.	Tutêrsınız mı gagauz adetlerini ayledä?	soruş	duygusuz
6.	Pıı, mari Länka, heptän mi gidersiniz aşırıya yaşamaa?!	soruş	duygulu

8

Okuyun teksti da yazın onu tefterinizä. Nişannı cümlelerdä subyektlerin altını bir çizgiylän çizin, predikatların – iki çizgiylän.

Gagauzların kültürası

Dünnedä yaşêêr çok türlü halk. Herbir halkın temeli – dil hem kultura. Gagauzların da kültürası yaşêêr hem ilerleer. Şindiki vakıtta Avtonomiyamızda çalışêr Kultura evleri, bibliotekalar. Kasabalarda hem küülerdä resim hem muzıka şkolaları açık. Çadırdä bulunêr Gagauz millet drama teatrusu. **O taşıyêr D. Tanasoglunun adını.** Komratta işleer oyun ansamblileri „Kadınca” hem „Düz ava”. Vatanımızda biliner bizim yortularımız „Hederlez”, „Kasım”, festival „Gagauz türküsü” hem başka konkurslar. Anılmış kultura zaametçileri Stepan Kurudimov, Marina Radiş, Pötr Vlah hem başkaları bütün dünneyä gagauzları bildirdilər.

Tekrarlayın!

Cümlä – bütün bir fikir ya da yalvarmak, izin, soruş gösterän bir ya da birkaç laf.	
Sölemäk neetinä görä	annatma, soruş, izin.
Sölemäk intonaşiyasına görä	duygulu, duygusuz.
Baş payların varluına görä	bir başpaylı, iki başpaylı.
İkincili payların varluına görä	dar, geniş.

- 9 Okuyun demekli teksti. Cümlelerdä baş payların altını çizin. Nesoy bu cümlelär sölemäk neetinä görä? İntonaşiyasına görä?

Käämil gecelär Bucakta! Aaçlarda hiç bir yapracık ta titirämeer! Yavaşıcık yatêr türlü-türlü dikiştä yamalar gibi meralar. İlin lüzgercik soluklandırêr, getirer gözäl kır çiçeklerinin kokularını. Bülbüllär çalêrlar yakında, ilerdä yalabıyêr göl.

Stepan Bulgar

- Annadın, nesoy gecelär Bucakta.

- 10 Aşaadaki cümleleri okuyun. Sadä cümleleri çıkarın, bulun gramatika temelini. Nesoy bu cümlelär sölemäk neetinä görä?

Koyunnar kaybelmiş. Ne yapsın çocuk şimdi? Başlêêr aaramaa hayvannarı, ama doz-dolayda can-cun yokmuş. Gider çocuk da görer, ani nesä uzakta biyazlanêr. Ama aldatmış onu gözleri, neçinki o görmüştü biyaz taşları. Acaba, nereyi kaçtılar bu koyunnar?!

can-cun
doz-dolayda

Oturêr çocuk erä da başlêêr aalamaa. Ama umut onu hiç brakmêêr. Girişer o kaçınmaa oyani-buyanı, tırmaşêr aaca, ama o bişey görmeer... Sansın erä girmişlär o koyunnar!

Vakit geç olêr, tombarlak ay göktä yukarı çıkêr. Bulutlar kaymışlar, ay aydınlatmış ortalı.

Stepan Bulgar

Cümlelerin ikincili payları taa derindän açıklêrlar hem taa genişän cümlelerin maanasını annadêrlar. İkincili paylar biri-birini dâ var nicä açıklasınar, doldursunnar, tamannasınar.

CÜMLENİN İKİNCİLİ PAYLARI

TAMANNIK

BELLİLİK

HALLIK

TAMANNIK

— — — — —

Predikatı annadêr, işin obyektini gösterer hem soruşlara **kimi? neyi? ne? kimä? neyä? kimdä? nedä? kiminnän? neylän? kimin için? ne için?** cevap eder.

Örnek: Vani musaafirini (**kimi?**) geçirdi sokaa.

BELLİLİK

~~~~~

Obyektlerin nişanını gösterer hem soruşlara **nesoy? angı? kimin? neyin? angısının? kaçınıcı?** cevap eder.

Örnek: Eni (**angı?**) evin yanında vardı bir **alçak (nesoy?)** sundurma.

HALLIK

— • — • —

Gösterer, nicä, nezaman, neredä hem ne neetlän iş olêr, soruşlara **neredä? näanı? näändan? nezaman? neçin? ne neetlän?** cevap eder hem başka.

Örnek: Deredä (**neredä?**) uşaklar tıynak tuttular.

11

Aşaadaki dar cümlelere ekläyin ikincili payları. Yapın cümlelere sintaksis analizi.

Güz zamanı. Havalar serinneer. Lüzgär eser. Yapraklar düştülär. Erlär alacalandı. Kırklar dinnener.

Tekst

12

Aşaadaki yazıları okuyun da söläyin, angısına tekst deniler.

a) Varmış üç kardaş. Kaz bir islää maaza. Çiçeklär sevindirerlär insanı. Nezaman bu işlär olmuşlar, kimsey bilmeer. Kışın uşaklar beenerlär kaarcaazlan atışmaa. Neçin dădu uyuklêr?

b) İlkyazdı. Sokaklarda çamur artık az kalmıştı. Olurdu kuru yolcaazlar. Ganilerin aulundan görünürdü küüyün kenarında toloka. Orada da artık sade çukurlarda biyazırdı sat-pat kaar. Ama kara erlär dâ artık eşerirdilär. Çimen büüyärdi.

TEKST – o birkaç cümlä, maanayca hem gramatikayca baalı biri-birinä.

Teksttä gösteriler tema, öz fikiri, oluşlar.

Tekstä var nicä koymaa **ad**, angısı açıklêêr onun temasını.

Dooru kurulmuş tekstin herkerä **kompozitiya** bütünnüü var – **çeketmesi, temel payı hem bitkisi**.

13 Dikat okuyun cümleleri. Cümleleri erleştirin lăázımnı sıraya, ki tekst olsun.

Onnar sıcak taraflara giderlär. Geç güz geldi. Suuk lüzgär aaçları бүker. Boz bulutlar göktä üzer. O sarı yaprakları erä atêr. Kuşlar sürülerä toplanêrlar.

- *Tekstin adını koyun, yazın onu tefterinizä.*
- *Nışannı cümledä baş hem ikincili payları çizün, lafların üstündä söz paylarını yazın.*
- *Angı soruşlara cuvap ederlär cümlenin baş payları? Örneklerinizdä gösterin.*

14 Okuyun teksti. Ne teklif eder avtor biz işidelim?

Gagauz dilinin gözellii

Gagauz dili herbirinä açılêr kendi gözellinnän ozaman, açan var derin hem çetin baalantı dilin hem insanın arasında, açan var baalantı kişinin hem halkın arasında. Bu baalantıyı tutêr sade bir iş – o sevgi, sevgi hem saygı halkına, dilinä, dedenä, ana topraana. Herbir halkın literaturasında var peetçilär hem yazıcılar, angıları derin duyêrlar bu sevgiyi. Onnar annadêrlar okuyucuya bu sevgiyi sözün yardımınan peetlerdä, annatmalarda, türlü yaratmalarda. İşidin...

Uydurulma tekst

1. Nezaman gagauz dili açılêr kendi gözellinnän insana?
2. Dilin hem insanın arasında baalantıyı nelär tutêr?
3. Kimin hem neyin yardımınan okuyucular sevgiyi kendi ana dilinä derin duyêrlar?
4. Bu tekst mı osa diil mi? İnandırın.

15 Okuyun teksti.

Gagauz dili

Gagauz dili – bizim ana dilimiz. O türk aylesindän bir dildir.

Bu ayleyä girer başka türk halkların dilleri dâ: türkiye türkçesi, azerbaycan, türkmen, özbek, kazah, kırgız, tatar hem başka. Hepsi bu dillär, angıları çok benzeşerlär biri-birinä, bir aylä kurêr, senselä dil aylesi. Ama gagauz dilinä en yakın türkçä, azerbaycanca, türkmencä. Bu üç dilin dâ arasında gagauzlar taa ii annêêrlar türk dilini.

Türk milletleri derin zamannarda çok vakıt yaşamışlar Altayda, Aziyada hem Orta Aziyada. Ozamannar eski türklerin arasında yaşarmış çok türlü türk senseleleri. Onnarn arasında bulunurmuş oguz senseleleri dä – gagauzların, türklerin, türkmennlerin, azerbaycannarın hem başka türk halklarının dedeleri.

Onuştan oguz dili – gagauz dilinin hem kimi başka türk dillerin köküydür.

Dionis Tanasogluya göra

1. Gagauz dili nesoy ayledän bir dildir?
2. Sıralayın gagauzçaya senselä dilleri?
3. Angı dillär en yakın gagauzçaya?
4. Angı dil gagauz dilinin köküydür?

- Annadın teksti kendi laflarınızlan.

Dil – halkın can aynası, angısı gösterer onun istoriyasını, kulturasını, adetlerini. Dili kullanarak, insan laflarını söleer, kendi fikirini, duygularını annadêr. Dildä herbir lafın kendi maanası, kendi nışanı vardır. Dili kullannarak, **sözleşmäklär** ya da **yazmaklan** insan annaşêr biri-birinnän, haber kableder, türlü bilgileri üürener, zanaatları edinip, çok büyük işleri tamannêr.

Okuyun şiiri.

ANA DİLİMİZ

Ne zamandır – bellisiz,
Gelmiş bizä dilimiz.
Gelmiş, yokkan sesimiz,
Da yapmış bizi o biz.

Sanki, taa ne erlerdän?
Beki, telli gelindän,
Beki, kaval sesindän,
Kolaydan hem zorlardan?

Gelmiş derin eveldän
Pütürcekli ellerdän,
Puluktan, tutaklardan,
Arpadan, boodaylardan.

Geler o oyunnardan,
Becerikli aazlardan.
Dünür bekleyän kızlardan,
Hem kaba somunnardan.

Oğlanın sürüsündän,
Masaldan hem türküdän...

Nikolay Baboglu

1. Neredän gelmiş ana dilimiz?
2. Nedän peydalanmış?
3. E siz nicä düşünersiniz?
4. Nicä annêrsınız deyimi „yapmış bizi o biz...”? Fikrinizi açıklayın.
5. Verili laf birleşmeleri „pütürcekli ellerdän”, „becerikli aazlardan” kimi yazdırêrlar?

16

Okuyun teksti.

Herbir halkın dili hem literaturası istoriaylan baalı. Nasıl yok istoriya halksız, ölä halk olamaz istoriyasız, dilsiz, kultura-sız. Yok küçük halk, küçük dil, küçük kultura. Var küçük milletle-rin az sayısı. Gagauz Halkı onnarın biriydir. Halkımızın var uzun hem zengin istoriyası, derin köklü kultura-sı, literaturası.

1. Neylän baalı herbir halkın dili hem literaturası?
2. Olur mu istoriya halksız? E halk istoriyasız, dilsiz, kultura-sız?
3. Bulun tekstin öz fikirini.

Hesaba alın!

Dil ilerleer,
açan kullanılêr
seslemektä,
lafetmektä, oku-
makta, yazmakta.

Yaşarsa dil –
yaşêêrız biz, yaşêêr
bizim milletimiz!

§ 2. Söz payları

17

Demekli okuyun şiiri.

Çaarêr aydınnaa...

Eşil yaz çok güneşli,
Ne tez geçti günnerin?
Çırtın bizi deredä,
Serbest oynadık evdä.

Uzun günnär kısaldı,
Şkola çanı sallandı:
Hadi, geliniz şennäa,
Eni işlär üürenmäa.

Kapular hem kiyatlar,
Açılsın sizä onnar
Bilim anatarınnan,
Kendi zaamet yolunnan.

Cürä seslän üüsektän
Turna da maavi göktän
Kanatlan seläm verer,
„Uurlar olsun!”, – sizä deer.

Gelin, gelin aydınnaa,
Erinizi aaramaa...
Kiyatlardan tarlada
Bereketi toplamaa.

Nikolay Baboglu

- Şiirdän „Çaarêr aydınnaa” çıkarın lafları da yazın tefterinizä:

- a) Predmeti gösterän laflar: ... .
- b) Predmetin nışanını gösterän laflar: ... .
- c) Predmetin işlemini gösterän laflar: ... .

Tekrarlayın.

ADLIK	Gösterer predmetin adını.	kim? ne?	uşak, ana. uçak, çanta.
NIŞANNIK	Gösterer predmetin nişanını.	nesoy? angı?	arif, şeremet. sarı, üüsek.
ADERLİK	Ad erini tutêr.	kim? ne?	bân, sän, o, filan, bu.
İŞLİK	Gösterer predmetin işlemini.	ne yaptı? ne yapêr? ne yapacak?	geldi, kazêr, yazacak.

18

Herbir laf sırasında bulun zeedä lafı. Herbir laf grupasını adlayın.

1. Yaprak, ceviz, mor, dal.
2. Uzak, üüsek, ev, sıcak.
3. Açmaa, görmää, sevinmää, biyaz.
4. Benim, bu, gözellik, hepsi, onnar.

Okuyun demekli şiiri.

ANA TARAFIM

Da genä gözlerimi öper
Serin ilkyaz lüzgerleri,
Ürääm pek şen dalgalanêr,
Seni duyup, duuma erim.

Aklım tutêr küçüklüümdän
Türlü renktä çiçekleri,
Kuan onnarın üstündä,
Alatlan toplayan balı.

Severim düz çayırлары,
Sürüylän kaaz su boyunda,
Koyun dolu yamaçları,
Sır, hergelä – gezän boşta.

Bakmaa severim horuda
Al dudaklı kızlara,
Gerdannarı kollarında,
Sedefleri sıra-sıra.

Kök halkımı severim pek:
Becerikli, **cömert** kalbi,
Kadıncayı çakêr çemrek,
Şu alayda – cıvan **kaavi**.

Biyaz salkım çiçek açêr.
Karşı gelip yolcuları.
Da cümlä te bunnarı anêr.
Sendäyim bân, ana erim!

Gavril Gaydarçı

1. Nedän avtorun ürää şen dalgalanêr?
2. Nicä kendi halkını şair yazdırêr?
Bulun şüirdä o siracıkları da taa bir kerä okuyun onnarı.

gerdan – bir dizi sedef boncuu;
sedef – jemçug;
cömert – bol ürekli;

- Angı söz payını nışannı laflar gösterer?
- Açıklayın nışannıkların rolünü. Angı laflarlan onnar baalı?

19

Verili söleyişlerin maanalarını açıklayın. Çıkarın işlikleri da zamanını belli edin.

1. Bütün yaz çalışacan – kışın raatlık bulacan.
  2. Yatma yazın gölgedä, büümeer ekmek sergendä.
  3. Turnalar uzaa uçêr, güz kışa hazırlanêr.
- Resimnerä bakarak, kendiniz bir söleyiş bulun.

20

Verili laflara soruş koyup, doldurun tablişayı.

Biyaz, yorgan, bän, tebeşir, pütürekli, üüredici, oynêêr, sarı, yalabık, kalın, yazdı, bu, gidecek, incecik, Vasi, sarı-mor, sizin, tombarlak, sivri uçlu, diker, limon, sıcak, sof-ra, onnar, kırmızı, gök, maavi, datsız.

Adlık	hıyar
Nışannık	sulu
Aderlik	bölä
İşlik	okuyêr

TEMA 1

VATAN HEM ANA DİLİ

Sözleşmək kulturası

Sözleşmək situasiyasını açıklayın:

- Kimin arasında sözleşmək geçer?
- Çocuklar biri-birini islää mi biler?
- Nicä düşünersiniz, kızçaaz on-narlan bir klastan mı?
- Nicä läözüm karşı duran insana davranmaa?

1

Okuyun söyleyişleri. Maanalarını açıklayın. Temalarını belli edin.

1. Dil varkan, var adın.
2. Ayledä varkan tatlı dil, orada sevda, sän bil.
3. Kim utanêr ana dilindän, o kendindän utanêr.
4. Kuş belli tüüyündän, insan – sözüündän.
5. Nesoy fikirlerin, osoy da sözlerin.
6. Kısadan sölä, ama annayışlı olsun.
7. Tuzu-ekmää i, ama akıllı sözü seslä.
8. Söz gümüş sä – susmak altın.

Dil hem **söz** biri-birinä baalıdır.

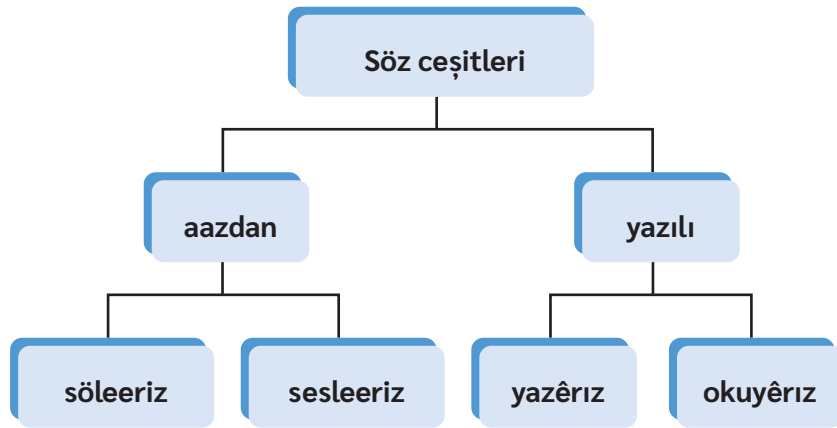
Dili kullanmakta, sözleşmektä mutlak läözüm dooru hem gözäl lafları sölemää, yazmaa.

Söz – dilin işlemin, çalışması, ötmesi. Sözü düzärkän, insan, aklına getirip dilin laflarını kendi fikirinä görä, lafeder, bir haberi sölemää ya da bir temayı açıklamaa deyni. Sözlän insan biri-birinnän annaşêr.

Sözleşmektä pay alannar en az olur olsun iki taraf:

- avtor;
- söz kabledici.

Birisi verer informatıyayı, haberi, öbürü dä kablededer.

2

Aşaadaki direciklerdä sözlerin çeşitlerini yaraştırın, netürlü olduunu, belli edin. Cuvabınızı argumentläyin.

I variant

II variant

- a) Uykuya hazırlanarken, kiyat okumak;
- ä) anaya mektup yazmak;
- b) konspekt yazmak;
- d) dostuna mesaj yazmak.

- a) Televiziondan jurnalistin sözü;
- ä) telefonda dostunna lafetmäk;
- b) urokta soruşlara cuvap etmäk;
- d) avtobus içindä lafetmäk.

mektup – kiyat.

3

Okuyun teksti, annadın, angı laflar insannarın sözünü bozêlar.

Var mı nicä sözü bozmaa?

İnsannarın kimisi kimär kerä kendi sözündä annaşılmaz lafları kullanêr. Kullana-rak annaşılmaz lafları, onnar üünerlär, ani taa ii bilerlär lafetmää. Annaşılmaz lafları onnar türlü spezialistlerin sözündän alêlar.

Alalım örnek avcıların sözlerini. Avcılar tavşamın kuyruuna deerlär „çiçek”. Herbir avcı ii biler „çiçek” lafın maanasını, onnarın birisi dâ lafetmeyecek te bölä: „Tavşam kaçardı, kaldırıp yukarı „**kuralını**” ya da „**odununu**” – „kural” onnar deerlär tilkinin kuyruuna, „odun” – canavarın. Ama, eer avcı işidärsä te bölä lafetmeyi: „kırdä bir tavşam kaçardı, kaldırıp yukarı biyaz çiçeeni”, – o anaayacak, ani tavşam kaldırmış kuyruunu da kaçarmış. Ama başka insan bu sözü var nicä annamasın.

Te neçin lafetmektä türlü annaşılmaz lafların kullanılmasına deniler „dil gübürle-mesi”, „söz bozması”.

Konstantin Uspenskiyä görä

Söz kùlturası üüsek uurda olsun deyni:

- ✓ lafedän lääzım becersin sözünü gözäl kurmaa;
- ✓ bir fikiri iki kerä olmaz tekrarlamaa;
- ✓ bir cümledä bir laf çok kerä söylenilmäz.

Sözdä kullarılan laflar annaşılı lääzım olsun, onnarı düşmeer gübürlämää türlü eski, dialekt laflarlan ya da yabancı dillerdän alınma sözlärlän!

İnsanın söz kùlturası üüsek sayılêr, açan onun sözü açık, demekli, dooru, uygun, yannışlıksız, açan cümlelerdä laf sıralı dooru kullarılêr.

4

Yardımcı lafları kullarıp, kuralları tamannayın da yazın tefterinizä. İşlikleri dooru formada kulların.

1 gr. Gözäl durêr – olur yapmaa.

Yardımcı laflar: düşünmäâ, kesmemäâ, uzatmamaa, gözäl hem annaşılı, seslemäâ.

Söz kùlturası (kurallar)

1. Büüklerin sözünü bitkiyädän... .
2. Lafedenin sözünü birdän ... .
3. Söleyeceykän bişey, ilkin islää ... .
4. Varkan nicä sözünü kısaltasın, lafını... .
5. Sözündä kullanasın sade ... lafları.

2 gr. Gözäl durmêêr – olmaz yapmaa.

Yardımcı laflar: lafetmäâ, kesmäâ, durgutmaa, prost, tekrarlamaa.

Söz kùlturası (kurallar)

1. Büüklerin sözünü ... .
2. Lafedenin sözünü dayma-dayma ... .
3. Düşünmediynän fikirini bitkiyädän, ... lafını.
4. Bir lafı çok sıra ... .
5. Sözündä kullanasın ... lafları.

- Sıralayın kuralları, angıları yardım ederlär biri-birini saymaa.
- Kulların onnarı yaşamakta.
- Yazın onnarı bir yapraa da masanın üstündä tutun, dayma kulların.

§ 1. Komunikativ situaŕiyası

Bizim sözümüz baalı ona, neredä biz lafederiz, kiminnän lafederiz hem nećin bu işi yapêriz. Başka türlü demää, bizim sözümüz söz situaŕiyasından ćekiler.

Türlü söz situaŕiyalarında biz kullanêriz türlü söz stillerini, nećinki diişiler bizim sözleşmâk neetimiz.

Söz situaŕiyalarında te bu komponentlär vardır: **kim – kimä – ne iş için – neredä – nezaman – nećin.**

Komunikativ situaŕiyası – sözleşmâk temeli, angısı gećer **dialog ya da monolog formasında**. Sözleşmâk gećer diil sade haberlemâk neetinnän, ama dooruluu bulmaa, eni bilgileri belli etmää hem insan arasında baalantıda kişilik özellikleri ortaya ćıkarmaa deyni.

Komunikaŕiya – informaŕiyaylan diişmâk iki ya da taa zeedä insanın arasında. Butürlü baalantılarda pay alannarın sayısı olur olsun: bir – bir, bir – grupa, grupa – grupa. Onnar cuvap eder biri-birinin soruşlarına, eni fikirleri ekleyip, kendi bakışlarını açıklayıp, argumentleyip.

Komunikator – insan, angısı biler nicä yaklaşmaa, angı laflarlan hem nicä söylemää, ki kabletmää beklenän lââzımını cuvabı.

5 Aşaadaki teksti okuyun, içindekiliini rollerä görä annadın.

Dimu ćaardı kafadarını Todiyi musaafirlää. Üülen vakıdında sofraya koydu man-cayı, ekmää, ama elindä tutardı bir kiyat. Dimu dostuna sordu:

- Todi, sän bu masalı var mı okuduun ya da işittiin?
- Elbetki, bän onu bilerim, malimdän işittiydım.

- Bän onu dün okudum, pek beendim, bizim klasta çöyü bu masalı sever.
- Severlär, neçinki masal meraklı, neçinki burada iki başka-başka harakterdä kız – dädunun hem babunun, karşı-karşıya gösterili hem iki dä büyük insan – dädu hem babu, genä ölä kontrastlı koyulu.
- Nasılmış onnar, aklında tutêr mıysın?
- Babunun kızı haylazmış, kalın üzliymiş, fenaymış, ama dädunun kızı çemrekmiş, yalpakmış, işçiymiş.
- E däduyulan babu nasılmışlar?
- Onnarın da birisi, babu, sertmiş, fenaymış, kıskançmış. Öbürü sä, dädu, cana yakınmış, yavaşmış, çok ii bir insanmış.
- Hadi, iyelim mancayı da, taa bir kerä okuyup, annadacez biri-birimizä, neyä üüreder bizi bu masal.
- Hadi!

Nikolay Baboglu

1. Kaç kişinin arasında sözleşmäk geçti?
2. Nesoy neetlän buluştular?
3. Angı durumda şu sözleşmäk oldu?
4. Söz situatıyasını bulup, açıklayın onu.
5. Nedä kompromis buldular?

Aklınıza getirin!

.....

İki ya birkaç kişinin arasında sözleşmäk dialog sayılêr. Dialoga katılan kişinin lafına rep-
lika deniler. Replikalar biri-birinin maanasını taa dolu yapêr, onuştan dialog sözlerdä çok kerä
kullanılêr yarı, diil taman cümlelär.

O cümlelerdä hepsi baş hem ikincili payları yoktur.

Dialoglu teksttä herkezin replikası yazılêr eni sıradan, onnarın herbirinin başlantısında birêr
çizgi koyulêr.

6

**Aşaadaki haber durumunda dialogu okuyun. Kendinizdän taa 3–4 cümlä dialoga
ekläyin da yazın.**

Derslär bittiynän, hepsinin önünä çıkıp, Simu dedi:

- Yaarın¹, saat altıda, şkolada analarımıza-bo-balarımıza deyni toplantı olacek!
- Unutmadık, bileriz, yalvaracez, gelsinnär!
- E konşert onnara gösterecez mi?
- Elbetki, büün, saat beştä, hepsiniz gelin şko-laya, konşertä taa islää hazırlanacez.
- Gelecez!

- Kimin arasında sözleşmäk geçti?

- Bu baalantıda pay alannarı hesaba alıp, sıralayın, angı kategoriyadan sözleşmək: **bir – bir, bir – grupa, grupa – grupa**.
- Söz situaşiyasını bulup, açıklayın: eri, neeti, durumu, problemayı.

Komunikativ situaşiyasının özel nişannarı		
1.	Pay alannar	Lafedän (adresant), sesleyän (adresat), auditoriya.
2.	Söz neeti	Lafetmää, annatmaa, bildirmää... (ne var olacaa bu sözleşmenin sonunda).
3.	Söz predmeti	Ne iş için laf gider.
4.	Söz durumu	Ofițial, diil ofițial.
5.	Komunikaşya şartları	Aazdan ya da yazılı söz.
6.	Söz eri	Er, vakıt, hal, türlü şartlar.
7.	Söz stilleri	Lafetmək, kiyat.
8.	Söz janrası	Bilim dokladı, konuşmak.
9.	Söz kolaylıkları	Dil (annaşılan), dialekt, jest, mimika.

Verili situaşiyaları okuyun. Belli edin onnarı, angıları diil üreenizä görä. Açıklayın neçin?

1. Benim dostum her zaman dikat sesleer beni, hiç kıştırmayarak, bakêr doo-ru gözümä.
2. Komuşum vermeer bana kolaylık bir laf ta söylemää, makarki bän var ne söyleyim.
3. Bän dä hep ölä düşünärdim, ama Vasi nicä annadêr, ölä taa ii hem hızlı olacak.
4. Bän söyleirim nesä eni, o deer, ani hep busoy düşünêr.
5. Brakmêr raat açıklamaa fikrimi, her zaman kestirer benim lafımı.
6. Laflarımız uyêr, bitkidä geleriz birtürlü çıkışa.
7. Ürederici annadêr eni temayı, Koli sık-sık saada bakêr.
8. Miti isteer, ki hepsi onunnan kayıl olsun.

Hesaba alın!

.....
Eer baalantıyı kuran insannar sade kendi fikrini dooru sayarsa, sade kendi bakışını inandırmama çalışarsa, sade o lafetsin istärsä – komunikaşya yok.

Komunikativ sözleşmenin neeti:

- ✓ diişmək öz fikirlärlän (baş ideyalarlan);
- ✓ verilän hem kabledän haberi kişilerä informațiya annaşılsın lääzım;
- ✓ biri-birini küstürmemäk.

Pay alannarın **komunikativ becermekleri**:

- hızlı kontakta girmäk;
- ilin baalantı kurmak;
- sözü ilerletmäk;
- seslemää becermäk;
- kendi bakışını söylemää becermäk;
- zor soruşıları çözmää becermäk;
- argumentleyip, inandırmaa kendi bakışını becermäk;
- kompromis bulmaa becermäk (bir fikirä gelmäk çıkışta).

Komunikațiya – sözleşmək situațiyaşının temeli, iki taraflı proğes, angısı verer kolaylık türlü uurda haberleri vermää hem kabletmää. O taa geniş hem derin, nekadar sözleşmək, çünkü proğestä pay alannar sözleşmenin sonunda geler bir bakışa.

§ 2. Sözleşmək situațiyaş

Sözleşmək – informațiyaşlan, duygularlan paylaşmak; insannarın arasında bir ilişki, angısında diil derindän, ama üstün açıklanêr düşünmeklär, duygular.

Sözleşmək situațiyaş – bir baalantıdır, angısı haliz dürter pay alannarı lafetmää, annaşımaa, biri-birinä kendi düşünmeklerini bildirmää, duygularlan paylaşmaa.

8

Aşaadakı dialogu okuyun rollerä görä.

Koli şkolaya büün pek erken evdän çıktı. Neetlendi geçsin lelüsunun yanından, da Lambuyulan barabar şkolaya gitsinnär. Etiştinyän tokatlara, seläm verdi:

- Zaman hayır olsun, lelücüum! Nasılsınız? Ver öpeyim elini!
- Saa ol, saa ol, Kolicik! Bük çocuk olasin! Sarp yalpak uşaksın!
- Lelü, sizin Lambu şkolaya gelecek mi?
- Gidecek, gidecek! Olur mu o üürenmeyi kaçırırın?! Lambu, çık, Koli bekleer seni,

be!

- Koli, beklä, bän şindi çantamı alêrım da etişecäm seni! – baardı Lambu.
- Hadi gidin, gidin, uşaklarım! Üürenmeniz ii olsun, gün dâ faydalı geçsin!

Nikolay Baboglu

- *Kimin arasında sözleşmäk geçti? Bulun da sıralayın bu baalantıları.*
- *Dayanarak sözleşmäk situaşiyasına, söz kulturasını hem söz situaşiyasını açıklayın.*

Aazdan söz	ofişial durumda	Aazdan sözlär kurulêr bir iştä bulunan insannarın arasında (şkolada, tükendä, bibliotekada hem başka iştä).
	diil ofişial durumda	Aazdan söz olêr bir yakın insannarın arasında (anaların-bobaların, hısımnarın, dostların, komuşuların arasında).

9

Aşaadaki angı söz ofişial, angısı da diil ofişial durumda:

- uşaan sözü anasınnan – uşak söyleer anasına, ani onun dişi çeketti acımaa;
- uşaan annatması poliklinikada doktora, angı dişi acıyêr.
- kardaş hem kızkardaş annadêrlar, nesoy yapaceklar yaklaşan aylä yortusunu;
- urokta üüredici şkolacının cuvabını sesleer;
- iki ii dostun sokakta sözü (onların bitki buluşmasından çok vakıt geçti);
- avşam sofrasından sora ana-boba, uşaklar arasında günün geçirilmesi için annatmalar.

- *Yazın tefterinizä kendi örneklerinizi ofişial hem diil ofişial durumda sözlär için.*

10

Okuyun teksti.

Goguşların yanında yaşardı bir babucuk⁴. O diildi okadar ihtâr, nekadar yufkaydı. Gücülä gezärdi Tudorka babu. Bir gün Goguş yardım etti getirmää ona bir kazan su.

- Saa ol, uşaaam! Allaa saalıcaanı versin! – dua etti babu.

Kosti Vasilioglu

- *Sözleşmäk situaşiyasını açıklayın.*
- *Söz kulturasını belli edin.*

11

Resimneri hesaba alarak, sözleşmək situatıyasını açıklayın.
Söz kulturasını belli edin.

1 gr.

2 gr.

3 gr.

12

Yazın kendiniz birär dialog söz temasına görä „Naturayı sade adam var nicä gözellestsin!”, kullanarak te bu söz situatıyasını.

- ✓ iki dost ya da iki kızçaaz hazırlanêrlar fidan, gümä hem çiçek dikmää;
- ✓ ilkyazın;
- ✓ pazar günü;
- ✓ şkolanın başçasında.

13

Okuyun teksti. Söz situatıyasını açıklayın.

Panti, Aleksi hem Yordan annaşêrlar gitmää ceviz toplamaa. Çıkêrlar dostlar küü kenarına⁴. Bir dä görêrlär, karşı gelir koyun sürüsü. Bir çoban köpää hızlanêr onnarın üstünä. Dostlar çekederlär kaçmaa. Yordan kösteklener da düşer. Panti hem Aleksi brakêrlar Yordanı da kaçêrlar.

Durêrlar soluk almaa da görêrlär: Yordan gelir.

– Hey, ne oldu? – sorêr Panti hem Aleksi Yordana. – Köpek seni dalamadı mı?

Yordan annadêr:

– Çoban aldı köpää, dä bän gittim.

Panti hem Aleksi deer:

– Hadi, gidelim başka erä ceviz toplamaa! Yordan deer:

– Tâ siz, braktınız beni hem dä kaçtınız. Bän sizinnän başka bireri gitmeyecäm!

Todur Marinoglu

1. Neçin bölä cuvap vermiş Yordan?
2. Verili soleyiş „*Korkak dost duşmandan beter*” uyêr mı tekstin içindekiliinä?

- Tekstin temasını hem öz fikirini bulup, açıklayın.
- Bulun dialogu da bir kerä taa okuyun onu.

Aklınıza getirin!

Monolog – bir kişinin lafetmesi, sözü, angısında o açıklêêr kendi duygularını, düşünmeklerini, kendi fikrini, kendi görgüsünü, angısında tema bütünnüü vardır, angısı doorudulu onu sesleyân kişilerä ya da kendi-kendinä.

Monolog karakteristikası.

- ✓ Bir kişinin sözü (bol, başkaların sözünü kestirmeyerek, açıklêêr fikrini).
- ✓ Lafedân kişi beklämeer geeri cuvap.
- ✓ Duyguları göstermää deyni, söz tutmak vakıdın süresi yok.
- ✓ Prezentaşıya, doklad okumakta veriler söz tutmak vakıdı.

Kendi-kendinä söz – söz, angısını düşünüriz, ama seslän sölämeeriz. O yardımcı olêr erleştermää düşünmekleri, fikiri, çözmää davaları da kurmaa çalışmayı.

Aazdan söz			Yazılı söz		
dialog	monolog	baalantılı söz	dialog	monolog	baalantılı söz

14 Okuyun. Sözleşmâk situaşıyasını açıklayın.

Bân kismetliyim!

Bân kismetliyim, ani duumuşum bu ayozlu erdä, angısının adı Bucak! Bân kismetliyim, ani bu geniş ürekli hem girgin halkın birisiyim! Bân kismetliyim, ani bân uslu, çalışkan hem serbest gagauzların ooluyum!

Bân çok hodullanêrım, açan başka milletlerin arasında (bilgiçlerin, politiklerin, sportsmenlerin) durêr ya da bulunêr gagauzların da birisi! Bu gösterer, ani Gagauziya yaşêêr, yıldan-yıla kuvetlener! Bu gösterer, ani gagauzlar da sayılêrlar, hatırlanêrlar başka milletlerin arasında! Bu gösterer onu da, ani gagauzlar giderlär zor, ama dooru yoldan!

Bân kismetliyim, ani bân dâ gagauzum!

Kosti Vasilioglu

1. Kaç kişi katılı bu sözdä?
2. Nedân tanıdınız?
3. Kimä danışêr avtor?
4. Ne isteer avtor okuyuculara etiştirmää?
5. Nesoy cümlelär (neetä, intonaşıyaya görä) kullanılmış bu teksttä?
6. Nicä düşünersiniz, ne hesaplan avtor onnarı kullandı?
7. E siz kendinizi duyêrsınız mı kismetli?

- Düşünün, nelär sizi kismetli yapêr?
- Kıسادan bir monolog „Bân kismetliyim!” kurun.

15

Resimneri hesaba alarak, kurun birär dialog.

1 gr.

2 gr.

3 gr.

- Söz kulturasını kullanın.
- Söz situaŭiyasını bulup, açıklayın.
- İntonatıyaylan gösterin dialogta durğuçluk nışannarını.

16

Okuyun verili söz situaŭiyasını. Açıklayın onu.

Söz situaŭiyası: Siz yazışêrsınız ya da lafedersiniz internetin bir eklentisinde dostunuzlan, angısınnan çoktan buluŭmadınız, eni video-oyunnarı için.

- Kurun bir yazılı ya da aazdan dialog.
- Annadın en meraklı sevdiiniz oyun için biri-birinizä.

17

Aŭaadakı teksti „Gagauz Yeri” okuyun, onun içindekiliini annadın.

Gagauz Yeri

Taa eveldän çok zorluk çekip, gagauzlar Bucak kırlarında kurdu kasabalarını hem küülerini. Dekabrinin 23-ündä 1994-üncü yılda gagauzlar devlet uurunda Avtonomiya kazandı.

Otuz yıla yakın, nicä evelki Bucak topraanda halkımız Gagauziya Avtonom Bölgesini başladı düzmää.

Büün Gagauz Yeri Avtonom Bölgesi, Moldova Respublikanın içindä, verer kolaylık gagauz halkı korusun hem geliştirsın kendi dilini, kulturasını, dedelerimizin adetlerini, kursun kendinä uygun yaşamak.

Moldovada, Gagauziyada hem sınır aşırı yaşayan gagauzlar läüzım birleştirsın kuvetlerini, ki, enidän dirildip, ilerletmää ana dilimizi hem kulturamızı.

Gagauz olarak, herkezi läüzım saysın bizim devlet simvollarımızı, üürensın istoriyamızı hem dilimizi, hatırlasın anılmış insannarımızı. Bizim borcumuz – koruyalım dilimizi, kaaviledelim gagauzluu, zenginnedelim Vatanımızı.

Uydurulma tekst

1. Nezaman gagauzlar Avtonomiya kazandı?
2. Gagauz Yeri Avtonom Bölgesi neredä bulunêr?
3. Ne läázım yapsın gagauzlar, ki ilerletmäâ ana dilini?
4. Nedä bizim borcumuz?

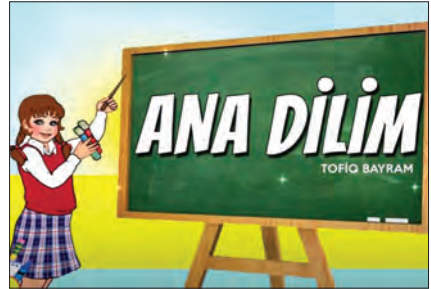
- Söz situațiyasını açıklayın.

Hesaba alın!

.....
Adamın söz kulturaşı büüyêr ozaman, açan o derindän biler ana dilini hem birkaç ta yabancı dil. Bizim günnerimizdä Gagauz Yerindä ana dili üüreniler hererdä: uşak başçalarında, şkolalarda, lişeylerdä, universitetdä. Ama Gagauziya – Moldova Respublikanın bir payıdır, onuştan Moldovanın devlet dilini gagauzlar läázım bilsinnär da kullansınar herbir formada: sözleşmektä, yazmakta, okumakta.

Dil teoriyası

§ 1. Fonetika hem grafika

1

Yukarkı resimnerä bakın da annadın, ne bilersiniz ana tarafı için.

1. Birinci resimä görä yazın bir annatma tekst. Annatmanın adı olsun „**Ana tarafım – Bucak!**” ya da „**Vatanım – Moldova!**”.
2. Annatmalarınızda kullanın cümleleri.
  - *Biz pek severiz Vatanımızı hem Ana tarafımızı.*
  - *Bizim Vatanımız – Moldova, Ana tarafımız – Bucak, Gagauziya – Moldova'nın bir bölgesiydir.*
3. Üçüncü resimä bakıp, annadın, ne bilersiniz gagauz (ana) dili için. Kullanın deyimneri: **gözäl gagauzçamız, ana dilimizi bilelim, laf zebillii.**
4. Aşaadaki uygun sözleri bilgi için okuyun, onnarı aklınızda tutun.
  - *Altın geler topraktan – bilgi geler kiyattan.*
  - *Ayıp diil bilmemäâ, ayıptır üürenmemäâ.*
  - *Kiyat – o ii bir dosttur, ondan da ii yoktur.*

2

Duygulu hem demekli şiiri okuyun.
Aklınıza getirin, angı soruşlara cuvap ederlär adlıklar.

Bilgi tutêr dünneyi!

Bilgi tutêr dünneyi,
Bilgiç çözer kavgayı.
Üz **yıl** ancalık geeri
Açtı Çakır **perdeyi**.

Yazı-bilgi buldu bizi,
Çekti karannaa **çizi**.
Ürük oldu **fikirlär**,
Açıldı ki dolaylar!

Pelageya Filioglu

- Nışannı adlıkları çıkarın şiirdän da yazın onnarı temel formasında.
- Bulun şiirdä uzun vokalları hem ikili konsonnan lafları. Sıralayın onnarı.

3

Okuyun teksti. Neçin avtor bu teksti abzaţlara bölmüş?
Herbir abzaţ için annadın.

Dünnä türlü seslän dolu

Dışarda lüzgär hışırdêr. Bir kuşçaaz pençereyâ seseder. Saçak kuşları çivildêrlar. Uzak-ta köpek sesi işidiler. Yaamur damnaları pençerenin setinâ urêrlar.

Kiyadın yaprakları fışırdêr. Tik-tak – duvar saadı vakıdı gösterer. Telefon zili işidiler.

Ama tä, insan lafetmää çeketti. Uşaklar dostluk için türkü çalmaa çeketilär. Biz işideriz söz seslerini. Haliz onnarı da üürener **fonetika** – bir dilin sesleri için bilim. Fonetika üürener söz seslerini, onnarın özelliini hem dönmesini.

Beendiyseydik uşakların türküsünü, biz onu bukvalarlan yazabiliriz. Sesleri yazıda göstermâk için biz bukvaları kullanêrız, bunu da **grafika** üürener.

Uydurulma tekst

- Fonetikada ne üüreniler?
- Grafikada ne üüreniler?
- 1-inci abzaţı tefterinizä yazın.
- İncä vokallı hem kalın vokallı lafların altlarını çiziz bir hem iki çizgiciklän.

§ 2. Gagauz dilinin alfabeti

Fonetika – dil bilginin bir payıdır. Fonetika üürener söz seslerini, onnarın özelliini hem dönmesini.

1. Aa	7. Ee	13. İi	19. Oo	25. Tt
2. Ää	8. Êê	14. Jj	20. Öö	26. Țț
3. Bb	9. Ff	15. Kk	21. Pp	27. Uu
4. Cc	10. Gg	16. Ll	22. Rr	28. Üü
5. Çç	11. Hh	17. Mm	23. Ss	29. Vv
6. Dd	12. Iı	18. Nn	24. Șș	30. Yy
31. Zz				
Bukvalar Ä hem Ê lafların başlantısında kullanılmêêrlar. Uzun vokal soslär gösteriler ikili bukvalarlan – aa, ää, ee, êê, ıı, ii, oo, öö, uu, üü.				
Onuştan laflarda: torba – 5 ses, 5 bukva [torba];				
lüzgär – 6 ses, 6 bukva [l'üz'g'är'];				
yaamur – 5 ses, ama 6 bukva [y'āmur], neçinki uzun ses [ā] ikili bukvalan gösteriler.				
Uzun ses [ö-] yazılêr iki vokallan sade bir lafta – ötöögün: 6 ses, 7 bukva [öt'ö- g'ün']				

4 Verili lafları alfabet sıralıına görä yazın.

Üülen, sabaa, oyuncu, şüpelı, ıcıran, başça, Vatan, dil, toprak, sıcak, razgelmää, çöllü, okumaa, nezaman, açmaa, lelek, uzaltmaa, yabancı, ilin, inanmaa, zeedelemää, cümbüşçü, jurnal, enidän, durmaa, baalamaa, adamaa, gagauzlar, vagon.

Bu meraklı!

.....
Gagauz dilinin alfabeti mayın 13-dä, 1993-üncü yılda latin grafikasına geçirildi. Moldova Respublikanın Parlamenti bu kanonu kaavileştirdi.

5 Alfabet sıralıına görä yazın.

1. Senselelerinizin adlarını.
2. Ev hayvannarın hem kuşların adlarını.

6 Bir tema seçin da *altı* laf tefterinizä yazın.

Mina Kösä
(1935–1999)

Duuması Beşalma küüyündä 1935-inci yılda. Bizim gagauz literaturamıza geldi ana dilindä şiirlärlän 1950-nci yıllarda.

Etmışinci yıllarda kabledildi Moldova Yazarlar Birliinä.

Hep o yıllarda çıktı onun ilk peet kiyatları „Kismet”, „Kardeşlik” hem başka.

Mina Kösä başardı Kahul kasabasında peduçilişçeyi, sora Kişinövda Devlet universitetin istoriya fakultetini bitirdi. İş yolunu başladı kendi küüyündä, Beşalmada, ilkin şkolada üüredici, sora direktor.

Mina Kösä ansızdan geçindi noyabrinin 25-indä 1999 yılda.

Olur ayırı söyleyim, ki Mina Kösä bir küü yazıcısı. Onun yaratmalarında **çiftçilik, ana toprak** hem **ekmek büütmäk** temaları geniş bir er kaplêêrlar. Kösä Minaya onun çalışmakları için verildi üüsek bir titul „Gagauzyanın Hatırlı Vatandaşı”.

Okuyun şiiri.

BENİM TARAFIM

Bucaktır kendi
İçer dizili,
Dünnä güzelli,
Canın ilinnii.

İşin çiçekli,
Yardım kesinnii,
Büüyer Bucakta,
Kismet toprakta.

Bän can erimdä
Tutêrım sevä,
Ana topraamı,
Senmâz hoşluumu.

Mina Kösä

Çekerim türkü,
Öperim gökü.
Bucaan üstündän,
Yıldız önündän.

Ne sarıp tarafım,
Käämil korafım,
Dostluk içindä
Kardeş özündä!

1. „Dünnä güzelli”, „Canın ilinnii” – nicä annêêrsınız bu sıracıkları?
2. Neredä büüyer kismet, peetçinin bakışına görä?
3. Nicä yaşêêrlar insannar bizim tarafta?
4. Mina Kösä Ana topraanı neresindä tutêr?
5. Ayırın bu şiirdän bizim taraf için beendiiniz lafları, okuyun onnarı, tutun aklınızda.
6. Okuyun şiiri iki kişi. Biriniz bir dörtlük okusun, obürünüz dä başka dörtlük. Yarışın, kim taa ii, taa demekli okuyacak.

- İkili konsannu lafları şiirdä bulun da onnarı okuyun.

7

Kendiniz birär tekst „*Benim sokaam*” yazın. Teksttä soruşlara cuvap verin.

1. Sokaanızın adı niceydir? 2. Sizin sokak angı maaledä bulunêr? 3. Sokaanız geniş mi osa dar mı? 4. Netürlü aaçlar, gümelär, çiçeklär sokaan aul boylarında büüyerlär? 5. Sokak boyunda evlär nasıldır? 6. Sokaanızda var mı magazin, ap-teka, pošta ya da başka yapılar?

• Lafa „*Sokaam*” aazdan fonetika analizini yapın.

8

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın. Lääızımnı lafları noktaların erinä koyun.

1. Gün duusunda gök... 2. Tezdä... duuacek. 3. Biz büük... ilkyaz gününü karşılêêrız. 4. Gün yısıdacek bizim ... 5. Biz ... güneşli havayı. 6. Uşaklar gür seslän ana ... için türkü çalêrlar.

Sözlük: gün, kızarêr, severiz, topraamızı, tarafı, sevinmeliklän.

• Uzun vokallı lafların altını çizin. Onnar için annadın.

9

Angı soruşları var nicä koymaa, ki aşağıdaki cümlelär cuvap gibi olsunar? Örnää kullanın. Cümleleri tefterinizä yazın.

1. ... ? Bizim avtonomiyamıza „Gagauz Yeri” deniler. 2. ... ? Biz Moldovada yaşêêrız. 3. ... ? Bän kasabanın ikinci şkolasında üürenerim. 4. ... ? Benim dädum Valkaneş kasa-basında duumuş.

Örnek: Nelär var sizin tarafınızda? Bizim tarafımızda var çok emiş, terekä hem üzüüm.

• Uzun vokalların altını çizin.

10

Resimä bakın da annadın, ne bilersiniz gagauzlarda koyun-culuk zanaatı için.

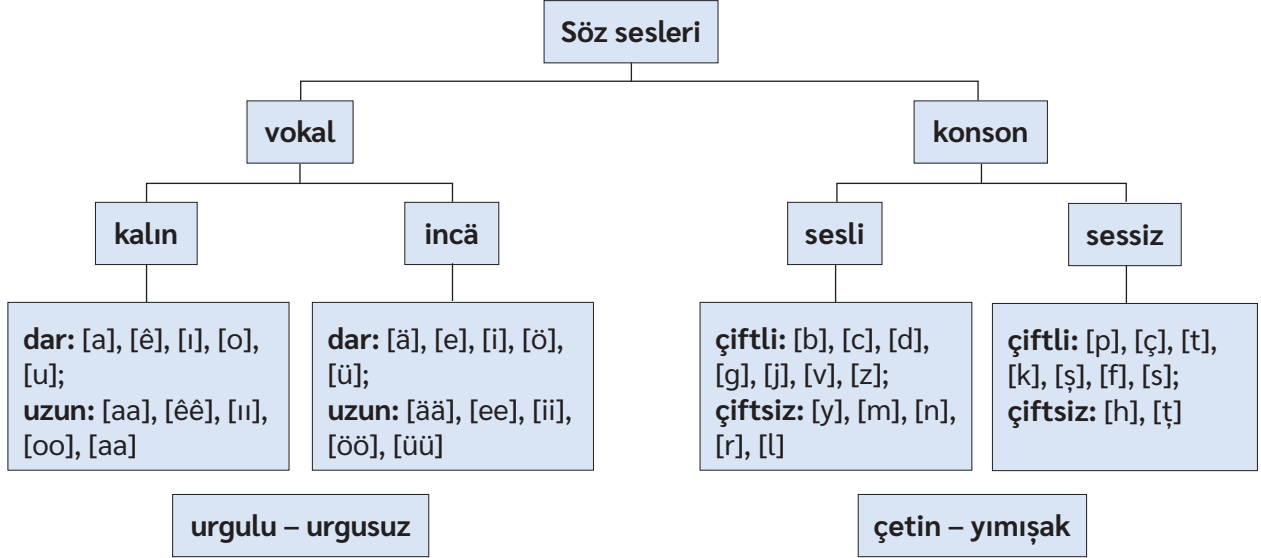
Kullanın verili lafları: koyun, çoban, tırla, kır, çayır, alaf, süt, yapaa.

§ 3. Seslär. Vokal hem konson sesleri

11

Bakın shemaya. Annadın, angı grupalara pay olêrlar söz sesleri gagauz dilindä. Kendi örneklerinizi verin.

Aklınıza getirin!

Gagauz dilindä var **10** dar vokal (a, ä, ê, e, ı, i, o, ö, u, ü), **10** da uzun vokal (aa, ää, êê, ee, ıı, ii, oo, öö, uu, üü).

Gagauz dilindä var 41 ses, onnarın arasında **20 vokal** ses hem **21 konson** ses.

Vokal seslär: [a], [ä], [ê], [e], [ı], [i], [o], [ö], [u], [ü] – dar (*diil uzun*); [aa], [ää], [êê], [ee], [ıı], [ii], [oo], [öö], [uu], [üü] – uzunnar. Uzun vokal sesleri yazıda gösteriler ikişar bukvalarlan, ama ses onnarda birdir.

Vokallar açık seslän söylenilerlär. Gagauz dilindä var iki türlü vokal sesleri:

1. **İncä** – [ä], [e], [i], [ö], [ü]. Onnar sansın inceder, yımışadêr yanında bulunan konsonnarı iki taraftan da: göz [g'öz'], bel [b'el']; gez, çöz, keskin, kemik, sörpeşik, lüzgär.

2. **Kalın** – [a], [ê], [ı], [o], [u]. Onnarın yanında duran konsonnar çetin söyleniler. **Örnek:** alma [alma], aralık [aralık], sızıntı [sızıntı], yazêr [yazêr].

12

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın. Laflarda kalın hem incä vokalların altını çizin bir hem iki çizgiciklän.

1. Mamu şılaa tutuşturdu.
2. Orada, burada gök aydınannardı artık.
3. Süüt aacın altında Kosti top oynêr.
4. Ateş fırında süünardı.

13

Aşaadaki laflarda uzun vokal sesleri bulun, çizirin onnarın altlarını, düzün o laflarlan beş cümlä da tefterinizä yazın.

Aacın dalları, aar ük, biyaz kaar, maavi gök, taazä piinir, dooru sölemää, küçük ool, iilik yapmaa, oyunu siiretmää.

14

Verili söyleyişleri okuyun, savaşınn onnarı aklınızda tutmaa.

1. Vatandan paalı yoktur. 2. Halk vatansız olmaz. 3. Vatani korumaa – herbirin borcuydur. 4. Vatanın zenginii – üüreniklärdir. 5. Vatanın kaaviykän, aylän raatlık çeker. 6. Kuşun da vatani var.

- *Vatan için iki cümlä kendiniz kurun, tefterinizä yazın. İncä vokallı lafların altlarını çizirin.*

15

Aşaadaki lafları tefterinizä yazın. Hesaba alın, başkalaştırêrlar mı uzun vokallar lafları.

Bu – buu, dün – düün, kar – kaar, süt – süüt, ben – been, kola – kolla.

16

Aşaadaki teksti okuyun. Bölün onu birkaç paya, adlayın onnarı. Annadın tekstin içindekiliini sıralına görä.

Var Gagauziyada birkaç kasaba, ama onnarın arasında Komrat ayrılêr, neçinki o bütün – Gagauziyanın baş kasabasıdır, merkeziydir.

hojma – dayma

Komratta bulunêr Gagauziyanın Başkanatı hem Başkanı. Hep Komratta toplanêrlar Gagauz Erinin halk deputatları, onnar yaşamakta seftä seçimnêrlän ayrıldılar da düzdülär „Halk Topluşunu”. Bu Topluş – Gagauziyanın en üüsek, buyuruculuk hem kullanmak organı, o kabul eder erindeki kanonnarı.

Halk Topluşunun oturuş evinin üstündä hem Başkanatın evindä hojma dalgalanêr Gagauz Avtonomiyasının bayraa.

- *İncä vokallı hem kalın vokallı lafları bulup, onnarı tefterinizä ayırı yazın.*

17

Aşaadaki laflarda noktaların erinä läüzimni vokalları yazın.

G...ri, d...ru, d...ri, kuşç...z, k...rşı, b...lık, k...zlar, l...zım, d...rneş, b...şla, evc...z, uş...k, m...za, kaş...k.

Aklınıza getirin!

Gagauz dilindä var **21** konson (**b, c, ç, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, ʈ, v, y, z**).

Nasıl üürendiniz, gagauz dilindä var 21 konson sesi.

Konson sesleri: [b], [c], [ç], [d], [f], [g], [h], [j], [k], [l], [m], [n], [p], [r], [s], [ş], [t], [ʈ], [v], [y], [z].

Konsonnar olur olsunnar sesli hem sessiz konsonnar:

Sesli konsonnar: [b], [c], [d], [g], [j], [l], [m], [n], [r], [v], [y], [z].

Sessiz konsonnar: [ç], [f], [h], [k], [p], [s], [ş], [t], [ʈ].

Konsonnarın arasında var çiftli hem çiftsiz.

Çiftli konson sesleri: [b]-[p], [c]-[ç], [d]-[t], [g]-[k], [j]-[ş], [v]-[f], [z]-[s].

Kalanı çiftsiz: [l], [m], [n], [r], [y], [h], [ʈ].

Konsonnarın taa çoyu - [b], [d], [f], [g], [k], [l], [m], [n], [p], [r], [s], [ş], [t], [v], [z] söylenilerlär iki türlü: ya çetin, ya da yımışak. Konsonnar [y], [c], [ç] her zaman yımışak.

18

Okuyun şiiri. Geçirin onu tefterinizä. Yılın angı zamanı için avtor söyleer bu şiirdä, kendi laflarınızlan annadın.

Sarı yapraklar
Horuyu oynêêr.
Garip türkücük
Kuşcaazlar çalêr.

Bir altın kilim
Erä döşener.
Yalnız yapraklar
Aaçta eşerer.

- Şiirdän **edi** lafta sesli konsonnarın altlarını birär, sessiz konsonnarın da ikişär çizgiçiklän çizin.
- Nışannı laflarda kaç bukva hem kaç ses var, söläyin.

19

Aşaadaki lafları tefterinizä yazın, konsonnarın altını çizin. Angı konsonnar lafların maanalarını başka-başka yapêr? Kendinizdän 2–3 örnek bulun da yazın.

Aba – aga, tut – dut, kosa – koza, kök – gök, günä – gümä, düü – tüü, giriş – kiriş, kes – ses, toz – boz, saç – kaç.

20

Aşaadaki teksti okuyun, tefterinizä altı laf teksttan çıkarın, sesli konsonnarın altlarını çizin birär, sessiz konsonnarın – ikişär çizgiçiklän.

Çamurcular

Gagauzlarda çamurculuk – o bir büyük poeziyadır. Hazırlamaa çamuru deyni, ona lâazım çok kaçınmaa. İlkin lâazım belli edäsin çamurun erini, da olsun o duvarlara yakın. Yamaçtasaydı kaldırılacak ev, çamur ondan aşaa karıştırılmasın, zerä zor onu taşımaa bayıra dooru.

En ii çamur olêr sarı topraktan, saa samandan. O lâazım çiinensin islää, da olsun ne tıkız, ne da yımışak, kalmasın çii. Çamur sayılêr hazır, açan onun içinä girersin yalnayak, da o kalmêêr ayaanda yapışık. Çok kerä vardır işittiim: „Çamur özlü, çamur çinenmiş islää, çamur etecek, çamur artacak ta”. Vardır gördüüm çii çamur da. Toprak onun altında karıştırılmamış.

Çamuru kesirkän, o fırlêêr kazmanın altından da pıtır-pıtır takışêr onun ardına, nicä kaçêr bir bölük koyun, yolu geçärkän sürüyü etişmää. Ama bölä olêr siirek.

Saveliy Ekonomova görä

1. Ne için annadêr avtor?
2. Nicä bu adet gagauzlarda gecer?
3. Siz bu adeti var mı gördüünüz?
4. Kolay mı çamur hazırlamaa? Neçin?
5. Ne zorluu var bu zanaatın?
6. Nedän olêr ii çamur?
7. Annadın çamur hazırlaması için.
8. Annadın kendi yaşamanızdan bir olay, bu adetlän baalayın.

21

Aşaadakı lafları tefterinizä yazın, çetin hem yımışak sölenän konsonnarı bulun, onnarın altlarını birär hem ikişär çizgiciklän çiziz. Annadın, neçin onnar yımışak ya çetin sölenêrlär.

var – ver;
bayır – bir;

fayda – fidä;
kalmaa – gelmää.

22

Laflara *taazä, samannık, ekmek, gözlemä* yapın tefterinizdä fonetika analizi.

- Söläyin, kaç bukva hem kaç ses var herbir lafta, bulun herbir lafta kalın – incä, uzun, urgulu – urgusuz **vokalları**; sesli – sessiz, çetin – yımışak hem ikili **konsonnarı**.

§ 4. Vokal dönmesi

23

Aşaadakı cümleleri tefterinizä yazın, bulun da çiziz o lafların altını, angılarında vokal dönmesi var.

1. Uroktan çıktıynan, beklä kafadarını, da bilä şkoladan evä gidiniz. 2. Biz her gün bekleeriz, güneşli, sıcak hava olsun. 3. Gelmä bizä oynamaa ozaman, açan bän

uroklara hazırlanêım. 4. Vani, çok vakıt biri-birimizä gelmemää yakışmaz. 5. Tellär geriliydi iki aacın arasında. 6. Biz denämedik telleri, neçinki karannık artık çökärdi. 7. Getirmä bana kötü haber. 8. Urokta tez getirmeerim aklıma te o kuralları, angılarını okuduydum evdä. 9. Musaafirliktä kendi prost nazlarını sakla. 10. Kim saklêêr aalem-dän kısmetini, ona insan maana bulêr. 11. Hadi, başla resimnemää.

naz – inatlık.

Vokal dönmesi	
ä – e; ää – ee (lafın formasını diıştirärkän)	evdä – evdekilär, gecä – gecelär, bän – beni
Ää – ee (urgusuz ää döner ee)	güvää – güveeniz, silkmä – silkmeer
A – ê (sade işliklerdä şindiki zamanda)	başla – başlê-êr; topla – toplê-êr; atla – atlêêr.

24 Aşaadaki vokalları diıştirin ölä, ki olsun vokal dönmesi.

Kösä, tükän, sän, tepä, küpä, testerä, tenä, üzük, çekerdek, işlä, başla, beklä, getirmää, gecä, laalä.

- İki laflan **birär** cümlä kurun, tefterinizä yazın. Vokal dönmelerinin altlarını çizin.

25 Okuyun teksti da adlayın onu. Ayırı çıkarın da yazın o lafları, angılarında vokal dönmesi var.

1994-üncü yılda kuruldu gagauzların av-tonom bölgesi – Gagauziya. Ozamandan beeri gagauz dilinin taa bir eni funktıyası peydalandı: gagauz dili oldu Gagauziyada ofițial dillerin birisi. 1995-inci yılda gagauz dilinin latin grafika-sında eni „Orfografiya hem punktuațiya kuralları” tipardan çıktı. Şindi gagauzlar yazêr, okuyêr kendi ana dilindä, üürenerlär onu şkolalarda, universitettä.

Gagauz dili temeldir halkın bütünnä kulturasına. Yıl-yıldan gagauzların literaturası taa üüsek uura kalkêr, kulturası da ilerleer, gagauz dili dâ donadılêr çok türlü eni laflarlan.

Ana dilini aaraştırêrlar gagauz bilim izmetçileri¹. Gelecek vakıt, açan ana dilindä şkolalarda üürenilecek hepsi predmetlär, açan ana dilindä studentlär universitettä zanaat kabledeceklär, açan büük insannar izmetindä ana dilini kullanacek. Onuştan gagauz dilini läázım islää üürenmää, korumaa, sevmää.

2014-üncü yılda gagauz dili orfografiya hem punktuațiya kurallarına eni redakțiya yapıldı.

Uyduurulma tekst

1. Angı yılda gagauzların avtonom bölgesi – Gagauziya kuruldu?
2. Nezaman gagauz dili latin grafikasına geçirildi?
3. Gagauz dili neyâ temeldir?
4. Kim ana dilini aaraştırêr?
5. Kendi laflarınızlan annadın gagauz dili için.

26

Aşaadaki lafların formalarını diıştirin, ki olsun vokal dönmesi. Yazın onnarı.

Topla – ..., pakla – ..., seslä – ..., şışä – ..., beklämä – ..., geläsin – ..., gecä – ..., işlä – ... .

§ 5. Gagauz dilinin vokal garmoniyası

Gagauz dilindä, nicä dä başka türk dillerindä, laflarda kullanılêr ya salt kalın vokallar, ya da salt incä vokallar. Eer lafın ilk kısmında varsaydı kalın vokal, öbürlerindä dä hem lafın afikslerindä dä lâazım olsun kalın vokallar.

Örnek: kar-puz-lar, ço-tuk-lar, u-şak-la-rı-mız-da hem başka.

Açan sa lafın ilk kısmında incä vokal bulunêr, kalan kısmnarda da incä vokallar lâazım olsun.

Örnek: şî-rit-lär, el-le-rin-dä, ü-tü-le-mää, gün-ne-rim hem başka.

Bu kurallara deniler vokalların garmoniya kanonu. Vokal garmoniyası bozulêr alınma laflar-da.

Örnek: a-teş, i-nan, ra-di-o, ta-li-ga, lää-zım, maa-vi hem başka.

Kimi katlı laflarda vokal garmoniyası yoktur.

Örnek: karagöz, ilkyaz, delikannı, nekadar, nezaman, näanı hem başka.

Vokal garmoniyası			
Kalın vokallı laflar	bo-ba-la-rın	so-kak-lar	u-şak-lar-da
İncä vokallı laflar	gül-le-rin	şî-rit-lär	süüt- lär
Vokal garmoniyası yok	ay-lä	ta-li-ga	taa-zä

27

Aşaadaki soruşlara cuvap hazırlayın, okuyup kuralları.

1. Angı laflarda kullanılêr salt kalın vokal? Kendi örneklerinizdä gösterin.
2. Angı laflarda kullanılêr salt incä vokallar? Örnek verin.
3. Söläyin birkaç alınma laf, angılarında vokal garmoniyası bozulêr.
4. Gagauz dilinin angı laflarında vokal garmoniyası yoktur?

- „Aaçlarda yaprakları lüzgär daattı”. Bu cümledä kaç kalın vokal var?
- Cümleyi tefterinize yazın, kalın vokalların altını çiziniz.

Aşaada teksti tefterinizä yazın, tekstin adını koyun. Bulun teksttä *on* laf, neredä vokal garmoniyası var, *on* laf, neredä vokal garmoniyası bozuk. Çizin onnarın altını.

Herbir insan küçüklüündän ilk lafı anasından üürener.

Onuştan o dilä, angısını uşaklıundan bilersin, ana dili deerlär.

Ana dilindä uşak ilk laf işider, ilk sallangaç türküsünü sesleer, ilk masalı üürener, ilk oyuncaana ad koyêr. Ana dili uşaa dünneyä çıkarêr, fikirini zenginneder, büyük yaşta insannarlan ilgilii tutêr.

Naafilä, açan insan unudêr ana dilini. Ozaman adam fukaara olêr, gücük bahtlı kalêr.

Pek läüzımnı iş – ana dilini islää bilmää. Kolay gelä üürenmektä!

naafilä – boşuna;
gücük – kısa;
bahtlı – kısmetli.

Elena Kolça

**Nikolay
Tanasoglu**
(1895–1970)

Nikolay Tanasoglu gagauz literaturasına temel koyan yazıcıların arasında bulunêr. Onun duuması Kiriet küüyündä Çadır rayonunda. Talantlı şair, annatma yazıcısı, talmaç, üüredici. Onun annatma toplumu „Bucak, Bucak...” çıktı tipardan 1970-inci yılda. Bu kiyatta türlü meraklı annatmalar var: „Bucak, Bucak...”, „Sofi”, „Yuvanoglular”, „Başka gagauzlar”. Şiirleri hem başka yaratmaları tiparlandı gagauz gazetalarında hem kiyatta „Bucaktan seslär”. Nasıl talmaç biliner, ki o käämil, becerikli çevirdi rus dilindän gagauz dilinä N.V. Gogolün pyesasını „Revizor”.

Aşaada okuyun N. Tanasoglunun „Bucak, Bucak...” annatmasından yazdırma parçasını, angısında o gösterer ana tarafının güzelliini hem duuma erinä kendi derin duygularını.

Okuyun annatmayı.

BUCAK, BUCAK...

Bucak, Bucak, duuma erlär! Ana toprak tavlı, karagöz, yalpak, sıcak. Her erin oolları, bezbelli, severlär duuma erlerini, duuma tarafını. O onnara geler hepsindän gözäl, hepsindän hoş, hepsindän paalı. Haliz dä ölä! Ne güzellik vardı nasıl o evelki zamanlarda bulmaa bu çukurlu otsuz tolokalarda, kuru dereli çayırlarda, o yamaçlı kırlarda, erdän erä ani kuşalydılar derin tozlu yollarlan, hem dä fidan erinä genger büüdärdilär? Çöllü bir taraf... Orada da toprak kuhneli küülär, dolu çiftçilärlän hem çobannarlan yamalı meşinnärlän, torbalarında sade çatlak malay hem suan, o da varsaydı... Bu fukaara insannarın adı da, dili dä, çünkü bişeyä gelmüzmiş, hep deyärdi fena düşüncülär

**tavlı
çöllü**

üstümüzä: „Gagauzlar”. Kim varmış işittii ya da bildii bölelerini? Kär laf çıkarmıştı kimi-si, ani bu „gacalların” hiç senselä kökü dä yokmuş..., onnar bir karışmalıkmişlar..., nasıl varmış nicä hesaplamaa, ani bunnar da biler duymaa, toprak sevmää, duuma tarafına mayıl olmaa, haliz bölä bet erlerä?

Osaydı aslı, yok ne şaşmaa: analar var gözäl dä, çirkin dä, ama uşaklarına çirkin ana da pek gözäl! Uşaklar da var akıllı da, şaşkın da, ama anaya şaşkınnar da akıllı!

Yok, okuycular! Desin, kim ne deyärsä, sansın ne sanarsa, ana topraandan, tarafın-dan gözäl yok! Ana halkından akıllı yok! Hem gagauzlar gözäl halkımızdır, zaametçi hem kıymetlidir, nicä hepsi halklar bu dünnedä. O da ayozladı duuma topraanı, nicä dä hepsi. Salt kim bilmeer onu, olur düşünsün başka türlü.

Bu erlär, Gözäl Bucaklar – islää, yal-pak bir anamız!

Çık bir yamacın tepesinä da bak do-laylara: maavili uzaklardan, büyük arka-lar gibi, dizili yamaçlar, ani eşil ekinleri, geniş baalarları, gür meyvalıkları gücülä taşıyêrlar sırtlarında; sıra dizili kavak ya da ceviz aaçların aralarından, geniş ka-yışlar gibi, kayêr asfaltlı yollar, saklayıp alçaklarda uçlarını, zerä küülerä inerlär, angıları taa çok bölä erlerdä erleşmişlär yakın ikiüz yıl geeri da şindi güneşli sokaklarlan, aydınnıklı evlerinän hoş çaarêrlar herbir yolcu-yu, geçärkän, dursun, baksın, nesoydur kefleri, hemen kahrılı da olsa. Tarafımıza ilkyaz çalışêr gelmää, kısmeti küüyä getirmää, ki onnarın olsun. Ama kim onu vardır bilsin, neyä çıkacak işlär? O kısmeti var nicä sap-tırsınnar da, çelsinnär dä... Ortalık ölä kolay düzülmeer. Ama hep tä, o ilerki nevoyacı-lar, çıraklar büün dik gezerlär, yakaları açık, kalpakları yan, bıyık kıvradıp, yaşamayı kurêrlar kendilerinä...

talmaç – bir dildän başka dilä çevi-rici;
tavlı – besli, bereketli;
genger – ölä kır otu, üüsek, tikenni;
kıymetli adamnar – gözäl, beendirir kendilerini adamnar;
ayoz – svätöy, sfint;
meşinnär – kürk deridän donnar;
nevoyacılar – zor çekennär;
kavak – topol’.

1. „*Bucak, Bucak...*” yazdırmalı annatmanın **çeketmesini, temel payını, bit-kisini** ayırı okuyun. Söleyin onun temasını hem öz fikirini.
2. Annadın yaratmanın içindekiliini sıradan, söleyin, angı kartınayı yazıcı gösterer uygun laflarla hem demekli söylemeklärän; okuyun o kartına için.
3. Bulun tekstin cümlelerinde uydurmaları, başka uygun lafları.

29

„*Bucak, Bucak...*” tekstin 1-inci abzağından bulun da çıkarın *on* incä vokallı laf, *on* da – kalın vokallı. Yazın tefterinizä onnarı iki direcä. Beendiiniz iki laflan cümlä kurun.

30

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın. Bulun o lafları, anglarında vokal garmoniyası bozulêr, onnarın altlarını çizin. Annadın, neçin onnarda yok vokal garmoniyası.

1. Ayledä o uşakları beenerlär, angıları analarını-bobalarını sesleerlär. 2. Maavi göktä yoktu hiç bir bulutçuk ta. 3. Gagauzların eski adetleri pek gözäldir. 4. Maalemizdä çok aaç var. 5. Kati davaları kolay hesaplêr. 6. Miti anasını sevindirdi, deyip, ani şindän sora uslu oturacak uroklarda. 7. Güzün süütlär çabuk sararêr. 8. Yolda karagöz kızcaaz yardım edärdi bir ihtär däducaa torbasını taşımaa. 9. Çin sa-baalen gökün günduusu tarafı kıp-kırmızı olmuştı. 10. Günbatısı tarafından lüzgär bizä dooru gelirdi.

31

Aşaadaki lafları ayırın, bakarak kalın hem incä vokallara, da yazın iki grupaya vokal garmoniyasına görä.

Araba, gemi, limon, tauk, taş, emiş, ot, sıra, şeker, hayat, dal, aşçı, aşaa, güüdä, güreşmää, datmaa, denemää, evelki, zararsız, adam, çancaaz, kolay, köşä, uçak, pınar, sayfa, terlemää.

32

Aşaadaki teksti „*Vatan için*” yazın, onun içindekiliini sıradan annadın. Bulun o lafları, anglarında vokal garmoniyası yok, onnarın altlarını çizin.

Vatan için

İnsanın duuma erleri – Vatanı – hiç kimseyin bir zaman da bilä aklından çıkmaz, unutulmaz. Vatan – herkezin çok sevgili, ayoz eriydir. Adam açan yabancılıkta yaşêr, onun canı sıkılêr ana tarafı için, onu sansın çeker ana topraa gelsin, dolaşsın, görüşsün Vatanınnan, evdekilerinnän, hısımnarınnan, komuşularınnan. Da yırakta bulunan insan büyük havezlän, açık üreklän, sevgiylän herkerä kendi Vatanınnan karşı gelir. Boşuna demeerlär, ki „Adam Vatanısız, nicä gök yıldızsız”.

1. İnsanın Vatanı neresidir?
2. Adam nasıl Vatanının karşılaştı?
3. Okuyun taa bir kerä soleyişi, tutun onu aklınızda.
4. Kendiniz dä Vatan için bir uygun söz bulun da söläyin onu klasta.

33

„Telefonda lafetmäk” dialogu ilerledip, yazın, çizerek vokal garmoniyasız lafları.

- Alo, seläm! Maşi, sän miysin?
- Bänim, bänim, Oli, bän seni tanıdım!
- Pek islää, istedim sormaa sana, Maşi, neçin dün gelmedin şkolaya?
- ...

34

Düşünün da yazın tefterinizä **on** laf, angılarında olsun sade kalın vokal hem taa **on** laf, angılarında sade incä vokal, **on** laf, angılarında yok vokal garmoniyası.

§ 6. Konsonnar. İkili konsonnar

Gagauz dilindä lafları kurarkan ya da formalarını diıştirirän, onnarda var nicä peydalansın ikili konson.

İkili konson gagauz laflarında yazılêr ozaman, açan lafın kökü ya da temeli konsonnan biter, afiks tä hep bu konsonnan çekeder.

Örnek: attı topu: **at** – kök, **-tı** – afiks;
 Uzun kollu çocuk: **kol** – kök, **-lu** – afiks;
 Yummaa gözlerini: **yum** – kök, **-maa** – afiks;
 Şennik yapmaa: **şen** – kök, **-nik** – afiks;
 Odunnuk balabandı: **odun** – kök, **-nuk** – afiks;
 Duttan hoşaf: **dut** – kök, **-tan** – afiks.

Tutun aklınızda!

- ✓ Başka dillerdän alınma lafların kökündä gagauz dilindä ikili konsonnar yazılmêr.
- Örnek:** kasa, milion, gram, ton, grupa, programa, kolona, kurikulum, presa, komerţiya, gramatika hem başka.
- ✓ Bu kuralın diışında kalêr arab-pers dillerindän alınma laflar, angılarında yazılêr ikili konsonnar.
- Örnek:** Allaa, dünnä, millet, vallaa, maşallaa hem başka.

35

32. Okuyun da gösterin, angı konsonnar bu lafları biri-birindän ayırêrlar.

Baş – kaş, atmaa – almaa, gelin – pelin, gün – dün, toz – boz, gök – kök.

36

Aşaadaki lafları düzün ölä, ki onnarda ikili konson olsun.

Un, saç, ool, ses, kiyat, ekin, gün, kül, ilaç, ot, tut, gül, memleket, yımışak, dil.

- İki laflan kurun **birär** cümlä, yazın onnarı tefterinizä.

Okuyun şiiri.

KİMÄ ANA BİZ DEERİZ

Ana, ana,
kalmış sana
uykusuzluk,
büük raatsızlık...

Hasta **oolun**
yanêr-yanêr,
sansın onun
Soluu biter.

Ama ruhun
ne pek **çetin**,
haliz onu
yok ne cinksin!...

Bütün gecä,
bir **yıl** gibi,
sän kıpmadın
gözlerini:

Gözün senin
çok yaş döker,
bir mum gibi
saalın yanêr.

Bütün dünnä
Mutlu sana,
Ki var kimä
ana demääl!

Mina Kösä

1. Neçin ana uykusuz geceleri geçirir?
2. Neçin gecä ölä zor geçer?
3. Avtor söleer, ki gecä bir yıl kadarmış. Aslıdan gecä yıl kadar olur mu?

cinksin – düşsün;
ruh – can.

- Nışannı lafları diiştirin ölä, ki onnarda ikili konson olsun.

37

Aşaadaki laflarda noktaların erinä ikili konsonnu laf yazın.

Örnek: çuval – çuvallar, dart – dattı.

Dal – ..., çoban – ..., çan – ..., bol – ..., un – ..., tut – ..., at – .., kol – ..., gün – ..., bin – ... .

38

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın, uygun bukvaları erleştirin.

morarardılar
bozarardılar

1. Güzün gün...är git...ikçä kışalêr, ama geçelär uzêêr. 2. Geldi canavar ayı. Ayın çeketmesinä birkaç sabaa kraa düştü. 3. Kimi fidan...arda yapraklar morarardılar¹, kimisindä bozarardılar. 4. Çok yıllardan sora on...ar Balkana etişmişlär. 5. Ne käämil türkölär, dastan...ar yatmışlar bu tatlı dildä. 6. Ana dilini dedelerimiz düzmüşlär, onda lafetmişlär, onun...an yaşamışlar. 7. Kostı bozuk radio a...aratını düzdü. 8. Bizim klas...izmetçilär hergün paklêêrlar. 9. Mamusu Saşaya çalardı sal...angaç türkülerini.

- Laflarda ikili konsonnarın altını çizin.

Aklınıza getirin!

Gagauz dilindä lafların bitkisindä bulunan **p, t, ç** konsonnar lafın başka formasında vokalların önündä dönerlär **b, d, c** konsonnara.
Kimi laflarda **k** konsonu döner **g** konsonuna.

Örnek: renk – rengi, cenk – cengi.

P – B	
kap – kabın – kabım dip – dibi – dibinä	cöp – cöbün – cöbünä cuvap – cuvabın – cuvabına
T – D	
git – gidecek – gidiniz dat – dadêr – dadında	dört – dördü – dördüncü şirit – şiridi – şiridä
Ç – C	
uç – ucu – ucunda çekic – çekici – çekicä	aaç – aacı – aaca genç – genci – gencä
Yabancı (alınma) laflarda konsonnar dönmeelär. Örneklär: klub – kluba – klubta, zavod – zavoda – zavodlar, bank – bankın – bankta hem başka.	

39

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın, bulun o lafları, angılarında konson dönmesi var, o konsonnarın altlarını çizsin.

1. On-onbeş minuttan sora onnar etiştirler o tükenä. 2. Bir minudun içindä çok işlər var nicä olsun. 3. Karı duydu Allahın büyük kuvedini, onun sevgisini, ani yısıdêr taşları. 4. Lafın büyük kuvedi var. 5. Aksina koydu pakedi dolabın üstünä, ama açmadı onu, zerä vardı çok işi. 6. Dolap üstündä durardı bir sepet almaylan. 7. Dolabın içindä tutardılar kaşıkları. 8. Mali sepedä üzümneri toplêêr. 9. Yolun boyunda büyüydü büyük aaçlar. 10. Aacın üstündä gargalar yaptılar yuvalarını.

40

Aşaadaki lafların formalarını diştirin ölä, ki olsun konson dönmesi. O lafları tefterinizä yazın.

Dolap – dolabı,
Kilit –
Çorap –
Aaç –

saat –
süt –
pirinç –
cöp –

piliç –
kanat –
tokat –
kireç –

kolaç –
armut –
hesap –
çekic –

41

Aşaadaki cümlelerde lăăzimnı bukvaları noktaların erinä koyun da lafları dooru yazın.

Oli yardım eder mamusuna ka...ları yıkamaa. Denizin di...indä çok kum varmış.

Kuhneyä koyduk bir dola...çık. Dola...ı usta yaptı. Şkolaya gi...medik, ama lăăzimdi gi...elim.

§ 7. V konsonun dooru yazılması

Konson **v** adetçä dilimizdä yufka işidiler, kimär kerä dä heptän düşer. Eni kurallarımıza görä lafların taa çoyunda **v** konson yazılêr.

V konsonu lăăzim yazmaa mutlaka te bu laflarda: **av**, **avcı**, **avlanmaa**; **suvazlamaa**, **suva** (duvarı suva), **tavşam**, **avşam**, **avşamnamaa**; **duvarcık**, **savsak**, **güvää**, **çüven**, **düven**, **hava**.

Kural dışında: **v** konson yazılmaz bu laflarda: **suan**, **kuan**, **duak**, **tauk**, **daul**, **aul**, **kaun**, **sua** (diil derin) **suamaa** (paçalarını), **autmaa**, **aurt**, **kauş**, **kauşmaa**, **saurmaa**, **saurgun**.

42

Aşaadaki lafları okuyun, koruyarak **V** konsonu söylemektä. Bu lafların dooru yazılması için annadin.

Suvamaa (evi), **güvää**, devä, duvarcık, çüven, **avşam**, **avşamnamaa**, **suvazlamaa**, **savsak**.

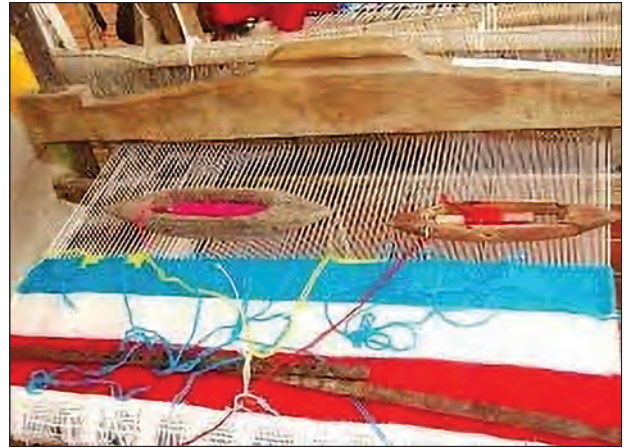
aaramaa
yıllar

- *Nışannı laflarlan birär cümlä kurun, tefterinizä yazın.*

43

Aşaadaki cümleleri okuyun da laflarda kaçırılmış bukvaları dooru yazın.

1. Köşedä durardı bir eski dü...en.
2. Varlu lăăzim korumaa, onu olmaz sa...rup-saçmaa.
3. Küüyün meydanına her a...şam toplanêrlar çocuklar hem kızlar.
4. Lüzgerli havada a...şamnen aaçlar sallanêrlar.
5. Kim iki ta...şamın ardına kacêr, hiç birini dä tutamêêr (söleyiş).
6. Gün ka...şunca, karannık çöküverdi.
7. Üç gün oldu ha...a bulutlu.
8. Derä su...ydı, ama balık vardı çok.
9. Uşaklar geldi evä, gün ka...şmaa başladıynan.
10. A...şam oldu, ay duudu.
11. Mamu bütün a...lumuzu su...n ecti.

- Uzun vokallı lafların altını çiziniz bir çizgiylän.
- İkili konsonnu lafların altını çiziniz iki çizgiylän.

44

Aşaadaki laflarlan birär cümlä kurun. Bu lafların dooru yazılması için annadın.

Çüven, avşam, hava, saurgun, tauklar.

- Cümlelerdä **v** konsonun altını çiziniz.

§ 8. H konsonun dooru yazılması

Gagauz dilindä **h** konson pek yufka işidiler. Yazmakta yannışlık olmasın deyni, läüzim bilmää kuralları.

1. Kimi lafların başlantısında h konson, yufka da işidilsä, mutlak läüzim yazılsın.	2. Bu kuraldan dışarı çıkêr laflar, angıların çeketmesindä h yazılmêêr.	3. Başka dillerdän alınma laflarda ortadan h düşmüş da zamandaş gagauz dilindä yazılmêêr.	4. Lafın sonunda h konson yazılmêêr.

Örneklär:

hava, hayır, hatır, havez, hepsi, hızlı, hayvan, hamut, hazır, haber, hayır, hergelä, hal, hep, horoz, hem, havez, harman, haşlak, haşlama, hafta, hasta, haylak, hardal, haylaz, haram.	aş, aşçı, angısı, angıç, acı, acımsı, aslı, en, engeç, eer, endezä, elbet, oloy, izmet, arpa, astar, armut, arşın, ayva, oruç.	pelivan, anatar, laa-na, raamet, yaanı, raametli, maasuz, zaamet. Ama bu kuraldan da kimi laflar dışarı çıkêrlar: kahr, mah-kul, ahır.	sabaa, paa, islää. Ama var iki-üç laf, angılarını läüzim aklında tutmaa: siläh, şah, günah.

45

Yazın tefterinizä birär cümlä laflarlan – **havez, armut, ahır, horoz, anatar, zaamet** da annadın **h** konsonun dooru yazılmasını.

- Cümlelerdä **h** konsonun altını çiziniz.

46

Lafları: **haber** hem **hayvan** birlik ya da çokluk sayısında hallayın da tefterinizä yazın.

47

Aşağıdaki cümleleri tefterinizä yazın, neredä lââzım, *h* konsonu koyun da çizim onun altını. Annadın *h* konsonun dooru yazılması için.

1. Bân ...azırlanêrım şkolaya gitmää⁴.
2. ...ava yaamura çevirärdi. 3. Bân pek beenerim toprakta işlemää¹, çiçek ...aşlamaa, zarzavat hem emiş büütmää. 4. Mamu gitti ...astayı do-laşmaa. 5. Ev işlerini kızkardaşım büük ...avezlân yapêr. 6. Bizim aulda pınarın suyu ...iç diil ...acı. 7. Biz anamızı hem bobamızı, malimizi hem dädumuzu sesleeriz hem onnara ...atır güderiz. 8. Musaafirleri kabletmää deyni, lââzım islää ...azırlanmaa. 9. Aulun boyunda bir ...armut ...aacı büüyärdi.

48

Aşağıdaki laflarlan kurun da yazın laf birleşmelerini, verilmiş örneklerä bakarak. Annadın *h* konsonun dooru yazılması için.

Hafta, hasta, hatır, harman, hıyar, haşlak (su), hamur, haylak, aslı, laana, zaamet, maasuz, kahr, (çin) sabaa.

Örnek: hava – havaya sevinmää; **haylak** – haylak durmaa.

49

Aşağıdaki lafları okuyun, koruyarak *h* konsonunu söylemektä. Bu lafların dooru yazılması için annadın.

Harman, hasta, hobur, hasır, hal, horoz, hardal, ahmak, hodul, haber.

§ 9. *Y (yot)* konsonun dooru yazılması

Bukva *y (yot)* lafların başlantısında yazılêr kalın vokallarlan.

Örnek: yardım, yımırta, yorgan, yumak, yaarin, yuurmaa, yuurt.

Kuraldan dışarı çıkêr laflar: *yär, yärim* (sevgilim). Bu laflarda incä vokalların önündä *y (yot)* yazılêr.

Gagauz dilindä lafetmektä incä vokallan çekedän laflar dayma yotlu sölenilerlär, ama yazıda bu *y (yot)* gösterilmeer, yazılmêr.

Örnek: el (kol), el (yabancı birkimsey), ev, er, edek, elek, emeni, elä, ek, elli, elsimää, em, emmää, ekmää, ekmek, ekin, iilik, iışı, iilmää, iiri, iyä, ikona, ikram, ilaç, ilerki, ön, öbürü, ödek, öz, ördek, ökçä, ölçü, ötää, örtü, ötmää; üzük, üzümää, ütü, üülen, üürenmää, üz (sürat), üklük, üüsek.

50

Verili lafları okuyun. Hesaba alın onnarın dooru yazılmasını. Laflarlan kendibaşı-na kurun *dört* cümlä. Cümlelerdä lafları dooru yazın.

Ekmek, ilik, ikona, el, ilaç, ikram, iiri, üülen, üzük, üüsek.

- Cümlelerdä çizin lafların altını, angıları yotlu sölenelär, ama **y (yot)** yazılmêêr.

51

Aşaadaki laflarlan kurun birär cümlä. Yazın onnarı tefterinizä.

Yalvarardı, yollamaa, yuva, yarım, yapmaa.

- Annadın bu lafların dooru yazılmasını. Kullanın yukarda verili tabliṭayı.

52

Aşaadaki cümleleri tefterinizä yazın. Bulun da annadın, angı lafların başlantısın-da **y (yot)** läüzım yazılsın, angılarında da yazılmêêr. Orfogramaları çizin.

1. Sırcıklar ev ?üstünä kondular. 2. Büük yaamurdan sora sokaan orta ?erindän sel gitti. 3. Kaynadılmış yaanıdan mamu çorba ?aptı. 4. ?abancı tarafta insanın çoyu been-meer ?aşamaa. 5. Küçüklär her zaman ?ol vererlär büyüklerä hem ihtärlara. 6. Kuşların ?uvalarını olmaz bozmaa. 7. Yazın göldä, deredä ?ıkanmaa läüzım sade sıcak havalarda. 8. Gök gürlemesi ?ıraktan-?ıraktan işidildi. 9. Ol utancak, yorganına görä uzan. 10. Dos-tum almış şkolaya iki kaynanmış ?ımırta. 11. ?ortuda biz dinnendik hem şennendik.

53

Verili laf birleşmelerini tefterinizä geçirin, noktaların erindä, läüzımsa, bukvaları **v, h, y** yazın. Çizin onnarın altlarını.

Büüklerä ...atır gütmää, aptekadan ...ilaç almaa, çü...endä su yısıtmaa, ...amur yuurmaa, ...ımırta kaynatmaa, bostanda ka...un imää, ...oruç tutmaa, musaafirlerä ...ikram yapmaa, yakıcı su...an paklamaa, islää ...aber yollamaa, sarı çiçekli ...ardal, beygiri ...edek almaa.

54

Verili laflara karşımaanalı laf bulun da yazın. Uzun vokalların altını çizin.

Alçak – ..., ufak – ..., tauk – ..., yavaş – ..., gelin – ..., derin – ..., sabaa – ..., şeremet – ..., saa – ..., büün – ..., tatlı – ..., kötülük – ..., duumaa (güneş) – ... .

55

Aşaadaki lafları okuyun. Geçirin onnarı tefterinizä.

Yıldırım, kuyu, yapraksız, yortu, yardım, şkolaya, yardım etmää, kaynatmaa, yaa-mur, beygir, yorgun.

- İki laflan **birär** cümlä kurun da ayırı onnarı tefterinizä yazın.
- Çizin **y** konsonunnan çekedän lafların altını.
- Annadın onnarın dooru yazılması için.

§ 10. Konson garmoniyası

Gagauz dilinin laf diişilmesindä hem kurulmasında işleer konson garmoniya kanonu. Onun özü: açan lafın kökü biter sesli konsonnan ya vokallan, ona yamanêr afiks, angısı hep sesli konsonnarlan çekeder.

Örnek: pınar – pınar-dan; ev – ev-cääz; kır – kır-da; al – al-dı; bir – bir-dän; hava – hava-da; teknä – tekne-dä.

Açan lafın kökü biter sessiz konsonnan, onun diişilmesindä hem kurulmasında yamanêr afiks, angısı çekeder hep sessiz konsonnan.

Örnek: ak – ak-tı; biç – biç-ti; kaç – kaç-tı; pat – pat-tan; iş – iş-tän, kuş – kuş-çaaaz.

56

Aşaadaki lafları tefterinizä yazın, lafların afikslerini bulun da annadın vokal hem konson garmoniyası için.

Baa – baalar, taş – taşlar, taştan, demir – demirdän, sülük – sülüktän, çamur – çamurdan, laana – laanadan, aul – aullar, kuş – kuşta, erik – eriktä, dip – diptä, dam – damnar, gün – günnä, don – donnar, duman – duman-nar, köken – kökennär, raat – raatsız, bulut – bulutçuk.

kökennär
taş

- İki laflan **birär** cümlä kurun.
- Kullandınız mı lafları, angılarında vokal garmoniyası yok? Açıklayın.

Okuyun şiiri demekli, duygulu.

BUCAK

Karagöz Bucak,
Al beni kucak.
Sän benim tarlam,
Bän – ongun başak.

Sesleyecäm seni,
Sevecäm seni,
Hoşlayacam seni,
Taraflım benim!

Bän büüdüm çoktan,
Er gördüm pek çok.
Ama bil, Bucak,
Sendän gözäl yok!

Kosti Vasilioglu

Herbir adamın
Var kendi eri.
Ondan yok gözäl!
Kär senin gibi!

Yıl-yıldan sän büü,
Kaavileş, Bucak!
Herkerä bizä
Ol kaavi dayak!

dayak – yardımcı;
ongun – olmuş.

1. Ne duygular duyêrsınız, bu şiiri okuyarkan?
2. Acaba insanda kendi erindän paalı bişey var mı?
3. Kayılsınız mı avtorlan, ki ana tarafı adam için herkerä büyük dayak? Açıklayın bu fikiri derindän.
4. Angı laflarlan şair gösterer kendi sevgisini Bucaa?

5. Ne türlü olsun Bucak isteer avtor? Bulun da okuyun o sıracıkları taa bir kerä.
6. Ana tarafınız için bir-iki söleyiş aklınıza getirin da tefterinizä yazın.

- Söleyişlerinizdä konson garmoniyalı lafların altını çizin. Onnar için annadın.

57

Yıkarda verili şiirdä bulun o lafları, angılarında yok vokal garmoniyası.

- Bakın resimä da verili laflarlan **beş** cümlä kurun. Söläyin onnarı.

Yardımcı laflar: sarı yapraklar, güz geldi, büülü, gözäl, altın kilim, zengin, Bucak.

58

Verili söleyişleri yazın, çıkarın nışannı lafları, bölün onnarı kısımnara.

1. Dostluk paraylan **olmaz**. 2. Ucuz malın dadı az, paalı alan **aldanmaz**.
3. Varsa ekmään, ver **ekmekçiyä**. 4. Eer canın beladasaydı – altın döşek tä **yardım-namaz**. 5. Bilgisiz yaşamaa – sade eri **kaplamaa**.

59

Laflara ekläyin läüzımnı afiksleri konson hem vokal garmoniyasına görä.

Örnek: para – par**adan**, çiçek – çiçek**tän**, yaprak – yaprak**ta**.

Odun, gübür, kilit, baa, ip, elek, toloka, küü, kasaba, şefteli, soluk, omuz, diz, karpuz, gök, kirez, süt, sülük, kazık, susak, biber, kemik, taş, uşak, dost, toz, hayvan, filcan, horoz, çölmek.

§ 11. Kısım. Urgu

Laflarda seslär sölenmeerlär ayırı, birär-birär, ama düzerlär küçük-küçük laf parçalarını, onnar **kısım** sayılêr: ma-kaz, ma-kaz-lar, tuz-luk, tuz-luk-lar, lüz-ger-ler-dän. Laflar bölüner kısımnara...

Kısım – lafın bir payı. O bir vokal sestän hem birkaç konson sestän düzüler. Vokallar var nicä bir sestän düzsünnär kısmı, konsonnar yalnız kısım düzämeer. Herbir kısımda mutlak läüzim olsun bir vokal ses: o-**tur** (o – ilk kısım, bir vokal sestän, **tur** – kısım, üç sestän: iki konson, arada da bir vokal u).

Çok kısmı laflarda kısmın birisi taa sesli hem taa hızlı sölenir, bölä kısmınara deniler **urgulu** ya deeriz, ani o kısma **urgu düşer**.

Gagauz dilindä urgu taa sık düşer lafın sonunku kısmına.

Örnek: a-kıl-lı, üü-re-di-ci, kır-mı-zı, bu-lút, ör-dék, ca-na-vár, a-rı, béş, ýol, süt, gül.

Ama pek siirek kimi laflarda urgu olur düşsün ilk kısma da **sá-bur-lu, má-mu, má-sa, lé-lek, kí-zak, dü-dük**.

Uzun vokallar düzerlär bir kısım: **aaç, baar-maa, büük-lär, mu-saa-fir**.

Herbir kısımda läüzim olsun mutlak bir vokal. Laf **dart** düzülü dört sestän, ama kısmı salt bir, neçinki salt bir vokalı var (**a**).

Alınma laflarda urgu kalër o kısımda, angısına o düşer öz dildä.

Örnek: škó-la, a-rif-mé-ti-ka, má-sa, lé-lü, çi-çu, bá-tü hem başka.

Katlı laflarda urgu bitki kısma düşmeer.

Örnek: né-za-man, né-çin, né-re-yi, né-re-li, né-çin-ki, né-tür-lü, hér-ke-rä, né-ta-kım, kız-kar-daş.

60 Aşaadaki lafları tefterinizä yazın, koyarak onnara urgu nişannarını hem bölüp kısmınara.

Taşımaa, taşlık, yaamur, taraşlamaa, sızıntı, süpürücü, sal-lanmaa, sabunnamaa, raatlanmaa, pişman, piinir, nişannamaa, samannık, maalä, mezä, meşä, memleket, kuytulanmaa, körpä, koşmaa, köken, kotlon, korunmaa.

**sızıntı
süpürücü**

61 Aşaadaki şiiri okuyun. Kaçar kısım var herbir lafta? Söläyin.

Vatan – o benim evim,
Sokaam, küüyüm –
Duuduu erim!
Gagauz Erim paalı,

Biz sana diveç baalı!
Moldova da devletimiz –
Ana Memleketimiz!
Sofya Kocaya görä

62 Lafları tefterinizä yazın. Bölün onnarı kısmınara, göstereräk, nicä sıradan-sıraya läüzim geçirmää.

Vatan, kuşlar, škola, yabancılık, yalabık, maavi, lüzgär, Bucak, taraf, kalmışlar, korumaa, köprü, nişannamaa.

63 Aşaadaki lafların urgularını diıştirin, alın hesaba, ani onnarın maanaları da bu üzerä diışerlär. Annadın bu lafların maanaları için, düzeräk laf birleşmelerini.

Örnek: haşlamá – haşláma.

Alma – alma, koyun – koyun, kimsey – kimsey, kalın – kalın, koyma – koyma, bişey – bişey, birerdä – birerdä, bireri – bireri, sabaa – sabaa.

64

Aşaadaki şiirlerdä laflara urgu koyun. Şiirleri tefterlerinizä yazın.

Ko ötsün kavallar,
İşitsin insanın,
Şen ömür kuralım,
Kısmetli olalım!

Nikolay Arabacı

Uz olur mu gölgä,
Eer iiriysä fidan?

Petri Çebotar

65

Aşaada verili teksti okuyun, onun adını koyun. Nişannı lafları kısımnara bölün, urgu nişannarını koyun.

Halkın kulturası okadar zengin, ani onu yok nicä yannaştırmaa başka işlärlän. Kimsey taa üürenämedi onu baştan-başadan. Halk kulturasında herbir işin var eri hem vakıdı. Onda yok uydurma. **Adetlär**, sıralar, yortular, hepsi onnar **läüzımnı**. Nicä bir usta rendeleer **taftayı**, paklêêr onu, yalabıdêr, ölä dä halk kulturasının parçaları gözäl hem taman.

Halk kulturasında büyük rol oynêêrlar **ustalar**¹. Herbir işin var kendi ustası. O usta olêr örnek başkalarına da. Halk **yaşamasında**, angı tarafı da alma, usta: çilingir-demirci, başçıvancı, ev yapmaa ustası, pınar kazmaa ustası – pıncarcı, soba yapmaa ustası, islää çoban olmaa – o da bir ustalık, ev yapmaa – büyük bir ustalık.

Ama biliner istoriyadan, ani gagauzlarda en büyük usta o çiftçilik ustalı...

Stepan Bulgara görä

1. Kim o usta?
2. Sıralayın ustaların zanaatlarını.
3. Büün dä var mı sizin küüyünüzdä ya da kasabanızda gagauz ustaları?
4. Küüyünüzdä ustalar için annadın.

§ 12. Lafların sıradan-sıraya geçirilmesi

Yazmakta kimär kerä läüzım olêr lafları sıradan-sıraya geçirmää. Bu işi dooru yapmaa deyni, läüzım kuralları bilmää.

Lafları sıradan-sıraya geçirmäk kuralları:

1. Bir sıradan başka sıraya laflar geçiriler sade kısım-kısım.

Örnek: ga-ga-uz, el-di-ven, çe-kir-gä, ba-lık-çı, ka-ra-göz, bul-yon.

2. Birkısımnı lafları olmaz bölmää da geçirmää başka sıraya. Birkısımnı laflar kalır bütün ya o sırada, ya bütün geçirilir öbür sıraya.

Örnek: kurt, kuş, ad, sırt, sıır, saa, suuk, zeet, uur, diil, çii, süüt, saa, kaar.

3. Kimi ikikısımnı lafları da olmaz bölüp-geçirmää sıradan-sıraya, eer o lafın ilk kısmı sade bir vokal sestän düzülüysä.

Örnek: adım, akıl, ateş, aul, ani, açan, ayak, ocak, oya, aalem, üülen, iki-lemää (ama diil i-ki-lemää), üülen-nik (diil üü-lennik), eşek (diil e-şek), elek (diil e-lek).

4. Sıradan-sıraya lafları yazmakta geçirärkän, uzun vokalları olmaz ayırmaa biri-birindän.

Örnek: maa-za (diil ma-aza), maa-vi (diil ma-avi), laa-lä (diil la-alä), mu-saa-fir (diil mu-sa-afir).

5. Laflarda bulunursa ikili konson, onnarın birisi kalêr, öbürü geçiriler eni sıraya.

Örnek: an-na-maa, dat-tım, kes-sin, tüt-sün-när, ör-sün-när.

6. Olmaz bölmää da geçirmää sıradan-sıraya abreviaturaları, kısaltma ölçü laflarını hem annaşıl-mış kısaltmaları.

Örnek: BMO (Birleşik Milletlär Organizaţiyası), 5 kg, 30 km, 10 sm, 2015 yıl.

66

Aşaada verili lafları yazın, çizgiciklän bölüp kısımnara ölä, nicä lääzım geçirmää onnarı sıradan-sıraya.

Kuşlar, süpürmää, bilmeycä, etiştirmää, karanfil, çiçek, kıymıklı, puluk, anatar, kitlemää, buluşmuşlar, kesä, tefter, dooru, kaavi, ölçü, taliga, lüzgär, yımırta, kiyat, kollar, şennik, samannık, koraylık, onnar, tellär.

koraylık
şennik

67

Aşaadaki lafları tefterinizä yazın, annadın, var mı nicä onnarı sıradan-sıraya yazmakta geçirmää. Eer olmazsa, söläyin – neçin?

Adam, erik, gül, tuz, kırk, hamur, aalem, kaç, git, gez, otur, kor, kaar, kaaz, göl, üç, uşak, üülen, üüsek, iinä, inek, inan, inat, imää, iiri, iki, iişi, aaz, aaç, acı, azar, auç, aurt, oya, olak, ödek, öküz, ömür, ötää, ot, 50 kg.

küülär
ennär

68

Aşaadaki lafları bölün kısımnara ölä, nicä olur onnarı sıradan-sıraya geçirmää. Onnarlan yazın laf birleşmesi, örnää kullanarak.

Örnek: Sarmısaklamaa – sar-mısaklan, sarmı-saklan.

Sarsalamaa, saurtturmaa, çekettirmää, seslettirmää, sivrilttirmää, kollamaa, siiretmää, tamannamaa, annaşabilmää, hallamaa, üünmää, üütmää, üüseltmää, to-pallamaa.

Vasi Filioglu

Nasıl da hepsi bizim gagauz yazıcılarımız, Vasi Filioglu da geller çiftçilerin arasından. Duudu o 1949-uncu yılda anılmış Beşalma küüyündä. Bu gagauz küüyünä dooru deerlar – „gagauzların taa bir kultura merkezi”. Burada ilk adımınarını poeziyaya yaptılar D. Kara Çoban hem M. Kösä, şindi dä büyük literaturaya çıkêr Vasi Filioglu. Onun şiirleri köktän ayırılêrlar başkalarından.

Filioglunun herbir şiir sırası gagauz karakterin canından kopma, o herkezin üreenä düşer hem taa pek bizim uşaklarımızı sevindirer.

Vasi Filioglu başardı Kişinövda agrikultura institutunu. Büün dä çiftçilii brakmêêr, işleer agronom. Onun küülüsü, şair Mina Kösä, ölä dedi ydi V. Filioglu için: „Filioglu, agronom olarak, büyük bereket kabul eder diil sade kırdä, ama peet yaratmasında da”.

Okuyun şiiri demekli.

BUCAK

Paalı Bucak tarafım,
Canabinä var lafım:
Nesoy bölä kısıdan
Diiştirmiş seni insan?

Yamaç yok – haylak kalsın,
Çukurlar bilmeer näpsın.
Hepsicii bak yamaçlar
Kilim-baalar olmuşlar!

Da toprak – evel yanık,
Şindi büütmeer sarmaşık,
Ne dä kirpi-çökelek,
Salt baaşlêêr sıcak ekmek.

Zaametimizi bizim,
Peetlerini türkümüzün
Baaşladık, Bucak, sana,
Sän dä baaşla Vatana!

Vasi Filioglu

1. Cuvap edin, sanki, kim okadar tez vakıttä diiştirdi Bucaan üzünü?
2. Ne lafları var şairin kendi tarafına? Cuvap edin şiirin sıralarınnan.
3. Okuyun demekli bu şiiri, bulun onun temasını.
4. Bulun şiirdä birkısımnı, ikikısımnı, üçkısımnı lafları.

- *Bulduu lafları tefterinizä yazın, bölün kısımnara ölä, nicä olur onnarı sıradan-sıraya geçirmää.*

69

Resimä bakın da kurun beş cümlä Bucak için, yazın onnarı tefterinizä. Annatmanızı kurmak için, kullanın şiirdän lafları.

§ 13. Fonetika analizi

Fonetika analizini yapmak için lâazım ilkin lafı bölmää kısımnara da sölemää, kaç kısımnıdır bu laf, bulmaa urgulu kısmı, lafı paylaşırmaa seslerä da herbir sesä karakteristika vermää.

Lafta **yaa-mur** var iki kısım, urgu düşer ikinci kısma – **yaa-mur**.

İlk kısımda (yaa-) var bir konson y (yot), yımışak sesli bir dä vokal ses [ā] uzun, kalın vokal (burada ses bir, ama bukva iki, neçinki uzun vokal iki bukvaylan yazılêr, ama bir ses gösterer).

İkinci kısım (**-mur**) düzülü üç sestän, herbir bukva gösterer bir ses: **[m]** – sesli, çetin; [u] – kalın vokal, urgulu; [r] – sesli, çetin.

Yazılı fonetika analizi

Mamu bana **baaşış¹** aldı.

Baaşış¹ – baa-şış – 2 kısım;

b - [b] – konson, sesli, çetin;

aa- [ā] – uzun vokal, kalın, urgusuz;

ş - [ş] – konson, sessiz, çetin;

ı- [ı] – vokal, kalın, urgulu;

ş - [ş] – konson, sessiz, çetin;

6 bukva, 5 ses.

Göz¹ korkêr, ama ellär yapêr;

(Söleyiş)

Göz¹ – göz – 1 kısım

g - [g'] – konson, sesli, yımışak;

ö - [ö] – vokal, incä, urgulu;

z - [s'] – konson, sessiz, yımışak;

3 bukva, 3 ses.

70

Yapın yazılı fonetika analizi laflara: **ilerdä, küüleri, çotuk**.

Folklor

§ 1. Folklor janraları

Ne o folklor?

Halk yaratmaları (folklor) – bu dedelerimizin anıt taşı, angısına biz arada-satta lâazım danışalım, baş iildelim.

Masallar, türkölär, dastannar, söleyişlär, bilmeycelär, maanilär, cümbüşlär, pore-zennär, şakalar – bunnar hepsi **folklor janraları**. Derin evellerdä onnarı yaradarmışlar halkın talantlı, arif adamnarı. Ama onnarın adlarını uzun vakıtların kayaları silmiş, çünkü o gözäl türkölär hem maanilär, meraklı masallar, arif söleyişlär hem bilmeycelär hiç bireri yazılmazmışlar (insan o vakıtlar taa yazmaa becermäzmiş), ama biri-birinä aazdan-aaza annadarmış, ihtärlar gençlerä brakarmışlar. Da böleliklän folklor derin evellerdän büünkü günnerä etişmiş.

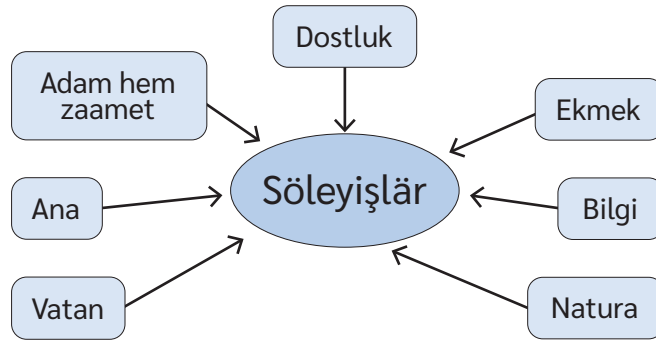

2

Okuyun söleyişleri. Açıklayın herbir söleyişin maanasını.

1. Türküylän masalın saabisi yok.
2. Aalemä kuyu kazma, kendin düşärsin.
3. Aalemin elinnän iş kolay.
4. Aarayan bulur.
5. Bir çiçek yazı yapmêêr.
6. Enserin izi kalêr.
7. Garga garganın gözünü çıkarmêêr
8. Tencerä tukurlanmış da kapaanı bulmuş.
9. Zorun önündä kolay da varmış.
10. Zaamet adamı Adam yaptı.

Söleyişlerin teması

3

Aşaada verili söleyişlerin temasını bulun. Herbir söleyişin maanasını açıklayın.

1. Büünkü işi yaarina brakma.
2. Neredä paklık – orada saalık.
3. Tamahlık adamı kaybeder.
4. Fena insandan ilik beklämä.
5. Zaametlän kısmet kol-kola gezerlär.
6. Ana topraan tozu yabancılın altınından paalı.
7. Kuşlar belli uçmakta, insannar da – dostlukta.
8. Aaç gözäl dallarınnan, adam – yaptıklarınnan.
9. Dünneyi güneş aydinnadêr, insanı – bilgi.

4

Noktaların erinä läüzımnı lafları ekleyip, söleyişleri tamannayın, tefterinizä yazın.

Yoksa dostun – aara, bulduysan – ... . Olmasın üz leyin, ama olsun ... . Dostlar tanınêr ... . Adam ..., nicä ev kapusuz. Az dostun olsun, ama ... olsunnar sana.

- Angı temaya baalı bu söleyişlär?

5

Uydurun da tamannayın söyleyişleri.

1. Nicä döşedecän, ölä dä...	1. bilirmiş.
2. Akıl verän çok, ama ...	2. düşärsin.
3. Aalemä kuyu kazma, kendin...	3. ekmek verän yok.
4. Çok gezän çok...	4. kazanırmış.
5. Çok kaçan çok...	5. yatacan.

6

Başarın söyleyişleri, ikinci payını ekläyin.

1. Edi kerä ölç, ...
2. Alatlayacan, ...
3. Dünneyi aydinnadêr güneş, ...
4. Mamudan gözäl, yalpak –
5. Söz – gümüş sä – ... .
6. Altın gelir topraktan, ...
7. Alatlama dilinnän – ... .
8. Ayledä varkan tatlı dil, ...
9. Ayıp diildir bilmemäâ, ...
10. İi ool – bobaya hatır, ...

Yardımcı laflar: kötü ool – bobaya kahr, alatla elinnän, susmak – altın, bilgi gelir kiyattan, bir kerä kes, orada sevda, sän bil, kimsey yoktur bu dünnedä, ayıptır üürenmemäâ, insanı güldürecän, insanı – bilgi.

7

Resimneri uydurun aşaaada verili söyleyişlerä.

1. B  k işt  k   k yardım da paalı hem faydalı.
2. Alatlayacan – insana g   nt  olacan.
3. Haylazlık – b  k hastalık. Haylazlıkta – şennik az.
4. Terleyinc  s n iřl rs n, ekmecii tatlı iy rsin.
5. İşley rs n – iyec n,  řen rs n – parmaanı emec n.
6. Adamı bak r zaamet, eer haylazsan yok kismet.

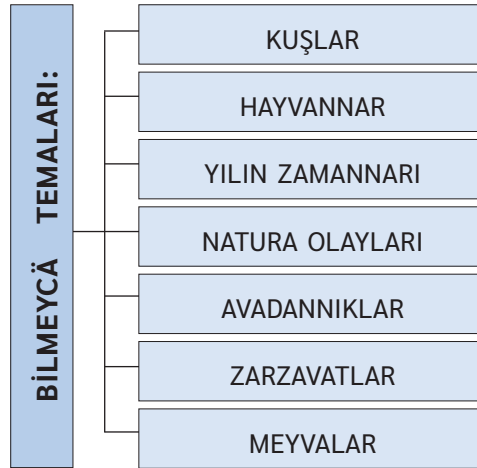
§ 3. Bilmeycel r

Bilmeyc  – o kısa bir folklor yaratması,  ok ker  şiir formasında, sakl  r bir iř, obyekt, oluş, da koy r onu bulmaa.

Bilmeyced  s lenilme r bir iř i in doorudan, ama sade veriler onun en  nemni nişannarı, angıları biz  yardım eder bulmaa onu.

Bilmeycel r kullanıl r taa  ok diil nic  iilenc , ama denem   nic  adamın kafası işle r, onun fikir  emrekliini.

Bilmeycelerd  halkın ariflii, a ıkg zl    belli ol r. Bilmeycel r   rederl r, biz olalım taa a ıkg z, herşeyi g relim hem hesaba alalım, ilerlederl r bizim yaratıcılık fantaziyamızı.

Hesaba alın!

Herbir makrotemaya mikrotemalar girer.

 rnek: Natura. 1. **Hayvannar:** ev hem kır hayvannarı.

2. **Kuşlar:** ev hem kır kuşları,

3. **Natura olayları:** kaar, yaamur, g k kuřaa.

4. **Yıl zamannarı** – kış, ilkyaz, yaz, g z.

Transport: hava, er, deniz.

Avadannıklar: izmet tertipleri, şkola tertipleri, i er donatmak tertipleri.

8

Uydurun cuvapları bilmeycelerä.

1. Adam daatmış bir küüyü bir parmaklan.	1. yımırta
2. Adamdan üüsek, tauktan alçak.	2. dermenin kanatları
3. Altı kardaş biri-birini koolêêr, biri-birini etişämeer.	3. kalpak
4. Beş kardaş biri-birinä benzemäz.	4. gölgä
5. Bir fıçının içindä iki türlü içki.	5. saat
6. Kendi çıplak, ama bütün dünneyi giidirer.	6. karımcalık
7. Gecä-gündüz örüyêr, ne su içêr, ne iyer.	7. parmaklar
8. Adam gider – o da gider, adam durêr – o da durêr.	8. iinä
9. Hem izmet edir, hem kendi-kendini iyir.	9. mum

9

Verili bilmeyceleri çözün, uydurun resim.

1. Geldi daalardan kumişa,
Sırtında – paalı deri.
Ya hızlı git kümesä –
o sayêr piliçleri...

2. Diil artist o,
Ama sesli.
Darı iyärsä
Olur besli...

3. Diri kilit hırlamış,
eşik üstündä yatmış.

4. Er altında salt yaşêêr,
Pekçä kedadän korkêr...

10

Bilmeycelemi çözün, temasını belli edin.

Daanikta onnar susêrlar, ama dizili – baarêrlar. (*ιηλθακηηη*)

Daalarda yaşêêr, insandan korkêr, kümesä girer, taucak sever. (144)

Dört kardaş tepesinä tafta tavan kakılı. (*vsvuu*)

Bän onun ardına – o bendän, bän ondan – o benim ardıma. (pəşloş)
Kızçaaz kendisi içerdä, ama pelii dışarda. (vaxıow)

§ 4. Halk türküleri

Halk türküleri göstererlər oguzların derin evellerdä yaşamasını, onların sıralarını hem adetlerini, onların arifliini hem çalışkannıını, onların şeremetliini hem zengin ruhunu. Oguz dedelerimiz türküyän geçirämişlər düünneri, yortuları, sevinmelikleri. Kahırlı, darsık türkülärlän, aalamaklaran karşılayarmışlar kahırları, zorlukları hem belaları. Türküyän halkımız canını iilendirämiş, çalışarmış vakıdını, yaşamasını kolaylatmaa, iilinetmää.

Halk türkülerinin laflarına peet deniler. Onnar şiir formasında, pek uygun hem artistik düzülü. Onnarın melodyaları da pek gözäl.

Halk türküleri çeşitleri: sevda türküleri, gençlik türküleri, şaka türküleri, adet (sıra) türküleri, üsüz türküleri, darsık türkülär, cenk türküleri.

Adet türküleri

11

Okuyun adet türksünü.

Kolada

Kalkın, kalkın, insannar,	Aydınını dannar!
Aydınını dannar!	Koladacılar gelär,
Kalkın siz, çorbacılar,	Aydınını dannar!
Aydınını dannar!	Onnar hep gelär, gelär,
Göklerdä zerä çıktı,	Aydınını dannar!
Aydınını dannar!	Allahı hep getirär,
Padişaa bir nişanı,	Aydınını dannar!
Aydınını dannar!	Aslı, aslı Allahı,
Kuşaklı o bir yıldız,	Aydınını dannar!
Aydınını dannar!	Şıladı günün şafkı,
Aydınını hem bir yıldız	Aydınını dannar!
Aydınını dannar!	Sizä deeriz çok yaşa,
Ki duumuş İisus Hristos,	Aydınını dannar!
Aydınını dannar!	Hep gözäl çiçek ölä,
Bunu annatmış ayoz,	Aydınını dannar!

1. Kimä doorudulu türkünün sıracıkları?
2. Neçin läázım kalksın insannar? Fikrinizi açıklayın.
3. Nedän, sanki, tekrarlanmış sıracıklar „Aydınını dannar!“?
4. Nesoy bir nişan gösterer „Aydınını dannar!“?
5. Kim duudu Kolada gecesi?
6. Nezaman kutlêêrız Kolada yortusunu?
7. Bu yortuya baalı adetleri sıralayın.

Traka türküsü

Traka, traka, Vasilka,
Traka, traka bildirki.
Karaca geldi, duydunuz mu?
Selâm verdi, aldınız mı?
Kırda puluk işlär,
Küüdä koyun kışlar;
Öküzleri bakın,
Terekelär, akın.
Tolokada kürtün

Bacalarda tütün,
Pulukları düzün,
Sürgüleri düzün.
Sıra-sıra süütlär
Şindi geldi koçitlär,
Koçitlerin karnı aaç,
Ver ba, babu, bir kolaç!
Hêy! Hêy!

- Denäyin yazmaa bir kutlamak sözü bu yortularlan baalı. Yapın resim Kolada ya da Eni Yıl için.

Pipiruda

Pipiruda gezeriz,
Allaha dua ederiz:
Tarlalara yaamurcuk,
Ver, Allahım, yaamurcuk.
Teknelerä hamurcuk,
Fırınna somuncuk,
Uşaklara kolaççık,
Uşaklara kolaççık!
Yaamurcuklar yaasın,
Bollucaklar olsun,
Ambarlarımız dolsun!

- Soruşturun evdä büyüklerä bu yortu adetleri için: angı yortuya baalı „Pipiruda” adeti, ne zaman gezerlär, kim gezer, nicä geçer bu adet gagauzlarda.

Şaka türküleri

14 Verili şaka türküsünü okuyun.

Keçiciim

Keçiciimin kuyrucuundan	Keçiciimin derisindän
Süpürgä mi yapayım, mali? (3 kerä)	Daul mu yapayım, mali? (3 kerä)
Zümbüllü baalara,	Keçiciimin dişçeezindän
Keçi pindi dallara,	Sedef mi yapayım, mali? (3 kerä)
Bän sana ne dedim, mali? (3 kerä)	Keçiciimin kafasından
Keçiciimin kulacından	Çotra mu yapayım, mali? (3 kerä)
Tuzluk mu yapayım, mali? (3 kerä)	Keçiciimin yaanısından
Zümbüllü baalara	Köftä mi yapayım, mali? (3 kerä)
Keçi pindi dallara,	Keçiciimin gözçeezindän
Bän sana ne dedim, mali? (3 kerä)	Boncuk mu yapayım, mali? (3 kerä)
Keçiciimin bacacından	Keçiciimin buynuzçuundan
Çırtma mı yapayım, mali? (3 kerä)	Tarak mı yapayım, mali? (3 kerä)

1. Kimä doorudulu soruşlar?
2. Keçiciinin güüdä paylarını gösterän adlıkları çıkarın.
3. Türküyü hesaba alarak, herbir payı neyä olur yarasın, sıralayın.
4. Ayırın lafları, angıların annamêersınız maanalarını, da yazın tefterinizä. Danişın sözlüklerä, annamaa deyni bu lafların maanalarını: *çirtma*, *sedef*, *çotra*. Düzün onnarlan sadä cümlä.

- Denäyin çalmaa türküyü.

Bitki zamandaki halk türküleri

15 Okuyun dikatlı hem demekli türküyü. Çalın onu.

Oglan, Oglan!

Oglan, Oglan, yalabık çoban!
Elim yaptı saçımdan
Sana bir yorgan,
Ne gözäl olan, yalabık çoban!

Oglan, Oglan, ne gözälsin sän!
Gecelär gibi gözlär,
Kıvrak boyun var!
Ne gözäl olan, yalabık çoban!

Oglan, Oglan, yalabık çoban!
Kırmızı fes başında,
Gençsin yaşından.
Ne gözäl olan, yalabık çoban!

Oglan, Oglan, kalk gidelim!
Cungaranın boyunda
Koyun güdelim,
Ne gözäl olan, yalabık çoban!

1. Kim bu halk türküsündä baş personaj?
2. Kimdir o Oglan?
3. Temelleneräk türküyä, Oglanı yazdırın.

Maani

Maani – o halk yaratmaların janrasından en zengin dörsıralı lirika şiiri. O şiirlär türkü gibi çalınêr, sevda temasını açıklêêr.

16

Okuyun maanileri.

Uzun damdan ses geler,
Çıkın, bakın, kim gelir.
Kızlar geler oraktan,
Kitkaları varaktan.

Maavi **kitka** varaklı,
Benim yârim çarıklı –
Şindi midir, bre olan,
Çarık giilecek zaman?

Şu Tunanın saazları,
„Vak-vak” eder kaazları,
Şu Komradın kızları
Çok hodul hem dâ nazlı!

1. Nesoy temayı açıklêêr maanilär?
2. Ne o kitka?
3. Fikirinizdän geçirip, yazdırın:

- 1 v. – gagauz olannarını;
- 2 v. – gagauz kızlarını.

Hesaba alın!

Dedelerimiz kendi arıflıını, çalışkannıını, şeremetliini, zengin ruhunu, sıralarını hem adetleri-ni binnärlän yıl, kaybetmeyip, unutmayıp, daatmayıp, getirmişlär büünkü günä.

Sindi bizim dâ borcumuz – etiştirmää bu zenginii bizim uşaklarımıza, bizim torunnarımıza (unukalarımıza), gelän evlad boylarına. Çünkü halk türkülerindä, görüner göçmen oguzların bütün yaşaması.

KONTROL EDİN KENDİNİZİ!

1 Okuyun teksti.

Dava

Todi düşündä görmüş, nicä dört yıldız erä düşmüş. O yıldızlar birär buy-nuzlu keçi olmuşlar. Açıan çocukcak uyanmış, tez sokaa çıkmış da hepsinä kendi düşününü annatmış. **Bir dādu onu seslemiştir.** Bitkidä Todiya sormuş, kaç buynuz keçilerä etişmeer. Çocukcak cuvap etmiş: „Okadar, kaç buynuz iki keçidä var”.

Ya, sän söyleyebilecän mi, kaç buynuz keçilerä bu düştä etişmeer?

Todur Marinoglu

1. Ne görmüş Todi düşündä?
2. Kimä annatmış o düşününü?
3. Bitkidä dādu ne sormuş Todiya?
4. Çocukcak nesoy cuvap vermiş?
5. Savaşın avtorun bitki cümlesinä kendi cuvabınızı vermää.
6. Neçin tekstin adı „Dava”?

- *Teksttä sesli hem sessiz konsonnarın altlarını birär hem ikişär çizgiciklän çizin.*
- *Nışannı cümledä bulun baş paylarını.*

2 Aşaadaki cümledä angı laflar gramatika temeliydir?

Aaç tauk bir tenä düşündä görärmış.

a) tauk görärmış; ä) aaç tauk; b) tenä görärmış; c) düşündä görärmış.

3 Aşaadaki lafların angılarında vokal garmoniyası var? Annadın, neçin var.

1. Dondurardı.
2. Dāduya.
3. Todi.
4. Güneş.

4 Verili örneklerdä bulun, angı laf dooru kısımnara paylaştırılmış?

1. Dipt-ä.
2. Al-tı.
3. Bild-ırkı.
4. Çoc-uk.

5 „Ana tarafımdan taa paalı er yok” temasına görä birär yaratma tefterinizä yazın.

TEMA 2.

UŞAKLIK HEM AYLÄ

Söz teoriyası

1

Resimä bakıp, cuvap verin soruşlara, açıklayın kendi bakışlarınızı.

1. Ne görersiniz bu resimdä?
2. Kaç can var bu ayledä?
3. Ne vakıt aylä toplanêr bireri?
4. Neredä onnar bulunêrlar bütün gün?
5. Annadın, ne yapêr avşamnen herkezi ayledän?
6. Nicä düşünersiniz, nesoy annaşmak bu ayledä?
7. Ne verer aylä insana? Kısmetli mi bu aylä?

2

„Bizim aylä” temasına görä yaratma yazın. Kullanın verili soruşları.

1. Kaç can varsınız ayledä?
2. Ananın adı nesoy? E bobanın adı?
3. Sän kaçıncı uşaksın ayledä?
4. Var mı kardaşın-kızkardaşın?
5. Kim sendän taa büyük? Kim taa küçük?
6. Büyükleri sesleersin mi? Neylän onnarı sevindirersin?
7. Küçükleri bakêrsın mı? Neylän onnara yardım edersin?
8. Evdä ne iş yapêrsın? Ne iş için cuvap edersin?
9. Angı vakıdı en pek seversin ayledä?

§ 1. Baalantılı söz hem onun uurları: dooruluk hem demeklik

Ne o baalantılı söz?

Baalantılı söz o bitirilmiş bir fikir, kurulu birkaç biri-birinä logikayca hem bir temaylan baalı cümledän.

Baalantılı söz angısı kurulêr dilin kanonnarına görä, lääzımnı inforaşıyayı vermää deyni. Söz dilin işlemi, çalışması, ötmesi. Baalantılı sözün var iki forması: aazdan hem yazılı. Baalantılı sözün gelişmesi hem ilerlemesi baalı sözleşmək kulturasına. Baalantılı söz insanın laf zebillini zenginneder eni laflarlan, kolaylık verer gramatika kurallarına görä sözünü kurmaa.

Baalantılı sözdä, tema açıklamasından kaarä, lääzım olsun maana hem gramatika baalantıları, hem oluş sıralanması, hem logika uygunuu.

Baalantılı sözün nişannarı: derin maana, kompozitiya uygunuu, demeklik. Derin maa-na gösterer, ani söz meraklı, onu seslemää, okumaa, yazmaa herbirinin havezi olur.

Cümlelerin arasında maana baalantısı var. Kompozitiya uygunuu belli eder, ani sözdä doo-ru erleştirili oluşlar, avtorun sözü, dialoglar, ani onun dooru strukturası: çeketmesi, temel payı, bitkisi; ani onda sıraylan açıklanêr baş tema hem mikrotemalar.

Demekli söz belli olêr uygun dildän: onda kullanılêr türlü laf çevirtmeleri, frazeologizmalar, epitetlər, uydurmalar hem başka dil kolaylıkları.

Dil dooru kullanılsın bütün halkın arasında deyni, funktıyasını onu lääzım bilsin, lafetsin hem yazsın hepsi insan birtürlü, dooru.

Sözleşmək hem yazmak normaları lääzım olsunnar dooru işlendirili gramatika hem literatura uurunda.

Sade literatura formaları düzgün yapêrlar dili, brakmêêrlar, kullanılsın türlü „halkça” formaları, zerä insan lafeder türlü-türlü (diil literatura hem gramatika formlarında).

- ✓ O kurallara, angıları göstererlər, nicä dooru yazmaa, **orfografiya** kuralları deniler.
- ✓ O kurallara, angıları göstererlər, nicä dooru söylemää, **orfoepiya** kuralları deniler.

3

Okuyun şiiri demekli. Ne duygular peydalandı içinzdä, bu şiiri okuyarkan? Annadın.

Bän Gagauzum! Sevinerim,
Sölärkän şen bu lafları.
Bän gagauzça lafederim,
Candan severim halkımı.

Uyan, dostum! Debreş ruhunnan,
Paalı dili biz sayalım!
Onu Allaa verdi hoşluunnan!
Diveç hatırlan tutalım!

Georgiy Topal

4

Aşaadaki lafları dooru, kurallara görä tefterinizä yazın.

kompozitiya – düzmäk, erleştirmäk, kurmak;
maana – lafın, sözün maanası, özü.

Bırda, görörmäk, veererim, sööledim, bis sa geldık, sekis, olcek, nenda, toplê, toplıy, toplıyła, hen, em büük, kulêênı, kapıcek, yapıys, nääpsın, okêla, nerda, giderlar, lăm.

Örnek: burada...

5

Aşaadaki teksti tefterinizä geçirin, noktaların erinä lääzımını bukvaları koyun, kuralları koruyarak.

Kimi kuşlar, ani türkülerinnän şennendirärdilär hem gözell...därdilär bizim başçaları, meyvalıkları ilkyazın hem yazın, açan güz gel...r, giderlär bizdän. Angıları yalnız uç...rlar, angıları eşlerinnän ikişär, angıları da sürüylän gid...rlär.

Çünkü kimi kuşlar dayanamêêrlar bizim kışın sert ayazlarına. Onnarın tüü giyim-neri ilin, incä, yapılı sade yaz havalalarına deyni. Var nasıl donsunnar kışın. Hem neredä bulur onnar kaar altında kurtçaaz, böcecik ya da toomcaaz, ki yavrularını doyursunnar hem kendilerini dä?

Bu beterä, açan güz geler, onnar uzak erlerä, üülen tarafına uç...rlar, neredä onnara yaz sofr...sı hazır.

- *Bu baalantılı söz mü? Neredän annadınız? Açıklayın.*

Tutun aklınızda!

Lafedin, annadin, nekadar taa çok!

Gözäl ana dilimizdä dooru lafededin, onun zenginini hem güzelliini koruyun!

Dilimiz zengindir zerä!

Okuyun masalı.

CÜCÄ TODUR

Estek-pestek,
Topal eşää köstek,
Kim beni sesleyecek,
O bana – aga,
Kim – seslämeyecek,
Ona – damga

Zaman zamandaykan, saman çuvaldaykan, çuval tavandaykan, dädu delikannıykan, bän sallangaçtaykan, bobam taa dünnedä yokmuş, anam da yollanmış Alaca Ma-nastıra. Uz gitmiş, düz gitmiş, altı ay – bir güz gitmiş, kafä-tütün içerek, laalä-zümbül biçerek. Etişmiş haydut çöşmesinä, oturmuş dinnenmää. Gelmiş aklısına bir masal, an-nattı bana onu, angısını bän dä unuttuydum, da şindi tä aklıma geldi.

Varmış bir dāduylan bir babu. Yaşarmışlar bir üstü suvalı bordeyciktā, angısının bacasında leleklār yuva yaparmışlar da her yılın lelecik çıkararmışlar. Varmış onnarda iki öküz – biri topal, birisi dā kör; bir dā çöl tarlaları varmış, ani iki yılda bir kerā bereket verärmiş. Sadece onnarın uşakları yokmuş, da bu iş onnarı pek gücendirärmiş.

– Babu, – demiş dādu, – gidecām bān büün darı ekmāā, bekim bu yıl bizim tarla bereket verär.

– Nāānı gidecān aac, içerdä hiç bir dā kırıntımız yok. Git ilkin tut birkaç balık da yapayım imāā, sora gidärsin kıra.

Alēr dādu süzmesini da gider Kirezgölünä. Atēr aayı su içinä – çıkarēr birkaç kızıl-kanat balıcaa. Atēr taa bir kerä... Bak-sa... Aa içindä tepiner bir küçücük çocuk. Boyu bir karışmış, bıyıkları iki karış, ayaklarında – sargıylan çarıcak.

– Zamanêêrsın, bobam! – selām vermiş çocukak.

– Kemetêêrsın, oolum!.. Sān kimsin hem kiminsin? – sorēr dādu.

– Bān akına senin oolun. Bān taş üstündä, gölün dibindä, oturdım da hep beklärdim, çıkarsın beni oradan birkimsey da götürsün sizä. Pek çok bekledim, bıyıklarım artık bendān uzun büüdülär. Ačan gördüm senin süzmeni, atladım onun içinä dā dedim, çıkıp, bakayım, ne var aydınnık dünnedä. Hadi, şindi götür beni evä, zerä bān yolu bilmeerim.

Koyēr dādu çocucaa balıklarlan bilä torbaya da yollanēr evä. Babu görüncä uşacı, dili tutulmuş sevinmeliktān.

– Ha, sān benim uşacım! Hadi, buyur içeri, oolum. Senin artık bıyıkların da büümüş, benzeersin bizim uzak dedemizä Bıyıklı Todura, senin dā adını Todur koyalı.

– Koyalım, – kayıl olmuş dādu da çok sevinmeliklān suvazlamış onun başını, sora da gitmiş kıra darı ekmāā. Üülen üstü Cücä Todur götürmüş dāduya kıra balık çorbası. Dādu durgutmuş öküzleri da oturmuş ekmek imāā. Ama Todur tutunmuş iş yapmaa. Girmiş kör öküzün kulaana da bir keskin seslān baarmış:

– Ça, Martin! Hêys, Bräzu!

Ökülär kaplêêrlar çiziyi, dā işleer Todur bobasının erinä. Çekmiş bir çiziyi, çekmiş ikinci, üçüncüyü – çizilär struna gibi olarmışlar uzucuk, toprak ta kaymak gibi aktarılmış, pak mayıl olasin.

– Baka, – demiş o bobasına, etiştinyān genä bu başa, – sān yat, biraz dinnen, bān kendim tarlayı sürecām. İstärseydi beni birkimsey satın almaa – sat, korkma. Bān hep okadar geeri sana gelecām.

Yatmış dădu dinnenmăă da derin uyumuş. Bu arada oradan geçärmiş bir zengin bazirgän. Baksa – çiftçi yan yatêr gölgedä, öküzlär sä kendileri tarlayı sürerlär. Bak sän cümbüşü!

– E-ey! – baarmış bazirgän. – Nesoy görölmedik iş bu?

– Ne oldu? – sormuş dădu.

– Tă, şaşıp ta kaldım, da annayamadım, nasıl ölä öküzlär kendileri tarlayı sürerlär.

– Orada benim oolum işleer! – demiş dădu.

– Ee, neredä o? – taa da pek şaşmış bazirgän.

– Te orada, öküzün kulaanda.

Bazirgän yaklaşmış öküzä da denemiş çocucaa, belertmiş gözlerini, kala-kalmış, aaç gibi kesilmiş.

– Sat o senin çocuunu bana! – başlamış yalvarmaa bazirgän.

– Nekadar verecän? – sormuş dădu.

– Üz altın para.

– Olur, al onu.

Sayıp dăduya parayı, bazirgän sokêr cöbünä Cücä Toduru da gider yoluna.

Yolda Todur yırtmış bazirgenin cöbünü, enikunu inmiş paçasından çizmesinä da atlamış çizmedän erä, saklanmış bir tavşam gölgesi altına. Bazirgän örüyêr ileri, hiç haberindä dä yok. Açan o uzaklanmış haylicä, Cücä Todur aykırlamış Babadak daayını, etişmiş Geçit köprüsünä dä kararmış gecelesin orada bir küüdä, ama kimsey onu kabletmemiş, dä erleşmiş köprü altına. Kapamış-kapamamış gözlerini, hep o köprü altına toplanmış haydutlar da.

– Özledim lokma, – demiş birisi.

– Şiştä pişirilmiş lokma! – demiş ikincisi.

– Şiş kebabı özledim! – demiş üçüncüsü.

– Şiş kebabı da, koor bastı da olacek, – demiş üçüncüsü, onnarın öndercisi.

– Bu gecä çalacez bu küüyün kenarında yaşayan dădunun öküzünü, da hepsi olacek. Kayıl mısınız?

– Kayılız! – bir aazda baarmış öbürlär.

– Alınız beni dä, kardaşlar! – baarmış Todur.

– Ee, sän taman bizä läázımsın. Biz seni çoktan aarêêrız. Sän, girip kapu aralından dama, açacan kapuları da çıkaracan öküzü.

Giderlär, etişerlär küüyün kenarına. Cücä Todur tanımış kendi evini. Haydutlar yardım etmişlär Cüceyâ, geçsin kapu arasından, kendileri dä, köşeyä sinip, bekleyärmişlär.

– Kardaşlar, haydutlar, – sormuş Todur, – angısını çözeyim, körü mü osa topalı mı?

– Sus, be şeytan, baarınma, tutturacan! – fisirdemiş hırsızlar. – Çıkar körü.

– Ee, çatıyı çözeyim mi? – genä baarmış dam içindän Todur.

– Nicä olursa, sade çıkar, – üfkelenmiş önderci, – neredän bulduk hesapsız meçikliyi. Ortalı kaldırdı, tutturacak bizi.

Son-sonunda o çıkarmış öküzü, dä haydutlar götürmüşlär daaya, kesip, soymuşlar, yaanıyı payetmişlär. Cüceyâ düşmüş bir parça kara ceer hem mayası. Hay-

dutlar da, alıp paylarını, daalışmışlar. Cüceyi dâ unutmuşlar. Todur gitmiş Suuk pınarına, yarmış mayayı da, girip içinä, uyuklamış.

Gecä yarısı uuramış onun üstünä aaç yabanı da yutmuş mayayı Todurlan bilä. Cücä uyanmış – doz-dolay karannık, annayamêêr, neredä bulunêr. Annamış, ki ya köpek, ya canavar yuttu onu. Adım-adım gezeräk yabanının şkembesindä, etişmiş onun buazına, bakmış dışarı. Dışarda üülenmiş. Yabanı hızlı gidärmış yamaçta koyun sürüsünä dooru, çobannar uyuyarmışlar. Yabanı kuzuyu may-may tutaceymış, ama Cücä baarmış:

– Kalk çoban, kalk, olan! Yabanı paralayacak kuzunu!

Çobannar uyanmışlar, hıstırmışlar köpekleri – canavar gücülä kurtulmuş. Sınip sırgannık içindä, kollayarmış tavşamı. Ačan tavşam yaklaşmış, Todur genä baarmış:

– Kaç, göçen, tı buradan, zerä kalacan derisiz.

Tavşam, atlayıp, yolcaazdan bir tarafa yok olu vermiş koraylar içinä.

– Kim gezer benim içimdä da korkudêr benim imeelik mancamı? – baarmış canavar.

– Bân, Cücä Todur, – demiş o.

– Sän ne isteersin bendän?

– İsteerim, götüräsin beni anama-bobama, – demiş Todur.

– Onnar neredä?

– Te o yakın küüceezdä yaşêêrlar.

Yok näpsin canavar, kıstırêr kuyruunu da, yortarak, kaçêr küüyä dooru. Etişincä dädunun evinä, yabanı durmuş, girämäzmiş aula, neçinki dädü doorutmuş örmä aulu, brakmış sadece iki geçik, oralara da kement koymuş, tavşamnar tutulsun deyni. Todur genä baarmış yabanının aazından dişleri arasından:

– Te bu geçiktän gir, – demiş Todur yabanıya.

– Korkêrım, burada tuzak var, tutularım, – demiş canavar.

– Korkma, sok enikunu kafanı alkaya da sıyrılacan içänna, – demiş Todur.

Yabanı sokunca kafasını alkaya,ilmek sıkılmış.

– Kolver beni dışarı, bân sana yardım edecäm, – deer Todur da, atlayıp yabanının aazından, bir çaarış-baarış kaldırêr:

– Baka-a, mam-o-o-o... Geliniz dâ öldürünüz yabanıyı, da onun derisindän bana kojucak diktirecez.

Dädü kapêr nacao, babu suvacıyı, da öldürerlär yabanıyı. Derisini tuluma soymuşlar, da dädü onu tuzlamış, bir çatal pardıya germiş, kurusun.

– Nasıl yaşêêrsınız burada? – sormuş Cücä, bıyıklarını kıvradarak.

– Pek islää, – deer ihtärlar, – özledik seni, bekleeriz.

Babu o deridän dikmiş ooluna bir kürkçääz hem bir çift tä meşinçik. Sora kal-mış taa deri. Kalanından da yapmış babu bir dâ güüslücäk, olsunmuş hem kış için, hem güz-ilkyaz için. Babuylan da dädüya birär çift terlik çıkmış. Tä ölä tülü yaban derisindän sıcak terliceklär olmuş, da şimdi da onnarı hep taşıyarmışlar.

Haydut Çöşmesi, Kirez-gölü, Suuk Pınar, Geçit Köprüsü – bölä adlarlan erlär, olmalı, varmış orada, neredä yaşamış gagauzlar Basarabiyada, Bucak kırlarına geçmektän ileri.

Alaca Manastır – Bulgaristanda var ölä adlı bir küçük kasaba;
Babadak daayı – Rominiyada, Dobrucada, Babadak kasabasının tarafında, var
Babadak daaları;
aa – set’;
bazirgän – alış-verişçi;
Cücä – alçacık, kısa boylu adam;
it – köpek;
it isi – köpek kokusu;
ilmek – kement, prinka;
kızıl kanat – balık soyu;
sırgannar – filizlär; enı sıradan;
şiş kebab – şiştä yaanı (şaşlık).

1. Masalın oluşları var mı nicä olsunnar yaşamakta? Neçin?
2. Üürenin bu masalı annatmaa kendi laflarınızlan, büülü oluşlara komentariya yaparak.
3. Teksttän laflarlan aşaaada verili plana görä Cücä Todurun patredini yazdırın:
 a) *üzü-gözü*;
 b) *boyu, güüdesi*;
 c) *harakteri*.
4. Ne pek beendiniz bu masalda? Neçin? Açıklayın fikrinizi.
5. Sıralayın, ne iliklär yapmış Todur däduya.
6. Kim bu masalda fenalık yapêr? Ne ödek yaptıklarına kableder?
7. Söleyişin „**Aalemä kuyu kazma, kendin düşärsin**” var mı ilişkilii bu masala? Nesoy?
8. Masalın kimi paylarını okuyun rollerä görä. Cücä Todurun angı yaptıkları sizi şennendirdi?

6

Aşaaadaki cümleleri okuyun.

Güzün bitkisindä kimär kerä ilk sefer kaar düşer. Seftä kaar yaaması herkerä ansızdan çekeder. Sabaalen erken herersi bim-biyaz durêr. Er sansın yortu için biyaz fistanı-nı giyer. O fistanın biyazlı gözlerini kamaştırêr. Seftä kaarın yaaması yapêr türlü gözellikleri. O diiştirer herersini. Ne gözäl olêr dolay! Bu yıl kaar yaaması bir sabaa pek erken oldu. Şansora kıran ayıydı. Birdän enikunu hem lüzgersiz kaar atışmaa çeketti. Sora gittikçä kaar sıklaştı. Herersi bim-biyaz oldu. Uşaklar hem büüklär ilk kaara sevinerlär.

**bim-biyaz
giyer**

Kosti Vasilioglu

- *Teksti abzaçlara bölün verili plana görä.*
  1. *İlk kaar.*
  2. *Er biyaz fistan gibi.*
  3. *Uşaklar ilk kaara sevinerlär.*

- Yazın teksti tefterinizä, abzaçları koruyarak.
- Cümlelerdä baş paylarını bulun, onnarın altlarını çizin.

§ 2. Tekst – baalantılı sözün bir payı

Tekst – baalantılı sözün bir payıdır. Baalantılı söz – bu taa çok kerä monolog sözü. Sözün bu formasında herkerä var tema bütünnüü, gramatika dooruluu hem logika uygunuu. Baalantılı söz örnää var nicä olsun: aazdan hem yazılı cuvap, takrir, yaratma, bir toplušta nasaat, gazetada material h.b. Herbir adam läüzüm baalantılı lafetmää becersin.

Taa baalantılı söz var nicä olsun:

- ✓ uroklarda üürenicilerin aazdan hem yazılı cuvapları;
- ✓ üürenicilerin takrirleri hem yaratmaları;
- ✓ bir toplantıda monolog sözlär, nasaatlar;
- ✓ gazetalarda birkimseyin yazıları;
- ✓ kiyatlarda annatmalar, başka yaratmalar.

7

Kendibaşına birär küçüräk monolog yazın bu temaya görä: „*Yolda kuşku olun!*”

Kiyat tükenindä üürenici satıcıylan lafetmää çekeder. Bu iki kişinin lafetmesini kurun. Annadın, onnarın sözü nasıldır? Bölä sözä nicä deniler?

8

Bir kızçaaz aulda lafetti *köpeciklän*, sora o lafetti kendi büyük *kardaşınnan*. Söläyin, birinci söz başkalanêr mı ikinci sözdän? Neylän? Neçin?

9

Mitiyi anası yollamış, aptekadan ilaç alsın. Annadın, nicä Miti satıcıya läüzüm danişsın. Onnarın lafetmesi için düzün bir dialog, onu yazın.

10

Aşaadaki sözleri belli edin, nesoy durumda onnar kurulu?

- Kardaş hem kızkardaş annaşêrlar, nesoy yapaceklar yaklaşan aylä yortusunu.
- Urokta üüredici şkolacının cuvabını sesleer.
- İki ii dostun sokakta sözü (onnarın bitki buluşmasından çok vakit geçti).

11

Yazın kendi örneklerinizi ofițial hem diil ofițial durumda sözlär için (kendi ya da başkasının yaşamasından).

12

Aşaadaki angı söz ofițial, angısı da diil ofițial durumda:

- uşaan sözü – uşak söyleer bobasına, ani o kabletti gagauz dilindä nota „10”.
- uşaan annatması satıcıya, ani o isteer bu kiyadı almaa.

Dil teoriyası

Leksikologiya

§ 1. Gagauz dilinin leksikası

1 Dikat okuyun teksti. Koyulmuş soruşlara cuvap verin. Neydir o laf? Lafın nesoy kuvedi var?

Laf – o büyük bir instrument. Lafın biri var nicä insanı toplasın da, çil gibi daatsın da. Başka bir laf var nicä onnarı ayırsın da, dostlaştırsın da. Laf var nicä izmet etsin sevdaya da, ama var nicä izmet etsin duŝmannaa da.

Tatlı laf var nicä aar hastayı doŝektän kaldırsın. Ama acı laf saa adamı olur mezarlaa götürsün.

Halkım, paalı dostlarım! Kullanın herbir lafı düşünüp tä. Hızlanmayın adamın üstünä o laflarlan, nica kılıçlan. Unutmayın: tatlı laf var nicä kâr yılanı da kendi deliindän çıkarsın. Kullanın lafları, nicä doktor ilacı kullanêr adamın hastalına görä.

Kosti Vasilioglu

1. Ne o laf?
2. Nicä läüzüm lafı kullanmaa?
3. Bitki cümleyi taa bir kerä okuyun. Nicä annêrsınız onun maanasını? Açıklayın.

- Bulun lafları, angıları gösterer lafın kuvedini.
- Bulun teksttä öz fikirini gösterän lafları.

Ne o leksika? Angı laflar girer leksikanın temel fonduna?

Leksika – dilin söz zenginnii, zebillii.

Gagauz dilinin leksikasına girer lafetmektä hem yazıda kullanılan hepsi laflar.

Leksikanın var temel fondu. Bu fonda girer te o kök laflar, ani kullanılêrlar hergünkü yaşamakta, angılarının bizim dilimiz ayrılêr başka dillerdän. Bu laflar sayılêr gagauz dilinin özü, temel lafları. Onnarın taa çoyu bir kısmını: su, ev, gök, gel, ot, aaç.

Temel laflardan kaarä, leksikaya girer kimi **eni** laflar da, kimi komuŝulardan, yabancıardan **alınma** laflar da. Bundan başka, gagauz dilindä düz ara peydalanêr **eni laflar** (neologizmalar), onnar literatura dilini tamannêr eni terminnêrlän.

Örnek: internet, uçak, sayfa, radio, gimnaziya, kompyuter, halk, serbest.
Gagauz dilindä var siirek kullanılan **eski laflar** hem **dialekt lafları**.

2

Aşaada verili tabliṭayı gözdän geṭirin. Angı yabancı dillerdän gagauz dilinä girän laflar var?

Alınma laflar				
arab-farsi	grek	romın	bulgar	rus
ateş, adam, adet, aalem, dünnä, zaamet, insan, kalä, maalä, haber, maavi, sabaa, memleket, millet, serbest	ayazma, klisä, yortu, vaatiz, stavroz, panayır, karanfil	plaçinta, hırlet, mamaliga, papşoy, furkuliṭa, guşa, balan, paraliya	mamu, tätü, baka, batü, uyçu, çiču, kaku, bulü, lelü, kiraṭa, dädu, babu, unuka	taliga, svatu, kloçka, krivat, kuhnä, dever

Gagauz dilinin leksikasını shemada var nicä göstermää butakım:

3

Aşaadaki lafları iki direcää yazın, annadın, angıları öz gagauz lafları, angıları da – başka dillerdän alınma laflar.

Ool, avşam, rökä, dimi, çiftçi, uşak, şkola, havez, adet, maavi, biyaz, vaatiz, devlet, torba, teklif, maalä¹.

- Verili lafların arasından angıları büün kullanılmêêlar?

vaatiz
musaafir

- *Beş laflan düzün laf birleşmesi, yazın onnarı, baka-rak örnää.*

Örnek: škola – üürenmää školada.

4

Verili lafların arasından ayırın öz lafları da kurun onnarlan üç birsoy paylı cümlä.

Evlad, uşak, yolcu, zaamet, mamu, ana, baka, boba, unuka, torun.

5

Aşaadaki başka dillerdän alınma laflara hem katlı laflara urguları erleştirin, yazıp onnarı alfabet sıralında. Urganun kullanmasını açıklayın.

Baka, tätü, kaku, draginku, meyva, unuka, zaamet, insan, cıvırlıga, **mani**, çiçu, maalä, kallä, ateşlik, **maani**.

- *Nışannı laflarlan bir soruş cümlesi kurun.*

Bulun sözlüklerdä verili lafların maanalarını: *aylä, adet, uşaklık, zaamet*. Kurun onnarlan *birär* cümlä.

Okuyun annatmayı.

Tutun aklınızda!

.....

Alınma lafların taa çoyunda vokal garmoniyası bozulêr.

Örnek: kiyat, insan, musaafir, ikram, koliva, anteri, biyaz, bulü hem başka.

İKİ OOL

Bir avşam oturuşta kimisi laf kattıydı o iş için, nicä uşaklar, büüdükçä, sayêrlar analarını-bobalarını. Ozaman manim benim annattıydı bir kısacık istoriyacık, angısı halizdän olmuş yaşamakta.

Brakıp işi bir tarafa, manim çeketti:

– Vardı bir vakıt bir çiftçi, diildi zengin, diildi dä pek fukaara, bir laftan – orta çorbacıydı. Vardı onun iki oolu, akıllı çocuklar, gezärdilär şkolaya birdän, üürenärdilär dä pek islää. İstärdilär ikisi dä üürenik çıkmaa. Ozamansaydı pek zordu üürenmää: çok ödemää lääzımdı. Siirektä para tarafından yufkaca insannar başardılar üürenmeyi. Bu insana zordu:

iki kişi üüretmää o vakıtlarda diildi şaka. Ama o savaşardı nası-nicä başarsın işlerini, uç-uca getirsin onnarı, savaşardı, nicä taa kolay olsun oollarına, yardım edärdi onnara – salt üürensinnär. Geldi vakıt, da onun oolları başardılar şkolalarını. Başardıkça, işä girdilär: birisi – advokat, öbürü dä üüredici. Yaşardılar islää, yok ne demää, ama büyük çocu advo-kat taa islää yaşardı.

**fukaara
çorbacı**

İstedi bobası gitsin, seftelesin onnarı. O bu vakıt urduydu kendini çıraklaa, bak sattıydı hepsiciini, neyi vardı, oolların beterinä. Yayan çarıklan, giyimni yamalı dimilärlän, yollandı kasabaya. Etiştikçä, uuradı advokat ooluna. Urdu tokada, çıktı slugaların biri.

– Ne deyecän, dädu? – sordu o.

– Sölä çorbacına, çıksın, bän onun bobası, – cuvap verdi dädu.

Gitti sluga, söledi advokata. Advokat çıktı dışarı, uzun-uzun baktı bir çala ihtära, kızarıp sararmaa başladı. Ölçtü birkaç kerä däduyu **tabannarından** başına, ama dayanamadı, döndü arkasınnan bobasına.

– Koolayınız onu buradan, görmeyim! – izin etti slugalarına çorbacı, – harınamaa başlarsaydı, kolveriniz **tazıları**, onnar göstereceklär onun yolunu.

Da dooruldu içeri.

İhtärın gözlerindä yaşlar peydalandılar. Çıkarıp kalpaanı, sildi onnarı; bir çala baktı içeri girän oolunun ardına da yan-yan sora aldı yolunu bir tarafa.

– Te neylän ödeerlär oollarım ihtärlümde, – dedi dädu kendi-kendinä. Onun havezi kaybeldi, vazgeçtiydi artık istediindän dä. Ama düşündü **seftelesin** ikinci oolunu da.

Gitti ona, buldu onu konuşarkana. Çok insan oturardı sofrada. Oolu karşıladı onu, pek sevindi gelmesinä.

– Baka, geç te burayı, odaya, soyun senin partallarını, çıkar çarıklarını, bän sana verecäm bir kostüm, bir çift çipiçi; giinecän, düzüneceän dä girecän bizim aramıza.

– Yok, bunu yapamam. Bän becermeerim kullanmaa kendimi bölä insannarın arasında. Taa islää bän ayırı te bu odacıkta oturacam.

seftelesin – dolaşsın;
gençlenerlär – genç olêrlar;
mani – mali, babu;
tazı – avcı köpää;
oda – içer.

– Yok bişey, ba baka. Onnar da bizim gibi insan: nicä sän, nicä dä bän. Girecän benimnän, bän seni tanıştıracam onnarlan, söyleyecäm, ki sän benim bobamsın, elleşecän herbirinnän da oturan erinä.

İhtär yıkandı, tarandı, da girdilär ikisi konuşannarın odasına. Girdicään orayı, sansın kaybeldi, eridi bu adam insan bölüü içindä. Yoktu da nicä tanımaa onu, kim o: zengin mi osaydı fukaara mı. Ama bu insannar bir sanardılar kendilerini. İhtär duydu birdän, ani girdi kendi insanın arasına, pek tä şennendi bundan. İslää insanın arasında ihtärlar da gençlenerlär.

Ozaman da bu konuşkada dädu annattı bu istoriyayı, çünkü bir başkası için.

Mani genä aldı iiii dä, sıkıp sümää rökenin başlına, çeketti ipli işlemää ileri dooru.

Gavril Gaydarçı

1. Kim annattıydı yaşamaktan bu istoriyayı?
2. Nicä çiftçi hem onun oolları ilktän yaşayarmışlar?
3. Sora ne yapmış çiftçi, oollarını üüretmää deyni?

4. Neçin oolların bobası urduydu kendini çıraklaa?
5. Ne zanaatlar kazanmışlar çiftçinin oolları?
6. Nicä bobasını advokat oolu karşılamış? E üüredici oolu?
7. Yazdırın oolların ikisinin dâ sûretlerini.
8. Neçin oolların bobası konuşkada annatmış bu istoriyayı, „çünkü başkası için”?

6 Bulun annatmada *beş* alınma laf. Düşün, angı dildän onnar alınma. Kurun onnarlan *birär* cümlä.

7 Bulun sözlüktä lafların maanalarını: *dimi, çarık, rökä*. Kullanılêr mı büün bu laflar gagauz dilindä?

Gagauz dilindä var siirek kullanılan **eski laflar** da: **çukman, düven, gözer, oka, meşin, mih** h.b. Bundan başka, gagauz dilindä düz ara peydalanêr **eni laflar**, onnar literatura dilini tamannêr eni terminnêrlän.

8 Birleştirin lafları hem onnarın leksika maanalarını. Söläyin, angı lafları hem onnarın leksika maanalarını bilmäzdiniz. Onnarlan cümlä kurun.

1. Çarık
2. Tokat
3. Partal
4. Taban
5. Çırak

1. Deridän dikili ayak kabı.
2. Ayaan altı ya da ökçesi.
3. Yırtık ya da eski rubalar.
4. Birkimseydä ödeklän işleyän kişi.
5. Bir geniş kapu aula girmäk için.

§ 2. Lafların maanaları. Birmaanalı, çokmaanalı laflar

Laf neyi gösterirsä – o onun **leksika maanası**dır. Laflar bir maanaylan hem birkaç maanaylan olur.

9 Aşaada verili tabliṭaylan tanışın. Angı laflar birmaanalı sayılêr? Angı laflar çokmaanalı sayılêr? Verili laflarlan cümlä kurun. Çokmaanalı lafların herbir maanasını hesaba alın.

Birmaanalı laflar – bir leksika maanasınnan olan laflar.

Çokmaanalı laflar – birkaç leksika maanasınnan olan laflar.

Küp – büyük üyük toprak kap.
Borç kurmaa küp.

Kiyat – 1) odundan yapılmış material, angısını yazmaa ya da başka işlər için kullanêrlar: *yazmak için kiyat, kiyat para, kiyat atmaa;*
2) bireri dikili tiparlama kiyat sayfaları: *škola kiyadı, kiyat okumaa, çoksayfalı kiyat;*
3) birkimseyä yazılı danışmak: *kiyat kabletmää, dostuna kiyat yazmaa;*
4) bilgi, gramota: *kiyat bilmää, kiyat bilän;*
5) oynamaa kiyat (karta): *kiyat (kiyatçık) oynamaa.*

10 Okuyun laf birleşmelerini da açıklayın maanalarını. Kurun onnarlan cümlä.

Uzun-uzun bakmaa, uzun ömür, uzun yol, uzun çatı, zor dava, zor yaşamak, zor seçim, zor yol.

11 Açıklayın verili lafların leksika maanalarını. Angı laflar birmaanalı, angıları çokmaanalı? Kurun onnarlan cümlä, kullanarak çokmaanalı lafları herbir maanasında.

Dayak, karanfil, düzmää, gür, uslu, sıklık, yamaç, yardım, biyaz, temiz, soluk.

12 Resimnerä görä cümlä kurun, kullanarak çokmaanalı laf. Lafların maanalarını sözlüklerde bulun.

13 Yazın, aşağıdaki cümlelerde çokmaanalı hem birmaanalı lafları bulun, o lafların altını çiziniz, maanalarını annadin.

1. Mamu sımardı bana ayırmaa pirinci. 2. Taa şkolada üürenirkän, üürenicilär çekederlär ayırmaa kendilerinä zanaat. 3. Gagauziyada herbir küü Halk Topluşuna birär deputat ayırêr. 4. Bibliotekada Soni kendinä bir meraklı kiyat ayırdı. 5. Bizim malimiz aar hastalıktan ilaçların yardımınnan alıştı, da şimdi ii duyêr kendini. 6. Kim isteer saallını kaavilemää, lääzım alışsın suuk suylan yıkanmaa. 7. Vani bir haftada eni arkadaşlarına alıştı. 8. Geçän yıl güzün suuklar erken bastılar. 9. Otlar içindä gezärkän yalnayak, çocuk bastı çalı üstünä.

14

Düzün laf birleşmesi, kullanarak verili lafları türlü maanalarda.

Yımişak, çetin, fukaara, ihtâr, keskin, toprak.

Örnek: yımişak su, yımişak insan, yımişak hamur, yımişak konson.

15

Resimä bakın da aşaadakı soruşlara cuvap edin. Yazın, nasıl insannar işleerlär bereket toplamasında.

Yardımcı laflar: altın yapraklar, altın ellär, altın bereket.

1. Ne görersiniz resimdä?
2. Nicä resimci gösterer, ani bütün aylä ii çalışêr?
3. Acaba bu gün nicä çeketti hem nicä o bitecek?
4. Sizin annatmanız nesoy olacak: şen mi osa küsülü mü?
5. Ayırın ad sizin annatmanıza: „Zengin bereket”, „Biz havezlän çalıştık!”, „Bir gün bütün yılı doyurêr”.

- Annatmayı hazırlarkan, soruşları hesaba alın.

§ 3. Sinonimnär. Omonimnär. Antonimnär

16

Resimnerä görä cümlä kurun. Angı laflar yazılêr hem sölenêr birtakım? Nesoy predmetleri onnar göstererlär? Nesoy söz payları onnar olêr?

Birtürlü yazılan laflar, angıların maanaları başka-başka, **omonim** sayılêr. Omonimnär bir söz payı olur.

Örnek:

aarmaa I işl. Acıyı duymaa. *Başım aarêr.*

aarmaa II işl. Aydınnaanmaa. *Dan erleri aarêr.*

boy I adl. Pay, tarla. *Baacılar iki boyda üzümü topladılar.*

boy II adl. İnsanın yapısı. *Dostumun boyu üüsek.*

17

Okuyun. Bulun birtakım ya da yakın maanalı lafları. Nesoy söz payı onnar?

Doz-dolayda ilkyaz. Kuşlar taman çeketmiş cıvıdamaa. İnsannar sıra-sıraylan geçer, kazmalarını hem boşçacıklarını ellerindä tutup, şen-şen lafeder. İnsannarın da canına ilkyaz girmiş. Herbir işi ilkyaz için söyleer.

**cıvıdamaa
boşça**

Birtakım ya da yakın-yakın maanalı laflar **sinonim** sayılêr.

Sinonimnär gösterer herbir dilin zenginniini, verer herbirinä kolaylık fikirini taa uygun hem gözäl açıklamaa.

Örnek: bitkisiz, uçsuz, sonsuz; gitmää, varmaa, örümää, gezmää, adınnamaa.

18

Okuyun söyleyişleri. Bulun karşı maanalı lafları. Nesoy söz payıdır onnar?

Yazın kızaa hazırla, kışın – talıgayı sakla. Eer beklärseydin ilik, yapma aalemä kör-lük. Biyaz ellär kara işi sevmäz. Bin dostun varsa – o az, ama bir duşmanın varsa – o çok.

Karşı maanalı laflar **antonim** sayılêr.

Örnek: küçük – büyük, sabaa – avşam, çetin – yımışak, haşlak – suuk, erken – geç; yaz – kış, üülen – poyraz, gündüz – gecä; sevinmää – kahırlanmaa, gelmää – gitmää.

**Dimitri
Kara Çoban**
(1933–1986)

Dimitri Kara Çoban – bilinir gagauz yazıcısı, o başka yazıcılarla barabar gagauz yazılı literaturasına temel koydu. Duudu hem çalıştı Komrat rayonunda Beşalma küüyündä. O bilinir nasıl bir kısa annatmaların ustası. Onun annatmaları, peetleri yazılı kısıdan, ama derin fikirlän hem bir annaşılır, açık, artistik dilinnän. Onun yaratmalarını okudukça, isteersin okumaa, kıyamêêrsın brakmaa elindän. May irmi beş yıl sıravardı o hep yazdı da tipardan çıkardı on literatūra kiyadı. Onun bu kıyatlarında var te bu käämil annatmalar „Kudal“, „Otuz ley“, „Nişannar“, şiirlär „Oolum, oolum!“, „Panayırdan“, „Eski Bucak“ hem başka.

Okuyun annatmayı. Neçin annatmanın adı „Nişannar”?

NIŞANNAR

Zaatlı Andreyi küçükkenä, bobası üüredärmış ol-sun ii, yapmasın kimseycää fenalık, çalmasın, yardım et-sin ilinnetmää insannarın yaşamasını. Zaatlı, büüdüynän, brakmış bobasının ii üüretmesini da olmuş tamaa, haset, ikiüzlü hem aldadıcı.

ilinnetmää
zenginmemää

„Toplayım kendimä varlık da sora çekedecäm ilik yapmaa”, – düşünmüş o da çeketmiş dooruluksuz, tamaa toplamaa varlık. Ama, ki bilsin, nekadar fenalık yapcek, o herbir fenalın ardına kakarmış kazaa birär enser. Bitki-bitkiyä o zengin-nemiş, kazık ta dolmuş enserlän. Ozaman Zaatlı çeketmiş yapmaa ilik, ki prost edilsinnär onun ilerki fenalıkları, da herbir iiliinin ardına çıkararmış kazıktan birär enser. Açan enserlär kazıktan çıkarılmışlar, Zaatlının sırtından sansın bir bayır in-miş. O o saat gitmiş bobasına söylemää yaptıklarını.

– E islää, sän enserleri çıkarmışın, – demiş bobası, – ama onnarın nişannarı kalmış kazıkta!

Dimitriy Kara Çoban

1. Zaatlı Andreyi küçükkenä, bobası nicä üüretmiş?
2. Büüdüynän, Zaatlı Andrey nicä olmuş? Neçin o insannara fenalık yapmış?
3. Dooru mu yol bulmuş Andrey, ki varlık toplansın?
4. Fenalın ardına aul içindä kazaa ne kakarmış?
5. Nezaman hem nekadar ilik yapmış Zaatlı Andrey?
6. Nicä annêersınız bobanın laflarını?

19

Dimitri Kara Çobanın „Nişannar” annatmasında bulun antonim aşaaada verili laflara. Kurun onnarlan laf birleşmesi.

Kötü, ilik, zorlatmaa, daatmaa, cömert, namuzlu, gelmiş.

20

Dimitri Kara Çobanın „Nışannar” annatmasında bulun sinonim aşaaada verili laflara da kurun onnarlan cümlä:

İi, tamaa, çeketmää, bitki, sölemää.

21

Yazın cümleleri tefterinizä, çizeräk o maanayca benzeyän lafların altlarını hem açıklayarak, neylän benzeşerlär hem neylän başkalanêrlar o laflar.

1. Katinin bakası işleer kırdä, ama mamusu çalışêr başçada. 2. İnsannar toplanardılar küüyün meydanına. 3. Küülülär lääzımdı ayırsınnar kendilerine çoban hem sırtmaç. 4. Güdücülerdän istenärdi sade çalışkannık hem hayvannarı sevmäk. 5. Uşaan ökçesinä batmış çökelek, da o başlamış aalamaa. 6. Biraz sızladıktan sora uşak uslanmış.

22

Açıklayın söyleyişlerin maanalarını. Antonimneri onnarda bulun. Aklınıza getirin da yazın söyleyiş, angılarında var antonim.

1. İi ool – bobaya hatır, kötü ool – bobaya kahır. 2. Attan indi, eşää pindi. 3. Ayaanı sıcak tut, başını suuk. 4. Kim datmadı acıdan, annamaz tatlıdan. 5. Büüklän büyük ol, küçüklän – küçük. 6. Çeketmesi zor – sonu kolay.

23

Nışannı laflara sinonim bulun. Angı lafların maanalarını siz bilärdiniz? Angı lafların maanalarını sözlüktä baktınız? Bulun nışannı laflara antonim da yazın onnarı tefterinizä.

Üüsek adam, girgin çocuk, serin hava, varlıklı çorbacı, eski adet, temiz soluk, yaşlı insan, havezlän çalışmaa, çok sevmää.

24

Yazın cümleleri, ayırıp lääzımnı sinonimneri. Neçin bu lafları seçtiniz, açıklayın.

1. Kim ... verer, o ... lääzım dursun.
2. ... çok, ama ... yok.
3. ... gümelerdä ... emişlär büüylerlär.
4. ... vakıtlardan bizä ... adetlär etişmişlär.

Yardımcı laflar: dost, kafadar, söz, laf, eski, evelki, iiri, büyük.

§ 4. Profesional lafların hem terminnerin kullanılması

Gagauz dilindä ölä laflar var, angılarını bir zanaatta izmetçilär kullanêrlar. Bir profesiyada kullanılan sözlär **profesional lafları** sayılêr. Başka türlü bu laflara **termin** deerlär.

Deyelim, çobannar, çilingirlär, muzıkacılar, matematikacılar, uçakçılar hem başkalari kendi izmetindä ayırı lafları kullanêrlar. Gagauz dilindä hepsi profesional lafları hem terminnär taa aaraştırılmadı, onnarın kimisi başka dillerdän alınêr.

Gagauz dilinin literatura formasında profesional izmetçilär te bu profesional lafları hem terminneri kullanêrlar:

Çilingirlär: körük, örs, topuz, nal, mih, demir, ateş, kıvılcın.

Çobannar: çendelä, kamçı, kırığa, toyaga, saamal, toklu, bobana.

Mediținada: hasta, diagnoz, salgın, sirop, ilaç.

Muzıkada: forte, alegro, opera, süita, portativ.

Tehnikada: raketa, robot, kompyuter.

25 Okuyun teksti, verili soruŖlara cuvap edin.

İnsanda bu dünnedä var çok iş. Aaç lääzım diksin, ev düzsün, pınar kazsın, ool büütsün. Bundan başka, bir gözäl türkü yaratsın. Taa çok ne var yapsın insan, neyi o gerçekteşirsın lääzım. Ama ne dä yapmasa: türkü mü kursa, osa ool mu büütsä, hepsinä lääzım kuvet¹ vermää, kendi canını ona koymaa.

- Angı laflar burada önemni? Tekstin öz fikiri nesoy?
- Nicä annêêrsınız lafları „**canını koymaa**”? Verin üç argument, neçin herbir işä canını koymaa lääzım.
- Bulun sinonim lafa „iş”. Bulun lafları, angılarına antonim var nicä uydurasınız.
- İlk cümledä bulun lafı, angısında var vokal dönmesi.

Nikolay Baboglu
(1928–2008)

Nikolay Baboglunun duuması Çadır dolayının Kıpçak küüyündä. O uzun yaşamasında çalıştı üüredici dä, şkola direktoru da, Üüredicilik Ministerliindä Bakan yardımcısı da. Nikolay Baboglu – gagauzların anılmış şairi hem yazıcısı, Moldova Yazarlar Birliin azası. O yazdı büyüklerä hem küçüklerä deyni 20-nin üstünä artistik yaratması, sözlük, şkola kıyatları hem bir dä pyesa „Mumnar saalık için”.

Nikolay Baboglunun pek gözäl dili var, çünkü o kendi yaratmalarında ustayca kullanêr halkımızın artistik kolaylıklarını, yazêr ölä, ani, okudukça, taa çok okumaa isteersin onun yaratmalarını.

Nikolay Babogluda var peet toplanarı da, proza toplanarı da. Ama büyük, üüsek ustalık uuruna çıktı avtor kendi proza yaratmalarının.

1998-inci yılda Nikolay Babogluya onun gagauzlara büyük zaameti için verildi üüsek titul „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaşı”.

Okuyun Nikolay Baboglundun annatmasını. Angı zamannarın oluşlarınnan baalı bu yaratma?

VANİ ÇİLİNGİR

İlkyaz yavaş-yavaş kaplayardı dünneyi. Çoktan artık eridiydi kaar, aullar boy-larında uzanardı kuru yolcaazlar, neredä insannar gezärdilär artık yalnayak. Çiçek açardı višnä aaçları hem zerdelilär. Sıcaktı... Kırdan gelärdi ilk çimenin kokusu. Onu duyup, küü içindä orada-burada beelärdi koyunnar, anırdardı ineklär, dana-lar, buzaalar. Hayvannar hepsi istärdilär çıksınnar çayıra otlamaa. Çilingirlerin dä kuznesindä iş hep taa zeedelenärdi. Birgün demirci Todur dedi ooluna Vaniyä:

– Git, çocuum, Göza Petilerä da sölä, ani onnarın işlerini yaptım. Koşsun sa-baa taligasını, da gidecez Bolgrada kuzneyä kömür getirmää.

Vani yıkandı da hızlandı Gözalara. Üülen vakıdıydı. Küüyün şkolasında derslär bitärdilär. Vani, gidärkän, lääzımdı geçsin şkolanın yanından. Orada kapular açıldı. Bunu gördüynän, çocuum ürää başladı taa sık düülmää. Klastan işidilärdi üüredici Delaoltunun sesi. Bezbelli, o üüredärdi te onnarı, kim bilmedi uroklarını da kaldı derstän sora. Olaydı büün Vani Çilingir dä şkolada, Domnu invêêtor Delaoltu şindi artık gideceydi üülen ekmeeni imää. Ama bu „eşekleri” (Butakım deyärdi Delaoltu te o uşaklara, ani üürenmektä biraz geeri kalardılar) kalaceydi üüretmää Vani. O uşaklara da kurtarardı, onnarı Vani üüretsin. Kendi kafadarları taa islää anna-dardı, Delaoltu lafedärdi romınca hızlı, dolaşık. Hem bundan başka, uroklardan sora kalmak Vaniylän bitärdi islää, lobutsuz. Ama açan onnarlan kalardı kendisi Delaoltu, işlär sıkça bitärdilär aalayışlan. O annadırdı bir kerä, iki kerä, ama açan üçüncülää dä onu annamazdılar, o geçärdi kendi klasika metodikasına, ön verärdi yaban üfkesinä:

– Turçi, derbedey, proşti! – baarardı çirkin-çirkin romın dilindä. – Dizilin birär-birär benim önümä.

Kendisi alardı ayva dalından fışkanı da urardı onunnan uşakların auçlarına. Uşaklar kıvrınardılar. Taa korkakları hızlanardılar kapuya kaçmaa. Uşaklar, kapu-da sıkışarak, yıkılarak fırlayardılar dışarı... Üüredici da, üfkesini çıkarıp, uslanardı. Butakım geeri kalan üürenicileri „üürettiktän” sora Delaoltu gidärdi ekmek imää...

Büün may yarım klas bilmemişti derslerini da kalmıştı üülendän sora. Onna-ra Delaoltu artık ikincilää annatmıştı temayı, ama taa düümemişti kimseyi. Tafta yanında durardı Göza Todıcık, kalanı oturardılar erlerindä dä nesä hesaplardılar. Üüredici çıkmıştı şkolanın önündä. Vani dä taman geçärdi oradan, duruklandı da seläm verdi.

– Buna ziua, zaman hayır olsun!

– Hayır olsun, çocucak, nâbêrsın? – sordu üüredici. – Boban dedi, ani şan-sora şkolaya gelmeyecän, ama şindi geldin mi?

– Yok, gelmedim, beni yolladılar Gözalara bir işlän, dä, geçärkän, duraklandım burada.

– Ya, gir sän bir-iki minuda klasa, – yalpak teklif etti üüredici.

Vani girdi kendi klasına, gördü zavalı kafadarlarını, angıları durardılar ilik kafalarının. Onnarın arasındaydı Todıcik Göza, Germä Stepu, Barza Vani, Koli Ayı hem taa çoyu. Onnar birisi bilmäzdi hesaplamaa, ne annattıydı üüredici.

– Ya, bakalım, sän hesapladin mı? – sordu üüredici tafta yanında duran Göza Todıcä. O susardı, tafta da paktı. Delaoltu çaardı Germä Stepuyu:

– Al tebeşiri da hesapla! Şindi hemen sizä annatım, nicä hesaplamaa butakım davaları.

Çocuk aldı tebeşiri, tutundu nesä yapmaa, ama ölä dä bişey kotarmadı.

– Çık sän, Peticik! – çaardı üüredici öbürünü.

Çıktı. O da susardı...

– Çık sän, İvançoğlu, sän, Paulesku, sän, Trifonoglu, sän, Gaydarcı, Kemençeci, Yasıbaş...

Tafta yanında durardı sekiz kişi. Delaoltu danıştı erlerindä oturannara da:

– Beki, sizdän biriniz biler yapmaa bu hesabı?

Uşaklar hepsi süünük gibi susardılar.

– Ya, Vanıcik Çilingir, denä sän, çoktan da şkolaya gelmeersin, ama, bekim, hesaplayabilecän.

– İslä, çalışacam, domnule İnvêêtor. – Vani aldı tebeşiri. O yazardı taftada hem annadardı, ne yapêr, nasıl yapêr. Ölä, nicä beenärdi üüredici.

– Aşa, aş, puyule, bravo, bravo! – kabardardı Vaniyi kanaat üüredici.

Açan Vani bitirdi çok dooru davayı hesaplamaa, üüredici dedi uşaklara:

– Gördünüz mü, bu çocuk artık iki ay oldu şkolaya gelmeer, kimsey ona bu hesabı göstermedi, o buldu kolayını da hesapladı. Ama sizä bän dün annattım bir kerä, büün dä gösterdim iki kerä, nasıl hesaplamaa, da siz biriniz kendibaşına hesaplayamadınız. Neçin siz okadar aar başlıysınız? Sizin analarınız-bobalarınız küüdä görümnü insannar, baş çorbacılar, ama siz onnarı da kötü edersiniz. Tez yok olarsınız evä! – kooladı Delaoltu „kabaatlıları”.

Kısmetli uşaklar, ani kurtuldular düülmedik, çimçirik gibi, fırladılar dışarı.

– Bravo, Vani, saa olasin! – Şindi git, nereyä boban yolladı, – dedi üüredici da soktu Vaninin aucuna irmi ley.

– Bana diil läázım para, – dedi Vani.

– Sus, dedim sana! – baardı Delaoltu Vaniyä. – Üüredicidän olmaz almamaa, – da gitti.

Vani koydu cebinä parayı da etişti uşakları. Çocucaklar sevinärdilär, ani Vani kurtardı onnarı ayva fişkanından. O da gidärdi bu kafadarlarınnan hem düşünärdi, ani bu paraylan olacek alsın kendinä bir çift incä don, zerä bütün yaz gezärdi doku-ma yapaa dimiylän, ani artık soymuştular kanadınca çocuun butlarını.

– Seni neçin üüredici yolladı, söyleysin evdä bobalarımıza mı? – sorardı kahrılı uşaklar.

– Diil, – cuvap etti Vani, – beni bobam yolladı te sizä, Gözalara, bir işlän.

Fasil işti: Vani bölä keskin fikirli bilmäk gösterdiktän sora hep taa kısmetli bulardı bu „eşekleri” kendisindän. Neçinki onnar gidärdilär şkolaya, ama o kalardı körüktä demirci bobasına yardımcı.

- Sän artık geldin mi? – sordu Vaniyâ bobası.
- Ne dedi Göza?
- Kendisi evdâ yoktu, ama karısı söledi, ani o bilârmiş. Yaarına gelecek bizä kendi taligasınnan.
- Neçin sän ölä küsülüysün? – sordu boba, bakarak çocuun uz gözlerinä.
- Baka, – dedi Vani, – bän isteerim şkolaya gitmäâ...
- Todur Çilingir bir hayli vakıt sustu, ama sonunda sordu:
- Neçin senin yumuruun sıkılı? Ne var aucunda?
- Çocuk açtı elini. Şıladı irmilik Karol padişahın simasınnan üstündä.
- Gideceydin, çocuum, şkolaya, da bilerim, ani çok islää üüreneceydin, ama te bunnar kabaatlı, – o gösterdi paranın üstündä padişahın üzünü. – Tâ bu zeetçi, kendisi nemtä, ama doymadı bizim, romınnarın hem hepsi Basarabiyalıların terini imää, çocuum... Tâ ne var ortalıkta.
- Demirci Todur sarmaştı ooluna da öptü onun yanaklarını.
- Baka, bana o padişah hiç diil lâázım.
- E-e-e, Vani, Vani, olsa senin istediincä!
- Bän isteerim üürenmäâ akrannarımmnan barabar şkolada...

derbedey – ahmaklar;
aşa-i puyule – islää, çok ii, piliççiim;
domnu invêêtör – bay üüredici;
bişey kotarmadı – hiç bişey yapamadı;
süünük gibi susardılar – hiç bir dâ laf çıkaramazdılar;
aar başlı – kötü fikirli, zor annayıcı;
dokuma dimi – ev abası;
akrannarı – onunnan bir yaştakılar.

1. Annadın, nasıl çekeder ilkyaz küüdä.
2. Nereyi yolladı Demirci Todur oolunu Vaniyi?
3. Şkolanın yanından geçärkän, ne işitti Vani?
4. Üüredici Delaoltu şkolada uşakları nasıl üüredärdi?
5. Neylän hem neçin düüyärdi o uşakları?
6. Neçin Delaoltu teklif etti Vaniyi, girsin klasa?
7. Kimi gördü Vani klasta?
8. Nasıl Vani Çilingir kurtardı kafadarlarını lobuttan?
9. Neçin üüredici verdi ona 20 ley?
10. Ne duyguları vardı üüredicinin başka uşaklara hem Vaniyâ? İnandırın teksttän laflarlan.
11. Ne istedi Vani bobasından?
12. Neçin bobası onu üüredämäzdi şkolada?
13. Kim kabaatlıydı, ani Vani gibi akıllı uşaklar kalardılar şkolanın dışanda?
14. Nicä yazdırêr avtor Vaninin kefini? Bulun o sıracıkları da okuyun. Neçin çocucaan kefi diişer?
15. Neylän benzeşer şindiki zaman o zamannan? Neçin?

26

Çilingir Todurun zanaatı nesoydu? Nesoy kuvet ona koyulsun lääzım? Bulun sinonim bu lafa. Taa angı zanaatlarlan karşı geldiniz Nikolay Baboglunun „Vani Çilingir” annatmasında? Ne bilersiniz bu zanaatlar için?

27

Verili lafların arasından ayırın onnarı, angıları baalı:

- a) demircilik zanaatınnan;
- b) çiçekçilik zanaatınnan.

Nektar, topuz, koltuk, gözçääz, tınıya, örs, körük, flora, törpü, mıh, nal, çuk, haşlama, çekiç, enser, burgu, kosacık, kosor, testerä.

- *Kalan laflar angı zanaatta kullanılêr? Sizä deyni eni lafların maanalarını araştırın sözlüktä.*

28

Okuyun teksti. Onun temasını hem öz fikirini açıklayın.

Hepsi biler lafları „Uşaklar – yaşamanın çiçekleri”. Ama bilersiniz mi siz, neredän bu uygun söz geler? Belliki, ani bu fikir dünnein türlü kulturalarında var. Sayılêr, ani bu laflar alınma Maksim Gorkiyin yaratmasından: „Uşaklar – topraan diri çiçekleri”. Hep bu maanaya geler Moisey Safirin, nemtâ yazıcısının, lafları: „Çiçeklär – büüyümñär padişahlın uşakları, uşaklar – insannar padişahlın çiçekleri”. Söleerlär taa, ani bu frazayı kurmuş nemtâ pedagogu Fridrih Fröbel. O kurmuş ilk uşak başçasını. Uşaklar – yaşamak çiçekleri, başçada da onnar büüylerlär. Karı-lar da, angıları uşakları bakêrlar, sayılırdılar uşak başçıvancısı. Onnar sora oldular terbiyecici.

- *Nesoy zanaatlar var, uşakları terbiyetmäklän baalı?*
- *Bir zanaatta kullanılan lafları yazın.*

29

Hazırlayın bir proekt işi (poster, prezentațiya) uşakları terbiyetmäk zanaatınnan baalı. Proekt işinizin hazırlamasında zanaat laflarını ya da terminlerini kullanın.

30

Ana-bobanızın zanaatı için bir dialog kurun. Yardım ananızdan ya da bobanızdan istäyin.

31

Teksti okuyun, soruş onun içindekiliinä görä kurun, teknikayı „6 ne-çin?” kullanarak.

Çiçeklär için pilda

Bir büyük padişaa kendi üç oolların arasından istemiş ayırmaa onu, kimä kendi mülkünü var nicä braksın. Hepsi onnar akıllıymış, girginmiş, seçimi yapmaa çok zor-muş. Danışmış o bir arif adama, angısı ona fikir vermiş.

Padişaa oollarını çaarmış, herbirinä birär çiçek toomunнан dolu çuvalcık vermiş da söylemiş, ani kendisi dünnedä çokyıllık geziyâ gider. Kim taa ii koruyacak toomnarı, ona da mülk kalacak.

İlk ool, çok düşünmeyeräk, toomnarı demir sandaa koymuş. İkincisi gitmiş tükenä, satmış toomnarı, düşünmüş: bobası geldiynän, satın toom alacak. Üçüncü ool sa gitmiş başçaya da boş erä toomnarı daatmış.

Üç yıldan sora padişaa evä dönmüş. İlk oolu sandıktan paslanmış toomnarı çıkarmış. Bobası demiş: „Bu toomnar benim diildir. Onnar birzaman açmayacaklar”. İkincisi tükendä toom satın almış, bobasına getirmiş. Bobası demiş: „Bunnar benim diil. Bän büüdärdim siirek soydan çiçekleri”. Üçüncüsü teklif etmiş bobasını başçaya, neredä binnärlän çiçeklär büüyärmiş, da demiş: „Te o toomnar, angılarını sän bana verdin. Açan onnar kuruyacak, bän sana toomnarını geeri çevirecäm”. Padişaa demiş: „Te kimä benim mülküm kalacak!”

- *Sizin bakışınıza görä, nesoy zanaatlar var pildanın personajlarında?*
- *O zanaatlara görä profesional lafları araştırm.*

32

Verili zanaatlara görä uydurun profesional lafları hem termineri:

Resimci	Hirurg	Muzıkacı	Yurist

33

Düşünün: angı zanaat var nicä uysun sizin dostunuza? Cuvabınızı yazarkan, kullanın verilmiş temayı.

Bän sayêrım, ani benim dostuma uyacak ... zanaatı. O sever ..., becerer... .
Düşünirim, ani onda var bu profesiya için kalitelär.

34

Teksti okuyun. Angı zanaatlar varmıştı evel gagauz küülerindä? Angı zanaatlar var zamandaş vakıtta gagauz küülerindä? Bir zanaat için annadın, kullanarak zanaat laflarını ya da termineri.

Ama burada istedim ayırı söyleyim, ki çıkmadıydı o zamanlara kadar Kıpçaktan ne üüredici, ne popaz, ne dâ ilaççı, ne dâ advokat... Ama yazıcı, kompozitor – butür-

lü zanaatları benim küülülerim hiç bilmäzdiilər dâ. Kıpçak sayılırdı pak çiftçi küüyü, gagauzluk küüyü. Bizdän çıkardı sırtmaçlar, çobannar, bekçilär, sakacılar. Taa siirek çıkardı bir terzi, demirci, oduncu, cambaz ya da ölä bişey alçak zanaatçı, az kiyatçılı zanaatçı...

Vardı çilingirlerimiz, demircilerimiz dâ, ama bu zanaatı taa çok çingenelär kullanırdılar. Deri zanaatçılarından vardı kürkçülär, hamutçular, da burada zanaatçılar bitärdilär. Kalanı kıpçaklılar pak kır işçisiydiilər, hayvan güdärdilär, baalarcılık hem başçıvancılık yapardılar.

kompozitor
ilaççı

35

Teksti okuyun. Angı zanaattan kullanılı laflar? O lafları yazın tefterinizä. Düzün bir birsoy paylı cümlä.

Herbir çorbacı koyêr hayvannarına nışan hem damga⁴. Bu adet geler eski vakıtlardan. Bir gün Mälçü dădu dedi Sandiyä:

– Büün koyacez koyunnara nışan.

Sandi sordu:

– Dădu, e neçin läázım koymaa koyunnara nışan?

Dădusu cuvap etti:

– Neçin mi? Osoy adet kalmış bizim dedelerdän. Bän dă küçüktüm, ozaman da koyunnara koyardılar nışan.

Sandıcık genä sorêr:

– Ama neçin läázım nışan?

Mälçü dădusu annadêr:

– Açañ koyunnarı verecez çobana, orada yannış birkimsey almasın onnarı.

Sandi sordu:

– E nasıl nışannar var?

Mälçü dădu annattı:

– Var çok türlü nışan. Tä bak „sol kulaa yıruk”, „saa kulaa düz kesik”, „sol kulaan ardından oyuk”, „kırlangaç”, „basamak”, „basamak geeridän”, „önündän dalantı”, „kopça”, „zımba”, „beş zımbacık”, „çalık”, „düz kesik”, „erik”... Hem taa başka da var.

Stepan Bulgar

36

Proekt işi „Gagauzların eski zanaatları”.

Zanaat seçimi – herbir insanın yaşamasında zor bir dava. Hepsiniz läázım olacek kendinizä bir zanaat ayırasınız. Kimisi isteer olmaa üüredici ya da ilaççı, kimisi – programist, yurist, menecer. Zanaatların büyük dünnesi meraklandırêr uşakları. Ama ne siz bilersiniz gagauzların evelki zanaatları için?

Aaraştırmaı çeketmää deyni, läázım bölä çalışasınız.

- ✓ Sorun yaşlı insannara evelki zanaatlar için. Bulun material türlü kıyatlarda, internettä.
- ✓ Toplu materialdan sade en meraklıyı seçin.
- ✓ Aarayıñ foto, resim, kartina.
- ✓ Erleştirin onnarı posterdä, prezentaıyada.

§ 5. Dialekt lafları

Gagauzlar yaşêr Moldovanın üülen tarafında – Bucakta. Onnarın ana dili gagauz diliydir. Gagauz dilinin temelini düzer cümnä kullanılan laflar, angılarını hepsi gagauzlar birtürlü söleerlär hem birtakım annêrlar. Deyecez, lafları **ay, ana, lüzgâr, imüü, ekmek, su, inek, güneş, toprak** hepsi gagauzlar islää bilerlär hem birtürlü annêrlar. Ama dilimizdä var laflar, ani sade kimi küüdä ya da onnarın dolayında annaşılêr. Bölä laflar **dialekt lafları** sayılêr: **tufla (tula), kartoli (kartofi), paçora (paçavra), bahçe (başça), ben (bän), salata (hıyar)** h. b. Bir iş paalı, ki her tarafta gagauzlar, angı dialekttdä dă lafetselär, biri-birini gözäl annêrlar.

Gagauz dilinin literatura hem yazı normasını kurmakta temelä koyuldu Komrat hem Çadır dialekti.

37

Okuyun tabliçada verili örnekleri. Nesoy özelliklär var Komrat hem Valkaneş dialektlerindä? Yaraştırın verili lafları. Sizin küüyünüz angı dialekti kullanêr?

Valkaneş dialekti	Komrat-Çadır dialekti
bel, beşik, çamaşır, ergivan, manga, pita, piri, sırgan, sırça, şılak, tabut	hırleţ, sallangaç, giisi, lüläka, dernek, taler, kuduk, kupriva, şişä, şafk, sandık
gece, küüye, çiçeen, astaymış, evdeydim, daadacak, buba, auşam	gecä, küüyä, çiçään, hastıymış, evdiydım, daadicek, boba, avşam, haber.
kalacak, çıkaracak, alaysın, alıy, geliy	kalıcek, çıkarıcek, alasın, alıyêr (Kıpçak), geçiy (Avdarma), okier (Kazayak)

38

Verili lafları maanalarına görä çizgilärlän birleştirin. Dialekt lafları angılarıdır? Cuvap vermäk için sözlükleri kullanın.

yıldırım
hasta
hıyar
horoz
pesmet
dikä
soba
bel
kazan

kokoş
bakır
kümbet
çimçirik
lokma
hırleţ
pusurka
salata
hayırsız

39

Verili resimnerä görä laf diktantı yazın, dialekt laflarını kullanarak. Angı zanaatta kullanılêr bu laflar?

- Annadın bir zanaat için.
- Cuvabınızı **beş** cümlelän kurun.

Okuyun tabliṭada verilän lafları. Kıpçak küüyündä kimi kullanılan laflarına ne deniler? Sizin küüyünüzde angı laflar kullanılêr?

Sözlüklerdä	Kıpçakta kullanılêr
güz çiçää, pat çiçää, panayıya çiçää	sidänka çiçää
kasım çiçää, mercanka (kırmızı)	güz çiçää
kuş konmaz otu	tavşam gölgesi
aşaş	şas otu, aşış, aşas
lüläka	leleka

Teksti okuyun. Sizin bakışınıza görä, barabar çalışmak nicä uyêr aylene birleşmesinä? Bulun lafları, angıların var dialekt variantları.

Aylemiz iştä

Aulda üzümner artık olduydular. Bileräk, nelär läázım, biz hazırladıydık hepsini. Sabaalen kalkıp, biz ilkin ekmek idik, nicä läázım olsun hergün. Dädu, herbirinin kuvedinä görä, işleri payetti. Sora, alıp kazanarı, çekettik baayı bozmaa. Baka, kazannar dolduynan, taşıyardı maazanın önünä da birär-birär dökärdi sepedä. Dädu kıyardı üzümneri şarapananın içinä. Şıra akardı bakır içinä. Bakırlar açan dolardılar, dädu onnarı taşıyardı maazaya da dökärdi finiylän fiçıların içinä. Doldurup fiçıyı şıraylan, dädu koyardı vranaların erinä birär kartofi, ki fiçıların içinä gübür bişey düşmesin. Baayımızsaydı uzanmış, nekadar gözün tutêr. Bitkiyê dooru yorulmaa başladık. Avşamnen, işimizi bitirip, yıkadık ellerimizi da oturduk ekmek imää.

şarapana
maaza

Uydurulma tekst

- Sizin aylenezde ev işleri nicä pay ediler?
- Aklınıza getirin da annadın, nicä sizde baa bozumu geçer.

Okuyun teksti, janrasını açıklayın. Annadın tekstin içindekiliini literatūra dilindä. Angi gagauz küülerindä bölä lafederlär?

– Dädu be, versene bir auççuk tuzçaaz. Pişiriym mercimek mancası, tuzçaaz da emmetten bitti, iç bir püske de yok.

– E, ne benim evim tuzdan deyin, ben epsine tuz mu lääzım daadayım? Sana – bir auç, öbürüne – bir auç, bakıysın – ev de daalmış.

– Adi, be dädu, – gene başlıy yalvarmaa babucuk, – ben ödünç istiyim. Brazçık ver, bir yanauççu. İ-i-i, olma okadar kıskanç, ba dädu. Allaa sana gene verecek: nerede lüzgärlar saurdacak, seller tekerleyip yapıştıracak – sende sora taa çok olacak.

§ 6. Frazelogizmalar

Frazelogizma otürlü bölünmüz laf birleşmesi, angısının var bütün bir maanası, sade toplu birerdä sölenirkän. Frazelogizmanın laflarını biri-birindän yok nasıl ayırmaa, onnar artık kaluplanmış birerdä da bir maana göstererlär. Herbir lafı ayırı-ayırı alırsak, onnarın bütün maanası kaybeler. Bölünmüz laf birleşmeleri zengin nederlär sözüümüzü, yapêrlar onu taa duygulu, süretli.

Örnek:

yola-izä gelmeer – uymêêr, yakışmêêr;

yıldıza kement atêr – pek büyük zoru var bişey için;

baklayı aazımdan kaçırdım – söledim bir zeedä laf, yanıldım laflan.

Annatmayı okuyun.

ÇİÇEKLİK BAŞÇASI

Bu yılın Çilingirlerin çiçeklik başçacı gidärdi pek gür. İlk yazın en ilkin başlardılar açmaa çiidemnär, sora ergivannar, laalelär, taa sora zambaklar, aşışlär, zurnalar. Yazın kolverilärdilär bujorlar, kamçıtarlar, ama o uzun gül-fatmalar, etişip, geçärdilär aulu da, insan gibi, bakardılar sokaa iki tarafa. Onnarın da köklerinä sarıldılar altıncıklar hem başka tırmaşıcı türlü başça gercikleri.

Güzün dä geç vakıdadan, kaarın da altından hep gösterärdilär başlarını dolu içli, şıralı boyada hem gözäl kokar güz çiçekleri, onnarı ev saabileri çalışkanlık toplamışlar, top-top baalamışlar da çölmeklerä koymuşlar. Taa biraz suuk urduynan, gözäl güz çiçekleri geçeceklerä maazaya kışlamaa...

Sokaktan geçennär, görüp alçarak aul aşırı bu başşacıkta dünnä gözelliklerini, sevinärdilär. Çiçeklär gözelliklerinnän kimi geçenneri durgudardılar bir-iki kıpıma. Onnar bakardılar da, beki, azbuçuk **unudardılar yaşamanın hergünkü zorlarını hem kahırlarını**. Ev saabisi, demirci Todur da, aar işindän sora, sıkça, ardılıp başşacının auluna, havezlän bakardı dünnenin şen boyalarına, sevinip, **dinnenärdi teninnän hem ruhunnan**. Haliz burada o büyük çekiçtän **yorgunnuk sansın taa ilin hem taa tez geçärdi**.

Yok nasıl mayıl olmayasın bu çiçeklik başşasına!

Nikolay Baboglu

1. Neçin sokaktan geçennär dayma-dayma durgunarmışlar, bakarmışlar Çilingirlerin auluna? Neylän çekärmiş bu aul onnarı?
2. Neçin demirci Todur (saabi) ardıarmış başşacının auluna?
3. Angı çiçeklär büyüardı Çilingirlerin başşasında? Sıralayın onnarı.
4. Taa nesoy çiçekleri siz bilersiniz? Sözlüklerin yardımınan çiçeklerin adlarını aaraştırın.
5. Çiçeklik başşası nelär verer adama? Açıklayın bakışınızı.
6. İnsanın nesoy kaliteleri olsun, ki bölä käämil başşayı işlesin?
7. Uydurun Çilingirlerin başşasını sizin başşanızlan.
8. Nicä annêêrsınız teksttä nışannı deyimneri?

gür – taa semiz, taa dallı, yapraklı;
çiidem – kokiçi;
ergivan – lüläka;
kamçıta – çiçek adı;
gül-fatma – çiçek adı;
zurna – başşa sarmaşu.

43

Verili laflara teksttä sinonim bulun: *kaavi, çekedärdilär, kafa, gerciklik, zaman, şaşmaa*.

44

Verili laflara teksttä antonim bulun: *yufka, kısa, çok, küçük, ilin*. Onnarlan birsoy paylı cümlä düzün.

45

Verili cümleleri tamannayın. Frazelogizmaların maanalarını açıklayın, onnara serbest laf birleşmesi uydurup.

Çok lafedän insana deerlär...
Nicä deerlär cömert insana?

Zorlan lafettirän insana deerlär...
Çok işi becerän insana deerlär...

46

Bulun lafları, angıları kullanılêr frazeologizmalarda. Yazın onnarı tefterinizä da açıklayın onnarın maanalarını.

(Altın, gümüş,) elli; (dilli, becerekli) düdük; (laf, enser) çıkarmaa; (bukasını, dilini) yutmuş.

47

Verili cümlelerdä bulun frazeologizmaları, onnarın maanalarını açıklayın. Kullanılêr mı onnar sizin aytlenizdä?

Mamunun gözleri yolda kaldı. Bobamın elleri altın keser. Kardaşımın üzü-gözü güler, şkoladan evä gelärkän. Malimiz pek cana yakın insan.

48

Bulun verili frazeologizmaların arasında sinonim. Yazın onnarı. Düzün *iki* cümlä sinonimni bölünmüz laf birleşmelerinnän.

Dilli düdük, daulda toz aaramaa, kaşık duşmanı, yımirtanın klubunu aarmaa, dili çözülmüş, dünkü günü aaramaa, sinek tutmaa.

49

Bulun verili frazeologizmaların arasında antonim. Yazın onnarı. Düzün *iki* cümlä antonimni bölünmüz laf birleşmelerinnän.

Dilli düdük, burnunun önündä, cendemin bucaanda, dilini yutmuş, cana yakın, suuk ürekli.

50

Okuyun bölünmüz laf birleşmelerini. Angı frazeologizmaların kullanmasını bilersiniz? Sizin aylenizdä onnarı kullanêrlar mı?

Eşek sudan gelincä, toz kondurmamaa, er içinä girmää, canıma aar çöktü, kendindän çıkmää, tuz kafada düümää, kafanı korumaa.

51

Nesoy hayvannar yaşêrlar frazeologizmalarda? Noktaların erinä yazın läázımnı lafları?

1. Piredän ... yapmaa; 2. ... sudan gelincä; 3. ... çıkarmaa; 4... koyun derisindä; 5. ... uykusu; 6. ... ötücä.

Yardımcı laflar: horoz, eşek, tavşam, yabanı, piliç, devä.

52

Okuyun teksti. Bulun frazeologizmaları, maanalarını açıklayın. Angı frazeologizmaları siz var nicä kullanasınız, ayleniz için yazarkan?

Bizim aylä küçük. Bobam gülär üzlü, onun elleri altın keser. Neyä eli diyer, hepsi ii olêr. Benim anam cana yakın. Bizi, uşakları, yola koymaa savaşêr, göz-kulak bizä olêr. Kardaşım bütün gün kaçınêr, hep sesi işidiler – dili kemiksiz. Anam kimär kerä deer ona, dilini yutsun, ama o kulaana hiç bişey kasmêr. Ama bän dä ondan aşaa diilim. Mamu yolladıysa bireri, herkerä deer, bir ayaam orada olsun, biri bura-da. Ama bän yolca aazımı açêrım, kuşları sayêrım, nicä deerlär. Anacımın aazında tüü bitti, söyleyä-söleyä. Ama bän kafama almêrım, kâr tuz kafamda düüsünnär. Bän severim benim aylemi.

53

Okuyun teksti. Annadın, neçin kimisinä deerlär, ani „elleri altın”.

Mamunun elleri altın

Bir gün Länkacık işitmiş dädusundan, ani onun mamusunun elleri altın kesärmış. Kızçaaz bilärmış artık, ne o altın. Bobasının kolunda yalabıyarmış altın saat. Mamusunun kulaklarında hem parmaklarında altın küpelär hem üzük sarararmışlar. Länka uzaktan-uzaa başlamış gözletmää, nezaman mamusu altın

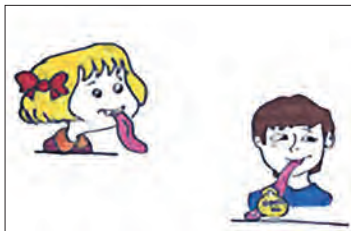
kesecek. Ama uşak sade görürmiş, nicä mamusu bir parça hamurdan gözäl-gözäl gözlemelär, plaçintalar, ekmeklär yaparmış. Bir parça plattan gözäl-gözäl rubacıklar ona hem kardaşçına dikärmiş. Bir şamar kadar erdä gözäl-gözäl patlacannar, biberlär büüdürmiş...

Ne dâ elinä almasa – kısa vakıdın içindä gözäl işlär olarmış. Sade birkaç yıldan sora, açan biraz büümüş hem akıllanmış, Länkacık annamış bu lafların derin maanasını.

Kosti Vasiliogluya görä

54

Verili resimnerä görä bölünmüz laf birleşmesi bulun da onnarlan cümlä kurun.

55

Aşaadakı frazeologizmaları yazın. Onnarın maanalarını annadın. Örnää kullanın.

Örnek: Dilli düdük – Bölä deerlär o insana, kim çok boşuna lafeder.

Ateş almaa gelmiş –
Bol elli –
Dili çözüldü –
Eli altın keser –
Ceeri beş para yapmêêr –
İçerleri – arabaylan dön –

56

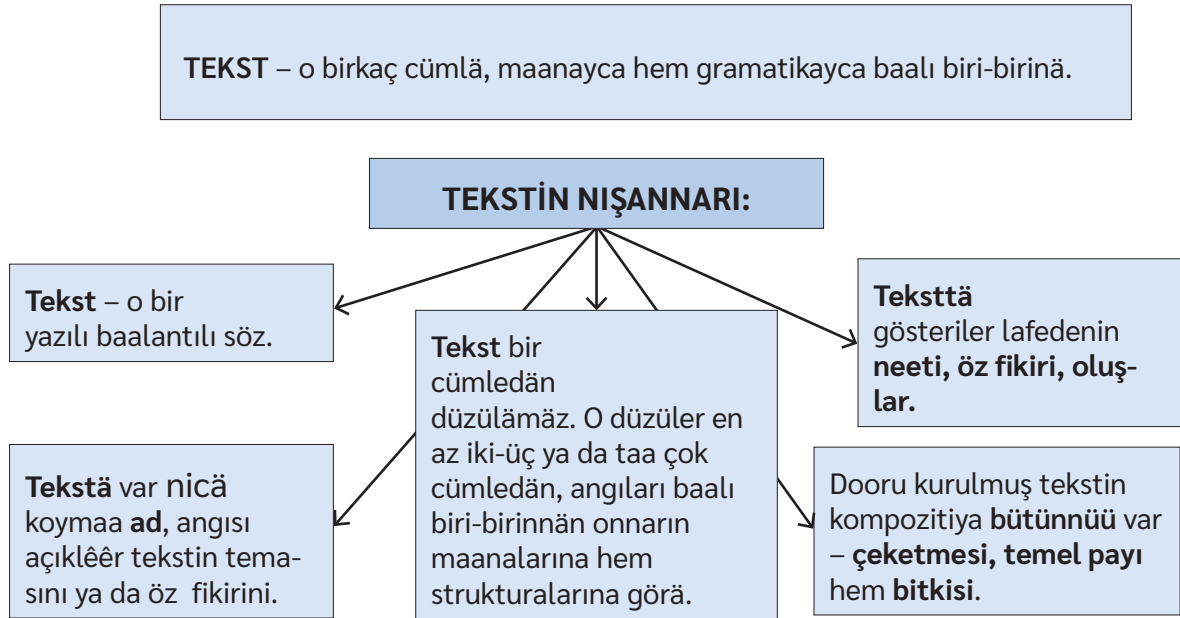
Soruşları okuyun da cuvap onnara verin.

1. Neyä deniler leksika? Açıklayın.
2. Gagauz dilinin leksikasında angı yabancı dillerdän alınma laflar var?
3. Neyä deniler birmaanalı laf, neyä – çokmaanalı?
4. Neyä deniler omonim? **Üç** laf yazın, onnarlan laf birleşmesi kurun.
5. Neyä deniler sinonim? Yazın **üç** sinonim çiftini.
6. **İki** çift antonim söläyin. Kurun cümlä, kullanarak antonim laflarını bir cümledä.
7. Nesoy dialektlär var gagauz dilindä? Kendi küüyünüzde kullanılan dialekt lafları söläyin.
8. Neyä deniler profesional laflar? Bir zanaatta kullanılan lafları nicä örnek söläyin.
9. Neyä deniler frazeologizma?

Söz teoriyası

§ 1. Literatura teksti. Tekstin düzülmesi, payları

Tekstin strukturaya görä **payları: çeketmesi, temel payı, bitkisi**.

Bundan başka, tekstin var **adı, teması, öz fikiri**.

Tekstin ilk payı – **çeketmesi**. Burada sölenir, ne için teksttä laf gidecek.

Tekstin temel payında sıralanêr bütün oluşlar, nelär olmuş, belli olêr hepsi personajların yaptıkları, kim kimi enseer, kim taa aşaa kalêr, kim kazanêr, kim kaybeder hem başka.

Tekstin bitkisindä annadılêr, neylän biter işlem, çıkış yapılêr hepsinä oluşlara.

Örnek için alalım gagauz halk masalını „Kardaşlar“

Bu tekstin **çeketmesi**: „Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Eer olmayaymış, söylenmeyeceymiş. Varmış iki kardaş. Yaşarmışlar onnar yannaşık, ama birtakım diilmişler. Birisi zenginmiş, islää giinärmiş, sofrası doluymuş, ama uşakları yokmuş. Öbürü fukaaraymış, da dokuz uşaa varmış yoklukta yaşarmış“.

Tekstin temel payında annadılêr, nicä fukaara kardaş uşaklarını doyurmak için zengin kardaşına gözlerini vermiş. Nicä fukaara kardaş büülü aydınnık otunu bulmuş da ilaçlanmış. Nesoy yardım etmiş fukaara kardaş başkalarına da.

Tekstin bitkisi: masalın sonunda veriler çıkış, annadılêr, nicä zengin kardaş panayırda altın bulamamış hem da yol üstündä kör kalmış.

Tekstin teması: bitmâz tamahlık, sıklık. Okuyarkan masalı, herbiri annêr, ani teksttä annadılêr insanın büyük duşmannını için.

Tekstin öz fikiri: tamah, haseet, sıkı, yalancı, kıskanç olmamaa. Yaşamakta pek tamah olduynan, var nicä gözlerini dâ kaybedäsin, nicä zengin kardaş kaybetmiş.

Tekstin herbir payı eni sıradan çekediler (abzať).

1. Teksti strukturaya görä kaç paya var nicä bölmää?
2. Ne sölenet tekstin **çeketmesindä**? Örnek verin.
3. Ne annadılêr tekstin **temel payında**? Örnektä gösterin.
4. Ne gösteret tekstin **bitkisi**? Verin örnek.
5. Ne üürendiniz tekstin adı, teması hem öz fikiri için?

Aşaadaki cümleleri okuyun. Söläyin, tekst mi bu osa diil mi? Koyun ona ad, yazın tefterinizä.

İlkin biz severiz o eri, neredä biz duumuşuk hem büümüşük. Adam en ilkin tanıyêr kendi evini, aulunu, başçasını. Aklında tutêr başçanın herbir çiçeklik erini.

Canımız, üreemiz hiç bir kerä dä unutmayacak ana evimizi, uşaklık oynunnarımız, şkolaya yolumuzu. Biz **beeneriz** aul boyunda büüyän salkım aacını, küüyün orta erindän geçän derecii, çöşmelerin **duruk** sucaazını. Bölä **çekeder** ana tarafına, evinä, aylene sevdä.

- *Nışannı laflara sinonim bulun da söläyin.*

1. Söläyin, bu cümlelär düzer mi tekst osa düzmeer mi? Tekst nışannarını seçip, argumentläyin.
2. Angı tema birleştiret bu cümleleri?
3. Nesoy var nicä adlamaa bu teksti?
4. Avtorun öz fikiri neydir? Ne istedi avtor etiştirtmää bizä?
5. Bulun teksttä da okuyun o lafları, angıları gösteret avtorun sevgisini ana tarafına.
6. Ne neetlän avtor kullanêr lafları „beeneriz derecii, çöşmelerin sucaazını”?
7. Kendi laflarınızlan açıklayın ana taraf hem vatan temasını, kullanarak teksttän kimi cümleleri.

Okuyun teksti, ona ad koyun. Bulun da okuyun onun **çeketmesini**, **temel payını** hem **bitkisini**.

Büün cumertesi. Mamuyulan baka taa sabaalendän¹ iştän tutundular. Mamu içerleri paklêr, baka da kartofileri çıkarêr. Kardaşım Vani, angısı üçüncü klasta üürener, aldı topu da çıktı sokaa oynamaa. Bän dä, alıp kiyadı, taman oturaceydım okumaa. Bir dä işiderim mamunun sesini¹: sabaalen artık başladı sımarlamaa.

– Sofi kızım, ya git tä al lafkadan ekmek, bir parca saa yaa hem şeker, zerä artık yok neylän çay içmää. Bän aldım çantayı, gittim lafkaya¹ da aldım hepsini, ne sımarladıydı mamu. Kalan parayı koydum pençerä setinä. Evä gelincä, bakêrım, Vani dä işä koşulmuş: bakaylan hayvannara su döker.

1. Nezaman aylä barabar evdä işlemiş?
2. Ne işlär o günü yapılmış?
3. Dooru mu yapmışlar çocuklan kızçaaz, ani evdekilärlän barabar iştän tutunmışlar? Neçin?

4. Nicä, neylän gün bitmiş?
5. Sizin aylenezdä nicä geçer bu günnär?
6. Siz dä yardım edersiniz mi aylenezä?
7. Teksttä var laflar, angıları türlü predmetlerin adlarını göstererlär. Söläyin, angı söz payı o laflar, angıları **kim?** hem **ne?** soruşlara cevap ederlär.

3

Aşaadaki teksti okuyun, ona ad koyun. Bulun da okuyun onun *çeketmesini, temel payını, bitkisini*.

Dekabri ayın bitkisi. Bän hem Miti durêrız bizim saçaan altında, bekleriz, durgunsun çisemää yaamur. İkimiz dä pek gücenikiz havaya – may bir ay geçti şan-sora kıştan, eni yıl urêr sopasınnan eşiklerä, ama kaar yok, hep yok.

– Brä, – dedi Miti, – bu kışın yanına iki güz, allelem, yannaştırmışlar, kayamayacez...

– Ee var mı nicä, sanki, haliz iki güz yannaşık olsun? – soruverdim bän.

– Var nicä, – kahırlı cevap etti Miti da hızlı-hızlı çeketti **gitmää** evä. Ačan ka-pandı tokatçık, hızlı girdim içeri, da o saat koptu dilimdän:

– Yaayacak mı bir kerä kaar osaydı yaamayacak mı? Bıktım.

Ozaman mamu dedi:

– Kışın kaarlarını saksannar harcamışlar, boyamışlar **biyaz** yavruların yannarını.

Benim pek üfkäm çıktı o saksannara...

Bän duymadım, nasıl uyumuşum. Sabaalen yorgan altında bana suuk geldi. O saat annadım, ani kaar yaamış. Hızlı giindim, çıktım dışarı. Herersi bim-biyaz, gözäldi, çizmelerimin altında kıtırdardı kaba kaar.

Todur Marinogluya görä

- Nışannı laflara antonim bulun da söläyin, maanalarını açıklayarak.

Okuyun masalı.

KARDAŞLAR

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Eer olmayaymış, sölenmeyeceymiş. Varmış iki kardaş. Yaşarmışlar onnar yannaşık, ama birtakım diilmişlär. Birisi zenginmiş, islää giinärmiş, sofrası doluymuş, ama uşakları yokmuş. Öbürü fukaaraymış, dokuz uşaa varmış, da yoklukta yaşarmış. Bir yılın çok kıtlık olmuş, fukaa-ra başka bereketli yıllarda da zor çekärmış, ama şimdi kıtlıkta ilkyazın heptän aç kalmış, imeelik hiç yokmuş. Uşakları paçasından tutulu gezärmışlär. Ne yapsın bu fukaara? Gider zengin batüsuna.

– Batü, ver bana bir-iki auç terekä: uşaklarım açlıktan ölerlär. Sendän kaarä, kim beni acıyacak? Te senin ambarların dolu terekäylän!

– Vereyim, – demiş batüsü, – ama bir iş: çıkar kendinin bir gözünü.

– Allahım, neçin sana bu lääzım? Ne fayda olacek sana, açan bän gözümü çıkaracam? Bän iki gözlän uşaklarımı bakamêêrım, ama birlän nasıl bakınacam?

– Yok bişey, – demiş zulum zengin.

– Vereyim sana ödünç, hep okadar getirmeyecän, ama bän aulumdan bişeycik vermeirim ölä boşuna, baari, istediimi yap.

Çok düşünmüş fukaara, ne yap-sın. Ama, açan görmüş, ani bıçak dayanmış kemää, düşmüş kayıllaa – taa ii

kalsın kör, ama uşaklarını kurtarsın. Da tä ölä kendi elinnän çıkarmış kendi gözünü.

– Te, kardaşım, – deer o batüsuna, – senin istediin oldu, ver uşaklarıma imeelik.

Zengin görmüş, ani kardaşının gözü halizdän çıkık, da vermiş ona bir çuval terekä. Uşaklar sormamışlar bobasına, neredän aldı imeelik, ama sormuşlar, neçin bir gözü yok...

Kıtlıkta sa bir çuval terekä dokuz cana – ne var, ne yok. Butakım çok geçmemiş, fukaaranın imeelii genä bitmiş, görünärmiş, ani yok ne yapmaa, genä gider zengin batüsuna yalvarmaa.

– Ne iş için geldin? – zevkli sormuş ona zengin batüsü.

– Genä geldim imeelik istemää. Diil mi kardaşsın? Pek yalvaracam, ver taa bir çuval ekin da, bekim, etişirim ilkyaza, eni bereketä, – demiş kardaş.

– Çıkar öbür gözünü dä, ozaman verecäm. Çıkarmarsan, ekmek yok. Ya bak sän, öbürünü getirmedi, genä gelmiş, taa vereyim ona ödeksiz, – üfkelenmiş zengin.

– Sän batüysun, olur baaşlayasın da kıtlıkta aaçlık çekän hısımnarına. Ne sevinmelik sana olacek, açan kardaşın kör kalacek?

– E-e, sän istämärsän, ozaman öl. Dedim sana, ani boşuna aulumdan bişeycik vermeirim.

– Nasıl bän yaşayacam, ba kardaş, kör karannıkta?

– Benim ne işim? Ama yok ta ne çok düşünäsin, bir alay uşaan var, onnar seni edeyeceklär, – gülmää gibi alarak, demiş zengin kardaş.

Pek aar gelmiş fukaaraya bu laflar, ama taa da zormuş bakmaa aaçlıktan şişän uşaklarına. O çıkarmış öbür gözünü dä. Batüsü verer taa bir çuval imeelik...

Geçmeer çok vakit, da çuval genä boşalêr. Bu sıra fukaara batüsuna gitmemiş, üçüncü gözü yokmuş.

– Gidecäm ömür dünneyä dilenmää, – demiş o karısına, – sän dä beni edeyecän.

Ölä dä yapmışlar. Gezärmişlär küüdän küüyä, evdän evä, dileneräk. Bir gün bir panayırda kör dilenci karısını yollamış evä, götürsün uşaklarına, ne toplanmış torbasında. Kendisi dä oturmuş bir taş üstündä beklemää, karısı evdän gelincä. Da tä butakım oturarkan panayırın kenarında, taşın üstündä, adam işider ses:

– Bilsä bu zavalı, ani taşın altında, neredä o oturêr, var onun gözlerinä ilaç, kahırlanmayacak. Yanık küüyündä dä insannar susuz yanmayaceklar, bilselär, ani onnarın küüyünün meydanında var su sızıntısı...

Sora bir aralık olmuş, da o işitmiş taa bir ses: „Padişahın da kızı çoktan alışa-
ceydı, biläydi, ani imdatı kendi yastının altında bulunêr... Taş üstündä oturan adam
ötää dooru sesleyämemiş dolayın şamatasını. Kaldırmış taşı da bulmuş o büülü
aydınnık otunu, yaalamış gözlerini da başlamış görmää ilerkisindän dä taa islää”.
Gitmiş evä sarfoş gibi sevinmeliktän, karısı da, karşı çıkıp, şaş-beş olup, sorêr:

– Sän nasıl yalnız geldin evä?

– Benim gözlerim başladılar görmää, – cuvap etmiş adam.

– Kim ilaçladı?

– Kendim, aydınnık otunna! – demiş adam.

Pek sevinmişlär bu işä karısı hem uşakları.

– Şindi, – demiş adam karısına, – hazırla beni uzak yola.

Alêr o, ne läázım yola, da gider. Gider, gider, da etişer Yanık küüyünä. Orada
gösterer insannara, neredä kazınnar pınar. Onnar o saat, tutunup, taa adamın ya-
nında kazêrlar pınarı da uurêêrlar en büyük kaynarcanın üstünä.

– Saa olasin, allah adamı, – şükür ederlär ona sevineräk insannar. Sora, toplay-
ıp, vererlär paalı baaşışlar, da adam gider ileri yoluna. Üç gün, üç gecä örüdüktän
sora, dördüncüdä etişmiş padişahın saraylarına, durgunmuş tokatların önündä.
Padişahın bekçisi ona sorêr:

– Sana ne läázım, ba yolcu? Burada herbirinä olmaz durmaa.

– Kolverin beni içyanına, – deer adam. – Bän padişahın kızını alıştırıcam.

– Hadi, sän baari sauş taa tez, cendem ol buradan. Belli, ani diilsin o alıştırıcı-
lardan. Burayı kaç türlü anılmış ilaççılar geldi, hiç birisi dä bişey yapamadı, da sän
mi alıştırıcan?

– Bän alıştırıcam, – çetin söleer adam. Bildirerlär bu işi padişaha kendisinä. Te
bölä-bölä, bir adam geldi.

– Kolverin, – izin eder padişah, – ne bilärsin, bekim, onun elindän imdat olur.
Girer yolcu saraylara, zengin donaklı içerlerä. Orada zavalı padişahın biricik kızı
dokuz yıl olmuş yorgan-döşek yatêr. Bu yolcu adam alêr onun yastının altından
nesä, suvazlêêr hastayı, da kız taa erindä şennener, taa sora da kalkêr da başlêêr
gezmää. Bütün padişahlık sevinmiş, yolcuya başlamışlar iki çıkı altın, da o dön-
müş evä. Tezdä kurtulmuş fukaaralıktan, giidirmiş uşaklarını, enidän yıkıp, düz-
dürmüş evini, yaşarmış zengin batüsundan çok taa islää. Ama tamaa hem haseet
batüsu, gördüynän bunnarı, çatlarmış kıskançlıktan.

– Kördü – alıştı, fukaaraydı – zengin dedi, altınna oynêêr, – sölenärmış o
kendi-kendisinä, – ya, gidip tä, sorayım, neredän ona bu zenginlik geldi.

Ölä dä yapmış, gitmiş kardaşına:

– Ey, kardaş, ya sölä bana da, nasıl sän ölä tez zenginnedin?

– Tez mi? Az mı bän dilendim, bulunca o altın panayırı!

– Ama neredä o altın panayır?

– Te filan-fişman küüdä. Gidecän uz, sora bir çatırıktan sapacan saa tarafa,
sora genä gidecän dä uz altın panayırın üstünä uuryacan.

– Ama orada hepsinä mi altın vererlär? – sorêr zengin kardaş.

– Diil hepsinä, sade körlerä. Çıkar gözlerini, vereceklär sana da, nekadar istärsän.

Bu laftan sora tamaa kardaş çıkarmış kendisinin ikisini dä gözlerini, taa çok altın kazansın deyni. Almış karısını edekçi da gitmiş. Gezmiş çok panayırlarda, ama altın kimsey ona vermemiş. Ölä dä gelmiş evinä altınsız hem dä kör.

1. Neçin masalın adı „Kardaşlar”?
2. Yaraştırın kardaşları varlına görä, insannıına görä.
3. Angı kardaşa yakışêr laflar: „tamah, haseet, sıkı, yalancı, kıskanç”?
4. Var mı nicä zenginä kardaş demää?
5. Neredän görüner, ani fukaara kardaş ilikçi hem cana yakın? Açıklayın. Masalda cuvap bulun.
6. Kimin karakterini var nicä yazdırmaa, kullanarak laf birleşmelerini: „uşak sevän”, „cana yakın”, „ilik yapan”.
7. Nesoy kurbana gider boba uşaklarını aaçlıktan kurtarmak için?
8. Neçin zengin olan isteer, kardaş gözünü çıkarsın?
9. Uşaklar bobasına neyi sormuşlar?
10. Yazın tefterinizä fukaara hem zengin kardaşların süretlerini.

zevkli – gülmää alarak;
saraylar – padişah evleri;
suvazlamaa – elinnän uup, diimää.

- Nışannayın tekstin paylarını: **çeketmesini**, **temel payını**, **bitkisini**.

- 1 gr. – nışannêêr masalın çeketmesini;
- 2 gr. – nışannêêr masalın temel payını;
- 3 gr. – nışannêêr masalın bitkisini.

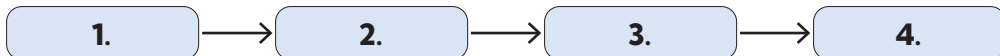
§ 2. Tekstin paylarında leksika hem gramatika baalantıları

Tekstin paylarında cümlelerin arasında var leksika hem gramatika baalantıları.

Teksttä cümlelär baalı biri-birinä iki türlü, onnarın var iki öz çeşidi: **sincircik** hem **parallel**.

Sincircik baalantısında bir fikir geçer bir cümledän öbür cümleyä biri-biri ardısora.

Herbir ondan soradaki cümledä sölenir eni informaşıya, angısı yardım eder açıklamaa tekstin öz fikirini. Sincircik baalantısı teksttä varsaydı, olamaz cümlelerin erlerini diıştırmää.

Sincircik baalaşmasında sık busoy leksika hem gramatika kolaylıkları kullanılêr: **tekrarlamak**, **sinonim diıştırılması**, **aderliklär**, **baalayıcılar**, **asoşıaşıyalar**.

Örnek: 1. Seveda – en üüsek duygu. Bu duygu veriler sade insana.

İkinci cümlä baalı birinciylän tekarlamak lafın yardımınnan: **duygu** – **duygu**.

2. Kaku almış bibliotekadan bir meraklı kıyat. O şindi eni çıktı.

İkinci cümlä baalı birinciylän aderliin yardımınnan: **kıyat** – **o**.

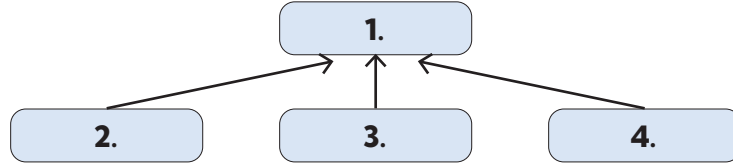

3. Çalgıcı çaldı gagauz avasını gaydada. Bu instrument çok eski.
İkinci cümle baalı birinciylän sinonim diıştırılmesinnän: **gayda – instrument**.

4. Güzün kuşlar uçêrlar sıcak taraflara. Ama, uzun yola çıkmadaan, onnar gözäl tür-
külerini çalêrlar kendi evceezlerin yanında.

İkinci cümle baalı birinciylän aderliklän hem da baalaycıylan: **kuşlar – onnar**.

Paralel baalantısında herbir ikinci cümle baalanêr birinci cümle nin maanasına hem verer eni informaşıya, angısı yardım eder açıklamaa tekstin öz fikirini.

Örnek: Genä kış geldi. Yalabık biyaz kaar örtmüştü eri. Havalar başladı suuk olmaa. Günnär kısaldı, gecelär uzun oldu.

Bu teksttâ dört cümle. Birinci cümle Genä kış geldi. Kalan üç cümle açıklêêrlar hem tamannêêrlar birinci cümleyi. Bu üç cümle nin var nicä erlerini diıştırmaä.

Paralel baalantısında kullanılêr busoy leksika hem gramatika kolaylıkları: *koyulma laf-lar (ilkin, ikinci, sonunda), er hem zaman hallıkları (orada, hererdä, baştan, h.b.).*

4 Okuyun tekstleri. Annadın cümlelerin baalantısı için, aklınıza getirin teoriya materialını.

1 gr. a) İlkyaz yavaş-yavaş kapladıydı dünneyi. Çoktan artık eridiydi kaar. Aullar boylarında uzanardı kuru yolcaazlar. Çiçek açardı kirez hem zerdeli açları. Sıcaktı... Kırdan gelärdi ilk çimen kokusu.

Nikolay Baboglu „Vani Çilingir”

2 gr. b) Bu yılın Çilingirlerin çiçeklik başçacı gidärdi gür. Bu başçada açardı-lar türlü çiçeklär: çiidemnär, laalelär. Çiçeklär gözelliklerinnän kimi geçen-neri durgudêrlar bir-iki kıpıma. Onnar bakêrlar da, beki, azbuçuk unudêrlar yaşamanın hergünkü zorlarını.

Nikolay Baboglu „Çiçeklik başçacı”

§ 3. Tekstin düzülmesi: teması, öz fikiri

Herbir tekst kurulêr belli bir temaya görä.

Nasıl üürenildi başlankı klaslarda, **tekstin teması** gösterer **ne** için ya da **kimin** için annadılêr, angı problemalar kaldırılêr, açıklanêr. O açıklêêr tekstin içindekiliini.

Örnek: kışın gözellii için (natura teması), dostların yardımı için (dostluk teması), ayledä yaşamak için (aylä teması), Vatan için (ana taraf teması).

Herbir temanın olur olsun **küçük mikrotmaları** da. Herbir mikrotema büyük, geniş temay-lan barabar teksttâ açıklanêr. Geniş tema taa sık tekstin adınnan baalıdır.

Tekstin öz fikiri gösterer, angı düşünmeyi isteer inandırmaa avtor, angı çıkışı isteer yapmaa. O var nicä açıklansın bir cümledä.

Örnek: yukarda sıralanmış tekstin öz fikiri var nicä olsun: „Ana tarafından paalı yoktur”, „Dostluun büyük faydası vardır”, „Ayleyi sevän ii adam olur”, „Vatan çekeder evinizin aulundan”.

Tekstlerdä temanın hem öz fikirin arasında var baalantı.

1. Tekstin teması ne gösterer?
2. Geniş tema nicä açıklanêr teksttä?
3. Neyä deniler tekstin öz fikiri? Örnek söläyin.

5

Aşaadaki teksti yazın, annadın, nicä o kurulu, koyun ona ad, bulun onun çeketmesini, temel payını, bitkisini, öz fikirini.

daacı
kırnaklık

Dädu Kosti daacıydı. O bir büyük¹ daa içindä yaşardı. Dädu pek sevärdi kendi daayını hem çalışardı orada. O savaşırdı daada olsun kırnaklık, gözellik.

Bir gün meşä aacın altında daacı bir ayıcı buldu⁴. Ayıcık topallardı da gezämäzdi. Daacı onu kendi evinä getirdi¹. Dädu başladı bu ayıcı ilaçlamaa. Bir vakıttan sora ayıcın bacacı alıştı. O başladı gezmää.

Gecelärdi ayıcık tavanda. Orada sıcaktı hem görünärdi daa. Pek beenärdi ayıcık merdivenin basamaklarından tavana pinmää.

Elizaveta Eduardovna Babaevaya görä

6

Aşaada teksti okuyun. Tekstin temasını hem öz fikirini açıklayın. Yazın teksti tefterinizä.

Yalnız Yaprak

Bir Yaprak yalnız lüzgerdä döner. Nezamansa o eşilmiş. Bir zaman o oturmuş pembä Vişnenin dalına. O sevärmiş Vişenkayı bütün ürektän. Lüzgär onu sık-sık dünneyi dolaşmaa teklif edärdi. Yaprak buna kayıl diildi, çünkü onun yanında gözäl bir Vişenka vardı. Ama sora onun mutluluu bitti: Vişenka birdän ortalıktan kaybeldi.

Lüzgerli bir güz vakıdıydı. Aaçlardan artık yapraklar çoktan silkinmişti. Dalında sade kahırdan sararmış bir Yaprak kalmıştı.

Feliks Krivina görä

7

İlerledin aşağıdaki teksti, yazın onu tefterinizä.

Bän açtım pençereyi da gördüm, ani gökü kaplamıştı kara-boz bulutlar. Gün hiç görünmädü...

8

Aşağıdaki tekstin temasını hem öz fikrini bulun da söläyin. Onun adını koyup, tefterinizä yazın.

Saksana insan deer „biyaz yannı”. Hem dooru da, ani saksanın iki yanında da tüüceezleri dübüdüz biyaz. Ama onun kafası, kanatları hem kuyruu ölä kara, nasıl gargada. Pek gözäldir saksanın kuyruu – uzun, uz, oklava gibi. Hem kuyruu onun diil dübüdüz kara, ama biraz da eşilä bakêr. Gözelcäydir bu saksan kuşu! Hem hiç duramêr bir erdä, hep uçêr daldan-dala, sık-sık takırdadarak gagasınnan, gür sesinnän. Onuştan insan düzmüş bu kuş için bölä bir söyleyiş: „Saksan-sakırsakırdar, edi bin aaç kıpırdar”.

- „**Saksan sakır sakırdar, edi bin aaç kıpırdar**” açıklayın bu lafların maanasını.

9

Aşağıdaki tekstin adını koyun, paylarını adlayın, sora tefterinizä onu yazın. Bulun da söläyin onun temasını hem öz fikrini.

Göktä üç bulutçuk güneşlän saklambaç oynardılar. Bulutçukların birisi arkasınnan örtärdi günü, da öbürlär saklanardılar gökün köşelerindä, ama gün, onnarı bulup, çüplerini dolaştırırdı. Yokmuş göktä bulutçuklara ne bir samannık, ne bir pat **altı**, ya bir sayvan, da saklanabilsinnär, nasıl lääzım... Ama bulutçuklar bulmuşlar kolayını saklanmaa. Onnar toplaşmışlar da olarmışlar bir **büük** bulut. Aararmış güneş küçükleri, ama bulamazmış. Sora öbür bulutlar da saklambaç oynarmışlar, **güneşi** aldadı, olarmışlar bir büyük bulut da örtärmişlär gökü. Gün üfkelenmiş, **çıkarmış** keskin bıçaanı da yarmış gökü ikiyä. Bu yarıktan başlamış yaamur yaamaa.

Erdeki yaşayannar çok korkmuşlar günün bıçaandan hem yaamurdan. Horoz çaarmış tauklarını kümesä, kuşcaazlar saklanmışlar aaçların **sık** yapraklarına... Sade bir **küçük** çocuk Guguğa saklanmamış, o tokat aazında auçlarınnan tutarmış yaamur damnalarını da sorarmış onnara:

– Ahmak damnacıklar, ne siz sandınız, ani benim auçlarımda booday tarlası mı?

Da başlamış çalmaa türkücüü:

Yaa, yaa yaamur,
Tarlada çamur,
Tarlada çamur,
Teknedä hamur...

Spiridon Vangeli

- Teksttä nişannı laflara antonim bulun.
- İki laflan kendi cümlelerinizi kurun.

Petri Çebotar

Duuması Çadır rayonunda Haydar küüyündä. Yaşêêr hem çalışêr Kişinöv kasabasında. Nasıl da hepsi gagauz yazıcılarımız, o da başla-
dı peetlerdän. Kendisi romantikalı bir insan, ilk peetleri „Can tatlı“,
„Kasaba“ hem başka basıldılar gazetalarda. Yazêr annatma hem
peet. Çok çevirdi gagauz dilinä rusçadan hem romıncadan. Basıl-
dı kiyatları: „Cana yakın“ 1989-uncu yılda, „Bizim dost Nastradin“
1992-nci yılda. „Ana sözü“ gazetasında Çebotarın peetleri basıldılar
iki sıra. Hep Petri Çebotarın çalışmasının tipardan çıktı „Gagauz
halk masalları“ rus dilindä, annatmalar „Büülü çanta“, „Vasilka ba-
bunun kaazları“ hem başka.

Okuyun annatmayı.

YILDIZ ŞAFKI

Açan vakıtsız kaybeler bir sıradan insan, deerlär: „O vardı nasıl taa sevinsin yaşamaya“. Ama açan geçiner bir siirek cömert ürekli insan, deerlär başka türlü: „O vardı nasıl taa sevindirsin bizi kendi talantının“.

Kara Çoban *resimciydi*. Onun skulpturaları hem boya resimneri durêrlar muzeylerdä, kimisi nişannandı sergilerdä. Birkaç yıl geeri bän siirettim bir resim sergidä. Onda gördüm çok profesyonel resimcilerin işlerini. Türlü litografiyalar, fa-
sıl kompozitşiyalar. Ama sanêrım, ani birindä o resimnerdä yoktu okadar ürek sıcaa
hem açıklık, nekadar Kara Çobanın diil şalvir, eski portulu patretlerindä. Yazılı, ol-
malı, naturadan, onnar şaştırardılar, dalgaldılar üreeni. Te bir baacı, te bir ihtâr
adam – herbir patrettä diri insan.

Kara Çoban *kinocuydu*. Moldovanın ortakı arhivindä karşılêêrım bir meraklı
dokument – Kara Çobanın kiyadı ozamankı Kultura Ministerliinä: „Saygılı kafadar
ministr. Diil çoktan bän kabul ettim 60 proşent gonorar ilk gagauz dilindä kiyadım
için. O paraları bän kapattım almaa kinoaparatura. Şindi bän yaşêêrım zor, ama
yok zarar, bän yaşêêrım yaratmak sevinmesinnän. Bän şansora çıkardım hem gös-
terdim insana iki artistik hem bir dâ dokumentli kino...“

Ötää dooru Kara Çoban yalvarırdı ministruya, yardım etsin ona edinmää bir
taa islää aparat. O kiyatta yapışık bir sayfa parçası bölä cuvaplan: „Kafadar Kara
Çoban geldi Upravleniyaya, ona sölendi, ani yardım etmää yok nicä. Eer varsa iste-
yiş hem läázımnı bilgilär, var nasıl girmää işä Kinostudiyaya. 1963-üncü yıl, aprelin
27-si“.

Ama Kara Çoban verilmedi. Yardımsız, böleräk aylesindän bitki parayı, o çıkar-
dı irmiyâ yakın kinolenta. O miniatüralar annadêrlar gagauzların şindi hem evelki
yaşaması için, halkın adetleri için.

Şair Valeriy Dementiev, Kara Çobanın Literatura institutunda üüredicisi, ak-
lına getirer: „Bir kerä o teklif etti beni obşcejitieiä. Bir kıstaf odacıkta, pençerä ya-
nında, durardı kinoproektor. Karşıda asılıydı bir çarşaf. Bana gösterdi birkaç kino-
novela. Tâ nezaman bän haliz gördüm boz kırları gagauz küülerin dolaylarında,

siirek salkımnarı, biyaz evceezleri, tozlu geniş yolları, gördüm bunnarı ölä, nicä göstermeyceydilär bana profesional kinohronikacılar...”

Kara Çoban *yazıcıydı*. Ondan bizä kaldı on kiyattan zeedä peetlän hem prozaylan. Onnar hepsi dolu poeziyaylan hem halk arifliinnän, onnar soluyêrlar folklorlan hem açıklêêrlar avtorun zengin üreeni. Kara Çoban – ilk gagauz yazıcısı, kimin ayırı kiyatları çıktılar rusça Moskvada. Rusçaya onun kiyatlarını çevirdilär Vadim Kuzneţov, Vladimir İzmaylov, Konstantin Şişkan, Yuriy Levitanskiy.

„Ona herkerä etişmäzdi vakıt, herkerä o yaşardı tamahça”, – yazardı onun için gazeta „Комсомольская правда”. „Bän bir saat var nicä şaşayım Çehovun abzaţına” – deyardı o. „Açan bütün gün bişey okumêêrım, yatêrım uyumaa boş, sansın kimseylän buluşmadım”.

Kara Çoban – *muzey zaametçisiydi*. Yavaş-yavaş, yıl-yıldan o toplardı ekspонат. Yayan gezdi bütün Bucak tarafını. O cenk edärdi bürokratlarlan, angıları ba muzey için vermäzdidilär yapı, ba üüredärdilär onu, nesoy ekspozitiya yapmaa. An-namazdı, neçin „yok”, neçin „diil lääzım”.

Zamandan biliner, ki kim düşüner sadece kendi için, ondan sora dünneyä bişey kalmêêr. Kara Çobandan sora kaldı büyük zenginlik. O zenginliğin saabisi – bizim bütün gagauz halkımız. O diildi, nicä hepsi, o fasıl insandı. Bölä fasıllar dün-neyi tutêr.

Açan süünärmış göktä yıldız, onun şafkı taa üzlärlän yıl şıarmış. Kara Çobanın yıldızı süündü 1986-ncı yılda, ama bizim kulturamızda şafkı süünmeyecek ömürünä.

1. Kimin için bu annatma?
2. Ne eni üürendiniz bu annatmadan Dimitri Kara Çoban için?

10 Annadın bu annatmayı aşaaada verili plana görä:

- a) Dimitri Kara Çoban – resimci.
- b) Dimitri Kara Çoban – kinocu.
- c) Dimitri Kara Çoban – gagauz yazıcısı.
- d) Dimitri Kara Çoban – muzey zaametçisi.

11 İlerledin aşaaadaki teksti, yazın onu tefterinizä. Tekstin adını koyun.

Pazar günü kalktım sabaalen erken. Biz bobamnan avşamdan annaştık, ani gi-decez gölä balık tutmaa...

12 Aşaaadaki temaların birisini ayırıp, yazın tefterinizä kısıadan bir tekst.

1. Baa bozumunda.
2. Göldä yıkanmak.
3. Şkola yolunda.
4. Benim dostum.

§ 4. Tekstin planı

Bir tekst kendiniz düzmää istärseydiniz, lääzım tutasınız aklınızda, ani tekst – o bir bölük cümlä, baalı biri-birinnän bir temaya görä hem öz fikirinä görä.

Cümlelär tekstdä biri-birinä uygun baalı. Deyecez, herbir ikinci cümlä dayanêr birinci cümle nin maanasına hem verer eni informațiya, angısı yardımneêr açıklamaa tekstin öz fikirini. Hep ölä baalanêr üçüncü, dördüncü hem taa başka cümlelär onnar-dan ileri bulunan cümlelerä.

Tekstin düzülmesi:

- ilkin olur yazmaa tekstin adını;
- düzmää planını;
- onnara görä yazmaa türlü oluşlar için;
- açıklamaa onun temasını;
- tekstdä olsun çeketmesi, temel payı, bitkisi.

Tekstin planını düzmää deyni, lääzım:

bölmää teksti birkaç maanalı paya görä;	bulmaa herbir payın öz fikirini;	herbir paya koymaa ad;	tekstdä bul- maa herbir payın öz fikirini gösterän cüm- leyi;	yazmaa o cümleleri, nicä planın punktla- rını.

1. Tekstin planı ne gösterer?
2. Tema nicä açıklanêr tekstdä?
3. Neyä deniler tekstin öz fikiri? Kendi örneklerinizi söläyin.

13

Aşaadaki teksti okuyun, annadın içindekiliini yakın bu tekstdä.

Pençerä

Açan açardı abrikoslar, o pişmandı, neçin onnarın pençereleri diildi yakın aaçlara. Koli istärdi aaçların yapraklarına etişmää elinnän, koparmaa bir çiçeciklän birkaç¹ yapracık, canı çekärdi kokmaa onnarı, ama, yazık, etişämäzdi... Açan sa meyvalar oldular, onun aklına ayın-açık geldi, nasıl ileri, ayakları varkan, o dostlarınnan, girip onnarın başça-larına, koparardılar aaçlardan sap-sarı, kıp-kırmızı olmuş meyvaları, sora, gidip derä boyuna, günä karşı iyärdilär zerdelileri, almaları, yaymannanarak... Ama bunnar hepsi gelärdilär, nasıl masaldan. Onun genä yaşları gözlerindän çıkardı, ama o, yaşlarını silip, savaşardı, kimsey görmesin onnarı.

**el
başça**

Çocuk okuyardı kiyat⁴. Ama kiyatlar da kurtarardılar onu bir vakıdadan. Kimseycik dünneä yıktu nicä yardım etsin, açan çekedärdi acımaa ayakları, angıları yoktular.

Bir can salt unutmazdı onu – anası. O savaşırdı ilinnetsin oolcaazının yaşamasını: satın alardı türlü kiyatları, dergileri, meraklı oyunlarını ona deyni, ama kendisi her gün gidärdi işä. Onuştan bu uşaa kalardı sade pençerä. İleri onun vardı dostları. Ama onnar peydalanmazdılar. Bitki vakıtlarda o sevärdi siiretmää bulutları. Bulutlar olardı te ne-türlü: insan üzü, maşına, dallı aaç, çiçek, taliga... Yorulup, o uyuyardı. Sade uyuyarkan, unudardı kendi kahırını...

Stepan Bulgara görä

14

„Pençerä” tekstin planını kurun da yazın. Plana görä annadın tekstin içindekilini sıradan, sora kısıdan.

15

Okuyun teksti. Bölün onu paylara, düzün plan. Hazırlanın da takrir yazın.

Dar canrı bıçak

Yonarmış Miti bir sopacık. Yonmuş da sıbtmış. İiri sopacık oldu, buruk, pütürceklı. Düşünmüş Miti, ani bıçak prost. „Yok nicä olsun, – demiş bobası, – bıçak islää. O sade biraz dar canrı. Onu sade läüzım dayanıklaa üüretmää”.

dar canrı – dayanmaz;
onuncasına – nicä o
isteyärmış;
dayanıklık – saburluk.

Almış bobası sopacı da başlamış onu yonmaa yavaşıcık, usulcuunnan, alatlamayarak. Annamış Miti, nicä bıçaa dayanıklaa üüretmää, da o da çeketmiş yonmaa yavaşıcık, usulcuunnan, alatlamayarak.

Çok vakıt o dar canrı bıçak istämemiş seslemää, alatlayarmış hep: ba iiri, ba buruk çalışarmış kaymaa bıçak, ama olmamış onuncasına. Üüretmiş Miti onu dayanıklı olmaa. Ondan sora bıçak pek gözäl başlamış yonmaa, düzüçük hem uzucuk.

Evgeniy Andreeviç Permää görä

1. Miti ne yaparmış?
2. Neçin Miti düşünmüş, ani bıçak prost?
3. Ne demiş ooluna bobası?
4. Neçin çok vakıt o dar canrı bıçak istämemiş seslemää çocucaa?

Aklınızda tutun!

.....

Dikatlı okuyun teksti bütünnä.
Belli edin tekstin temasını (ne için sölenir teksttä).
Tekstin abzaflarını tıfraylan nışannayın.
Bulun annaşılmadık lafları, onnarın maanalarını açıklayın.
Teksti ya da onun parçalarını, angılarını annamadınız tekrar okuyun.
Ne eni tekst için üürendiniz açıklayın.
Kendinizi kontrol edin, nasıl annadınız teksti. Sıraya görä teksti annadın.

§ 5. Nicä takrir yazmaa

En ilkin lääzım dikat okumaa verilmiş teksti. Düşünüp, bulun tekstin temasını hem öz fikirini. Bu – temel. Bunsuz yok nicä yazmaa bir dä cümlä, çünkü düşünmedään ne da yazsanız – tema-ya uymaz.

İkinci. Mutlak, lääzım bulmaa dayanak lafları, angıları yardımnayacak sizä açıklamaa tekstin temasını da, öz fikirini dä.

Bu işi yaptıktan sora **var nicä takririn planını** da **kurmaa**. Buna deyni lääzım bölmää teksti maanayca parçalara, angılarında herbirindä veriler birbişey için ayırı informațiya. Koyun herbir parçanın adını.

Varsaydı teksttä ölä laflar, angılarının maanalarını bilmeersiniz ya da bitkiyädän annamêersiniz, bulun o lafların maanalarını sözlüklerdä ya da başka erdä.

Varsaydı teksttä ölä laflar, angılarının dooru yazılmasında var problema, düşünüp, bulun, angı kurallar olur açıklasın onnarın dooru yazılmasını.

Bundan sora taa bir kerä dikat okuyun teksti, alarak hesaba, nasıl yazılêr ayırı laflar hem laf birleşmeleri.

Takriri yazdıktan sora mutlak yapın ona kontrol, doorudarak kaçırılmış yannişlıkları.

16

Okuyun teksti. Düzün onun planını. Yazın takrir, açıklayıp kendi bakışınızı bu oluša.

Üç kafadar

Vitä kaybetmiş sabaa ekmeeni. Büük aralıkta hepsi uşaklar iyärmişlär, ama sade Vitä durarmış bir tarafta.

– Sän neçin imeersin? – sormuş ona Koli.

– Sabaa ekmeemi kaybettim...

– Prost işlär, – demiş Koli, dalayarak büük¹ bir parça biyaz ekmek. – Taa üülenädän lääzım dayanasın.

– Sän neredä kaybettin ya? – sormuş Miša.

– Bilmeerim... – sessiz söylemiş Vitä da dönmüş onnara arkasınan, ligalarını yudarak.

– Sän, olmalı, cöbündä taşıyêrsın, ama lääzım torbaya koymaa, – akıl vermiş Miša.

Sade Volodi ona bişeycik sormamış. Gitmiş Vitenin yanına, saa yaayınan ekmeeni yapmış iki parça da birisini uzatmış kafadarına:

– Al da i! – demiş.

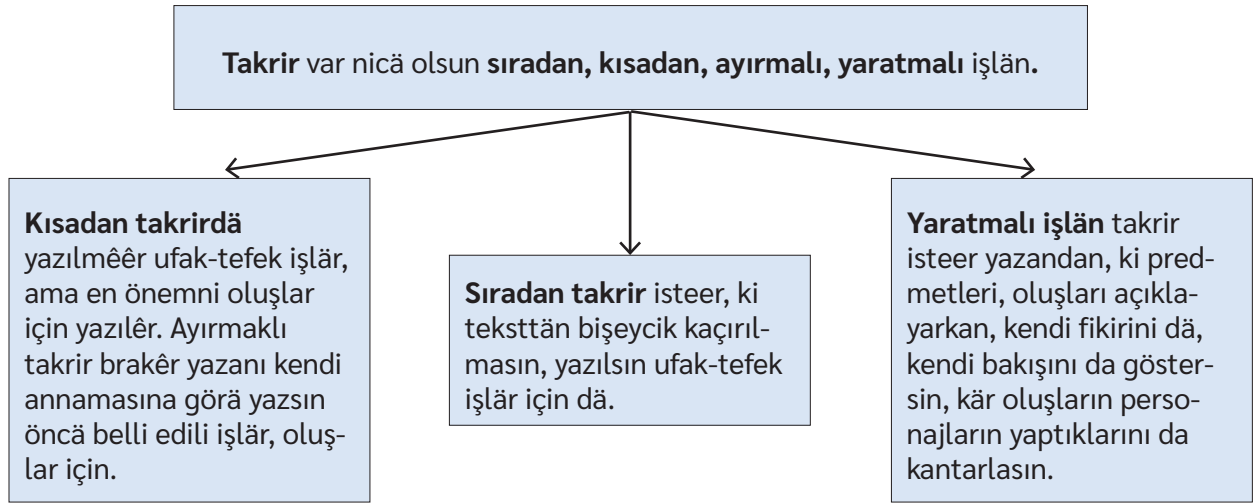

üülen
sessiz

1. Neçin Vitä kalmış sabaa ekmeksiz?
2. Ne sormuş Viteyä onun kafadarı Koli? Ne o demiş Viteyä?
3. Nesoy akıl vermiş Viteyä Miša?
4. Ne yapmış Volodi, annadıynan, ani Vitedä yok sabaa ekmää?

Valentina Aleksandrovna Oseevaya görä

- 17** Okuyun teksti „İnat keçilär”, bularak onda stil elementlerini (annatma, yazdırma, fikirlemä). Bölün teksti paylara, düzöp plan. Hazırlanın da takrir yazın.

İnat keçilär (Üzbek masalı)

Evelki vakıtlarda yaşayarmış iki inat keçi. Günün birindä karşılaşmışlar onnar bir daracacık köprücünün üstündä. İkisi dä istärmış birdän geçmää, ama köprücük pek daracacıkmiş, da varmış nicä sade birisi geçsin. Birisi da inatlıktan istemäzmiş öbürünä yol vermää, geeri çıkınmaa.

– Tez kaçasın yolumdan! – baarmış tekenin biri.

– Naşey lafedersin, ba? – demiş öbürü. – Çıkêr, ani bän senin beterinä läázım geeri çıkınayım? Hiç umutlanma da!

– E sana ne, zor gelir bir-iki adım geeri mi çıkınmaa? – sormuş ilkinisi. Çok vakit onnar butakım kaybetmişlär, ama annaşamamışlar, kim kimä läázım yol versin hem neçin. Birisi därmış, ani ilkin o geçecek, neçinki onun buynuzları taa uzunmuş.

Ozaman ikisi dä, geeri çıkınıp, annı annıya urulmuşlar, da gözlerindän onnarın yalın fırlamış. Köprücük dayanmamış da, çatırdayıp, kırılmış.

İki inat hem ahmak tekä köprücükten aşaa, dooru su içinä düşmüşlär.

1. Ne vakıtlar yaşayarmış iki inat keçi?
2. Neredä onnar buluşmuşlar?
3. Neredän belli, ani keçilär inat?
4. Bulun teksttä o erleri, cümleleri, angıları yazdırêrlar onnarın inatlını.
5. Ne olmuş köprücükten? E keçilärlän?

- 18** Okuyun teksti „Nasıl gargalar Drujoo aldattılar”. Tekstin tipini açıklayın (annatma, yazdırma, fikirlemä). Bölün teksti paylara, düzöp plan. Hazırlanın da takrir yazın.

Nasıl gargalar Drujoo aldattılar

Bir gün kopecik hazırlanmış sabaa ekmeeni imää. Çorbacıyka koymuş onun önünä bir çanak köftä.

Aul üstündä hep bu vakıt iki garga oturarmış da dikatlı çorbacıykaya bakarmışlar. Çorbacıyka gittiynän, gargalar çabuk erä atlamışlar da çeketmişlər yaklaşmaa köpeciin yanına. Birisi bir taraftan – ikincisi dä öbür taraftan. Köpecik dişlerini göstermiş, derisi arkasında kalkmış. Baçaklarını koymuş çanaan üstünä, birisi çalması deyni. Bu zaman garganın biri köpeciin kuyruunu çimdiklemiş.

Köpecik dönmüş ona dooru, çeketmiş onu koolamaa. Öbür garga bunu da beklärmiş. O birdän çalmış köfteyi da uçmuş örtü üstünä. Köpecik çanaan yanına geeri döndü da oturdu. Garga sa çoktan erinä oturmuş da genä kopeciin kuyruunu çimdiklemiş. Kopecik onu koolayarkan, ikinci köftä dä örtü üstündäydi. Bölecä köfteleri gargalar taşıdı.

Sergey Lebedeva görä

1. Ne toplanmış yapmaa Drujok?
2. Kim oturarmış aul üstündä?
3. Nasıl gargalar çalmışlar ilk köfteyi?
4. Kaç kerä gargalar aldatmışlar Drujoo?

19

Okuyun teksti, koyun onun adını. Bölün teksti paylara, düzün plan. Hazırlanın da takrir yazın.

Çayırda bir meşä aacın altında eşilliin arasında vardı bir pınar. Çok yıllar o su verärdi insana. Meşä aacın altında pınarın boyunda yolcular beenärdilär dinnenmää.

Bir kerä meşenin yanına geldi bir çocuk. „Sanki ne olacek, bän bir taş atarsam pınara?” – düşündü o, kaldırdı bir taş da sıbıttı pınara.

İşidildi pek su dalgalanması. Çocuk gülümsedi, kaçtı, tezdä unuttu zulumnuunu.

Taş sa düştü dibä da sızıntıyı tıkadı. Pınar kurudu. Doz-dolay kurudu: otlar, meşä aacı, çünkü er altında sular yaptılar kendilerine başka erdä yol. Bülbül vazgeçti kendinä yuva yapmaa. Gözäl bülbül sesi kesildi. Çayırda suskunnuk oldu.

Geçti çok yıl. Çocukak büyüdü, boba oldu, sora da dädü.

Bir kerä o geldi orayı, neredä nezamansa eşerärdi otçaaz, meşä aacı sallanardı, pak temiz sucaaz yolcuları çekärdi. Yok ne eşillik, ne meşä aacı, ne pınar. Sade sarı kum kal-mıştı, hem lüzgär tozu saurdardı.

– Näänı hepsi kaybeldi? – düşündü dädü.

Vasiliy Aleksandroviç Suhomlinskiya görä

1. Neredä varmış bir pınar?
2. Ne verärdi pınar insana, aaçlara, kuşlara?
3. Ne zarar yapmış geçän çocuk?
4. Bulun teksttä o erleri, cümleleri, angıları yazdırêrlar çocuun yaptıklarını.
5. Ne olmuş pınarlan?
6. Neçin kurumuş pınar?
7. Acaba nääni hepsi kaybeldi? Cuvabınızı açıklayın.

Refleksiv yazısı

§1. Aylä kiyadı, mektubu

1

Teksti okuyun. Nezaman peydalanmış mektup? Kimä hem neçin insan kiyat yazêr? Düşünün.

Mektubun istoriyasından haberlär

Mektup – uzakta bulunan insannarın davranmak kolaylı.

Mektuplar kullanılêr eveldän. Onnar läüzüm insannara nicä informațiya baalan-tılarının kolaylı. Ama büünkü uurlara etişincä, geçmiş çok asir. Binnän yıl uzunnunda insannar kullanırmış türlü materialları.

Düümüklü mektup – en eski saklı mektup yazmasının biri. Çatıcıkta baalanmış herbir düümünün maanası varmış. Örneğe, iki birleşik düümünün maanası – „da”, üç düümük – „yok” gösterärmış. İnsannar taşlarda oyuk yaparmışlar, kemiklerdä, topraktan yapılma tertiplerdä çizärmışlär. Mektup için palma yapraklarını, kayın aaçlarının kabuklarını, körpä hayvannarın derilerini kullanırmışlar. Kiyat peydalanmış ilkin V asirdä Kitayda (Çindä), sora XII-XIII asirlerdä Evropa devletlerindä.

Düümüklü mektup

Kayın aacın kabuunda mektup

Pergament – körpä hayvannarın derisindä yazılı mektup

Topraklı taftacık – aaçtan taftacıkta yayılı yaş toprakta çizili mektup

Taşlarda oyuklar

Sözlüklerdä laf „mektup” açıklanêr butakım: **mektup – o yazılı söz – bir üzdän başkasına yollanan sözleşmäk.** Çıkêr, ani biz yazêrız mektup-fikirlemä, biz sözleşeriz, paylaşêrız fikirlerimizlän hem duygularımızlän.

İnsannar mektupları yazêrlar yakındakılarına, hısımnarına, dostlarına kendi fikirlerinnän, düşünmeklerinnän, duygularınnan paylaşmaa deyni, nesoysa oluşlar için haberlemää ya da sormaa deyni.

Adresat – o, kim kableder mektup.

Adresant – o, kim yollêêr mektup.

2

Okuyun Kosti Vasilioglunun „Hoş geldiniz!” annatmasından bir fragmenti. Nicä çekeder hem nicä biter bu mektup? Bulun danışmakları. Nesoy durguçluk nışannarı onnarda koyulu?

Zaman hayır olsun, Seröja!

Ávşam kablettim senin mektubunu⁴. Saa ol, dostum, ani unutmêêrsın! Büün pazar. Yaptım uroklarımı da şindi oturdum sana kiyat yazmaa. Seröja, nekadar sendän kiyat¹ kablederim, okadar da aklıma getiririm, nicä biz seninnän tanıştıydık. O gündän beeri sän girdin benim üreemä diil nicä konakçı, ama nicä dost, nicä kardaş. Birkaç saat sade biz ozaman birerdäydik, ama bizim aramızda tatlı dil hem annaşmak kuruldu. Bu pek paalıdır dünnedä, insannarın arasında, açan biri-birini diil sade seslesinnär, ama annasinnar da çalışêrlar. Bän sana, paalı dostum, deerim: „Hoş geliniz Komrada!” Bekleeriz sizi. Seröja, seläm¹ bendän hem bizimkilerindän anana-bobana hem Vasi-kardaşçına! Kal saalicaklan! Yaz. Unutma.

konakçı
annaşmak

Senin dostun – Goguş Popazoglu

- Verili laflara teksttä antonim bulun: **unutmaa, duşman, ucuz.**
- Teksttä **beş** uzun vokallı laf bulun. Onnarlan **birär** cümlä kurun, cümlä paylarını çizin.

3

Okuyun çocuun mektubunu. Nesoy oluşlar için yazêr o kızkardaşına? Ne için o sorêr? Devam edin verili mektubu.

Zaman hayır olsun, sevgili kızkardaşcım!

Dün kablettim senin mektubunu, çok saa olasın. Üürendim eni haberleri aylemiz için, evimiz için. Oldu artık bir ay, nicä bän yabancı devlettä üürenerim. İşlerim benim ii gider. Ama pek evä darsıyêrım. Siz ne yapêrsınız?...

- Okuyun yazılı mektubu. Durguçluk nışannarının kullanmasını açıklayın.

4

Okuyun kızçaazın mektubunu. Belli olêr mı Olinin malisinä davranması? Nicä var nicä taa duygulu yazmaa bu mektubu? Var mı nicä demää, ani kızçaaz isteer paylaşmaa malisinnän kendi duygularınnan, fikirlerinnän?

Zaman hayır olsun, malim!

Bizim işlerimiz ii gider. Pazar günü biz anamnan-bobamnan parka gittik. Orada türlü siirek aaçlar büüyerlär. Bän sallangaçta sallandım, türlü atrakționlarda oynadım. Kal saalicaklan.

Oli

- Tamannayın bu mektubu da yazın tefterinizä.

5

Yazın ana-bobanıza bir mektup. Annadın onnara bir meraklı oluş için ya da gezi için. Mektup yazmak algoritmasını kullanın.

Mektup yazmasının algoritması

1. **Selemneşmək ya da danışmak** – onun adı, kimä yazılêr mektup.
2. **Çeketmesi** – soruşlar, angıları gösterêrlêr adresatın yaşamasına meraklılını, onun için ii laflar, dilemeklêr.
3. **Temel payı** – adresatlan baalı informaşıya.
4. **Çıkışlar** – saygıyı, sevgiyi göstermek, kalsaalışmak.

Data

Adı

6

Yazdırın resimi „Däduma kiyat”. Nicä çocuk davranêr dädusuna? Yazın çocuun adından dädusuna bir mektup. Yardımcı lafları kullanın.

Sevgili...

İsteerim sana annatmaa...

Bän isteerim paylaşmaa düşünmeklerimnän ...

Bän pek meraklanêrim ...

Yaz bana ...

Bän pek özleerim seni ...

Sabursuz cuvabını bekleerim ...

7

Okuyun teksti da onu adlayın. Siz dä Ayaz däduya mektup yazêrsınız mı? Nelêr ondan isteersiniz?

Eni yıl mektuplarını bütün dünnenin uşakları yazêrlar. Kimisi danışêr kendisi, kimisinä kardaş-kızkardaşlar yardımcı olêrlar. Biz yazêrız Ayaz däduya, franşuzlar – Pyer Noelä, amerikalılar – Santa Klausä, finnär – Yollupukiyä, tatarlar – Kış Babaya, nemşelêr – Vaynahtsmana. Dooru yazdıysan, siz mutlak kabledeceniz baaşış. Yortulu mektubu lääzım çeketmää hatırlı selemneşmektän – Ayaz dädü sever terbiyedili uşakları, angıları çeketmeêrlêr yazısını „bän isteerim” ya da „baaşıla bana” laflarınnan. Siz lääzım ilkin kendiniz için yazasınız: adınızı tanıştırasınız, yaşınız, sevgili zanaatlarınız hem başarılarınız için annadasınız. Sora kendi istediklerinizi açıklayın, ama hesaplı davranın. Mektubun sonunda kutlayın Ayaz däduyu, diläyin nesä. Unutmayın dooru adresinizi yazmaa, ki bilinsin, nereyi baaşışlar gelecek.

**baaşıla
dilemää**

- Yazın bir mektup Ayaz däduya kendi ya da kardaşınız-kızkardaşınızın adından.

Zaman hayır olsun, dädücüum!

Kal saalıcaklan, sevgili dädüm. Kori kendini hem darsıma bizsiz.

Bän isteerim paylaşmaa sevinmeliimnän. Bana anam hem bobam baaşladılar duuma günüm için bir palıcık. Çok vakıt bekledim bunu, bän çok mutluyum. Ama annêêrım, ani zaametim hem sorumnuum büük olacek.

Sän nasılsın? Nesoy enilıklär var sendä? Umutlanêrım, ani senin işlerin ii gider hem saalıktaysın.

Hesaba alın!

1. Mektup için kıyat pak lääzım olsun.
2. Yazın annaşılı, kırnak. (Kırnaksızlık – kendinä hem insannara hatırsızlını göstermäk).
3. Düşünün davranmak formasını. (Saygıyı göstererek).
4. Mektubun stilini düşünün. O lääzım meraklandırın okuyucuyu.
5. Mektup lääzım üreeni açıklasın, ama oluşları sıralamasın.
6. Mektubu konvert içinä koyêrlar, angısında adresatın hem adresantın adresi yazılêr.

§ 2. Kutlamak sözü

Demekli okuyun şiiri.

BİYAZ FİSTAN GİİMİŞ AAÇLAR

Biyaz fistan giimiş aaçlar,
Göktä oynêêrlar yıldızlar.
Kaplêêr Eni yıl dünneyi
Şenniklän yısıdêr geceyi.

Biyaz yorgannan sarılı
Yorgun kırlar dalêrlar uykuya,
Geçsin bu yıl duşmansızlı,
Dipsiz cenklär erdä süünsün heptän.

Aydın gecä, lafçı gecä,
Seni bän büün alêrım oynamaa.
Aydın gecä, lafçı gecä,
Bir salt sän varsın büün dolaylarda.

Todur Marinoglu

1. Yılın angı zamanı için yazılı bu şiir?
2. Şair nasıl isteer geçsin bu gelän Eni yıl? Bulun şiirdä o sıracı.
3. Aklınıza getirin, nasıl geçti sizin dâ bir geceniz Eni yıla karşı? Annadın.
4. „Biyaz fistan giimiş aaçlar...” Sanki, aaçlar olur mu fistan giisin? Nasıl annamaa bu sırayı, söläyin.

9

Okuyun açık kartın kutlamak sözünü. Kaç paydan o kurulu? Hesaba alın, neredä yazılı danışmak hem imza.

Kutlamak sözün payları

1. Danışmak (burada kullanılêr laflar „sevgili”, „sayın” h.b.).
2. Kutlamak (bu payda yazılêr kutlamanın sebepi, yortunun adı).
3. Dilemâk (aklınızda tutun, ani o baalı ona, kimä yazılêr kutlamak).
4. İmza (önemnidir yazmaa kutlayan insanın adını).

Benim dostum Vasi!

Kutlêêrim seni Eni yıl yortu-sunnan!

Dileerim sana saalık, sevin-melik, dünnemizdä ilik hem us-luluk. Ol hep bölä akıllı, ii ürekli, inannı dost.

Senin dostun Koli

10

Yazın bir kutlamak sözü bir gagauz halk yortusu için, kullanarak yardımcı lafları. Kutlamayı yazın açık kartta.

Kutlêêrim seni (sizi) ... Candan-ürektän dileerim ...

Saalık, kısmet, bereket, usluluk, sevinmelik.

Raatlık, uygunluk, dünnedä usluluk. Zaaamettä hem üürenmektä başarılar.

- Kimä hem angı yortu için yazdınız kutlamak sözünüzü? Angı dilemekleri ayırdınız? Neçin?

11

Şiiri okuyun, onun temasını hem öz fikirini açıklayın. Gagauz Yeri yıldönümü için yazın bir kutlamak sözü küülülerinizä, kasabalılarınıza.

Vatan

En gözäl, sesli türküylän,
Taraflım, ol metinni!
Bir Vatan – merkezlän, küülän,
Var mı sevmeyän seni?
Sevinärkän hem aalarkan,
Her cana vatan – örtü.
Yıldönümünü kutlarkan,
Aydınnı olsun yortu!

12

Teksti oku. Angı yortu için söyleniler bu teksttä? Nicä çocuklar hazırlanır mışlar bu yortuya?

Kolada gezmesi

Hristosun Duumasını hristiannar tutêlar yanvarın 7-ndä. Koladadan birkaç gün ileri delikannılar toplanarmış Kolada çetelerinä. Onnarın başıymış görgülü, evli bir adam, angısına deyärmişlär „tar”. O önderlärmiş yortuya hazırlanmayı. Üürenärmişlär Kolada

türkülerinin peetlerini. Koladacılar giyärmiş maasuz yortu rubalarını: kara kürk hem don, çizmä hem kalpak, angılarına takılıymış renkli kiyat çiçeklerindän yapılı feneç. Kolada gezmäk başlarmış Koladaya karşı, koladacılar çetä-çetä gezärmişlär küüdä evdän-evä, çalarak türkülerini, bereket hem selemet dualarını.

Çorbacı çaardıynan, koladacılar girärmişlär içeri, saçarmışlar booday da girişärmişlär çalmaa Kolada türkülerini. Kolada türkülerindä metediler evin selemeti, çorbacının hem evdekilerin kıymetleri, dua ediler gelän yılda bereket. Çorbacı verärmiş koladacılarä türlü baaşış: kolada kolacı, kovrik, para, peşkir.

- Aklınıza getirin bir Kolada türküsünü. Ne dilerlär bu yortuda ev saabilerinä?
- Siz dä vardır mı Kolada yortusunu bölä baktınız? Annadın.
- Yazın **bir** kutlamak sözü Kolada için, kullanarak teksttä verili lafları. Dooru erleştirin tefterdä yazılarınızı.

13

Verili resimä bakın. Neylän kutlêêrlar torunnar dädusunu hem malisini? Nelär uşaklar dileerlär? Düşünün. Çalışarak grupalarda, tamannayın işleri. Lääzımını yardımcı lafları kullanın.

- Birinci grupaya iş. Yazdırın resimi, kurun bir annatma.
- İkinci grupaya iş. Yazın bir dialog, angısında uşaklar kutlêêrlar malisini hem dädusunu.
- Üçüncü grupaya iş. Yazın uşakların adından bir kutlamak sözü dädusuna hem malisinä.

Yardımcı laflar: uzun ömür, saalık, uygunluk, sevinmelik, raatlık, sevgi, hatır.

KONTROL EDİN KENDİNİZİ!

1 Okuyun teksti, koyun onun adını.

Ekmek, sıcak ekmek. Ona evallaa geler herbir insan: küçüü dä, büüyü dä. Büün dä tutêrim aklımda, nicä uşaklımda, atlayarak sevinârdik babunun dolayanında, açan o çıkarırdı fırından sıcak ekmekleri.

Ölä kalmış, ölä dä gider – dünneyi ekmek tutêr. Bezbelli, ondan çekiler gözâl adet: açan kaçırêrlar bir parça ekmek erä, onu çabuk kaldırêrlar da öperlär, sayıp kendilerini büyük kabaatlı ekmään önündä...

Taa eski vakıtlardan büyüklär üürederlär küçükleri ekmää becerikli büütmää, sora da onu hesapça harcamaa. Ekmää läázım korumaa, zerä, olduynan kurak, evellär çok cannar aaçlıktan kaybelirmiş. Bunu tutêr aklında hepsi insannar. Çoktan geçti o kara günnär, yok oldu aaçlık, ama ekmään paası hiç diişilmedi.

Mina Köseyä görä

1. Ne söleer avtor ekmek için?
  2. Neçin ekmek en önemni sayılêr?
  3. Annadın, nasıl sizin içerdä ekmää harcêêrlar?
  4. Vardır mı gördüünüz, birkimsey düşürsün ekmää da, eski adetä görä, kaldırıp – öpsün onu, kabaatlı gibi?
  5. Nışannı cümlelerin maanasını kendi laflarınızlan açıklayın.
- Tekstin temasını hem öz fikirini bulun da açıklayın.
  - Söläyin, angı tiptän bu tekst.

2 Kim bu lafları taa sık kullanêr?

Otur, seslä, tekrarla, yaz, oku, unutma, uslu dur, şımarma, elini kaldır.

- a) Çobannar   ä) Terzilär   b) Üüredicilär

3 Frazelogizma „Bela kardaşınnan geldi” ne sayılır?

1. İki bela birdän geldi.
2. Bela ansızdan geldi.
3. Bela beklemäzkän geldi.

4 Angı sırada alınma laflardır?

1. Ekmek, tarak, un, dermen, otuz, göz, tepä, diz, bilek.
2. Kapu, arpa, öküz, deniz, dana, ot, koyun, keçi.
3. Hırleţ, paraliya, mamaliga, çiçu, lelü, batü.

5 Yazın bir kutlamak dostunuza. Unutmayın dilemeklerinizi yazmaa.

TEMA 3

UŞAKLIK HEM OYUNNAR

Literatura janraları

Literatura (latin dilindän „literatura”, „litera” – bukva) – o yazılı tekstlerin toplamı.

Yazılı literaturaya girer avtorların tekstleri, angılarını onnar yazêrlar üüsek literatura dilindä, dilin normalarını kullanarak.

Herbir halkın kendi bilinär yazıcıları var. Onnar kendi yaratmalarınnan gagauz halkının dilini ilerledêrlär, kulturasını zenginnderlär.

Yazıcı kendi yaratmasını bir literatura janrasına görä uydurmaa savaşêr.

Janra (franțuz dilindän „genre” – soy, çeşit) – bir literatura soyundan artistik yaratması.

LITERATURA JANRALARI

EPOS

(grek. έπος – „annatma”) – literatura soyu, angısında avtor annadêr olaylar için, yazdırıp durumu ya da pay alannarı (personajları), kimi sıra dalêr fikirlemeyä.

LİRİKA

(grek. λυρικός – „duygu duyan”) – literatura soyu, şiir formasında diil büyük söz, angısında gösterili yaşamak olaylarına yazıcının fikiri, düşünmekleri, duygusu, dalgalanması.

DRAMA

(grek. δράμα – „işlem”) – literatura soyu, angısında gösterili yaşamak olayları, insanın dalgalanması hem yaptıkları. Olayda olêr konflikt, neredä çözüntü ölümün biter ya da bir büyük belaylan. Drama yaratmaları taa sık yazılı pyesa gibi, ama var nicä olsun düz yazı da.

Literatura janralarının çeşitleri	Epos	Roman, annatma, masal, dastan, mif, legenda, fabula, şaka, temsile, novela.	Poema Balada
	Lirika	Oda, şiir, türkü.	
	Drama	Tragediya, komediya, drama.	

1

Okuyun teksti, onun janrasını belli edin.

Garga hem Tilki

Boz Gargaya Allaa verer bir dilimcik piinir,
Taman hiç diil oruç, artık yaalı inir.
Konêr da oturêr aacın tepesindä.
Geler hızlı Tilki, olêr konuş ikisindä:
– Ya bak, nesoy käämil tüülär sendä,
Lääzımdır çok para olsun senin o kesendä!
Nicä annêêrım bän, sän panayırdan gellersin,
Yaşamêêrsın pek prost, paalı piinir iyersin!
Türkü çalmaa bilersin mi?
Ya cal, bän göreyim!
Geeri yok ses.
– Beki, sana çekettireyim? Annêêrım, sän
istâmeersin benimnän konuşmaa,
Benim var büyük neetim seninnän buluşmaa.
Utanma hiç, senin gözäl sesin,
Bu dolayıda onu ko hepsicii bilsin!
Senin gibi hiç yok, buna inan,
Onu sän hiç saklama hem hererdä kullan!
Sölä bana, gelirsın mi benimnän gezinmää?
– Sölâmeyecäm, artık pek çok isteersin sän
bilmää! – baarêr bu kuş da kaçırêr o piiniri...
Yok ne yapmaa, olmuş işi sän çevirâmeyecän geeri.
Boşa sölâmeerlär, uzak dur yalpaktan,
O zavalı üzdän, ama çatal pek ürektän.
İkiüzlü kişi gözäl salt dilinä,
Söleer o lafları faydaylan kendinä.

Galina Danacı (İvan Andreeviç Krılova görä)

piinir
oruç

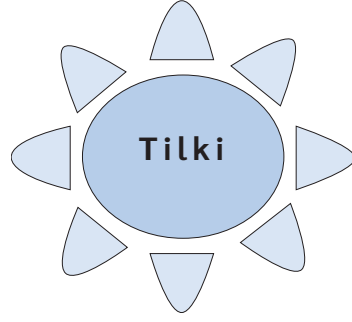
1. Neyä üüreder bu yaratma?

• Yazdırın tilkiyi, tekstä dayanarak.

2 Okuyun, janrasını belli edin.

Oglan

Evel varmış bir çoban,
Taşıyarmış ad – Oglan.
Pek sevârmış halkını,
Şindi türküsü kaldı.
Bân bilerim, o türkü –
Halkımın derin kökü.

Todur Zanet

1. Oglana, nicä bir halk türkülerinin baş personajına, karakteristika yapın.
2. „Taşıyarmış ad” laf birleşmesinin dooru maanasını açıklayın.
3. Düşün, ki sän Oglannan lafedersin. Nesoy soruşlarlan sän ona danışacan? (2–3 soruş).

- _____ ?
- _____ ?
- _____ ?

4. Gagauz halk türkülerini aklına getirdip, adlarını sıralayın.

3 Okuyun, janrasını belli edin.

Padişahın eşää

Padişah kapunun önündä oturêr. Aulda, bir paalı ki-lim üstündä, tavlü hem gözäl bir eşek yatêr. Taman o vakit Nastradin yolca geçer da kendi-kendinä sölenêr: „Ne tavlü hem gözäl eşek, ama yazık, lafetmäâ bilmeer!”

Padişah bu lafları işider, Nastradini çaarêr da ölä ona sorêr:

– Ne, sanki, sän benim gözäl eşeemi insan gibi türkçä lafetsin mi üüredäbilirsin?

– Olur onu yapayım, kuvetli Padişahım, ama biraz paalı o sana tutacek, hem on yıl vakit geçecek.

– Yok bişey, – padişah demiş. – Ko ölä olsun, ama eer becermärsän hem beni aldadırsan, biler miysin sän, ani kellesiz kalacan?

demirli
kelä

Dokuz yıl bir kat ruba taşıyêrım,
Kuşlar beni sanêrlar korkuluk.

Bân insana pek siirektâ küserim,
Benim ürääm gecä-gündüz açık.
Baarıştırêrım, güldürerim, sud keserim,
Bana da bitkidä düşer bir ikramcık.

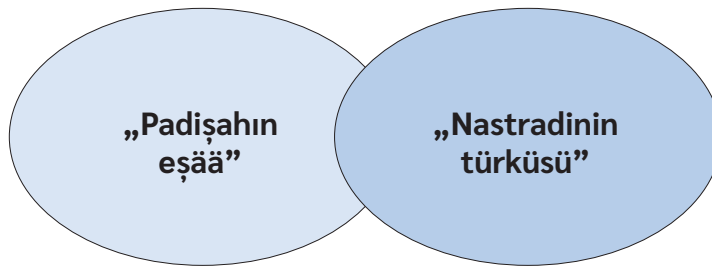
Petri Çebotar

1. Neçin avtor bu şiiri bölä adlamış?
2. Neylän Nastradin dünneyi gezmiş?
3. Nicä Nastradinin yaşaması geçmiş?
4. Kahırlar Nastradini ezmiş mi? Neçin?
5. Ne beterä Nastradinä ikramcık düşer?
6. Türküyü hesaba alıp, Nastradinä doludan karakteristika verin.

4

Yaratmaları „Padişahın eşää” hem „Nastradinin türküsü” yaraştırın. Diagrama-yı kullanın.

5

Okuyun, janrasını belli edin.

Avcı hem ayı

Bir avcı¹, tüfeeni alıp, daaya gitmiş. Daayın orta erindä karşı gelmiş bir karamor ayıylan. Avcı korkmamış da, islää keezleyip, patlatmış tüfeeni ayıya dooru. Ama ayıyı o öldürämemiş, sade derin yaralamış. Ayı¹ başlamış anırmaa, sansın deli olmuş, da takışmış adamın ardına.

Bu adam sıbıtmış tüfeeni da çabuk tırmanmış bir balaban aacın² tepesinä. Ama korkudan o unutmuş, ani ayılar bilerlär aaçlara pinmää. Bu ayı da başlamış pinmää aaca avcının ardına. Görer avcı: şindicik ayı tutabilecek onun ayaandan. Ne yapsın? O şiretliklän düşüner kurtulmaa. Avcı çıkarêr kürkünü da sıbıdêr aaçtan erä⁴.

Ayı sanmış, ani avcı erä düşmüş, da kendisi, bu aacın yukarsından, aşaa bakarak, erä düşmüş da olmuş ölüm halında. Kan akarmış onun yaralarından⁴. Birkaç minuttan

sora ayı ölmüş. Avcı inmiş aaçtan erä da sevinmeliktän başlamış oyun oynamaa. Sora o kendi-kendisinä demiş:

– Yok bişey, ani kürküm kannandı, varmış kısmetim², ani bän ölümdän kurtuldum, şindi bän ayının derisini soyacam!

Avcı ölä dä yapmış.

1. Neredä hem kiminnän avcı karşı gelmiş?
2. Keezlemiş mi avcı ayıyı?
3. Ne yapmış avcı, ayı ardına takıştı gibi?
4. Neyi avcı unuttu?
5. Nesoy şiretlik yaptı avcı?
6. Nicä kendini buldu avcı? Neçin?

§ 1. Annatma

Ne o annatma?

Annatma teksttä gösteriler işlemnerin hem oluşların sıradan (biri-biri ardına) geçmesi, açıklanêr onnarın örüyüşü.

Annatma tekst düzüler bir maasuz shemaya görä: tekstin **ceketmesi**, **temel payı** (işlemin ilerlemesi, düümüü, taa sora kulminaşiyası, işlemin çözüntüsü), **bitkisi**.

Kulminaşiya – işlemnerin, oluşların ilerlemesi var nicä etişsin konflikt erinä.

Annatma tekst var nicä saymaa gagauz halk masallarını, cümbüşlerini, dastannarını, gagauz yazıcıların annatmalarını.

Bölä tekstlerdä kullanılêr uygun laflar, demeklär, laf çevirtmeleri, söyleiş, angıları göstererlär dilin zenginini.

Özel eri annatma tekstlerdä kaplêêr işliklär. Bölä tekstlerä olur koymaa soruş **ne oldu?**

6

Aşaadaki teksti okuyun, onun içindekiliini annadın.

İki kafadar

Vladi hem Miti üürenärdilär beşinci klasta⁴. Onnarın evleri yıraktaydılar biri-birindän, ama şkolada bu uşaklar her gün biläydilär. Tanıştıydılar taa birinci klastan, açan onnarı üüredici oturttuysa yannaşık ilerki sıraya. Miti şkolada taa ilk gündän gösterdiydi kendisini açık hem becerikli, Vladi sä biraz aar başlıydı, ama usluysa. O üürenmektä kimi işleri zorca annardı hem verilmiş şkola işlerini oya yapardı da, geeri kalmasın deyni, hep bakardı kafadarının tefterinä. Miti havezlän yardım edärdi Vladiyä, nasıl becerärdi: verärdi, yazsın ondan hazır hesaplanmış davaları, kimi sıra kendisi yapardı Vladinin işini.

Üüredici Mitiyi sıkça azarlardı, neçinki, hepsindän ileri klasta işini başariş, çekedärdi şımarmaa. Üüredici annardı, ani Mitinin Vladiyä yardım etmesi bu şevik uşaa biraz uslandırardı, da sölediydi Mitiyä, ani kafadarın işini yapmak, ona hazır hesapları göstermäk – diildir haliz yardım hem dä haliz dostluk. Vladiyä lääzım göstermää sade yolu, da o kendisi hesaplasın davalarını.

Miti annadıydı üüredicinin nasaatını, da kafadarlar başladıydılar herkez kendi-başına taa islää üürenmää. İkisi dâ birtakım notaları kabledärdilar, işlerini klasta hem evdä bilä yapardılar. Şkolada üürenicilär mayıl olardılar Mitiylän Vladinin dostluuna.

Kosti Vasilioglu

şevik uşak – çemrek uşak, şeremet uşak;
işlem – işin örüyüşü.

1. Kimi beendiniz: Vladiyi mi osa Mitiyi mi? Neçin?
2. Neçin Mitiyâ kimär kerä uroklarda takaza olurmuş?
3. Nasıl Mitinin ilikleri Vladiyâ olurdu körlük getirsin?
4. Verili söyleyişin maanasını açıklayın: **Kuşlar belli uçmakta, insannar da – dostlukta.**
  - Bulun tekstin temasını, öz fikirini.
  - Teksti paylara bölün: **çeketmesi, temel payı, bitkisi.**
  - Tekstin planını kurun.
  - Artistik yaratmanın janrasını belli edin.

7

Okuyun teksti.

Kucaklan güneş daadan

(D. Kara Çobana – üüredicimä, üreemä paalı adama)

Bu yaşamakta bir büyük iş, açan buluşêrsın ya da yaşêêrsın yakın bir geniş ürekli, talantlı hem akıllı adamnan. Ama açan bölä adam senin üüredicin – bu bir büyük kenarsız kısmet.

pesmetçikli dokuma torba

Çok işlär silindilär, soldular fikirimizdä, ama Onun işleri şıralı, taazä kaldılar çok vakıda.

...Tä gideriz şkolaya, da köprüdä O şen karşılêêr bizi da hesap alêr, kimdä ne var meraklı.

– Ya bakın Kostiyä. O büün eni kalpaklan. Ne gözäl biyazlan kara alacalar var bu kuzu derisindän kalpakta. Bu kalpak pek yaraşêr Kostiyä!

Bu laflardan Kostinin ürää erinä geler: evdän o çıktıydı aalayarak, deyni utanardı giimää bu kalpaa. Bir gün Kati geldi ydi şkolaya kakusunun fistanınnan. Fistan gerää gibi uzundu Katiyâ. Ama açan O mayıl oldu o fistan da dedi, ani fistan düzer Katinin boyunu, bizim üreemiz kırıldı, ani bizdä yok bölä fistan.

Büün da tutêrın aklımda, nicä İlişkanın pesmetçikli dokuma torbasına ölä şaştıydı, sansın önündä incäzanaat yaratmasını gördüydü.

Urokların aralarında da biz durmardık haylak. Onun yardımınnan biz resimnârdık bişey ya örârdık kazaldan türlü işlär. Kendi ellerimizlän ördüydük kazaldan hasırcık dâ döşettiydik kapunun eşiinä, bankaların yanına.

Unudulmaz o günnär, açan Onunnan barabar çıkardık çayıra. Oturardık bir çimen gölcüündä, O annadardı bizä pek meraklı işlär. İlk yazın biz Onunnan doymardık solumaa salkım çiçään kokusunnan, örmää feneç pipiruda otundan hem türlü başka kır çiçeklerindän.

Açan yaayardı sıcak ilkyaz yaamuru, biz kaçmardık örtü altına, ama, soyunup yalnayak, gezärdik Onunnan bilä duruk seldä. Aazımızlan tutardık yaamurun iiri damnalarını. Taa şindiyadan unudulmêêr o yaamurların dadı hem kokusu.

Küçükkenä biz sayardık, ani O bizimnän oynêêr, da hiç annamardık, nicä O bizi gün-gündän üüredir saymaa, okumaa, lafetmää. Annamadık, nicä O uyandırdı bizim üreemizdä duygu sevmää ana tarafımızı, dilimizi. Nicä O üüretti alatlamaa hem tamahlanmaa bu dünnedä yapmaa ilikli unudulmaz işlär.

Fukaara vakıtta geçti bizim küçüklüümüz. Yoktu gözäl çantalarımız, cins rubalarımız. Ama bizim kasavetsiz uşaklımız aydınnıktı, kısmetliydi taa çok onuştan, ani bizimnendi bu vakıtta bu güneş daadan adam.

Kısmetli uşaklım için derin diz çökerim bu adamın önündä.

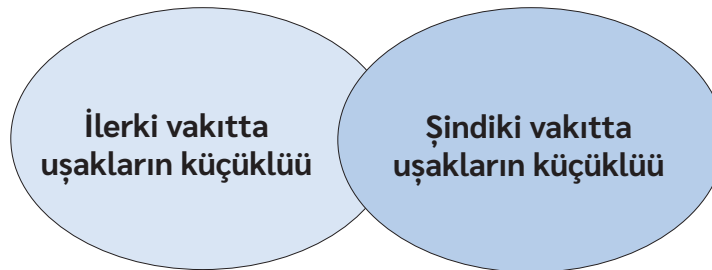
Mariya Mercankaya görä

pesmetli dokuma – gagauzlarda ulama dokumanın kafesli çeşidi;
kazal – papşoy kundaan yaprakları;
pipiruda otu – kır otu, angısınnan Pipiruda yortusunda su serperlär.

1. Kimin için avtor yazêr?
2. Ne taa bilersiniz bu adam için?
3. Neçin avtor kendi üüredicisini büyük bukvaylan yazdırêr?
4. Sıralayın, ne işlär uşaklar yaparmışlar Onun yardımınnan?
5. Annadın, netürlü uşaklar hem üüredici kendilerini götürürmüşlär, açan yaamur yaayarmış?
6. Nesoy duyguları uyandırdı uşakların üreklerindä üüredici?
7. Avtorun laflarını hesaba alarak, bilgilerdän kaarä, neyä taa üüretti üüredici üürenicilerini?
8. Angı vakıtlarda hem nicä geçti avtorun küçüklüü?
9. Yaraştırın, nesoy diişilmeklär oldu uşakların küçüklüündä.

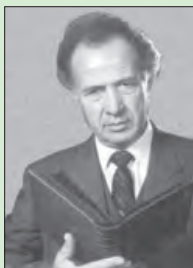

§ 2. Süjet

Ne o süjet?

Süjet – annatmanın bütün içindekilii, onun forması, ani tema tarafından bir ya birkaç benzär personajlan baalı. Kısa annatmalarda var bir süjet, bir liniya. Uzun annatmalarda, var nasıl olsun birkaç süjet hem süjet liniyaları.

Süjet liniyanın payları	sergisi	Annatmanın başlantısında ortaya çıkêr ya bir olay, ya bir razgeliş, bir bilinmedik er, taraf; beki bir yıl zamanı h.b.
	düümü	Bişey beklenilmedik ansızdan kopuşêr, konflikt keskinneer, uzanêr.
	ilerlemesi	Personajların gösterilmesi taa derinneer. Karşı-karşıya gidän tendentişyalar başlêêrlar dokuşmaa, çekeder dartışmaklar.
	kulminaşyası	Burada dartışmaların (duyguların) en üüsek eri. İiliklän fenalın arasında düüş gider, biri-biri läüzüm üstelesin.
	çözüntüsü	Konfliktin sonucu. Personajların birisi ya birkaçı çıkêrlar süjettän.
	bitkisi	Olêr bir uzun aralık ya da çekeder bir eni liniya.

Kosti Vasilioglu
(1938–2014)

Kosti Vasilioglu duudu 1938 yılda Aleksandrovka küüyündä, angısı bulunêr Ukrainanın Bolgrad rayonunda. Yaşadı hem çalıştı Kişinöv kasabasında. Kosti Vasilioglu işledi baş bilim zaametçisi, üüredici. Yazmaa başladı 1958-inci yılda. Tipardan çıktı onun peet toplumnarı. Biri-biri ardısora çıkêrlar Gagauz dili hem literatura okumaları, üüretmək kıyatları, sözlüklär, hrestomatiyalar – hepsi 30 parçadan zeedä. Çok türlü annatmalar hem şiirlär yazdı o uşakların üürenmesi için, onnarın dostluu için, meraklı yaşaması için. Bu temaları hem taa başkalarını o käämil açıkladı kıyatlarında „Sevgilim“, „Vatanım-Bucak“, „Masallar. Uygun sözlär. Bilmeycelär“ hem annatmalarında „Goguşun duuma günü“, „Karaca“, şiirlerdä „Anam“, „Şannı ol sän, halkım!“, „Çakir – Bucak yıldızı“, „Gagauzun evelki yaşaması“, „Paskellä“, „Kırmızı yımırta“, „Bucak“ h.b.

1998-inci yılda Kosti Vasiliogluya onun büyük zaameti için verildi üüsek titul „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaşı“.

Okuyun yaratmayı.

Goguşun duuma günü

1. Goguş dördüncü klasa gezärdi. Onun duuma günü o yılın taman cumaa ertesinä razgeldiydi. Goguş şkolaya geldi, çantadan kaarä, bir torba elindä, angısını o koyuverdiydi bankanın altına. Ama gözleri neçinsä şıldı. Belliydi, ani onda büyük sevinmelik, ama kimseycik bilmäzdi nedän. Açan artık urok çeketmesindä hepsicii klasa toplandıydılar, Goguş çıkarıverdi bankanın altından o torbayı da daattı hepsinä birär gözäl, pembä yanaklı alma. Uşaklar fevralın ortasında o vakıtlar, kablettiynän butakım baaşışları, Goguştan da üstün sevindilər hem şennendilər. Goguş Domnika Petrovnaya da verdi bir gözäl alma. Bu vakıt taman çan urduydu, da üüredici uroon çeketmesindä kendi hem uşakların adından kutladı Goguşu, hem onun hatırına çalındı bir türkü. Goguş ansızlıktan kızardıydı hem sade sırdardı. Uşaklar, pek şen çaldıktan sora, oturdular erlerinä, ama çok vakıt taa uslana-mazdılar, hep bakardılar Goguşun tarafına, pek ii düşüneräk onun için.

2. Uroklardan sora evä dönüncä, masa artık hazırmış. Mamusu yapmıştı uşaklara deyni sütläş, hazırlamıştı gevrek, pişirmişti fırında türlü turtalar hem kovriklär. Meyva kurusundan hazırlamıştı da koymuştu masanın ortasına bir büyük çölmek hoşaf. Çölmään yanında, nicä bir gözäl kartinada, durardılar saklı sepettä almalar, angıları kâr sulandırardılar adamın aazını. Ölä gözäldilər o almalar hem taazäydilər, sansın onnarı şindi aaçtan koparmıştılar!

3. Goguşun bakası bu vakıt kapunun önündä bir kafes yaparmış, ama Goguş pek alıp-satmamış, kimä lääzım o. Vasi dädusu durarmış bakasınnan lafa, beklärmış oolu bitirisin işini da onun ardına, toplayıp süpürgeylän yongaları, tertipleyecek kapunun önünü.

Uşaklar başladıydılar toplanmaa. Herkezi, verip baaşışcını, çekinärdi bir tarafa da seslärdilər patefonun plastinkalarını, ama masaya, hepsi toplaşmayınca, oturmazdılar. Hepsicii artık toplandıydılar, sade yoktu çıçusunun uşakları. Goguşun mamusu artık teklif ettiydi hepsi otursunnar, açan kapuda peydalandıydılar Todi, Gafi hem Simucuk. Todi elindä tutardı papurdan örülü bir sepet. Sepet neçinsä örtülüydü bezlän. Üçü dä birdän kutladılar Goguşu. Söledilər dualarını, nicä onnarı evdä üüretmiştilär, adetçä burdular kulaklarını da ondan sora Todi uzattı Goguşa sepedi, deyip: „Bu sana bizdän”.

4. Butakım büyük hem aar baaşış Goguş taa yoktur kablettii. Kâr korkardı açmaa bezi. Aklınca sayıklardı, ne var nicä olsun sepedin içindä. Ama, açtıynan sepedin örtüsünü, o gördü orada iki gözäl, büyük hem biyaz er tavşamı. Boynularında onnarın baalıydı banta, nicä kedilerä baalêrlar. Birisinin boynusunda kırmızı sirittän bantaydı, öbürün boynusunda da – maavi şirittän. Bu gösterer, ani kırmızı bantalı olan – dişi, maaviylän dä – erkek. Bir çift anaç tavşam! Goguş düşündä dä görmediydi butakım baaşış!

Sevinmeliktän Goguş ne kaldıydı sepedi elindän kaçırırsın. İki tarafa kaçınardı sepet elindä, yukarı atlayardı, kendisinä er bulamazdı, bilmäzdi, nereyi onnarı koymaa... Bitki-bitkiyä masanın üstündä paça çinisinin üstünä koydu, ama mamu-

su, gördüynän bu işi, may-may yakasından tutunmadıydı, sofranın güzelliini bozêr deyni. Kalan uşaklar da şaş-beş olduydular.

Taman bu vakit kapu açıldı, da içeri girdi Goguşun bakası, angısının kalpaan-da durardı bir yonga, nicä kitka. O taman bitirmişti kafesi da getirmiş onu içeri. Bir da işidiler Goguşun sesi:

A-h-a-a! Tă kimä deyni sän bu kafesi hazırlayardın? Hem bana sölämedin, şiretçik!

Bakası açtı eni kafesin kapucuunu da salverdi bantalı tavşamnara onun içinä. Mamusu näändansa bu vakit getirdi bir çukundur, iki parçaya yarı edili, da verdi onnara tavşamnara. Tavşamnar, bezbelli, çoktan imedydilär, zerä sansın beklärmışlär bu mezeyi. Birdän sırttilar da başladılar, kıtırdadıp, kemirmää herkez kendi payını. Tavşamnar, kemirip-kemirip, kaldırdılar kafalarını da şen gözlerinnän bakardılar uşaklara.

5. O biyaz şubacıklarinnan, o bantalarınan tavşamnar ölä gözäldilär, ani uşaklar çok vakit onnara mayıl olduydular. Onnara bakarkan, zordu annamaa: kimindi büün yortusu – tavşamnara mı osa Goguşun mu.

Tavşamnara gördüktän sora, uşakları zordu sofraya oturtmaa. Hepsicii bakıp, mayıl olardılar tavşamnara, onnarın fasıl patlak dudaklarına, zerä uşakların taa çoyu seftä tavşam butakım yakından görärdilär. Küülerdä o vakıtlar pek siirek bulunardı bu mallar. Bölä gözäl tavsamcıkları herkezi istäärdi edinsin.

6. Goguşun duuma günü geçtiydi pek şen hem gözäl. Bitkidä uşaklar doyurdılar tavşamnara neylän olursa: gevreklän, ekmeklän... Ama pek şaşa kaldıydılar, açan Todı bitkidä çıkardıydı cebindän iki morkva da verdiydi tavşamnara. İkisi dâ pek şükürdülär hem sevindiylär bu imeeyä. Morkva onnara deyni – nicä uşaklara deyni alvişa ya da bir portokal.

Avşam olduynan, uşaklar daalıştılar evlerinä. Pek kanaattı uşaklar bu yortuya.

Kosti Vasilioglu

1. Haftanın ne gününä gelmiş o yılın Goguşun duuma günü?
2. Neçin o günü Goguş şkolaya, kıyatlar-dan kaarä, bir dâ torba almış?
3. Neyä pek sevinmişlär uşaklar?
4. Ne görmüş Goguş, şkoladan evä döndüynän?
5. Neçin uşaklar oturmazmışlar sofraya?
6. Annadın, nicä götürmüş kendisini Goguş hem kalan uşaklar, gördüynän tavşamnara?
7. Näändan belli, ani evdekilär bilärmışlär tavşamnara için? Bulun o sıracıkları da okuyun onnara.
8. Siz dâ büüdersiniz mi busoy ev hayvanarını?
9. Beendiniz mi annatmanın personajlarını? Angı taraftan? Annadın.
10. Annadın yaratmayı sıralına göre.

kutlamaa – saalık-iilik dilemää;
hoşaf – kompot;
turta – pränik;
sepet – korzina;
bez – biyaz dokuma;
kukumävka – sova;
kafes – kletka;
çalmarcık – duarsız şopron sarayçık;
kanaat – ii keftä, dolu üreklän olmaa (kalmaa).

- Annatmayı „Goguşun duuma günü” okuyun kuşku, hesap alın, neçin o paylaştı-
rılı altı paya.

- Annadın süjet uurundan, nasıl deniler bu bölünmüş tekstin herbir payına.
- Yazın bir kutlamak Goguşa.

Laf kuruluşu

Ne o laf kuruluşu?

Laf kuruluşu – dil bilginin bölümü, angısı ürener lafın kurulmasını hem onun morfemalarını.

§ 1. Lafın morfemaları

Gagauz dilindä dä laflar bölüner iki paya: **kök** hem **afiks**.

Kök – lafın öz morfeması hem diişilmäz payı.

Lafın leksika maanası köktän çekiler. Kimi laflarda var sade kök. Onnar taa sık birkısımnı (gagauzların öz türkçedän) laflar.

Örnek: baş, ev, soy, aul, sıcak. Ama var nasıl olsun ikikısımnı, üçkısımnı da köklär.

Örnek: yıldız, (yıl-dız), kırmızı (kır-mı-zı), balaban (ba-la-ban).

Afiks – lafın yardımcı payı, angısı eklener kökä.

Onnara taa çok urgu düşer.

Örnek: laf-lık, gün-nük, gid-ip, şindi-cik, zengin-nä, ev-in.

Gagauz dilindä var **senselä laflar**, angıların kökleri birtürlü. Bu **birköklü laflar**.

Örnek: laf, laf-lık, laf-et, laf-çı (onnarın kökleri – laf); göz, göz-lük, göz-let (onnarın kökleri – göz).

Temel var nicä olsun afiksli hem afiksiz.

Afiksiz lafların temeli köklän denk olêr.

Örnek: kız, süt, top, kalk, büün, dik, say.

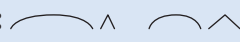
Lafta var nicä olsun birkaç afiks tä, ama onun temelinä girer sade laf kuran afikslär.

Örnek: tuz-lu, diktir-mää, yolcu-lar, kiyatçık-lan.

Morfema – lafın payı, parçası.

⤿ lafın kökü;

⤿ laf kuran afikslär hem laf diiştirän afikslär.

Örnek:
 kismetli; dostlar

1

Aşaadaki laflarda bulun afiksleri da ayırın onnarı köklerdän bir çizgiciklän, lafları tefterinizä yazın.

Aaçlar, samannık, oturdu, geldi, susuz, otluk, dolapta, piliççık, urgusuz, şkolada, baalar, deredä, sayêr, çözmüş, getirdi, annamaa, lüzgerdän, evcääz, kapalı, uçan, kazma.

Örnek: Aaç-lar, ...

2 Aşaadaki lafların kökünü hem afikslerini gösterin.

Otlarda, piliçlerin, samannık, bobama, dalcaazlarda, yazmaa, bakmışlar, alacek, sesleer, oturmuştu, gidip, almıştı, kumnuklarda.

3 Aşaadaki cümleleri yazın. Nisannı lafların morfemalarını gösterin.

Bän **yazdım** bir şiir, onu verdim **gazetaya**.

Kış – yılın bir zamanıdır.

Çok gezän çok iş bilir.

Kim çalışkan hem çalışêr, o çok **yaşêr**.

4 Aşaadaki teksti tefterinizä geçirin. Noktaların erinä uygun afiksleri koyun.

Kış gel... . Şkola... başça... kaarlan örtülü. Güz... orasını biz paklêr..., kaz... . Şindi başça... fidannarın yaprak... yok. Onnarın dal... kaarlı. İlkyaz geldiynän, biz genä başça... işle.... Bu vakıt aaçlar... enidän çiçek... açêr... . Dalcaaz... düşmeer kopar... . Aaçlar... kök... läázım sucaaz dök... .

5 Teksti okuyun.

Çelik

Çelik ildän oynardılar hepsi uşaklar gagauz küülerindä⁴. Kurallara görä, yapêrlar „çelik¹” – ölä bir sopacık, angısını koyêrlar erä, ama ölä, ani „çeliin” bir ucu erä dokunmasın. Sora bir çocuk urêr başka sopaylan „çeliin” ucuna. „Çelik” fırlêr yurkarı, da oyuncu urêr ölä, ani „çelik” uçêr ileri. Kim urêr „çeliin” taa uzaa, o da kazanêr.

- Sayıklayın da söläyin, oyunların ne faydası var?
- Verili lafların morfemalarını belli edin: **uşaklar, sopacık, koyêrlar, erä, ucu.**
- Ne gösterer afikslär, açıklayın.

6

Verili temaya görä bir kısa yaratma yazın: „Uşaklık – en ii vakıt insanın yaşamasında...”

§ 2. Laf kuran hem laf diiştirän afikslär

Afikslär	
Laf kuran	Laf diiştirän
Eni leksika maanasınnan laf kurêrlar.	Lafın gramatika formasını diiştirerlär.
-lık, -lik, -luk, lük; -nık, -nik, -nuk, -nük; -lı, -li, -lu, -lû, -nı, -ni, -nu, -nü -cı, -ci, -cu, -cü h.b.	- küçüldek forması: -caaz, -cääz, -çaaz, -çääz, -cık, -cik, -cuk, -cük, -çık, -çik, -çuk, -cük; - işliin infinitiv formaları: -maa, -mä; - işliin inkärlik forması: -ma, -mä; - zaman afiksleri: -acek, -ecek, -êr, -er, -miş, -muş, -tı, -tu, -dı, -di, -du, -dü h.b.; - üz afiksleri: -m, -n, -sı h.b.; - hal afiksleri: -nın, -ya, -yı, -da, -dan h.b.; - çokluk sayısı: -lar, -lär, -nar, när.
Örnek: baa-cı, saa-lık, çiçek-li, çalış-kan, kapa-k, oku-mak, sor-uş, sar-gı, yaz-ı, saur-gun, tuz-lu, kef-siz, avşam-kı, aç-ık, kaz-ma, yol-ca, ilk-in, ses-lä, yaş-a, sus-a, gıcır-da, gör-üş, bak-ın, çöz-ül, geç-ir.	Örnek: daa-da, ev-im-i, aac-ı, küü-yüm, üzüm-ü, ev-ceez-ler-i, dere-cik, yaz-maa, bak-ma-maa, oku-yêr, al-acek, kuzu-lar, piliç-çik-lär.

7

Aşaadaki lafları yazın. Gösterin onnarın köklerini hem afikslerini. Angı soydan afikslär, söläyin.

Kuş, kuşun, kuşlar, kuşu, kuşta, kuştan; armut, armudun, armudu, armuttan; ool, oolun, oollara, oolumuz, oolda, ooldan; kaç, kaçmışım, kaçmışılar; göz, gözüm, gözlerim, gözlükleri; kes, kesmişim, kesecek, keser; al, aldım, aldın, aldılar, aldık, aldınız.

8

Noktların erinä afiksleri koyun da yazın cümleleri tefterinizä.

1. Bän beş... klas... üürener... . 2. Biz... klas... var çok üürenici. 3. Vani... boba... geldi şkola... . 4. Bän yaz... tafta... beş cümlä, yannış... yapmadım. 5. Bizim başça... büüyör çok türlü çiçek... .

9

Verili laflardan eni maanada lafları düzün, ekleyip türlü laf kuran afiksleri.

1. Baa, iş, şkola, üüren, çizi, pak, eşil, tuz, taş, yol, saman, ot, ürek, genç, göz, türkü;
2. Ev, tuz, yol, odun, kat, küü, duvar, gagauz, say, kürk, baş, yaamur, süt, su, tuz, masal.

Örnek: yol – yolcu.

Okuyun şiiri.

PANAYIRDAN

İnsan daalêr, evä varêr
panayırdan kalaba.
Hoş halları, çok malları,
başlar gider balaban.
Oldu alış, oldu veriş,
pazarlanmak yarım gün.
Kim ne almış, kim ne vermiş,
nerdä onnuk, nerdä bin...
Geler boba – dolu torba,
oyuncaklar cıngırdêr.
Almış ihtâr eni keptar,
bakêr ona, çevirip.
Almış çiftçi saamal keçi,
evceezinâ götürer.
Almış sakat eni makak,
o da ona seviner.

Dimitri Kara Çoban

malları
çiftçi

1. Kim hem nelâr panayırdan evä getirer? Sıralayın.
2. Şiirin temasını bulun.
3. Öz fikrini açıklayın.
4. Siz angı mallara taa çok sevineceydiniz? Neçin?

- Çıkarın şiirdän üçâr laf, angılarında var:
  - a) laf kuran afikslâr;
  - b) laf diıştirân afikslâr;
- Yazın lafları tefterinize.
- Afiksleri belli edin.

10 Okuyun teksti.

Uşaklık – o en önemni hem en ii vakıt insanın yaşamasında...

Türlü büülü oynnar, şaşılacak oyuncaklar... Geler, ani yok bitkisi... Ama hiç annamêêrız, nicä o uçup-geçer hızlı. Bunun için en büyük baaşış, ani var nicä olsun bu yaşamakta, o kismetli küçüklük.

Koruyun küçüklüü, sevinin herbir kıpıma!

1. Verili deyimä fikrinizi açıklayın: „**Uşaklık – en önemni vakıt insanın yaşamasında**”
2. Siz dä butürlü mü düşünersiniz, ki küçüklük – en ii vakıt? Cuvabınızı argumentläyin.
  - Yukarkı tekstdän çıkarın **beşär** laf, angılarında var:
    - a) laf kuran afikslär;
    - ä) laf diiştirän afikslär.

11

Aşaadaki lafları iki direcäa pay edin: birinciyä yazın laf kuran afikslerinnän lafları, ikinciyä dä – laf diiştirän afikslerinnän lafları.

1. Onnuk, demirdän, demirci, bozuk, kilimnär, kuş-çaaz, lüzgerlär, güneşli, çalgıcı, gidip.
2. Armuttan, kuşku, çölmekçi, kazma, küllük, oturdu, almalar, kalktı, adamnar.
3. İşlik, iştän, yaamurluk, auldan, pınara, tokatçık, beygiri, sarma, gösterdi, ot-luk.

yaamurluk
kilimnär

Laf kuran afikslerinnän laflar	Laf diiştirän afikslerinnän laflar
Onnuk, ...	Tepedän, ...

§ 3. Laf kuruluşu analizi

Laf kuruluşu analizi

1. Bölmää lafı morfemalara (çizgicik aşırı): **şkola-cı-da**.
2. Açıklamaa lafın leksika maanasını: **şkolacı** – uşak ya da delikannı, angısı üürener şkolada.
3. Bulmaa bu lafa senselä laf: **şkola, şkola-cı**.
4. Bulmaa senselä lafların kökünü: **şkola**.
5. Bulmaa laf kuran afiksi: **-cı**.
6. Bulmaa laf diiştirän afiksi: **-da**.
7. Laf katlıysa, onun köklerini göstermää: **kız-kardaş, karşı-gel-än**.

Yazılı analiz

Laf kuruluşu analizi

Yollêêr;

yol – kök;

-lê – laf kuran afiks;

-êr – laf diîştirân afiks, şindiki zaman.

Sevgili;

sev – kök;

-gi – laf kuran afiks;

-li – laf kuran afiks.

Okuyun annatmayı.

DOSTLUK

İlkyaz. Bu yalpak hoşlu vakıdı Vanişka çoktan beklârdi. Da te o geldi sıcak günnerinnän, derelerdä tunuk sularınnan, türlü çiçek kokularınnan.

Her sabaa çocuk bakardı evin bacasına. Orada bildir leleklär büüttülär yavrularını, da güzün uçtular o sıcak erlerä. Şindi Vanişka umutlandı genä o sevgili dostlarınnan buluşmaa, o istemäzdi kaybetsin eski dostluunu bu gözäl kuşlarlan.

Birgün, açan hava artık heptän sıcak olmuştu, Vanişka aulda doyurardı kıvırcık kuzucuunu, havada işidildi lelek sesleri. O bakıverdi evin üstünä. Orada gezinärdi iki biyaz, uzun enseli lelek. Onnar benzemäzdi onun bildirki dostlarına, ama çocucaan ureendä büüyärdi dalgalı umut. Vanişka baardı: „Kur-kur-kur-r-r!“ Leleklär o saat kondular onun yanına. Salt şindi o denedi, ani kuşların boynularında var onun kırmızı-biyaz martacıkları baalı. Uşak sarmaştı kuşlara da dedi: „Hoş geldiniz, dostlarım!“

Todur Marinoglu

**yavru
ilkyaz**

1. Söläyin, kim kiminnän dostlaşmış? Nezaman? Nasıl?
2. Nedän Vanişka tanıdı eski dostlarını?
3. Siz dä inanêrsınız mı, ani bu leleklär hep bildirki kuşlar? Neçin? Başka nişannarı da belli edin.

12 Verili lafları okuyun da işleri tamannayın.

1. Belli edin lafların mofemalarını:

ilkyaz	martacıklar
leleklär	seslemää
kuşların	kuşlardan

2. Laflara yazılı laf kuruluşu analizi yapın:

dostluk	derelerdä
havada	sevgili

13 Okuyun teksti.

İlkyaz... Bu yılın o zamanı, açan temiz çiçeklerä kuannar konuvererlär, da en islää balın toplaması çekeder. En ii bal ona deniler.

İlkyaz – uşakların en sevgili vakıdı, açan onnar, sevineräk, keleklerin ardına kaçıvererlär. Kenara yarışmaa yımışacık, eşil çimen-cik üstündä. Toplanıp birkaç kişi, çekederlär oynamaa ya da derä boyunda kaazları otlatmaa.

İlkyaz – yılın o zamanı, açan çiftçilär çıkıvererlär kıra sürmää, ilkyaz ekinlerini ekmää, baa kesmää hem taa başka-başka işleri yapmaa. İlkyaz işlerini başarmaa deyni, kalkêr bütün küü.

sevineräk
kuannar
çimencik

Uydurulma tekst

1. Nesoy işlär açılêr ilkyazın çiftçilerä?
2. „İlkyaz – uşakların en sevgili vakıdı!” Siz dä butürlü mü düşünersiniz?
3. Siz sokakta angı oynunnarı oynêrsınız?

- Lafların morfemalarını nişannayın: **ilkyaz, çiçeklerä.**
- Laflara yazılı laf kuruluşu analizi yapın: **çiftçilär, otladêrlar.**

§ 4. Sadä, kurulu hem kath laflar

Kuruluşa görä laflar var üç türlü.

1) **Sadä laflar** kurulu sade köktän.

Örnek: su, ad, bir, dut, saz, al, koy.

2) **Kurulu laflar.** Onnar düzüler lafın kökündän hem laf düzän afikstän.

Örnek: laf-çı, taş-çı, el-leş, çiçek-çi, ses-lä.

3) **Katlı laflar** türlü-türlü düzülerlär.

Katlı lafların düzülməsi					
iki birleşik laftan	iki ayırı laftan	antonim laflarından	maanalı hem maanasız laf	lafın tekrarlanması	kısımlı ikileyerek
kızkardaş, ilkyaz Beşalma, lafet	ayak kabı, dua etməä, köpek üzümü, şen üzlü	ana-boba, alış-veriş, karı-koca, gecä-gündüz	ufak-tefek, çürük-mürük, kırk-mırk, terzi-merzi	birär-birär, alan-alan, adım-adım, sokak-sokak	git-gidä, laf-laftan, bim-biyaz, kıp-kırmızı

14 Verili katlı lafları ayırın da yazın üç direcä: birerdä, çizgicik aşırı hem ayırı.

Kara (kuş), çanak (çölmek), seläm (vermää), soruş (cuvap), ilk (yaz), mas (maavi), üç (katlı), bayır (çayır), kız (kardaş), laf (etmää), belli (etmää), af (etmää), kırk (ayak), Beş (alma) Baş (küüyü), tuz (ekmek), incä (zanaat), ana (boba), kap (kara), çır (çıplak), aklında (tutmaa).

Örnkek:

Birerdä	Çizgicik aşırı	Ayırı
payet	çanak-çölmek	cuvap etməä

15 Aşaadakilä cümleleri yazın, katlı lafları bulun, onnarın altlarını çizip, annadın, nicä onnar düzülü.

1. Beşalma küüyü Komrat dolayında bulunêr. 2. Biz Dimitri Kara Çobanın annatmalarını pek beeneriz. 3. Bir büyük kazanda bobam su içinä göktaş hem kireç koydu. Sora, o suyu karıştırıp, çotuklara serpti. 4. Beşgöz küüyündä hısımnarımız var. 5. Başküüyündä yaşayan dostuma kiyat yazdım. 6. Kasabada gördük beşkatlı evleri. 7. Kızkardaşım ilkyazın evin yanında çiçek dikti. 8. Kazayak – bir büyük gaga-uz küüyüydür.

16 Okuyun annatmayı.

Sandi hem Girgina üürenerlär çölmek yapmaa

Sandi hem onun kızkardaşcu Girgina giderlär bakmaa, nicä usta yapêr çölmek. Çölmekçi Simu sol kolunnan çevirer tekerlää, saa kolunnan doorudêr çamur topunu, angısı onun ellerindä diıştırardı formasını. Ki yapışmasın eli çamura, çölmekçi yıslardı elini suda. Onun yanında vardı bir kap, dolu suylan. Simu çölmekçi verer Sandiyä hem

Girginaya birär parça kırmızı çamur da deer:

– Hadi, uşaklar, yapın, bakalım, birär çölmecik.

Sandi deer:

– Bän yapacam!

Girgina cuvap

eder:

– Bän dä yapacam!

Simu usta deer:

– Kim taa islää

yapacak, tekerlää çevirecek!

Simu Altınparmak verdi Sandi çocucaa tutsun çölmecii da kendisi çevirdi tekerlää.

Açan Sandi savaşırdı yapmaa çölmek kendi ellerinnän, Simu Altınparmak annadardı uşaklara, nicä läüzım dooru çalışmaa, yaparkan çölmek. O annadardı:

– Tä çölmään başı, ensesi, omuzu, güüdesi, temeli...

Girgina sevineräk bakardı, nicä Sandinin ellerindä bir topçaaz kırmızı çamur döner, yalabıyarak, da olêr gözäl bir çölmecik.

Simu Altınparmak dedi:

– Şindi biz koyacez çölmekleri fırına, çölmeklär läüzım kup-kuru olsunnar.

Sandi hem Girgina yardım edärdilär usta Simu Altınparmaa doldurmaa fırını çii çölmeklärlän.

İki saattan sora usta Simu Altınparmak çıkardı fırından çölmekleri da dizdi onnarı sergendä.

Stepan Bulgar

1. Ne için söz gider annatmada?
2. Sanki neçin Simuya sölärdilär Altınparmak? Düşünün da sölayin.
3. Ne teklif etmiş çölmekçi Simu uşaklara?
4. Ne o annadardı uşaklara, yaparkan çölmek?
5. Ne läüzımdı yapmaa, çölmeklär kurusunnar deyni?
6. Nicä läüzım çalışmaa, ki iş sevinmelik getirsin?

- Verili lafların morfemalarını nişannayın: **Altınparmak, çölmekçi.**
- Teksttän bulun **birär** laf (sadä, kurulu, katlı) da çıkarın onnarı tefterinizä.
- Verili adlıklara nişannık uydurun: **çiçek, kuzu, bulut, deniz, tekerlek, beygir.**

§ 5. Çiftli laflar

Çiftli laflar kurulêr:

- ✓ antonim laflarından;
- ✓ maanalı hem maanasız laflardan;
- ✓ lafın tekrarlanmasınan;
- ✓ bir kısmı ikileyerek.

Angı söz payı da olmasalar, çiftli laflar çizgicik aşırı yazılêrlar.

Örnek: *çanak-çölmek, çayır-çimen, ana-boba, alış-veriş, büyü-küçü, gecä-gündüz.*

antonim lafları	maanalı hem maanasız laflar	lafın tekrarlanması	birkısımlı ikileyerek
ana-boba, alış-veriş, karı-koca, çanak-çölmek,	ufak-tefek, çürük-mürük, kırk-mırk, çarık-marık, iiri-büürü, terzi-merzi	birär-birär, çift-çift, adım-adım, sokak-sokak	bim-biyaz, kıp-kırmızı, dop-dolu, sap-sarı

17

Verili cümlelerdän çıkarın çiftli lafları da yazın tefterinizä.

1. Ana-boba kapusu – tatlı feslen kokusu (*türküdän*).
2. Panayırdä uuradım o tükenä, neredä çanak-çölmek satılêr.
3. „Baştan hesap, sonda kasap”, – deerlär alış-veriştä.
4. Tekir ördek düşä-kalka savaşırdı etişmää başkalarını.
5. Futbol oyuncularını hiç denemäzdi, ani meydan-da toz-duman olmuştı.
6. Uşakların azıtmasından çarış-baariş annaşılmazdı.
7. Çayır-çimen otlarını taa eşilkän läüzüm biçmää.
8. Şkolada büyü-küçü läüzüm biri-birinä seläm versin.

alış-veriş
toz-duman

18

Verili katlı lafları dooru yazın, açıp parantezaları. Çiftli lafların altını çizsin.

Gülä (gülä), gün (döndü), beş (altı), soruş (cuvap), kendi (gelän), küçü (büüyü), sapa (saa), el (ayak), çanak (çölmek), zar (zor), balaban (balaban), kap (kara), bayır (çayır), kurt (kuş), trak (trak), ufak (tefek), kup (kuru), kız (kardaş), yardım (etmää), seläm (vermää), af (etmää).

yardım etmää
seläm vermää
afetmää

Düş gibi küçüklüm

Bitki günnerinâ kadar çıkmêêr insanın aklısından küçüklüü. O **sevgili**, unutulmaz günnâr, açan bütün gün sabaalendân avşama kadar doyamêêrsın oynamaa sokakta. İmâk imââ dâ istâmeersin, nekadar da sesetmesinnâr sofraya **ana-boba**. Sanêrsın, ani şindi ayrılacan evâ da kaçıracan en meraklı oluşları.

Türlü oynunnarı oynayardık: koolaşmak, yumancak, cenkçââz, evcecik, çelicäk, bom-bom boyacık, tıfracık, çinicik, aşıcak, kırık telefon, çatı aşırı atlamak. Çok beenârdık toplan oynamaa.

Düşümdâ dâ, aynımda da – günnâr, açan mamuyulan boba taa gençtilâr, biz dâ, uşaklar, taa şkolaya gezârdik. Te enikunu girdim o içeri, neredâ bütün aylâ toplanardı **avşam-avşam**. Masanın üstündâ dōşeli çiçekli muşama, duvarda tikleer saat, sobanın içindâ çıt-çıt yanêr odunnar. Bizdâ sâ, uşaklarda, ikişâr kırmızı yanak, durêrız dayalı sıcak sobaya, yısîdêrız ellerimizi, zerâ kızak kaydık alaca karanlık çöküncâ... Te mamuyu görerim, nicâ getirdi bir tepâ çini, koydu onnarı masa üstünâ da çeketti kotarmaa suannı mancasını; bobayı da, nicâ çıkêr maazadan bir çanak turşuyulan.

Var mı nicâ silinsin fikirindân bu resimnâr, o geçmiş vakıtlardan? Yok nicâ!

Onuştan insanın yaşamasında küçüklük – en tatlı, en paalı, unutulmaz zaman.

Tina Sürmâ

1. **Bulun da sıralayın evelki uşak oynunnarını.**
2. **Nicâ geçer sizin aylenizdâ avşamnar? Annadın.**

- *Nışannı lafları tefterinizâ yazın da morfemaları belli edin.*

Artistik kolaylıkları

Literaturaya var nicâ demââ artistik sade ozaman, açan o yaradılı artistik sûretlerinin yardımınnan. Uygun laflar, demeklâr, çok maanalı laflar – onun temel materiallarıdır.

Artistik literatura yaratması lââzım bir ideya kullansın, bir problema kaldırsın.

Herbir literatura yaratmasının (poeziyanın, prozanın) lââzım olsun içindekili maanası hem dışankı uygunnuu, ustalı forması, ideyası, teması hem problemi, geroyları (personajları) kendi karakterlerinnân hem sûretlerinnân; yaratmanın lââzım kompozitiyası (strukturası) hem süjeti olsun.

Ne o sûret? Sûret – artistik literaturasının en lââzımını kolaylı – işlerin, insanın artistik yapısı, gösterilmesi. Sûretlik düzüler artistik lafların yardımınnan, başka laflan – artistik kolaylıklarınnan: *metafora, epitet, uydurma h.b.*

§ 1. Metafora

Ne o metafora?

Metafora deniler o laflara, angıları çekimni annamasında kullanılêr. Metaforada predmetlerin ya oluşların karakteristikası, benzeşmesi gösteriler. Metafora nasıl bir bütün resim verer kolaylık yazıcıya pek kısıdan söylemää kendi duygularını ya düşünmeklerini.

Örnek: lüzgerin kanatları, er-gök yanêr, vakıt kaçêr, yıl geçti).

Metaforada predmetlär, olaylar denkleştirilerlär benzeyän nişannarına görä.

Örnek: 1. Ürääm pek şen dalgalanêr,
Seni, duyup, duuma erim! (Gavril Gaydarcı).

2. Açan yıkêrlar evelki evi,
Eni yapı düzmää deyni –
Sancı sıkêr mı üreeni? (Todur Zanet)

1

Demekli okuyun şiiri.

Yaamurcuk gözäl yaayêr,
Kırları islää yıkêr.
Paklanêr onnar açan
Hepsindä eşil fistan.

Maavi gök tä düzüner –
Renkli kuşaanı giïyer.
Kuş sesi keskin öter,
Yaamurcuu hepsi bekleer!
Olga İvoglo-Kılçık

- Bulun şiirdä metaforaları da söyleyin onnarı.
- Bir metaforaylan kendi cümlelerinizi kurun da tefterinizi yazın.

Okuyun şiiri.

ÇİİDEMNÄR

Açın, açın, çiidemnär.
Neçin çok uyudunuz?
Biyaz yorgan altında
Tatlı mıydı uykunuz?

Açın, açın, çiidemnär –
Uşakların bakışı.
Çiidemnär, şen çiidemnär,
Uzak braktınız kışıl...

Çiidemnär, hoş çiidemnär –
Yılın sabaası açık,
Geldii gibi turnelär,
Geldi sıcak hem saalık.

Açın, açın, çiidemnär,
Açın her yılın sonsuz,
Gelsin-gitsin turnelär,
Göklär olsun bulutsuz.

Nikolay Baboglu

1. Nezaman açêrlar çiidemnâr?
2. Neredä brakêr çiidemnâr kışı?
3. Neçin avtor şindiki „turnaların” erinä yazêr „turnelâr”? Nesoy yaratmalarda kullanîlêr bu forma?

turna

- Bulun şîirdä metaforaları da okuyun onnarı. Açıklayın maanalarını.

2

Aşaadaki teksti okuyun, koyun onun adını.

Vasiylân Volodiyi bilerlâr, ani onnar cümbüşçü çocuklardır. Ne dâ gelmesin başlarına, onnar cümbüşlân savaşêrlar geçirtmää vakıdı. Bir kerä ölä olduydu, ani onnar ikisi dâ düştüydülâr hastaneyä. Burada bu zor vakıtlarda, açan etiş-meer ne bir ilaç, ne imäk, ne televizoru¹ siiretmää, eriflerin cannarı sıkılmış. Ama kü-sülü durmak – bu diil onnar için. Dayanamaz onnar, bir şennik yapmadaan. Günün birindä Vasi demiş Volodiyä:

– Ha, dostum, biraz daatmaa gamımızı deyni, gidip bakalım, ne yapêrlar garajda bizim kafadarımız.

– Hadi, zerä benim dâ canım fırladı burada, yokkan neylân zanaatlanmaa, – kayıl oldu Volodi.

Saveliy Ekonomova görä

- Bulun teksttâ cümleleri, angılarında var metafora, da yazın onnarı tefterinizä. Çizin onnarın altını.
- Bulun teksttâ üç laf, neredä var konson garmoniyası. Annadın onnar için.

3

Aşaada verili resimä görä bir küçüräk yaratma kurun, kullanın yazınızda metafora.

Yardımcı laflar: ürääm seviner, fırlêêr kaar altından, umutlan bekleer, uzanêr güneşä.

§ 2. Epitet

Ne o epitet?

Epitet – o bir predmet, insan, oluŖ için nıŖannı laf, angısı açıklêêr onnarın maanasını, vererêk sûret hem emoŖiya.

Örnek: *altın adam – pek ii adam, bitmêz ömür – uzun yaşamak, delikannı çocuk – genç çocuk.*

En sık kullanılan artistik kolaylı – **epitet**. Taa sık epitet olêlar nıŖannıklar.

Örnek: *zaametsiz lüzgêr, kenarsız gecelêr, pelinni Bucak, amansız acı, Ŗamatasız tatlı uyku, kuŖkulu düşünmeklêr.*

4 Verili laf birleŖmelerinnên cümlê kurun, tefterinizê yazın.

Zulum borannar, delikannı çocuk, gözêl duygu, incê lüzgercik, hava fena.

- Cümlelerdê epitetlerin altını çizin.
- **Bir** cümledê baŖ paylarının altını çizin.
- **Bir** lafa fonetika analizi yapın.

5 AŖaada verili dörtsıralı okuyun. Sıralayın epitetleri, annadın, neçin ölä düşünersiniz?

Var üreemdê benim toprak,
Ŗu genç hem Ŗen bizim Bucak.
Altın elli insan onda,
Açık umutlan canında...

Mina Kösê

- Kendinizdên üç cümlê kurun, da tefterinizê yazın. Cümlelerinizdê epitet kullanın.

6 Bakın resimê da kurun *bir* annatma, adlayın onu. Yazın onu tefterinizê. Cümlelerinizdê kullanın literatura kolaylıklarını. Çizin onnarın altını.

Todur Zanet

Duuması Gagauziyanın en büyük küüyündä – Kongazda. Kişinöv politehnik institutunu başardı. Şair, yazar. İlk şiiri „Mali” 1977-nci yılda basıldı. İlk gagauz haftalık gazetasının baş redaktoru.

Gazetaylan barabar Moldova televiziyasında gagauzça kollektivleri hazırladı. Todur Zanetnin çalışmalarınnan „Ana sözü” gazetasının yanında başladı basılmaa uşaklar için bir dâ dergi „Kırlangaç”. Todur Zanet Moldova Yazarlar Birliin hem Moldova jurnalistlär Birliin azasıdır. Bu günädän var basılı kıyatları: „Zamannêersin, evim”, „Akardı Batıya güneş”, „Gıcırdeêr kafamın çarkları”, „Karımcılık”, „Böcecik”, „Akar yıldız”.

Okuyun şiiri.

ŞEN OYNÊÊR GAGAUZLAR

Tarafım – altın başak!
Bereket zengin, ya bak!
Onu büüttü insannar –
Şeremet gagauzlar.

Öter, öter kavallar!
Şen oynêêr gagauzlar!
Şenniktän taşêr düünnär –
Bu oynêêr gagauzlar!

Öter, öter kavallar –
Şen oynêêr gagauzlar!
Sarsılanêr yapılar –
Bu oynêêr gagauzlar!

Mancalar tatlı, sıcak –
Utanma, buyur, konak!
Kıvırmalar fırından!
Kaurmalar ateştän.

Burada ayol kızlar –
Karagöz karanfillär!
Açık canını ürekli,
Bakışları güneşli!

Taşêr, taşêr filcannar –
Şen oynêêr gagauzlar.
Bey, buyurun, ii dostlar!
Konaklêêr gagauzlar.

Todur Zanet

1. Kim büüttü zengin bereketi?
2. Bereketi büüttüktän sora nâbêr gagauzlar? Bu soruşa cevap verin ikinci dört sıranın laflarınnan.
3. Bulun, angı dörtlüktä laf gider kızlar için. Okuyun, cevap verin.
4. Şenniklär neredä olêr? Düünnerdä imeklär nicä? Söläyin epitetleri.
5. Sıralayın gagauz muzika instrumentlerini.
6. Üürenin şiiri „**Şen oynêêr gagauzlar**” kıyatsız söylemää.

- Bulun şiirdä epitetleri da okuyun onnarı. Annadın, neçin ölä düşünersiniz. Verin kendi örneklerinizi.

§ 3. Uydurma

Ne o uydurma?

Uydurma – artistik sözün ölä bir forması, angısında yannaştırêr, uydurulêr iki obyekt, iki işlem ya da iki bakış biri-birinä.

Uydurma lafların arasında var nicä olsun maana baalantısı **gibi, kadar, nicä** hem başka lafların yardımınan.

Ornek: Ona yaklaştı dev **gibi** adam. Yaamur yaklaştı, göktä bulutlar oldu kara, **nicä** kömür. Tilkinin papşoyu – altın **gibi** tenelär. Hava kızdırırdı, **nicä** fırın karşısında.

Uydurma çok razgeler folklor hem literatūra yaratmalarında.

7 Aşaadaki cümleleri okuyun.

- Anam, ani hazırda hepsini versin bizim için, bir sıcak ekmek gibiydi.
- Bobam da, angısının önündä biz hepsimiz başımızı iildärdik hatırlımızdan, dooruydu hem çetindi salkım aacı gibi.

- Neylän uydurêr yazıcı anasını? E bobasını?
- Angı lafların yardımınan avtor gösterer anasının hem bobasının karakterlerini?

- Kurun dostunuz için üç cümlä, kullanın cümlelerinizdä uydurma. Yazın cümleleri tefterinizä.

8 Aşaadaki verili laf birleşmelerinnän kurun cümlä.

„Üüsek ev kadar”, „kırmızı, nicä patlacañ”, „yımırta gibi tolu”, „tırtıl gibi işlärdilär”.

- Uydurmaların altını çiziz. Onnar için annadin.

Okuyun şiiri.

EVLÄR

davacı
sancı

Açan yıkêrlar **evelki** evi,
Eni yapı **düzmää** deyni –
Sancı sıkêr mı üreeni?
Ölä bir ev eski
Büütmüş¹ seni hem dedeni,
Kaaviledip temelini.
Açan yapêrlar bir eni evi,

Ko bir duvar kalsın **eski**,
Da seslesin o davacı gibi
Büünkü ömür düülmesini.
Açan yıkêrlar evelki evi,
Eni yapı düzmää deyni –
Sancı sıkêr mı üreeni?

Todur Zanet

1. Neçin avtorun üreeni sancı sıkêr, eski evi yıkarkan?
  2. Kimneri büütmüş bu eski ev?
  3. Neçin avtor teklif eder, eski evi yıkarkan, bir duvarı brakmaa?
- *Bulun şiirdä uydurmayı. Neyin yardımınnan düzülü uydurma?*
  - *Nışannı laflara bulun antonim. Kurun onnarlan **birär** cümlä da yazın tefterinizä.*

Okuyun şiiri.

İLK YAZ SESİ

Hava bulutlu,
Ama umutlu,
Ama umutlu
Neyäsä islää.

Çöker karannık,
Ürääm sa yanık
Cannı bir sesä.
Bir düş kanatlı:

Bän kennu atlı,
Bän kennu atlı
Yıldız beygirdä.
Usul da lüzgär

Saçak kuşaaazlar
Düzüp ses gözäl –
Uyandım birdän.
Ara karannık.
Kapu aralık.

İlkyaz – bir saalık,
Çeker şenniklää.
Usul hep lüzgär,
Çalêr kuşaaazlar.

Ölä pek gözäl –
Seslä dä seslä!
Vasi Filioglu

1. Kim uyandırdı şairi düşündän? Saçak kuşları mı? Beki, ilkyazın sesi? Düşünün, bakın şiirin adına.
2. Nasıl annêersınız sırayı „**bir düş kanatlı**”? Bölä laf birleşmelerinä taa başka türlü nasıl olur demää?
3. Söläyin şiirlär „İlkyaz sesi” hem „Güneş” ne temaya yazılı?
4. Şiirlerin sıralarınnan inandırın, ani bu iki şiir yazılı bir temaya.
5. Şiirdä „Güneş” kimdä sıra ilk lafı demää?
6. Nasıl annêersınız metaforayı „**aydınını dan dolayı öper**”?

9

Okuyun cümleleri.

1. Kor gibi ...aşlak erä yaadı serin ya...mur. 2. İlkyazın uşaklar başç...da tırtıl gibi işlär dilär. 3. Maşinin yanakları kız...rdı kırmızı alma gibi. 4. Ekm...k, bir güneş gibi, tombarlaktı. 5. Ekmeklän biz ba...lı topraa, nicä uşaklan her ana. 6. Hava kızdır...rdı, nicä fırın karşısında.

- *Yazın cümleleri tefterinizä, koyarak kaçırılmış bukvaları.*
- *Bulun cümlelerdä uydurmaları da çizirin onnarın altlarını.*

tombarlak
ilkyaz

Demekli okuyun şiiri.

GÜNEŞ

Horozlar öter,
Sabaalı zaman,
Dolayı öper
Aydınnı o dan.
Toz ko kaldırsın
Nallanmış beygir.
Hep bir sarılsın
Büük işä vergi.

Ko ilk laf desin
Gün, onda sıra,
Çok kamçı sesi –
Sır çıkêr kıra.
Gün şılaa, yaamur
Braksınnar ko iz.
Bereket olur –
Kâr dâ bir deniz.

Vasi Filioglu

1. Bu şiirin temasını söläyin.
2. Kimdä sıra ilk lafı demää?
3. Avtor angı izlär için söleer?
4. Nekadar bereket olsun peetçi isteer? Avtorun laflarınnan cuvap verin.

- Angı literatura kolaylıklarını peetçi kullanmış duygularını göstermek için. Kendi laflarınızlan annadın.

Okuyun şiiri.

EKMEK İÇİN SÖZ

Bän gelirkän iştä,
Gün inärdi yamaçtan,
Bir karı karşıladım –
Hayırlı laflar andı:
„Al, çocuum, ürääm açık,
Tuz biberlän ekmecik,
Saalımız için olsun,
Tarlaya yaamur konsun,
Gündän güneş şılasın,
Yorgunnuun da ko geçsin”.
Gelmedi bana ayıp:
Hayırı şükürleyip,
Da kırıp kenarından,
Aazıma attım birdän.
„Eh, ekmek, sıcak ekmek,
Stih sana türkü dâ var,
Köklerin özlüydür pek,
Çiçekliydir hem dallar.

Sän gelincä bu hala,
Diil bir yol aykırladın –
Razgeldin türlü hava –
Hep ama taazä kaldın.
Kim dâ musaafir, bilmäm,
Ya çiftçi, zaabit uşaa –
Hepbir: ilkinki seläm
Adına senin düşär”.
Var mı, sanki, ölesi,
„Bän bıktım ekmää”, – desin,
Sofranın ya donaklı
Laflardan bu azetsin?
– Yok! – sanêrım diil salt bän, –
Büüyü-küçüü hem herbir can
Düülmesi, ki üreemin,
Hem saalı bütün evin
Dalından kopma onun,
Nasıl unutmaa bunu?

Vasi Filioglu

1. Sizin küüyünüzä dä var mı bu adet: „Birkimseyi ikramnamaa tuz-ekmeklän”?
2. Neyä dua edärmış tuz-ekmää üleştirän karı? Bulun o sıracıkları da taa bir kerä okuyun.
3. Söläyin bu şiirin temasını hem bulun şiirin öz fikirini.
4. „Var mı, sanki, ölesi, bän bıktım ekmää, – desin”. Var mı nicä demää, ani bu sıracıklar şiirin öz fikiri? Açıklayın fikirinizi.

10

Bulun şiirdä literatura kolaylıklarını.

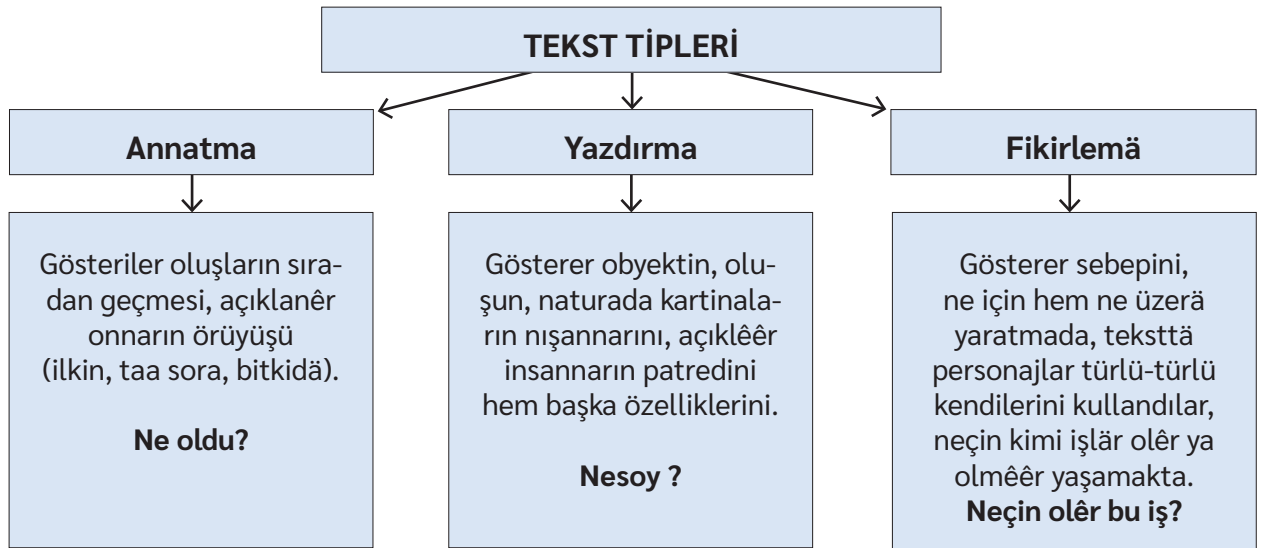

1 gr. – metafora	2 gr. – epitet

- *İkişär cümlä onnarlan kurun da tefterinizä yazın.*

Söz teoriyası

§ 1. Tekst tipleri

1

Okuyun. Tekstlerin tiplerini belli edin.

1. Pelikannar su içinä dalmaa bilmeerlär. Neçin? Bu şaşılacak işi bölä annadêrlar: pelikannarın kemikleri hem derileri arasında var çuvalcıklar, angıları dolu soluklan, da çuvalcıklar brakmêêrlar kuşu, su altında üzsün. Bu üzerä pelikannar su altında üzämeerlär.

2. Pelikan kuşu, alatlayarak, çıktı suyun kenarına da başladı gelmää bizä dooru. Yolca o gördü bir balıcak, açtı büyük gagasını, aldı aazına balıcaa, başladı çakırdatmaa gagasınan, baarak „uêk”. Sora o başladı erindä düünmää kanatlarının hem tepinmää bacaklarının, angıları ördek bacaana benzärdilär.

3. Bulanık suyun üstündä üzärdi bir büyük, balaban kuş. Onun tüüleri günä karşı yalabıyardılar, türlü boyada olurdular: limona benzärdilär, sora turuncu boyaya dönärdilär. Onun kafasına sansın birisi yapıştırmıştı uzun gagasını hem bir dä kırmızı deridän torba.

1. Angı tekst **annatma** sayılêr?
2. Angı tekst **yazdırma** sayılêr? Kendi fikrinizi açıklayın.
3. Angı tekst **fikirlemä**? Neçin?
4. Var mı nicä bir teksttä olsun **annatma**, **yazdırma** hem **fikirlemä** elementleri?

2

Aşaadaki teksti yazın, annadın, bu nesoy teksttir? Sadä cümleleri bulup, gramatika temelini çizin.

Bän aklımda tutêrım benim duuma günümü. Ačan bän on yaşımı doldurduydum, benim kafadarlarım bizä geldi. Onnar beni kutladılar, kulaklarımı çektilär. Bän dä onnarı gözlemäylän konukladım. Sora bän onnara verdim çay hem konfeti. Dostlarım idilär benim saalum için da teklif ettilär, gidelim oynamaa. Biz çıktık sokaa da türlü-türlü oynunnarı oynadık: çelik, kaçma topu, futbol.

Mariya Kuyumcuya görä

3

Aşaadaki teksti okuyun. Tekstin tipini belli edin. Kurun onnarlan cümlä.

Bizim başçamızda erkencä bir laalä¹ açmıştı⁴. Çiçek kırmızıydı, ama yıraktan o benzärdi bir sarı-kırmızı yalıncaa, angısı sansın şılardı otlar arasında. Çiçään incecik, uzun yapracıkları açtılar, ama her taraftan dik, kaskatı dururdular. Çiçään dibindä vardı bir damnacık su, angısı günä karşı yalabıyardı. Çiçek lüzgerciktän ya vaşıcık sallanardı iki tarafa, sansın bişeyä düşünürdü... Yoktu nasıl mayıl olmayasın bu çiçää!

- *Bulun da çıkarın tekstdän adlıkları küçüldek formasında.*
- *Çıkarın iki nişannık da koyun onnarı yaraşma uurlarına.*
- *Çıkarın tekstdän iki artistik kolaylıını.*

4

Teksti okuyun. Bu tekstin tipini belli edin. Cuvabınızı argumentläyin.

Zena sabaalen pek erken uyandı. O kalktı, giidi fistanını, taradı saçlarını da kaldırdı döşekleri.

Sora o yıkadı ellerini, üzünü, dişlerini. Geçti kuhneyä. Orada o idi sabaa ekmeeni, içti çay da hızlandı şkolaya gitmää.

Ama, öbür odadan masa üstündän çantasını alırken, o annadı, ani anası-bobası yok evdä, işä, bezbelli, gitmişlär. Masa üstündä vardı bir kiyatçık, angısında anası yazmıştı: ...

- *Nicä düşünersiniz, sanki ne yazdı Zenaya kiyatçıkta anası?*

5

Okuyun. Tekstin temasını, öz fikirini, tipini belli edin.

Yavru büütmäk

İnsan da, hayvannar da, kuşlar da büüderlär kendi **küçük, kuvetsiz** uşaklarını, onnara ayaa kalkmaa, büümää, annamaa yaşamak kurallarını yardımneêrlar. Hepsi, üüredärkän yavrularını yapmaa **ilk** adımınarını, gözledeklär onnarı, bekleerlär, koruyêrlar fena, cansız duşmannardan.

Sade görsünnär, duysunnar yavrularına yaklaşan korkunçluu, nicä onnar poträ kaldırêrlar, ki hepsicii saklansınnar. Eer läázım olarsaydı, çirkin duşmanı kendileri karşıleêrlar.

- *Nışannı laflara bulun antonim.*
- *Verili lafların morfemalarını belli edin: **yaşamak, yardımneêrlar.***

§ 2. Annatma tekstlär

Annatma teksttä gösteriler işlemnerin hem oluşların sıradan geçmesi, açıklanêr onnarın örüyüşü. Bu tekstlerä var nicä koymaa soruş **ne oldu?** ya da **ne olmuş?**

6

Aşaadaki teksti okuyun. Onu birkaç paya bölün, onnara ad koyun. Annatmanın planını kurun da yazın.

Kirpicik

Çin-sabaalen benim yanımda kimsä kımıldattı aaçlardan erä düşmüş yaprakları. Çatırdadı bir kuru dalcaaz⁴. İşidildi fişirtı. Bän bakındım da gördüm, ani iki adım aşırı bendän kaçardı küçüräk, boz bir kirpi. Onun iinelerindä vardı birkaç eşil, tombarlak

sansın pufurdadı. Bölä o teklif etti beni, gideyim alma imää. Almalar durardı saplı onun iinelerindä².

Ertesi günü hepsi enidän tekrarlandı. Kirpicik sansın yannaşmıştı taşımaa bana imeelik – getirirdi ba alma, ba armut.

Yuriy Zbanațkiya görä

7

Teksti okuyun rollerä görä. Tekstin tipini belli edin.

Kauş

Mälçu dädu tanınêr küüyündä nicä bir kauş ustası. Bir gün çocukak Sandi sordu:

– Dädu, e nasıl yapêrlar kauş? Bän dä isteerim üürenmää.

Mälçu dädu annattı çocucaa Sandiyä, nicä yapmaa kauş:

– Sandi, kauş yapmaa deyni, läázım ceviz aacı. Odun parçasını läázım kurutmaa bir yıl. Ama güneşä koyarsan ceviz aacını – o çatlayacak. Odunu läázım kurutmaa içerdä.

Mälçu dädu gösterdi hem ilerletti annatmasını:

– Alêrim ceviz aacın parçasını, ilkin nacaklan keserim buruk parçaları, sora da daltaylan rendeleerim ceviz odununu. Çıkarêrim kauş instrumentin formasını. Sora gere-riz strunaları. Da yavaş-yavaş olêr kauş.

Mälçu dädu annadêr:

– Bak, kauşta var üç struna. Üstünkü strunadan çıkarêrsın melodiyayı. İki struna da, akord yapmaa deyni.

Sandi bakêr strunalara, sorêr:

– Dädu, neçin üstünkü struna demir teldän, ama öbür iki struna jiladan?

Mälçu dädu cuvap verir:

– Neçin ani kauşta havayı çıkarêrsın demir strunadan. Öbür iki struna sa yardım eder sesi gözelletmää. Bak, çevirêrê sola kauşu, muzıkant gezdirer arkuşu da oynêêr hepsi strunalarda. Kauşta strunalar gerili grifin üzündän iki parmak yukarı, da strunaları yok nicä bastırmaa parmaklan.

Kauş avarları gagauz halkın canından gelir! Eski vakıtlardan gelir bizä kauş.

Stepan Bulgar

1. Mälçu dädu küüyündä nicä tanınêr?
2. Kauş angı zamannardan gelir bizä?
3. „Kauş avarları gagauz halkın canından gelir!” Verili deyimi nicä annêêrsınız, açıklayın.

kauş
dalta
arkuş

Kendin istedin

İngiliz dilindä gelän dersä lääzımdı birär annatma yazmaa kış için. Miti kaçarak gitti kendi dostuna Simuya.

– Kurtar beni! – dedi o. – Ver, sendän yazayım annatmayı benim tefterimä.

– Genä mi? – sordu Simu. – Brä, sıkça beenersin sän aalemin işlerini kendinä yazmaa! E islää, verecäm sana te bu karaya yazılı sayfayı... Bana o şindän sora diil lääzım. Sade sän unutma çevirmää bu annatmayı gagauz dilinä.

Burada o gülümsedi da nesä çabuk yazdı sayfanın bitkisindä.

Çeketti urok.

– Karakalçu Miti, ya oku, ne sän yazmışın, – dedi üüredici. Miti çabuk okudu. Açan klasta işittilər annatmanın bitkisini, hepsi birdän güldülär.

– E ne yapmaa, Karakalçu, – gülümsedi üüredici, – bän senin yalvarmanı jurnalda şindi gösterecäm...

Bitti urok.

– Ne yaptın sän! – dedi Simu. – İki bitki cümleleri bän şaka yazdım, gülmää deyni. Lääzımdı evdä onnarı ilkin çeviräsin gagauz dilinä. Baari şindi çevir.

Miti tez aldı sözlüü da çevirdi: „Koyunuz bana nota «üç»! Annatmayı bän yazdım aalemin tefterindän!”.

1. Ne annadılêr annatmanın çeketmesindä?
2. Açıklayın, ne oldu ingiliz dersindä?
3. Annadın Mitinin karakteri için.
4. Nasıl siz düşünersiniz, ne yanıştır Mitinin karakterindä?
5. Dooru mu yaptı Simu?
6. Var mı nicä saymaa Simuyu, ani o haliz dost Mitiyä?
7. Simunun erindä nicä kullanaceydınız kendinizi?

§ 3. Yazdırma tekstlär

Yazdırma tekstlerdä yazdırılêr türlü obyektler, naturadan kartinalar, onnarın nişannarı, gösteriler adanın, personajların patretleri ya karakteristikası, veriler oluşların türlü özellikleri.

Özel eri yazdırma tekstlerdä kaplêr nişannıklar. Bu tekstlerä var nicä koymaa soruş **nesoy?** angı?

Yazdırma tekstlerin kompozitiyası:

1. Bütündän haber predmet için.
2. Predmetin ayırı nişannarı.
3. Avtorun bakışı, çıkış.

9

Yazın teksti tefterinizä, koyarak noktaların erinä uygun nişannıkları. Angı tiptän bu tekst, belli edin. Cuvabınızı açıklayın.

Alacayka

Durêr Alacayka ... çayırdä, otlêêr da otladını çok kerä, sakız gibi, çinnet. İnek hem ..., hem pek ... hayvan, angısı ... süt verer. Annısı ..., kulakları iki tarafa ...; aazında dişleri hepsi yok. Buynuzları ..., dikiñä durêrlar. Sırtı ..., kuyruu – süpürgä gibi, yannarı ..., tırnakları ..., elini sütlän dolu. O ... bir ev hayvanı.

Yardımcı laflar: gözäl, büyük, tatlı, besli, geniş, eşil, faydalı, yayılı, şiş, yarık, tuyan.

Kosti Vasilioglu

10

Cümleleri tamannayın, ekleyerek laf birleşmesi „nişannık + adlık”.

1. Raatlık verer içersinä ... .
2. Odayı gözelleder ... .
3. İçersinin en büyük payını kaplêêr ... .
4. Kapunun sol tarafında bulunêr ... .
5. Karşıda durêr ... .
6. Köşedä erleşik ... .

11

Okuyun teksti. Teksti adlayın, tipini belli edin. Yazın tefterinizä cümleleri, angılarında var uydurma.

Guguş okadar gözäldi! Kıvrak kafacında vardı taracı hem çübü. Boynusunda ensesindän sırtına dooru tüülär ateş gibi yanardı. Kuyruunu o yayardı geniş süpürgä gibi da sürüdärdi erdä. Ama nasıl guurdardı o!

Uçup saçak üstünä, orada iildip-kaldırdı kafasını, sansın mitani yaparak, gezi-nirdi öbür guguşların yanında, şişirärdi guşasını da çıkarardı türlü seslär. İltän „vakır-vakır”, sora „gu-gu-gu-u-u-uu”, uzadıp-uzadıp sesini, dönärdi bir oyanı, bir buyanı. Sonunda, kaldırıp kafasını, bitirirdi türküsünü, nicä ştenada bir artist.

12

Okuyun teksti.

Benim en sevgili oyuncaam

Ne isläydi o vakıt, açan bän küçüktüm! Ne şendim bän hem ne kismetliydim, açan kabledärdim baaşı! Anam savaşardı sevindirmää beni türlü-türlü işlärän. Açan bän tamannadım beş yaşımı, benim duuma günümä anam baaşladı bana gözäl bir ayıcık. Bän pek beendim ayıcı, çünkü bän onu benzedärdim te o ayıcaa, ani gördüm benim en sevgili multiimdä „Umka”. Bän onun da adını koydum Umka, da yalpak-yalpak deyärdim ayıcaa Umkacık.

O biyaz benizdäydi, tüülüydü, büyüktü, benimnän bir boydaydı. Ensesindä baalydı pembä şirittän gül gibi bir bant. Bän hep bakardım, bozulmasın o bant, da dayma-dayma doorudardım şiridi. Umkanın gözçeezleri karaydılar, burnucuu kopçacık gibiydi, aazçaazı da pemdäydi. Benim ayıcım türkücük tä çalardı, açan bastırdım onun arkasına. Bän onu pek koruyardım.

Umka benim en yakın dostumdu. Bütün maaledä en kismetli duyardım kendimi. Hepsinä istärdim göstermää, ne käämil oyuncaam var. Bir erä bän onsuz gitmärdim. Oynardım onunnan içerdä dä, aulda da, sokakta da. Uyumaa da yatardım sade onunnan, sevärdim onu, deyärdim ona „İ gecelär!“.

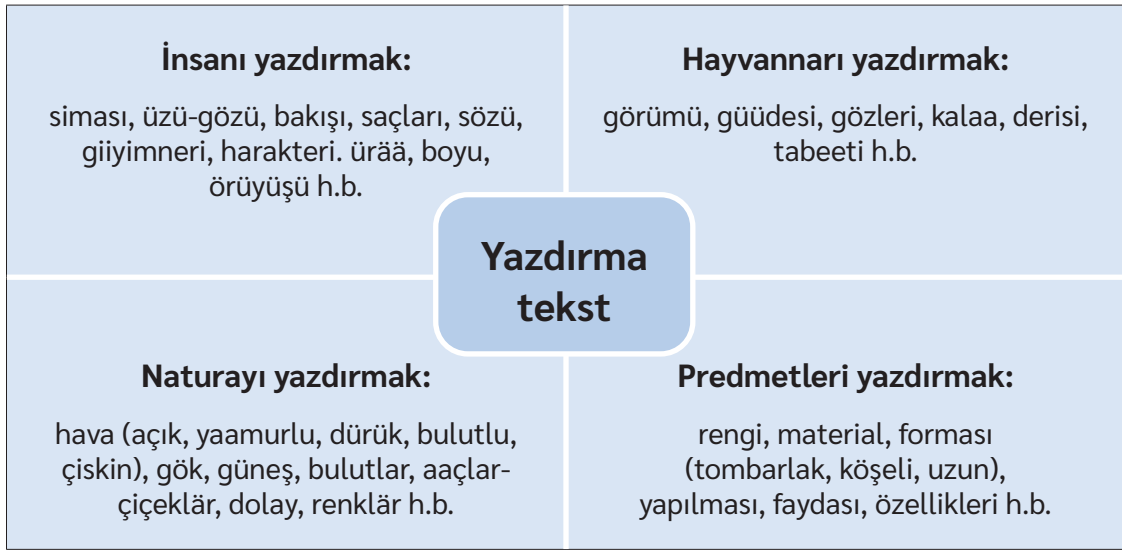
Yuriy Yakovleviç Yakovlev

1. Ne iş için laf gider bu tekstin çeketmesindä, temel payında, bitkisindä?
2. Angı payında yazdırma elementleri kullanılmış? İnandırın kendinizi.

13

Aklınıza getirdip küçüklüğünüzü, aazdan annadın kendi sevgili oyuncaanızı. Yazdırma elementlerini kullanın. Aşaada kuralı hesaba alın.

14

Okuyun teksti. Söz tipini belli edin, inandırın.

Biz hepsimiz severiz dinnenmää. Ama en gözäl hem meraklı dinnenmäk günü mutlak geçer kendi aylä çevresindä. Bir kerä biz ana-bobamnan kararladık birerdä gitmää daaya. Ölä dä yaptık!

Ceviz¹ ayın bir sıcak günündä erken sabaalen, omuzlarda çantalarlan, biz çıktık yola. Da tä – daa... O şaştırardı serincä lüzgerinnän, çam aaçların taazä hem ilin kokusunnan. Gidersin daa içindä, geçersin o üüsek aaçlar arasından, da mayılın gider naturanın hoşluuna hem güzelliinä. Pak hava da sansın açêr içini, soluyêrsın raat, ilin hem derin. Daada biz bulduk bir küçüräk kirpicik. Açan biz seslârdık kuşların cıvıltılarını hem türkülerini, ansızdan yanımızda bir kütük altında fişirdadı nesä.

Bakêrız, kuru yapraklar altından tukurlanêr bir boz yumacık, iinecikleri da sarkêr her tarafa. Sora o boz yumacıktan fırlayıverdi onun kırıncık kalacı. Burnucuu – uzun, kulacıkları – küçük. Mamu hemen çıkardı çantadan bir alma da, kesip onu dilim-dilim, koydu kirpiciin önünä. Bän sandım, ani o ürkecek, ama bizim kahraman, hiç korkmayarak, tutundu imää. Bunu bän hiç bir zaman unutmayacam. Çünkü bu şeremet hayvancı o küçücük, iki kara zeytincik gözçeezlerinnän bän gördüydüm yaşamamda seftesi.

En çok bän şaşım onun dik iineli derisinä. Bobam annattı, ani büüdükçä, kirpiciin² olacek altı bin taanä iinesi.

Biz almadık kirpicii evä, ko kalsın anasınnan. Ama fotosunu yaptık. O durêr asılı benim içirimdä.

1. Teksti adlayın.
2. Tekstin içindekiliini açıklayın.
3. Tekstin temasını bulun.
4. Açıklanmış mı annatmanın öz fikiri?
5. Angı oluşlar geçer okuyucunun önündä?
6. Faydalı mı gezi daaya aylä için? Neçin? Bakışınızı argumentläyin.

- Teksttän çıkarın **üç** adlık küçüldek formasında da onnarın hallarını belli edin.
- Bulun nışannıkları, angıları yazdırêrlar kirpicii. Yazın onnarı tefterinizä.

15

Verili soruşları hesaba alarak birär yazdırmalı yaratma kurun.

1. Neredä yaşêr?
2. Güüdesi büyük mü?
3. Yazdırın yapaasını.
4. Nesoy onun kafası?
5. Angı renktä gözleri?
6. Ne olur söyleyim onun kulakları için?
7. Kuyuruu nesoy?
8. Ne iyer?
9. İmeelik kış için hazırlêr mı?
10. Nesoy tabeeti var bu hayvanın?

§ 4. Fikirlemä tekstlär

Fikirlemä tekstlerdä sölenen oluşların hem türlü işlerin, yaşamanın sebepleri hem neetleri için. Bölä tekstlär cevap ederlär soruşa **neçin?**

Fikirlemä tekstlerin kompozitiyası:

1. **Tezis** (bir fikrin kısıdan söylenmesi, angısını läüzüm inandırmaa).
2. **Argumentlär** (inandırmaklar ya da inkär etmäk).
  - a) ...
  - b) ...
  - c) ...
3. **Çıkış** (neyä geldik, etiştik argumentlerin yardımınnan).

Dostluk

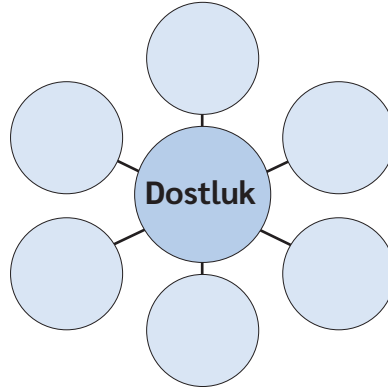
İnsana deyni dostluk kâr nicä taazä soluk. Bu söleyıştän belli olêr, ani dostluk – yaşamak paalılıklarından biriydir. Dostsuz yaşamak darsık hem hiç diil şen. Dost duyêr hem annêr seni hepsindän islää. Onunnan meraklı geçirmää vakıdı. Lääzımsa yardım, var kimä yaklaşmaa hem diil lääzım çok yalvarmaa.

Dost lääzım olsun gerçek, annayan, ii ürekli, meraklı. Herkerä lääzım saygı göster-sin, üzünä dooruluu sölesin, kusurlarını da lääzım afetsin.

Ama ii dostun olsun deyni, lääzım kendin dä ii insan olasın.

Yoksa dostun, aara, bulduysan – koru!

- Neçin dostluk insana deyni paalıydır? Teksttän üç argument çıkarın.
- Temelleneräk tekstä hem kendi düşünmeklerinizä görä, asoñiañıyaları getirin.

- Teksti hesaba alarak, ii dostun kalitelerini sıralayın.
- İi dostun olsun deyni, ne lääzım?

Biz ana-boba önündä diveç borçluyuz!

İlkin, onuştan, ani onnar taa küçüklüümüzden baaşlêr bizä saalını, zaametini, uçsuz-kenarsız sevdasını, sıcaklını, hatırlını.

İkinci, ana hem boba üürederlär bizi yapmaa ilk adımнарımızı, üürederlär aç-maa canımızı iilää hem sevgiyä. Anadan hem bobadan biz kablederiz nasaat yaşamak paalılıkları için.

Üçüncü, ana hem boba herkerä bulunêrlar yanımızda şen hem zor saatlarda, her-kerä dayak olêrlar bizä.

Biz bitkisiz şükür ederiz Allaha, sevgili analar hem bobalar, ani siz bizdä varsınız!

- Tezisi tefterinizä yazın.
- Teksttä verili tezislän siz dä kayılsınız mı? Kendinizdän birär argument verin.

Hesaba alın!

- **Tezis** (oluş, problema) lâazım açık söylenilsin hem olur inandırılsın;
- tezisi inandırmak deyni, mutlak lâazım bulmaa da göstermää **argumentleri** (örnekleri);
- tezinin hem argumentlerin arasında lâazım olsun **logika** hem **gramatika baalantısı**;
- gramatika baalantısı için tezislan argumentlerin arasında kullanılsın laflar: **ilkin, ikinci, üçüncü, onuştan, bitkidä, buna bakarak**;
- çıkışta mutlak lâazım olsun bölä laflar: **neçinki, çünkü**.

18

Verili tezisä kayıllınlıgı gösterin. Üçär argument getirin. Sözüünüzü aazdan kurun da verili çıkışa gelin.

- **Tezis:** Kış – uşakların en sevgili zamanı.
- **İnandırmak:** ...
- **Çıkış:** Onuştan bän severim kış zamanını.

Okuyun teksti.

DÜNNENİN TEMELİ

Çiftçilik küüdä – en eski zanaatlarından birisidir. Annaşılêr, ekmek olsun deyni, lâazım topraa işlemää, çift kaldırmak. Bu zanaat gagauzlarda zamandan hatırlıydı. Büünkü gündä dä bizim tarafın çiftçileri ekmek büütmäklän anıldılar. Bucaan da toprakları pek uydular käämil arpa, booday, çavdar, papşoy bereketlerinä. Sade tarafımızda sıkça kuraklı yıllar çok şaşırêrlar hem kimär sıra çiftçinin havezini dä keserlär, ama, buna da bakmadaan, büyük çalışmaklan hem yorulmamazlık, saymadaan zaametlerini, bizim insan kableder pek sarp ekmek bereketini.

Ekmek, sıcak ekmek. Ona evallaa gelir herbir insan: küçüü dä, büyüü dä. Büün dä tutêrim aklımda, nicä uşaklımda, atlayarak, sevinêrdik babunun dolayanında, açan o çıkarırdı fırından sıcak ekmekleri.

Ölä kalmış, ölä dä gider – dünneyi ekmek tutêr. Bezbelli, ondan çekiler gözäl adet: açan kaçırêrlar bir parça ekmek erä, onu çabuk kaldırêrlar da öperlär, sayıp kendilerini büyük kabaatlı ekmään önündä.

Çiftçi bu dünnedä yaşêêr hep umutlan, harcanmış zaameti, dökülmüş teri isteer dönsün kendinin hem hepsinin sofrasına, nicä, bir büyük gün gibi, kolaç. Taa eski vakıtlardan büyüklär üürederlär küçükleri ekmää becerikli büütmää, sora da onu hesapça harcamaa. Ekmää läázım korumaa, zerä, olduynan kurak, evellär çok cannar aachlıktan kaybelmiş. Bunu tutêr aklında hepsi insannar. Çoktan geçti o kara günnär, yok oldu aachlık, ama ekmään paası hiç diişilmedi: büünnän-büün hepsimiz biler, ani istediin ekmää alacan hem ucuz alacan, zerä bütün dünnedä hepsindän ucuz ekmek bizdä.

Diil mi, acaba, burada örtülü, saklı o prost tabeet, açan kimisi artık bertilecek ükle-ner magazindän heybäylän ekmek da harcamêêr onu sade kendi sofrasında uşaklarınan, ama mallarına da, kuşlarına da idirer pişmiş ekmää. Kararsız harcêêrız, zänederiz ekmää. Bunu görer uşaklar! Onnar da sınaşêrlar ölä yapmaa. Bu da mı diil ayıp hem büyük günah?

Biz büün deeriz tatlı laflar çiftçilerin adlarına, sayêrız onnarı altın elli, zerä onnarın elleri kokêr ekmää – o ekmää, angısı dünneyi tutêr.

Mina Kösä

1. Nesoy zanaat gagauzlarda en hatırlı?
2. Ne söleer avtor çiftçilik için?
3. Teksttä bulun da oku taa bir kerä o cümleleri, angıları yazdırêrlar en evelki zanaatın paalılını.
4. Bulun teksttä da okuyun, ne söleer avtor ekmek için.
5. Çiftçilär sade ekmek mi büüderlär? Ama neçin ekmek en önemni?
6. Düşünün da annadın, neçin bu annatmanın adı „Dünnenin temeli”?
7. Okuyun tekstin fragmentini (4-cü abzatı).
8. Nesoy istoriyamızın zor vakıtları için annadêr avtor?
9. Sizin aylenezdä ekmää nasıl harcêêrsınız?
10. Neyä sevinärdi avtor kendi küçüklüündä?
11. Vardır mı gördüünüz, birkimsey düşürsün ekmää da, eski adetä görä, kaldırıp – öpsün onu, kabaatlı gibi? Aklınıza getiriniz, kiminnän razgeldi bu iş? (Malın, dädun, boban, anan, komşun).

- Verili artistik kolaylıklarını ne olduunu, belli edin.

- ✓ Eski zanaat.
- ✓ Bir büyük gün gibi kolaç.
- ✓ Kuraklı yıllar çiftçinin havezini keserlär.
- ✓ Dünneyi ekmek tutêr.
- ✓ Käämil bereket.

19

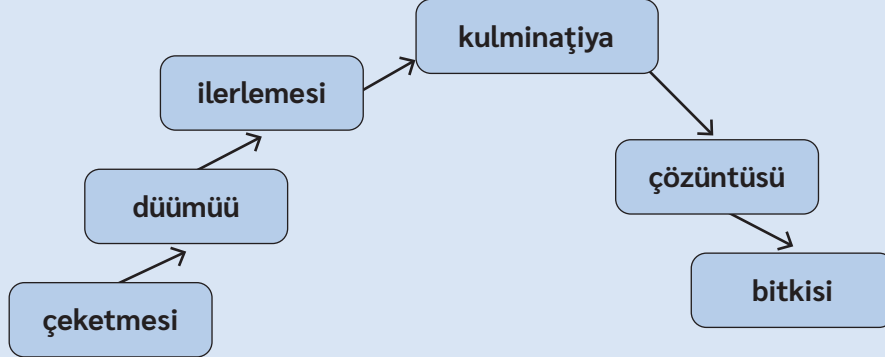
Proekt işi. Kurun poster „Ekmään yolu tenedän ambara kadar”.

1. Evelki vakıtta.
2. Şindiki vakıtta.

§ 5. Annatma tekstlerin strukturasi

Annatma teksttā gösteriler işlemlerin hem oluşların sıradan geçmesi, açıklanêr onnarın örüyüşü. Özel eri annatma tekstlerdā kaplêêr **işliklār**. Bōlā tekstlerā olur koymaa soruş **ne oldu?** Annatma tekstleri adetçā kurulu: **çeketmesi, ilerlemesi, bitkisi**.

Kompozitiya özellikleri: işlemlerin, oluşların ilerlemesi var nicā etişsin konflikt erinä (dar-tışmak, düüş, uzlaşmak erinä), angısına deniler **kulminaşıya**.

20

Okuyun teksti. Açıklayın tekstin tipini.

Saçak kuşu

Bān geldiydim avcılıktan da başçamızın yolcaazından yaklaştırdım evimā. Avcı köpāām önümdā kaçardı yolcaazdan ileri dooru.

Ansızdan köpāām vazgeçti kaçmaktan, yavaşıdı, başladı, sinerāk, yaklaştımaa neyāsā, sansın duydu, ani ilerdā vardı nesā tutmaa.

Bān baktım yolcaazın ilersinā, da bana göründü orada bir küçücük saçak kuşçaazı, angısı sarısını taa yutmamıştı, sade kafacın üstündā vardı boz tüüceezlār. O düşmüşü yuvasından: lüzgār pek hızlı sallardı aaçların dallarını. Bu kuş yavrucuu uslu durardı erindā, gücülā yaymıştı yufka kanatçıklarını.

Benim köpāām artık yavaşıcık yaklaştırdı bu kuşçaaza. Ansızdan bir yakın bulunan üüsek aacın dalından bir kart, büücerāk, kara güüdeli saçak kuşu, taş gibi, düştü erā, kār köpāān önünā. Bu, bezbelli, küçük kuşçaazın anasıydı, neçinki o, şişirip kendisini, üüsek sestā „cıvılamaklan” atladı iki kerā köpāān sivri dişli açık aazına karşı.

Bu kart kuş hızlanmış kurtarmaa yavrucuunu, kapadardı kendi güüdeciinnān „yavrucuunu”... Ama onun küçürāk, tombarlak güüdesi titirārdi korkudan, o tepinārdi erindā, didinārdi, sesçeezi korkudan ba çıkardı, ba kesilārdi. Belliydi, ani ana kuşu h-zırdı ölmāā, ani o koyardı kendi canını ortalaa!

Bezbelli, bu küçük ana kuşa görünārdi balaban köpek, nasıl bir büük korkuluk pelivanı, angısı var nicā öldürsün kimi olursa! Ama kart kuş dayanamadı otursun aaçta, kendi üüsek dalcaazın üstündā, neredā yoktu nicā olsun ölüm!... Ana sevgisi, angısı ölümünden dā taa kaavi, dalın üstündān çekti bu kuşu erā!

İvan Sergeeviç Turgeneva görā

1. Ne olmuştu kuş yavrucuunna?
  2. Bulun da okuyun yazdırma elementlerini:
    - ✓ körpə yavrucuk için;
    - ✓ kart saçak kuşu için.
  3. Ne için kullanılmış onnar?
  4. Verin harakteristika ana saçak kuşuna. Ne üzerä korkmaz olmuş o?
  5. Angi artistik kolaylıklarını kullanêr avtor, açıklamaa kart kuşun yaptıklarını deyni?
  6. Neylän biter tekst? Angi kuvet çekti bu ana kuşu üüsek aacın dalından erä konsun deyni?
- Annadın içindekiliini annatmanın strukturasına görä: **çeketmesi, düümüü, ilerlemesi, kulminaşıya, çözüntüsü, bitkisi.**

21

Okuyun teksti. Bulun tekstin paylarını strukturasına görä: **çeketmesi, düümüü, ilerlemesi, kulminaşıya, çözüntüsü, bitkisi.**

Nazlı kız kaldı yalnız

Maşi bir zengin ayledän kızçaazdı, pek nazlıydı hem biraz da kıskançtı. O şkolada otururdu yannaşık Nastiylän. Maşi sıkça getirirdi çantasında türlü tatlılıklar: şokolad, halva, banan hem başka siirek, angıları yoktu taa çoyunda şkolacılar da. Nasti otursa da Maşıylän yannaşık, onun nazlı harakterini beenmäzdi da taa çok uuruşurdu onnarın klasından başka bir kızçaazlan Oliylän. Maşi deer Nastiya:

– Sän benimnän yannaşık oturêrsın, bän seninnän hep paylaşêrım şokoladı, ama sän aralıkta, beni brakıp, gidersin Oliylän oynamaa.

– Bän Oliylän taa islää annaşêrım, onuştan canım çeker, taa sık onunnan buluşup-laflaşmaa.

– Aha, ölä mi? – üfkelendi Maşi. – Ozaman bän şansora sana benim imeemdän hiç bişeycik dattırmayacam. Git da otur Oliylän yannaşık! Bän dâ başkasınnan otururum...

Nasti gitti da otururdu Oliylän. Maşi, kaldıynan yalnız, çaardı onunnan oturmaa Katiyi, ama kızçaaz kayıl olmadı. Sora çaardı Sandayı, adadı ona vermää her gün şokolad, dondurma, alma, ama Sanda da istämedi Maşıylän oturmaa. Maşi ölä dâ bulamadı kendinä dost da kaldı oturmaa yalnız.

Uydurulma tekst

1. Neçin avtor bu tekstin adını „Nazlı kız kaldı yalnız” koymuş?
2. Neçin Maşi bulamadı kendinä kafadar bilä oturmaa deyni?
3. Maşinin harakteristikasını verin?
4. Sän Maşinin erindä olaydın, năbaceydın?

- Okuyun teksti rollera görä.
- Bulun teksttä artistik kolaylıklarını da söläyin onnarı. İnandırın kendinizi.

§ 6. Annatma tekstlerdä yazdırma elementleri

Bu önemniydir!

Annatma, yazdırma, fikirlemä söz tipleri siirek kullanılêrlar tekstlerdä ayırı-ayırı. Onnar taa sık kullanılêrlar yaratmalarda biri-birinnän baalı. Bir uzun teksttä var nicä olsun karışık annatma, yazdırma hem fikirlemä elementleri. Bölä tekstlerdä elementlerin biri temel olêr, taa sık annatma payları temel olêrlar, kalanı yardımcı sayılêrlar.

22

Okuyun annatmayı.

Bir gün benim küçüklüümdän

Küçüklük pek gözäl bir zaman, açan hiç bişey düşünmeersin, kahırın yok. Çoyu insannar söleer: „E-eh! Olsam genä küçük!” Küçükkän var kolayın uyumaa doyuncak, nezaman isteersin, ozaman kalkêrsın. İşä diil lääzım gitmää, bütün gün var nicä oynamaa, dostlarınnan sokaklarda kaçınmaa...

Benim küçüklüümdän aklımda kaldı bir pek meraklı gün. Bir sabaa uyandım, işittiyän dışardan gelän bir ses. Açan çıktım, gördüm bir küçük kulicik. Bän pek sevindim, onu gördüyän. O açık-mor derili bir hayvancıktı. Kuyrucaa uzundu. İki büyük gözçeezi koyu-mordu, annısında vardı bir biyaz ben. O kaçınardı, atlardı, sansın sevinärdi bizim buluşmamıza. Bobam verdi benim elimä bir alma da dedi: „Yaklaş, korkma, ver, isin bu almacı!” Beygircik yavaş yaklaştı da hemen idi almacı. Onun adını düşündük koymaa „Gözelcik”. O günü bobam söledi: „Büündän ötää dooru, kızım, verecän ona otcaaz hem sucaaz¹”.

Bän hergün kulicii doyurardım, sulardım, gidärdim otlatmaa çayırda. Gidärdim kıra, toplardım ot, çimencik da getirärdim kulicää. Kulicik büüdü benimnän barabar. Bobam beni çok atlı gezdirärdi kuliciktä². O yaz vakıdı pek gözäl geçtiydi.

Büüdükçä, annadım, ani o günnär² küçüklüümdä en şendilär, en güneşliyidilar, bän dä en kismetli uşaktım.

küçüklük
sabaa
büüdükçä

1. Kim bu annatmanın baş personajı?
2. Tekstin temasını, öz fikrini söläyin.
3. Annatmanın angı abzağlarında kendi oluş annadılêr?
4. Nicä bu oluş ilerledi hem neylän bitti?

- Bulun teksttä yazdırma elementlerini. Taa bir kerä okuyun o sıraları.
- Var mı bu annatmada fikirlemä?
- İlk hem bitki abzağtan okuyun annatmanın fikirlemä paylarını.

23

„Benim yaşamamdan bir gün” temasına göre yazın bir yaratma.

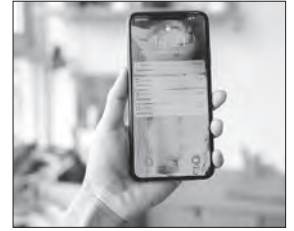
Funkțional yazısı

§ 1. Telefon mesajı

1 Teksti okuyun. Nedän çekiler laf „telefon”?

Mardın 7-ndä 1876-ncı yılda Aleksandr Bell telefonu – sesin uzaktan yollamasını – bildirdi. Neredän çekiler bu ad? Laf „telefon” geler grek laflarından „tele” – uzaa, – „fon” – ses. Sölemää „alo” teklif etmiş Tomas Edison, angısı telefonu taa ii uura kaldırmış.

- Resimnerä bakın da söläyin: nicä diişiler telefonnar zamandaş vakıtta?

2 Telefon mesajın kurallarını okuyun. Herbir kuralı açıklayın. Neçin läüzım onnarı kullanmaa?

Siz telefon edersiniz	Sizä telefon ederlär
Telefon etmää var nicä sade saat 9.00 sabaalendän 21.00 avşamadan. Selemi verin, kendinizi tanıştırın. Önemnidir kibar lafları kullanmaa: <i>zaman hayır olsun, afedin, kalın saalıcaklan.</i> Telefonda bir yabancı insan bulunursa, unutmayın af dilemää: siz insanı iştän aldınız. Çok vakıt telefonu açık tutmayın. Boşuna telefon etmeyin. Telefonda lafetmeyi başaerê o, kim lafetmeyi çeketti.	Telefonda cuvap edärkän, olun raat hem hatırlı. Telefon ettiyselär yannışlıında, lafedin uslu. Telefon edän insan kendini tanıştırmadıysa, sorun onun adını. Beklettirmeyin onu, kim telefon sizä açêr. Sizä telefon ettiyselär, sizdä musaafir var-kan, cuvap edin da lafetmenizi başka vakıda geçirin ya da lafedin kısıdan.

3 Okuyun dialogu. Açıklayın, angı kuralları hesaba aldılar lafedennär?

- Zaman hayır olsun. Bu Kultura evi mi?
- Zaman hayır olsun, Ölä. Neyä yardımcı olurum?
- Bän sizin bildiriminizi gördüm kontert için. Söleseniz e, kim pay alacak burada?
- Bu konterttä pay alacak gagauz halk türkücüleri diil sade Gagauziyadan, ama başka devletlerdä yaşayan da artistlär. Toplanmış para verilecek hasta uşakları ilaçlamak için.

- Saa olunuz haberiniz için. Neredä bän var nicä onlayn-bilet alayım?
- Bilet almak için danışın 123456 telefon nomerinä.
- Saa olun. Kalın saalıcaklan.

**Dionis
Tanasoglu**
(1922–2006)

Dionis Tanasoglu duudu 1922-nci yılda Çadır rayonunda Kiriet küüyündä. Elli yıldan zeeda Dionis Tanasoglu çalıştı gagauz literaturası hem bütünnä kulturası uurunda. O oldu Moldova Respublikasının incä zanaatlında şannı zaametçi. Filologiyada profesor, yazıcı, kompozitor.

Tipardan çıktı yazıcının te bu yaratma toplumnarı, kiyatları: „Almanah” (1957), „Çal, türküm”, „Adamın işleri”, „Hoşluk” (1970), „Gençlik türküleri” (1975). Onun meraklı romanı „Uzun kervan” basımdan çıktı 1985-inci yılda. Yazdı iki pyesa: „Bucakta yalın” (1974), „Oğlanın sevdası” (1981).

Şiiri demekli okuyun.

İLK YAZIM GELDİ!

Çiidemnär kauk gibi
Baalarlarda patladı,
Turnalar sincir gibi
Geçti, erä konmadı.

Kuşlar pek gözäl çalêr,
Başçaları doldurup,
Uşaklar da şımarêr,
Havaya mayıl olup.

Sade lelek dönüşer
Maalemizdä utancak.
Yuvasına o geler
Uzak erlerdän ancak.

Kara kırdan buu çıkêr,
Sürmək-ekmək çeketti.
Belli bişey: gün şılêr,
Gözäl ilkyazım geldi!

Dionis Tanasoglu

incä zanaat – iskusstvo;
şannı – sayımını, metin, bilinir;
cömert – ilik yapan, bol ürekli.

1. Nică diişiler natura ilkyazın? Annadın, kullanarak şiirin sıracıklarını.
2. Artistik kolaylıklarını şiirdä bulun, açıklayın.
3. Nesoy duygularlan geler ilkyaz? Siz nicä karşıläersınız bu zamanı?
4. Şiirä görä birär resim yapın, onu annadın.

4

Çalışın çiftlerdä. Yapın bir improvizaţiya telefon mesajına, angısında siz lafeder-siniz bir sevgili yıl zamanı için. Okunmuş şiirdän lääzımını sıracıkları kullanın.

5

Yazın bir dialogu „Telefonda lafetmäk”, verili situaţiyaları kullanarak.

1. Ana haberleer uşaklarını, ani Masleniţa için bekleer onnarı musaafirlä.
2. Üürenici dileer klastakı dostlarına mutlu ilkyaz kanikullarını.
3. Dostlar toplanêrlar stadiona gitmä.

6

İlerledin dialogu „Telefonda lafetmäk”.

- Seläm, Sanda.
- Seläm.
- Pazara kinoya gidecez mi?
- Nesoy film olacek?
- ...

7

Düşünün bir telefon mesajı, verili situaţiyayı kullanarak. Siz danışêrsınız sport klubuna, bir sekţiyyaya yazılmak için. Lääzımını söz formulalarını kullanın.

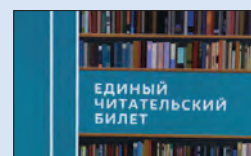
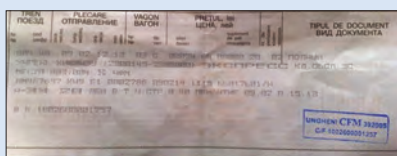

Söz formulaları: Benim soy adım ... Var mı nicä sorayım ...? Var mı nicä lafedelim... Var mı nicä bana informaţiya veräsiniz? Saa olun informaţiya için. Kalın saalicaklan!

§ 2. Bilet

8

Verili resimnerä bakın. Açıklayın, neredä kullanılêr bu biletler. Angı razgelişlerdä siz vardır kullandınız bilet?

Bilet var nicä olsun birkaç türlü.

Birinci, bilet – o bir dokument, ani bir kişinin var dooruluu kullanmaa neyisä paraylan.

Örnek: avtobuslan, trennän, uçaklan gitmää; kinoya, teatruya gitmək için.

Bilet alan kişinin var dooruluu, gitsin nereyäsä kendi neetinä görä.

İkinci, bilet veriler o insannara, angıları üürenerlär bir erdä ya da, bir partiyanın azası olup, onun tarafını tutêrlar.

Örnek: partiya bileti, profsoyuz bileti, student bileti.

Üçüncü, bilet – o yaprak sıralanmış soruşlarlan, angısına görä läüzim cuvap etsin üörenici ya da student.

Örnek: ekzamen bileti.

Dördüncü, bilet – açık karta, angısında yazılı teklif bir meropriyatıyaya.

Örnek: teklif duuma gününä, düünä.

Şiiri demekli okuyun.

GÜL-ÇİÇEK DOLAYLAR

Gül-çiçek dolaylar,
Çin-sabaalen gün urdu.
Düş görän uşakları
Pek kolay uyandırdı.

Türküyü **kutlar** girdi,
Karannık braktı eri,
Koraflı kırlar şılêêr,
Çok türlü ekin dolu.

Çok käämilsin, tarafım,
Hoş geler pek üzündän.
Ah, olsam bir sızıntın,
Er yakarkan gölgedä!

Ozaman en kısmetli
Şiirim dä **höşbetli**.
Olacaktır küüyümdä.
Olacam bän dünnedä

Todur Marinoglu

1. Nesoy resimnär görersiniz, şiiri okuyarkan?
2. Nezaman en kısmetli olacek şair? Cuvap edin şiirin laflarınnan.
3. Bulun şiirdä artistik kolaylıklarını. Bir epitetlän hem bir metaforaylan cümlä kurun.
4. Şiirin bu iki zor laflarını aklınızda tutun. Düzün onnarlan birär cümlä da yazın tefterinzä.

höşbetli – çok beklenmiş, çok saygılı;
kutlar – selemnär, sevin-meliklär, mutluluklar.

9

Yazın bir teklif bileti gagauz yazıcılaran tombarlak masaya.

10

Okuyun bileti. Açıklayın, neredä kullanılêr butakım bilet. Onun soruşlarına cuvap edin.

Bilet 2

1. Gagauz dilinin leksikasında zanaat lafları.
2. Sölemäk neetinä görä cümlelerin soylarını sıralayın.
3. Yazın bir kutlamak sözü dostunuza güreş yarışmasında ilk eri kazandı için.

Bilet 5

1. Gagauz dilindä vokal garmoniyası için annadın.
2. Cümlelerin birsoy paylarını bulun da altlarını çizsin.
3. İlik için bir söyleyiş yazın, onun maanasını açıklayın.

11

Verili bilet şablonları angı razgelişlerdä kullanabilir? Doldurun onnarın içindeki liini.

12

Resimä bakın da söläyin, neredä kullanıldı bu bilet.

MASLENIȚA

Teklif ederiz hepsinizi
Masleniȥaya!

- Akıtma sergisi;
- yarışmalar;
- maanilər hem türkölär.

- Sanki nicä geȥti bu yortu?
- Annadın, nasıl sizin küüyünüzdä ya da kasabanızda geȥer bu gün.

13

Hazırlayın bir teklif bileti sport yarışmasına, angısı geȥecek sizin küüyünüzdä.

KONTROL EDİN KENDİNİZİ!

1 Okuyun teksti. Koyun tekstin adını.

Koli diildi sakat duumasından. Beşinci klasta, gelirkän şkoladan, o avto-bus altına düştü da sakatlandı.

İlkyazdı, açan alışmaktan sora onu evä getirdilär. Sanitarlar erleştirdilär onu yatak üstünä, verdilär ellerini da gittilär.

Çocukak çok kerä kalkardı pençereyä da gücenik bakışlan siiredärdi. Sa-baalen sokaa **başlardılar** çıkmaa insannar, alatlayarak işä. Çocukak görärdi, nicä onnar kaçarak geçärdilär avtobusun önündän.

Geç kalannar kaçardılar avtobusa dooru, onnar hiç denemäzdidilär, ani on-narın ardından pek yakın etişip-geçärdilär başka **maşinalar**. Çocucaan ürkärdi ürää, açan o görärdi, nasıl büyük insannar, hızlı geçip maşinaların önündän, ay-kırlardılar yolu. Vardı nicä bela razgelsin...

Stepan Bulgara görä

1. Kimin için annadılêr bu teksttä?
2. Annadın, angı çirkin bela ansızdan çocucaan başına gelmiş?
3. Nezaman olmuş bu olay?
4. Ne görärdi çocukak pençeredän?
5. Neçin çocucaan ürää ürkärdi.
6. Nicä yolda kendini götürmää läázım, bela olmasın deyni?

- Nişannı lafların morfemalarını gösterin.

2 Verili dörtsıralıkta bulun artistik kolaylıklarını da annadın onnar için.

Nicä ilkyaz gibi sıcak,
Çiçekli başça,
Özlenmiş kırlangaçlar –
Geler analar.

Dionis Tanasoglu

3 Aşaadaki laf sırasının angısında var laf diiştirän afikslär?

1. Yazal, resim, tefter, kiyat.
2. Adımna, ateşli, aulsuz, odunnuk.
3. Almalar, suya, pınardan, kuşun.

4 „Yaz-ı-lar-**da**” lafın nişannı olan afiksin çeşidi angısıdır?

- a) Laf kuran afiksi.
- ä) Laf diiştirän afiksi.
- b) İşliin afiksi.

TEMA 4.

İİLİK HEM GİRGİNNİK

Dil teoriyası. Morfologiya

§ 1. Söz payları

1

Annatmayı okuyun. Neçin yaratma bölä adlı? Düşünün.

Gözäl laflar hem gözäl yaptıklar

Kır uvasında bir evcääz var. İnsannar düzmüşlär onu yaamurdan korunmak hem yı-sınmak için. Bir yaz günü gökü ansızdan kap-lamış koyu bulutlar, başlamış yaamur yaamaa. Yakınnarda bu vakıt üç çocuk gezinärmişlär. Onnar etiştirmişlär yaamurdan saklanmaa da şindi bakarmışlar, nicä göktän yaamur sansın kazandan döker.

Bu vakıt onnar görmüşlär, ani evceezä dooru kaçêr aşırı küülü bir çocuk. Yam-yaş, titirer suuktan. En büyük çocuk, angısı etiştirmiş yaamurdan saklanmaa, demiş:

– Ya ne prost, ani sän yaamura razgelmişin. Canım acıyêr sana.

İkinci çocuuk da can acımasını gözäl laflarlan söylemiş:

– Olmalı, korkunç bu titsi havada kır uvasında bulunmaa. Acıyêrım sana, çocuk.

Üçüncü çocuk bişey dememiş. Lafsız çıkarmış gölmeeni da suuktan titireyän çocucaa vermiş. Gözäl laflar gözäl diildir. Gözäl yaptıklar gözäldir.

kır uvası
titireyän

Vasiliy Aleksandroviç Suhomlinskiya görä

1. Nicä davranmış aşırı küülü çocucaa en büyük çocuk? Nesoy lafları söylemiş ikinci çocuk?
2. Kimin yaptıkları iidir?
3. Angı sıracıklarda bulunêr tekstin öz fikiri? Kayılsınız mı siz bu laflarlan? Bakışınızı açıklayın.
4. Angı insan iidir? Düşünmeklerinizi açıklayın.

2 Okuyun söyleyişleri da onnarın maanasını açıklayın.

Sıcak laftan buz da eriyer.

Aaç anılêr meyvalarınnan, insan – yaptıklarınnan.

3 Nesoy söz payları var gagauz dilindä? Var mı söz payların arasında diil önemni söz payı? Düşündünüzü açıklayın.

Morfologiya – gramatikanın bir bölümü, angısında üüreniler söz payları.

Gagauz dilindä hepsi söz payları üç bölüm kurêrlar.

1. Kendibaşına söz payları.
2. Yardımcı söz payları.
3. Duygucular hem ses uyduran laflar.

Kendibaşına söz payları soruşlara cuvap ederlär, cümlä payı olabilerlär.

Kendibaşına söz payları		
Söz payları	Soruşlar	Örneklär
Adlık	<i>kim?</i> <i>ne?</i>	insan, çocuk, dost, kardaş ev, yaamur, güneş, ilik, hava
Nışannık	<i>nesoy? netürlü?</i>	gözäl, büyük, suuk, koyu
Sayılık	<i>kaç? kaçınıcı?</i>	bir, üç, ikinci
Aderlik	<i>kim? ne? nesoy?</i> <i>netürlü? angı? nekadar?</i>	sän, kim? angı, herbir, bölä, nesä, kimsey
İşlik	<i>ne yapmaa? ne olmaa?</i>	yaamaa, yısınmaa, lafetmää, düzmää, yardım etmää
İshallık	<i>nicä? nezaman? neredä?</i> <i>nereyi? neredän?</i>	ilkyazın, orada, ansızdan, yukarda, büün, çok, sevinmeliklän

Yardımcı söz payları soruşlara cuvap etmeerlär, cümlä payı olmêêrlar. Onnar yardım ederlär cümleyi gramatikayca dooru kurmaa.

Yardımcı söz payları		
Ardlaflar	Baalayıcılar	Paycıklar
için, kadar, beeri, görä, dooru, gibi h.b.	hem, ama, da, ba, ya da, açan, makar, ki, zerä, ani, eer h.b.	mı, mi, mu, mü, ko, diil, en, taa, hadi h.b.

Duyguların hem **ses uyduran lafların** yardımınan lafedenin duyguları cümledä gösteriler.

Duygular hem ses uyduran laflar	
Duygular	Ses uyduran laflar
Of! Vay! Ogo-go-go! A-a-a!	Trak-truk, lup-tup, pırıl-pırıl

4

Aklınıza getirin söz paylarını. Sözlüktän lafları kullanıp, doldurun verili tabliṭayı. Angı soruşlara cuvap ederlä laflar? Neyi onnar göstererlä? Birköklü lafları bulun, onnarlan cümlä kurun.

Adlık	Nışannık	Aderlik	İşlik

Sözlük: sevinmelik, yardım, oynamaa, inannı, sevinmää, namuzlu, çalışkan, iilik, korumaa, biz, girgin, yardım etmää, sän, uşak, saburlu, girginnik, dostlaşmaa, siz.

5

Kóyun tekstin adını. Bölün teksti abzaṭlara.

Bir babucuklan torunu taman geçärmişlä köprünün üstündän, açan onnarı, eti-şip geeridän, toz içindä brakêr bir maşına. Şoför, durgudup maşınayı, kabinasından kâr azarlamış ta babuyu, ani yavaş gezer. Çocucak işitmiş, nicä şoför gücendirmiş onun babusunu, da hızlanmış maşınaya:

- Özenmeyin başka kerä ihtärlara sesinizi kaldırmaa!
- Şoför gülmüş bu laflara da demiş:
- Ya ne girgin¹ çocuksun sän!

Şoförün önündä durarmış bir on-oniki yaşında çocucak. Miti hazırmış korumaa, arka olmaa babusuna. Şoföra ayıp gelmiş, da o yalvarmış babuya hem çocucaa, afetsinnär onu.

arka olmaa
özenmää

1. Nicä götürmüş kendisini çocucak, açan azarlamışlar onun babusunu?
2. Siz dä çalışêrsınız mı arka olmaa ihtärlara, hastalara hem küçüklerä?
3. Sizinnän dä vardır mı oldu bölä bişey? Annadın.

- Yazın bitki cümleyi tefterinizä da lafların üstlerindä söz payını gösterin.

6

Bulun herbir sıracıkta zeedä lafı. Neçin onnar sıradakı laflara uymêêrlar? Açıklayın. Zeedä laflarlan birär cümlä kurun da yazın.

1. Köprü, Miti, gülmää, şoför.

2. Yalvarmaa, afetmää, mašina, işitmää.
3. İhtâr, girgin, hatırlı, korumaa.
4. O, sän, onu, da.

7

Teksti okuyun. Nelär yazmıştı aydınadıcı Mihail Çakir gagauzlar için?

usluluk
saburluk

Aydınadıcı Mihail Çakir gagauzlar için

Gagauzlar hakikat „uz” insan, dooruluklu insan, hererdä gezer dooruluklan, usluluklan, çalışkan, fikirli², namuzlu, verdii lafını, verdii sözünü tutêr, ilikçi¹, uslu, raatlı insan, duygulu, ii neetli, musaafircä yolcuları kabul eder hem konaklêêr hısımnarını gibi, diil tamah, saburluklu², dayanmaklı, vakıdında ödeer borçlarını hem da vakıdında getirer ödünç alınmış paraları. Gagauzlar eminneri basmêêr, Allahtan korkan insandır, herbir işi başlêêrlar duaylan.

- Çıkarın teksttän **beşâr** adlık, nişannık, işlik. Parantezalarda soruşları koyun.

§ 2. Adlık

Okuyun şiiri.

ANALAR

cömert
çörek

Nicä ilkyaz² gibi sıcak,
Çiçekli başça,
Özlenmiş kırlangaçlar –
Geler analar.

Yazın hoş yaamur gibi,
İlk taazä çörek,
İlk karpuz, üzüm kara –
Olêr analar.

Kaar gibi yalpak, duygun,
Eni yıl kovrii,
Doyulmaz masal onnar,
Cömert analar.

Nicä zamannar yılda,
Analar geler,
Bitkisiz yollar, yıllar¹ –
Bıkma analar.

Dionis Tanasoglu

Güzün hep evdä döner,
Fıtası dolu,
Kuşku, nicä turnalar,
Durêr analar.

1. Angi epitetlärlän, uydurmalarlan veriler harakteristika analara? Annadin, okuyarak şiirin sıralarını.

- Kurun **beş** cümlä ananız için. Yazın tefteriniziä.
- Adlıkları bulun, soruş onnara parantezalarda koyun.

Adlık – söz payı, angısı predmetleri adlêêr. Adlık cuvap eder soruşlara **kim? ne?**
Örnek: ana, boba, yortu, ev.
Adlıkların var diişilmäz nişannarı (**cannı – cansız, adetçä – kendili**) hem diişilän nişannarı (**sayı, hal, saabilik forması**).
Cümledä adlık hertürlü cümlä payı olabiler .

8 Teksti okuyun, temasını hem öz fikirini açıklayın. Kóyun tekstin adını. Angi adlık bu teksttä taa çok kerä tekrarlanêr? Neçin?

En paalı bu dünnedä – mamu. Bütün zamanı o geçirer aylemizlän. **Hepsi işleri evdä yapêr o: evi temizleer, imeeyi hazırlêêr, giisileri yıkêêr.** Biz bobamızlan herkerä ona yardım ederiz, ama taa çoyu işleri o yapêr. Anam bizi dä üüretti işçi, çalışkan olmaa.

Mamunun pek ii ürää var. O pek bol hem cömert insan. O nicä magnitlän insanı kendisinä çeker. Mamu nicä güneşçik², angısından sıcak diil sade bizä, ama hepsinä.

- İlk abzafta adlıkları bulun, onnarlan laf birleşmesi düzün.
- Nişannı cümleyi yazın. Soruşları koyup, herbir lafın üstündä söz payını belli edin.

9 Aşaadaki teksti okuyun, onun içindekiliini annadin. Temasını hem öz fikirini bulun.

**zaamet
saalık**

Gagauzlar – işçi insannar. Onnar eveldän çok ii bilerlär, ani zaamet adamı doyurêr, büüder, ilerleder, saalık verer. Kim çok işleer, onda gelir dä çok olêr. Gagauzlar utanêrlar evdä haylak durmaa. Onnar herbir işi severäk, havezlän yapêrlar.

İlkyazın, yazın, güzün onnar gömülü işlän. Kırları, tarlaları sürerlär, baalarları, başçaları kazêrlar, ekinleri, ekip-büüderlär. Kim yazın **ter döker** başçalarda, baalar-da, güzün onnarı meyva, zarzavat hem üzüm bereketleri sevindirer. İşçi insannarın aullarında var nicä görmää çok koyun, hayvan, tauk, ördek, kaaz, pipi hem başka kuş, angılarını onnar, sulayıp-besleerlär. İşçi insannar kendi **zaametini saymêêrlar**, zaamet tä insana **kismet getirer**. Boşuna demeerlär: „Zaametlän kismet kol-kola gezerlär”.

- Nişannı laf birleşmelerinin maanalarını açıklayın. Onnarlan cümlä düzün.
- Çokluk sayısında adlıkları çıkarın. Angi afikslärlän düzüler çokluk sayısı?

Adlıkların çokluk sayısı düzüler **-lar, -lär, -nar, -när** afikslärlän.

Örnek: meyvalar, zarzavatlar, ördeklär, koyunnar, ekinnär, adamnar, üzümklär.

10

Çıkarın teksttän (iş 9) da ayırı yazın adlıkları. Soruşları koyun, taa ikişär adlık eklayın.

1. İnsanı gösterän laflar: ... .
2. Kuşları, hayvannarı gösterän laflar: ...
3. Başka predmetleri (olayları) gösterän laflar: ... .

Örnek: Olayları gösterän laflar (**ne?**): zaamet, saalık, ilik, kısmet.

11

Okuyun teksti. Nicä ayledä uşaklar işä koyulêrlar? Sizin aylenezdä uşaklar ana-bobaya yardımcı olêrlar mı?

Bizim aylemiz pek dostlu, biri-birimizi severiz, hatırlêêrız. Hepsimiz savaşêrız, evimiz kırıak, tertipli, sıcak olsun.

sabaalen
cumertesi

Benim ödevim – odaları temizlemää. Sabaalen döşekleri toplêêrım. Her cumertesi bu içerleri paklêêrım, tozları silerim, erleri yıkêêrım. Bu işlär bana deyni hiç diil zor. **Canım seviner**, açan ana-bobam hem kardaşlarım beni metederlär, kırıak içerdä **kendilerini raat duyêrlar**. Bundan başka, bän büüderim çiçekleri: dökerim onnara su, topraa kabardêêrım. Kardaşım da bana yardım eder: erleştirer dolaba rubaları, süpürer eri, getirer su.

Herkezi kuvedinä görä faydalı bişey yapêr. Sevgi hem biri-birinä yardım etmäk lääzım herbir ayledä olsun.

- Nışannı lafların maanalarını açıklayın da **birär** cümlä onnarlan düzün.
- Bulun teksttä adlıkları. Yazın ilkin lafları, angıları **kim?** soruşa cuvap ederlär. Sora yazın lafları, angıları **ne?** soruşa cuvap ederlär.

12

Yazın kutlamak ananıza ya da malinizä bir ilkyaz yortusu için. Yardımcı lafları kullanın, tefterinizdä dooru erleştirin.

Yardımcı laflar: uzun ömür, saalık, sevgi, hatır, usluluk, yalpak güneş.

13

Düzün bir dialog „Telefonda lafetmäk” ana hem ool arasında evdeki işleri yapmak için.

- ...
- Elbetki, yardım edecäm!
- ...
- Saa ol, oolum! Malinä zor olacek yalnız bu işleri yapmaa.
- ...

- Mamucuum, bän maliyâ hep yardımcı olêrım!
- ...
- O da bana uroklara hazırlanmaa yardım eder. Avşam bana annattı ilkyaz yortuları için, nicä halkımız onnarı geçirer.
- ...
- Bän dostlarımnan bir proekt işi hazırlêêrım. Malimdän çok meraklı işlär üüren-dim.
- ...
- Saa ol, anacım, bän dâ umutlanêrım, ani hepsi beenecek bizim aaraştırmamızı.

- *Dialogu rollerä görä okuyun. Adlıkları bulun, onnara aazdan soruş koyun.*

§ 3. Kendili hem adetçä adlıklar

Okuyun şiiri. Nesoy problema için yazmış poet?

LUNGA-LUNGA, DERECİK

milletli
çiftçilik

Lunga-Lunga, **derecik**,
Evlär boyunda gercik.
Lunga alçaklarında
Şindi büümeer salt kındra.
Başçalık gözäl burda,
Papşoylar da diil „urda”,
Büümüşlär gözäl, üüsek –
Kundaklar nicä dirsek.
Çiftçiliklän barabar
Kalkınêrlar zavodlar...
Bu Çadır var kasaba,
Milletli çok, kalaba,
Sade Lungaya, yazık,
Suyu dolu püsürlük.
Leleklär, gelän dandan,
İirenerlär kurbaadan,
Busoy katrannı sudan...
Balıklar da hanidän,

Saalık brakmış derepä...
Lunga-Lunga, derecik,
Boyunda evlär gercik,
İşidiler eveldän,
Göz yaşıymış su sendä.
Şindi sade, aalayasin
Yaş ta yok näändan alasın...
Boz gözlän **sucaaz** bakêr,
Gözleri yaşsız aalêêr.
Bilmeer, ne taa var atmaa,
Yorgun suyuna katmaa...
Lunga-Lunga, derecik,
Sän olsan bir kamçıcık,
Akmayı brakıp, durasin
Da kimisinä urasin...
Uzamasın elleri
Gübürlemäa dereyi.

Nikolay Baboglu

1. Okuyun şiirin ilk sıracıklarını da söläyin, neyi meteder poet.
2. Nesoy zarar getirir Lungaya zavodlar? Nicä annêêrsınız nişannı lafları? Açıklayın.
3. Nişannı cümleyi okuyun da onun maanasını açıklayın.
4. Neydir o ekolojiya? Siz ne yapêrsınız, dolay temiz olsun deyni?
5. Ne teklif eder peetçi derepä? Derecik ne olsun da ne yapsın? Neçin?

- *Bulun şiiirdä geografiya obyektlerin adlarını. Nesoy bukveylan onnar yazılêlar?*
- *Nışannı adlıkları bulun. Angı formada onnar bulunêlar?*

Aklınıza getirin!

Adlıkların küçüldek forması düzüler **-cık, -cik, -çık, -çik, -cuk, -çük, -caaz, -cääz, -çaaz, -çääz** afikslerin yardımınan.

14

Verili adlıkların küçüldek formasını düzün, afikslerini nışannayın. Küçüldek formasında beş adlıklan düzün cümlä, baş payların altını çizin.

Kasaba, balık, lelek, kurbaa, göz, papşoy, su, kuzu, göl, yıldız, köprücük, bülbül, küü, baa, kuş.

Bizi sarêr çok türlü predmetlär: derelär, küülär, kasabalar, kızlar, çocuklar, adamnar, karılar, kiyatlar... Bunnar – **adetçä adlıklar**.

Ama dünnedä çoyu adetçä adlıkların var kendi adı, ki onnarı yakışsın birtürlü predmetlerin arasında tanımaa, öbürlerindän ayırmaa. Herbir adetçä adlıklar, angıları insannarın, kasabaların, küülerin, denizlerin, kiyatların kendi adlarını göstererlär, **kendili adlık sayılêr**.

Kendili adlıklar birkaç bölüm var, da hepsi onnar büyük bukveylan yazılêr.

1. **İnsanın adını, soy adını hem sokakça laabını gösterän adlıklar:** Mihail Çakir, Dionis Tanasoglu, Kocabaş Görgi, Sofi İvançoğlu.
2. **Kasabaların, küülerin adlarını gösterän adlıklar:** Kişinöv, Komrat, Çadır-Lunga Avdarma, Dezgincä, Baurçu, Çok-Maydan h.b.
3. **Geografiya, astronomiya obyektlerinin adlarını gösterän adlıklar:** Tuna, Kara deniz, Evropa, Balkannar, Kodru, Poyrazdaki Buzlu okean, Kervan Yıldızı h.b.
4. **Literatura yaratmalarından, masallardan, miflerdän personajların adlarını gösterän adlıklar:** Dimitraş-Ptırış, Kelcä-Külcä, Dünnä Gözeli, Cumaa Babusu.
5. **Ayozların hem yortuların adlarını gösterän adlıklar:** Ay Boba, Ay Vasil, Ay Yordan, Sveti Petri; Eni Yıl, Kolada, İspas, Paskellä, Troița h.b.

15

Okuyun. Bulun teksttä kendili adlıkları da açıklayın, ne göstererlär onnar (geografiya adını mı, insan adını mı osaydı hayvan adını mı).

Bay Yorcı Çoban pindi eşeenä da dedi ooluna:

– Gani, bän giderim panayıra, sana bişey-bişey alacam ...

– Naşey alacan, ba bakacık, sölesänä?

– Geldiynän, görecän.

– Ačan sölämeersin, al beni dâ ozaman seninnän. Bän pek isteerim göreyim Bolgrad panayırını.

– Olmaz, – dedi Yorcı, – panayırdan var çok şeylär almaa. Evä dooru eşek bizi taşıyamaz, ona aar gelir.

**panayıra
bişey-bişey**

Nikolay Baboglu

- *Yazın teksti tefterinizä.*
- *Kendili adlıkların altlarını çizin.*

16

Alfabet sıralına görä yazın üçär anılmış gagauz adlarını hem soy adlarını. Kurun kendili adlıklarlan üç cümlä. Kendili adlıkların altlarını çizın.

Yazıcılar: ...

Resimcilär: ...

Türkücülär ...

17

Verilmiş kendili adlıkları okuyun, ayırı-ayırı bölümnerä yazın:

Soy adı hem adı gösterenleri	Hayvan adlarını gösterenleri	Geografiya adlarını gösterenleri

Yalpug, Uzun, Bozka, Komrat, Tuna, Gaydarçı, Yani, Girgina, Komurat, Bräzu, Nistru, Reks, Aziya, Çavdar.

- Düzün üç birsoy paylı cümlä, kullanarak verili lafları.
- Bir cümleyä sintaksis analizini yapın.

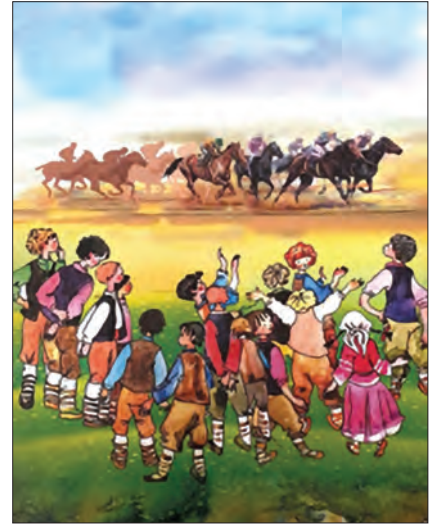
18

Teksti okuyun. Nezaman gagauzlar at yarışması yapêrlar?

Hederlez ayın 6-nda Çadır kasabasında Hederlez yortusu geçiriler. Türlü meropriyatıyalar hazırlanêr hem yapılêr Çadır kasabasının „AT-Prolin” at fermasının ipodromunda hem onun dolaylarında. Maasuz bu gün için ipodromda hem onun dolaylarında gözâl donaklı milli aullar kurulêr.

Ayırı erlerdä kendi mallarını sergileerlär hem satêrlar erli hem aşırından gelân kimi halk ustaları da: kilimcilär, susakçılar, kürkçülär, resimcilär, terzilär, muzıka instrumentlerini yapannar, yularcılar hem başkaları.

Taa eveldän Hederlez yortusunda gagauzlar at yarışmaları yaparmışlar. 1995-inci yıldan beeri at yarışmaları enidän başladı geçirilmää.

- Çıkarın teksttän kendili adlıkları. Neyi onnar göstererlär?
- Düzün üç cümlä, kullanarak kendili adlıkları.

19

Yazın. Noktaların erinä koyun uygun öz adlıkları.

1. Kiyadın adı ... . Tarafımızın adı ... („Bucak”, Bucak). 2. ... kendi sularını götürer Kara denizä. Eni derginin adı ... („Nistru”, Nistru). 3. Gemi ... girdi porta. Romanı („Uslu Don”, Uslu Don) yazdı ... („Mihail Şolohov”, Mihail Şolohov). 4. ... – meraklı bir gagauz romanı. Çöllüktä gidärkän, biz ... gördük („Uzun kervan”, uzun kervan). 5. ... artık duudu. Geçän hafta çıktı ... dergisi („Sabaa Yıldızı”, Sabaa Yıldızı).

Kiyatların, dergilerin, gazetaların, firmaların, yaratıcılık kolektiflerin adları h.b. yazılêrlar büyük bukwaylan hem kavıçlar içindä.

Örnek: „Ana sözü” gazetası, „Masal” uşak başçası, „Güneşçik” dergisi, „Saksan” futbol klubu.

20

İlerledin herbir sıracı ikişär adlıklan. Kurun onnarlan birsoy paylı cümlä.

Derelerin adları: ...

Devletlerin adları: ...

Kasabaların adları: ...

Kiyatların adları: ...

§ 4. Canlı hem cansız adlıklar

Şiiri demekli okuyun.

dermen
booday
saz

LÜZGÄR OYNÊÊR...

Lüzgär oynêêr kara bulutlan,
İlerlär fidannar erä.
Aaçtan iner uşak korkuyulan,
Konamêêr garga tellerä.

Süpürgä elindä sokakça,
Gezer lüzgär, üfleer saazı.
Olmuş booday kırdä yattıkça,
Kuvet bulamêêr uzlansın.

Güneş **ateş kanatlarınnan**
Atlêêr daldan eşiklerä.
Uyandırıp dalgalarınnan,
Göllär dä ses verdi erä.

Dermen durêr, aaçlar altı –
Taazä bir dal dolu emişlän ...
Bölük-bölük koyunnarı
Çoban daadêr köpeklerinnän.

Todur Marinoglu

1. Şiirin temasını açıklayın.
2. Sıralayın, neylän oynêêr lüzgär?
3. Şiirä görä birär resim yapın da yazdırın onu.

- Bulun şiidä **kim?** soruşa cuvap edän adlıkları.
- Bulun **ne?** soruşa cuvap edän **beş** adlık.
- Okuyun nışannı laf birleşmelerini. Nesoy artistik kolaylı onnar olêrlar?

21

Çıkarın ayırı bir bölümä cannı adlıkları, öbür bölümä dä – cansızları. Kurun herbir bölümdän ikişär laflan *birär* cümlä.

İlkyaz², dost, yaamur, yolcu, baacı, güneş, kayın, Sevdä, sevdä, dostluk², Umut, umut, Demir, demir, Girgina, zaamet, Menevşä, menevşä¹.

- *Neyi göstererlär büyük bukvaylan yazılı adlıklar?*

22

Aşaadaki teksti teftlerinizä yazın, cannı hem cansız adlıkları bulun, onnarın altını çizin.

Vasinin annatması

Bizim aylemizdä üç uşak var. Üçümüz dä anayı-bobayı sesleeriz, serbestlii se-veriz, şkolaya gideriz⁴. Biz islää üüreneriz, pazarlarda kliseyä gideriz, Allaha dua ederiz, saalık versin herbirimizä. İşlenir günnerindä biz, şkoladan geldiynän, yardım ederiz anaya-bobaya iher hem aul işlerini yapmaa. Herbir iştä büyük batümüz yardım eder bana hem küçük kızkardaşımıza. Her gün biz uroklara hazırlanêrız, sora pek severiz türlü artistik kiyatlarını okumaa.

- *Kendi aylenez için annadın. Nicä yardım edersiniz biri-birinizä? Annadın, nicä geçirersiniz serbest vakıdınızı.*

23

Okuyun. Kóyun parantezaların içindä bulunan adlıkları läázımnı formada, açıklayarak dooruluunuzu.

Sofi babu baktı (saat). Vakıt ikiydi. Manca da artık hazırıldı. Simu oolu hem gelini Maşi (aul) (baa) kazardılar. (Mani) Töpacık onnara yardım edärdilär.

– Simu, Maşi, hadi imää! – baardı babu.

(Simu) hem (Maşi) ellerindä vardı birär kazma. Hepsicii indilär kapu önünä, yıkadılar ellerini. Sofra artık kuruluydu. Makarki Maşi herkerä izmet edärdi Sofi babuya hem ayleyä, ama büün babu almıştı elinä bu işi. (Simu) (Maşi) oturdular (sofra). İştän sora manca pek datlı görünärdi. (Mani) Töpacık demäzdiär „datlı”, ama „tatlı”. Manca kâr ölä dä vardı. Sofi (babu) deyni bu en üüsek notaydı.

Kosti Vasilioglu

1. Neçin Maninin hem Töpacıın mamusu herkerä izmet edärmış Sofi babuya?
2. Sofi babuya deyni en büyük nota neymiş? Neçin?
3. E sizdä evdä nicä avsam ekmää geçer?
4. Neylän siz yardım edersiniz sofrayı koymakta?

- *Cannı hem cansız adlıkları ayırı direciklerä çıkarıp-yazın.*

Teksti okuyun. Siz dâ klasınızlan fidan dikersiniz mi küüyün içindâ? Neçin önemnidir eşilletmää naturayı?

Fidan dikmektä

Biz üüreneriz beşinci klasta. Bu ilkyazın bütün klasımızlan fidan diktik. Üüredicimiz hazırlamıştı küçük fidancıkları⁴. O günü hava sıcaktı. Bän hem kafadarım Radi kuyu kazdık.

Kızlar pınardan su taşıdılar. Sora hepsimiz kuyucuklara fidancıkları gömdük. Klasımızda herbir kişiyä diktik birär fidan¹. Hepsi tutulsunnar deyni, biz onnarı koruyacez, köklerinä dayma su dökecez.

- *Cannı adlıkları teksttä bulun, onnarlan birär annatma cümlä kurun.*

Yazın bir mektup malinizä-dädunuza, ani şkolanın aulunda fidan hem gümä dikmää hazırlanêrsınız.

Yardımcı laflar: tradiţiya, havezlän işlemää, kayın hem salkım aacı, eşillenmää, korumaa, topraamıza ilik getirmää.

Dialogu tamannayın. Nesoy soruşlar koyuldu? Rollerä görä okuyun dialogu.

- Bilersin mi, Koli, dün bizim şkolada „Literatura sayfalarında gezi” yapıldı.
- ...?
- Diil, gagauz dili hem literatura klasında.
- ...?
- Büyük klaslar hazırladılar meraklı soruşları, küçük klaslar da yazıcının şiirlerini ezberledilär.
- ...?
- Bizim klas yaratmalara görä viktorina hazırladı.
- ... ?
- Viktorinaya deyni biz zorca soruşları hazırladık.
- ... ?
- Soruşlara cuvap etmää deyni, läázım islää bilmää şiir, söyleyiş, bilmeycä.
- ... ?
- Dooru, yortumuz geçti şen hem meraklı!
- *Dialogu yazın, dooru erleştirin tefterinizdä. Adlıkları bulun, lafların üstündä yazın: cansız mı ya da cannı mı.*

§ 5. Adlıkların kurulması

Şiiri demekli okuyun. Sizin aytiniz dâ paska okutmaa gider mi?

PASKELLÄ

Hristos dirildi!
Hakına dirildi!
stavroz
klisä

Hepsicii donaklı,
Hem üklü sepetlär.
Paskayı okutmaa
Kliseyâ gittilär.
Malimiz dâ gitti
İnsannarlan bilä.
Biz onu bekleyecez –
Dönür mali tezdä.
Tokatçık açıldı –
Bir dâ mali geldi,

Boyalı yımırta
Hem dâ paska verdi.
– Bu gündä, uşaklar,
Tâ Hristos dirildi.
Düşünüp azıcık:
– Bük yortu bu, – dedi.
Çok renkli hem gözäl
Yımırta var bizdä.
Bân tutêrım aşaa, –
Yukardan sän keezlä.

Kimin saa elindä
Yımırta kalacek,
Tâ onun saabisi
Pelivan olacek.
Kim isteer, çocuklar,
Yımırta saa kalsın, –
Sıkçana stavrozu
Hem mitani yapsın.

Kosti Vasilioglu

1. Nicä insannar karşılêêrlar Paskelleyi?
2. Neçin „hepsicii donaklı” hem „üklü sepetlär”?
3. Neçin maliyi uşaklar bekleerlär. Her taraf-tan açıklayın.
4. Nicä annêêrsınız babunun laflarını „Bük yortu bu”? Açıklayın bu günün derin maanalını hristiannarın yaşamasında.
5. İsläâ düşünün da söläyin, kimin elindä yımırta var nicä saa kalsın hem neçin? Açıklayın bakışınızı.

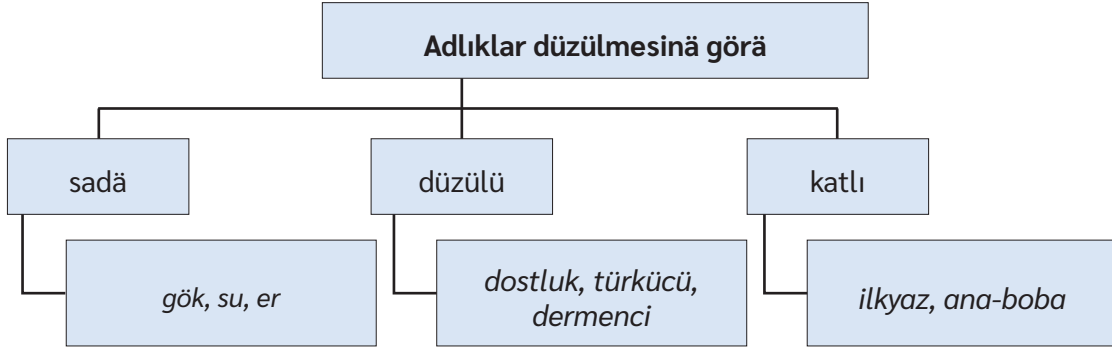

donaklı – eni, gözäl ruba-lara giiyimni;
keezlemää – razgelmää üstünä;
mitani – diz çöküp, başını erädän iltmää.

- Kendili adlıkları şiiirdä bulun, dooru yazılmasını açıklayın.

27

Shemaya dikeat bakın da soruşlara cuvap edin.

- Nesoy var adlıklar kurulmasına görä?
- Aklınıza getirin, angı laflara deniler sadä?
- Angı laflara deniler düzülü?
- Angı laflar katlı sayılêr?

28

Tabliştaya dikeat bakın da soruşlara cuvap edin.

Adlıkların afikslän kurulması

Adlıktan	• baa- cı , ot- luk , iş- çi , saman- nık , kuvan- cı
Nışannıktan	• gözel- lik , yorgun- nuk , eşil- lik , bol- luk
Sayılıktan	• bir- lik , on- nuk , üz- lük , bin- nik
Aderliktän	• kendi- lik , bişey- lik
İşliktän	• kıp- ım , gör- üş , karar- tı , kaz- ma , sar- gı
İşhallıktan	• az- lık , çok- luk
Ses uyduran laflardan	• tangır- tı , şıpır- tı , gürül- tü

- Angı söz paylarından düzüler adlıklar?
- Angı afikslerin yardımınan düzüler adlıklar?
- Verili laflara uydurun afiks: **av...** , **saa...** , **elli...** , **yaz...** , **gagauz...** , **ofla...** .
- Kurulu laflarlan üç cümle düzün.

Adlıklar gagauz dilindä kurulêr taa çok sıra türlü afikslerin yardımınan. Adlık var nicä kurulsun may herbir söz payından.

29

Kuralı okuyun da hesaba alın, nicä düzülerlär katlı adlıklar. Örnekleri yazın, adlıkların köklerini nişannayın.

Gagauz dilindä adlıklar kurulêr laf katlanmasınan – katlı adlıklar. Onnarın arasında birkaç türlü katlı laf var:

1. **Birinci bölüm** katlı adlıklar çiftli laf sayılêrlar. **Çiftli laflar** – ölä katlı laflar, angıları kurulu iki biri-birinä denk olan kendibaşına temeldän. Onnar çizgicik aşırı yazılêr: **ana-boba, alış-veriş, tuz-ekmek, tuz-buz** h.b.;
2. **İkinci bölüm** katlı adlıklar türlü söz payların birleşmesindän kuruldular:
  - a) nişannık + adlık: **karakuş** – kara + kuş, **delibaş** – deli + baş h.b.;
  - b) sayılık + adlık: **ilkyaz** – ilk + yaz, **kırkayak** – kırk + ayak, **dörtköşelik** – dört + köşelik h.b.;
  - c) adlık + adlık: **kızkardaş** – kız + kardaş, **suaacı** – su + aacı, **pazertesi** – pazar + ertesi h.b.
3. **Üçüncü bölüm** katlı adlıklar katlı işliklerdän kuruldular: **lafetmäk** – lafetmä (laf + etmä), **metetmäk** – metetmä, **siiretmäk** – siiretmä h.b.

30

Verilmiş afikslärlän eni adlık kurun, tefterinizä yazın.

Örnek: Kemençä – kemençeci, ii – iilik.

1. -cı, -ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü;
2. -nık, -nik; -nuk, -nük;
3. -lık, -lik; -luk, -lük;
4. -mak, -mäk.

Yardımcı laflar: kemençä, gül, bir, uzun, seslä, kum, sır, tuz, ii, baa, bostan, daa, demir, girgin, i, odun, serin, meyva, oku, göz, çift.

31

Aşaadaki adlıkları dooru yazın, açarak parantezaları, da erleştirin onnarı tablişada. Yapın kendinizä kontrol, sözlüü kullanarak.

Kız (kardaş), ana (boba), soruş (cuvap), el (ayak), çanak (çölmek), üç (köşelik), bayır (çayır), kurt (kuş), kız (kardaş), af (etmäk), ses (etmäk), kırk (ayak), ilk (yaz).

Birerdä	Çizgicik aşırı

- **Beş katlı adlıklar kurun cümle. Katlı adlıkların köklerini nişannayın.**

32

Okuyun söyleyişleri. Bulun başka söz paylarından kurulma adlıkları, açıklayarak onların laf kuran afikslerini.

1. Eer beklärseydin ilik – yapma insana körlük.
2. Yaptıysan sän ilik – evin olar çiçeklik.

33

Aşaadaki lafların köklerine verili afikslerden birisini uydurup-ekleyin, eni lafları kurun da tefterinizä yazın: **-nık, -nik, -nuk, -cu, -çı, -çi, -lık, -lik, -ma, -mä.**

Ekin – ..., aaç – ..., kardaş – ..., akıt – ..., taş – ..., baş – ..., kaz – ..., ör – ..., üülen – ..., var – ..., derin – ..., ekmek – ..., daul – ..., daa – ..., zaamet – ..., erik – ..., alma – ..., yol – ..., çift – ..., balık – ..., sür – ..., izmet – ..., ekin – ..., saman – ..., on – ..., iki – ...

Örnek: Balık – balıkçı.

34

Doldurun tablişayı örnää görä. Belli edin verili lafların söz payını, kökünü hem afiksini.

Adlık	Angı söz payından düzülü	Kök	Afiks
Masalcı	Adlık	Masal	-cı

Sözlük: gözellik, kuşak, sargı, yolcu, kaurma, beşlik, tıngırtı, sözlük, eşillik, özlük, masalcı, seçim, giriş, uzunluk, gözlük, bakış.

35

Aşaadaki cümleleri yazın. Katlı lafları bulun, onların altını çizip, annadın, nicä onnar düzülüydür.

1. Beşgöz küüyü Çadır dolayında bulunêr. 2. Dimitri Kara Çobanın – anılmış gagauz yazıcısı, resimci, skulptor, etnograf. 3. Beşalma küüyündä hısımnarımız var. 4. Stepü üürener dokuzyıllık şkolada. 5. Çeşmäküüyündä yaşıyan dostuma kıyat yazdım. 6. Kız-kardaşım ilkyazın evin yanında çiçek dikti. 7. Kazayak – bir büyük gagauz küüyüydür.

36

Doldurun tablişayı örnää görä. Belli edin verili lafların köklerini hem afiksini.

**körköstebek
kopek üzümü**

Soy adı	Küüyün adı	Büüyümnerin adı	Kuş, hayvan adları

Sözlük: Yasıbaş, Başküü, körköstebek, Tülüküü, kırkayak, Doluküü, Çok-Maydan, karakuş, danaburnusu, kopek üzümü.

- Düzün **bir** direcihtän laflarlan cümlä.
- **Bir** cümleyä sintaksis analizini yapın.

§ 6. Adlıkların hallanması

ZAMAN SÖZÜ

Dünnä döner, Bizä söleer,
Dünnä döner, Ani haslı
Bizdän saklı Dünnä döner,
Dünnä döner, Dünnä döner,
Dünnä döner. Dünnä döner...
Sade yıllar Todur Marinoglu
Bizä söleer,

1. Okuyun „**Zaman sözü**” şiirini, hesap alın, sade ne gösterer, ani dünnä halizdän döner.
  2. Biz duymêêrız, ki dünnä döner, ama, yıllardan başka, taa ne gösterer, ani dünnä döner?
  3. Neçin bu şiirin adı „Zaman sözü”?
- Adlıkları şiirdä bulun. Angı halda onnar bulunêrlar?
  - Aklınıza halları getirin, **dünnä** adlı aazdan hallayın.

Adlıkların hallara görä diişilmesinä **hallanmak** deniler. Gagauz dilindä var **6 hal**, herbir halın var kendi soruşları. Adlıklar diişilerlär (hallanêrlar) hallara görä birlik sayısında da, çokluk sayısında da: **insan**, **insanın**, **insana**, **insanı**, **insanda**, **insandan**; **insannar**, **insannarın**, **insannara**, **insannarı**, **insannarda**, **insannardan**.

Hepsi adlıklar bölünerlär üç hallanmak tipinä.

37

Tabliţaya dikat bakın da soruşlara cevap edin. Nesoy hallanmak tiplerinä bölünerlär adlıklar?

Hallar	1-inci hallanmak tipi Konsonnan bitän	2-nci hallanmak tipi Vokallan bitän	3-üncü hallanmak tipi K konsonunnan bitän çok kısımını
Temel	adam	ana	uşak
Saabilik	adam-ın	ana-nın	uşa-an
Doorudak	adam-a	ana-ya	uşa-a
Gösterek	adam-ı	ana-yı	uşa-a
Erlik	adam-da	ana-da	uşak-ta
Çıkış	adam-dan	ana-dan	uşak-tan

38

Verili adlıkları hallanmak tiplerinä göre ayırı bölümnerä ayırın: *1-inci hallanmak tipi, 2-inci hallanmak tipi hem 3-üncü hallanmak tipi*.

Zaman, vakıt, izmet, ek, eklenti, erik, maalä, erek, bayır, saalık, tarla, dedä, menevşä, sofrä, ikram.

39

Yazın lafları, böleräk iki bölümä: konsonnan hem vokallan bitän adlıkları. İki bölümdän dä *birär* laflan kurun cümlä, çizerek adlıklarda afikslerin altını.

Sobadan, kahır, meyvaya, zerdelidä, şeftelidän, dädunun, lelüda, suya, koyunu, makazda, kaazın, ayleyä, maşanın, pençeredä, aulun, malinin, kakuya.

40

Bulun herbir sıracıkta zeedä lafı. Açıklayın, neçin onnar uymêêlar bu sıradakı laflara.

1. Gözlüü, göktä, yamaçtan, salkıma, cevizin.
2. Çotuun, eriktän, eşii, kazaa, gökâ.
3. Dübektä, suda, bilginin, çiidä, daadan.

- Zeedä laflarlan *birär* cümlä kurun. Adlıkların hallarını yazın.
- Adlıkların hallarını dooru yazmak için tablişayı kullanın.

41

Teksti yazın, parantezalarda verili adlıkları uygun hallarda kullanın.

Goguşun (dost...) çalışkandır. O (ev...) dâ anasına-bobasına yardım eder, (şkola...) da ii üürener. Herbir vakıt o dostlarına (yardım...) gelir. O sever (futbol...) gitmää, (derä...) yıkanmaa. Gani (klas...) da türlü oyunlarını düzer, (üürenicilär...) örnek olêr.

- Afiksleri nışannayın, adlıkların hallarını yazın.

42

Teksti okuyun. Neydir o iilik? Neçin insan laflarını üç elektän geçirsın lăázım? Teksti adlayın, öz fikirini açıklayın.

Bir kerä gelir fikirci Sokrata bir adam da söyleer:

– Bilersın mı, ne söledi bana senin dostun?

Sokrat, durgudup adamı, cevap eder ona:

– Beklä, – ilkin, bişey demedään, geçir hepsi laflarını üç elektän. İlk elek – dooruluk² elää. Sän gerçektän mi bilersın, ani hepsi, neyi hazırlanêrsın bana annatmaa, doorudur?

Adam cevap eder:

– Bän bunu başkasından işittim.

– Ozaman sän bilmeersın, dooru mu bu osa yalan mı? Ozaman geçir laflarını iilik² eleendän. Sän bana islää mi birbişey annatmaa isteersın?

– Diil!

– Ozaman, – deer Sokrat, – sän dostumu kötölemää isteersın, bilmäyeräk, dooru mu işleri annatmaa isteersın. Ozaman üçüncü, faydalık² eleendän geçir. Faydalı

dooruluk
iilik
faydalık

senin annatman olacek mi?

– Yok, olmayacak.

– Ozaman, sän hazırlanêrsın söylemää lafları, angılarının yok ne dooruluu, ne iili, ne faydası. Ozaman neçin söylemää.

- *Herbir hallanmak tipindän birär adlık bulun.*

§ 7. Konsonnan bitän adlıkların hallanması

Okuyun annatmayı. Neçin annatma bölä adlı?

FENALIK

Bir gün baka neredänsä getirdi bir köpek. Bu köpek baltadı, kısa yapaalıydı hem ölä bir akıllı bakışlıydı, ani çoyu şaşardı: „Pı-ı-ı, bu köpek bakêr, nicä insan!”

Herbir kedinin ardına o hızlanmazdı, ahmakça herbir şıptırtıya salmazdı. O sayardı kendi-kendisini. Biz heptän şaştık, açan baka gösterdi, nesoy izinneri köpek annêr.

– Otur! – dedi baka, da köpek oturdu.

– Erinä! – köpek alatlamayarak girdi yataana da erleşti orada, yan koyup kafasını önünkü ayaklarının üstünä hem uzadıp bakışını bizim tarafımıza.

– Bana! – baardı baka, da köpek o saat çıktı erindän, yaklaştı bakaya.

– Ver ayaanı! – bunu işidip, köpek kaldırdı önünkü ayaanı, da onnar bakaylan elleştilər.

Bizim gözlerimiz belerik kaldılar. Bölä akıllı köpek biz taa yoktur gördüümüz. Biz kardaşımnın ikimiz koyduk köpää ad Jülbars.

Hepsinä, kim gelärdi bizä, biz gösterärdik, nesoy akıllı köpeemiz var. Jülbars seslärdi bizi. Biz onu doyurardık, dökärdik yalaana su. Gerçek, o bir kerä bilä salmazdı yabancıya, eer o yabancının yanında varsa ev saabilerin birisi, okadar arif köpekti.

Hepsi gidärdi gözäl, ama birkaç gündän sora bizim aulda taman avşam ekmeeni iyärdik, bir dä işidildi Jülbarsın sesi. Bölä fena salmak ondan biz taa yoktur işittiimiz. O salardı, nekadar kuvedi varsa, hırlardı, sansın delirmişti.

– Kim orada olsun sanki? – mırıldadı baka da, kalkıp sofradan, çıkıverdi dışarı.

„Sıbidä!” – işidildi bakanın sesi. Köpään salması kesildi, da bobamızlan bilä içeri girdi bizim komuşu – Örgi batü.

– Bereketli olsun! – dedi o. – Ey, Vasi, bulamamışın bir palıcık. Bu köpek mi, va? Canavardan beter!

Örgi batü oturdu bizdä, nekadar oturduysa, da sora yalvardı bakaya:

– Vasi, haydi geçir beni tokada kadar. Korkêrım şu duşman köpektän.

Onnar bakaylan taa çıkınca kapu önünä, genä işidildi Jülbarsın hırlaması hem salması. Bobamız gücülä uslandırdı köpää. Ozamandan beeri başladık hesapla-

**saabi
yatak**

maa, ani kimseyä Jülbars bölä fena salmêêr, nicä Örgi batüya. Onu Jülbars duyardı taa uzaktan. Adam yoktu nicä ne kendi kapu önünä çıksın, ne sokakça geçsin bizim yanımızdan – o saat Jülbars girişärdi hırlamaa hem dartmaa sinciri – hemen-hemen koparsın.

Kimär kerä baka aul aşırı baarardı Örgi batüya:

– Komuşu, ne uoramêêrsın bizä çoktan? Gel, lafedelim biraz.

– Bän gidecäm, ama sän çık, köpää tut, sakınêrım ondan, – cuvap edärdi Örgi batü.

– Ne okadar azetmeer sendän bu köpek? – sorardı baka.

– Ne bileyim onu. Näändan nereyä düşmüş o senin elinä? Yalvarêrım, bulsana kendinä bir başka köpek. Ne görmeersin mi, o hiç laftan annamêêr. Şansora sındım senin auluna girmää.

– Ey, senin beterinä şindi bölä akıllı köpää mi kaybedeyim? – kayıl olmazdı baka.

Biz sä doymardık Jülbarslan oynamaa. O tutardı bizi paçalarımızdan, maana dalardı, kaçınardı oyanı-buyanı, ne kadar sincir salverärdi. Maalenin uşakları bizä gelirdi. Jülbars artık hepsini tanırdı, kimseyä dokunmazdı. Ama açan o birdän-birä başlardı üfkelenmää, biz kaçardık bir tarafa – bilärdik, ani Jülbars duydu Örgi batüyu.

Bir avşamnen sokakta kalktı poträ: ordan işidildi köpek hırlaması hem başka korkulu seslär. İslää, ani baka bulundu evdä. O yalnayak, nicä vardı – „hu” soka!

Biz dä, uşaklar, toparlandık onun ardına.

– Durun, bey, nereyi havalanmışınız? – baardı mamu, ama biz onu seslämedik. Açan çıktık kapu önünä, gördük, ani Jülbars erindä yok, koparmıştı sinciri. Tezlää tokatta peydalandı baka. O tutardı Jülbarsı boynu kayışından da sürüyärdi ardına. Jülbars hep hırlardı, dartardı kafasını, savaşarak kurtulmaa, onun aazından fırlardı ligaları.

– Jülbars! – baardı baka. – Erinä! Ah, seni hırsızını, ya-a!

Baka hızlı baaladı köpää, sora çıktı soka. Orada sundurmanın yanında durardı Örgi batü. Onun üstü kannıydı. Bir elini sokmuştu koltuuna da sıkardı onu öbürünnän.

– Nereni daladı? – sordu baka.

– Söleyim, fit deriyi soydu, – cuvap etti Örgi batü, – hem tırmaladı suratımı, te bu omuzumu da, savaşırdı gırtlamaa, kavramaa, dövülünü, ya!

Çıktı mamu, çaardık Örgi batünün karısını – Tudorka bulüyu. Girdik Örgi batülara, evä. Karılar baaladılar Örgi batünün elini, suratında hem başka erlerindä yaraları zelönkaladılar. Hepsi betfa edärdilär köpää.

– Vasi, – dedi Örgi batü, – yaarın yoketmärsän bu kuduz köpää, bän onu öldürecäm. Küs-küsmä, ama alacam tüfää da uracam, hiç gözümü da kıpmayacam.

Ertesi sabaa baka çözdü köpää da götürdü onu sincirdä demir lafkasının bekçisinä. Biz, uşaklar, may aalardık, ölä sınaştıydık Jülbarsa, ani ondan ayrılmaa pek zordu. Ama bizä kim bişey sorardı?

Geçti birkaç vakıt, da bizä bir kerä geldi Örgi batü. Onun yaraları artık bitişmiştilär. Laf-laftan o açıkladı bir pek meraklı iş. O annattı, ani Jülbarslan tanışmış çoktan. Beş-altı yıl geeri, o işlärmiş bir adamda, örtärmiş onun evini.

– Bir kerä, – annattı Örgi batü, – bu kuduracaa yatardı aaçların altında. Bana sa lääzımdı almaa bir makaz aacı. Aldım bir topaç, maana salacam ona, kaçsın aaçların yanından, ama o hiç erindän dä kıpırdamadı, sade gösterdi bana dişlerini. A-a, ölä mi? Üfkäm çıktı benim, aldım bir kazık da kaptırdım onun belinä. Çeketti o anırmaa, ulumaa, bakarak ölä bir çirkin bakışlan, ani kâr bana da titsi geldi. Ya bak sän, kaç yıl geçti, ama unutmamış, ani bän onu azarladydım!

Bir kerä gittik lafkanın yanına, orada biz oynardık. O ba salardı, ba girişärdi ulumaa. Lafkanın ardında vardı sklad, neredä tutardılar türlü mal. Te o aul içinä baalamıştılar zavalı köpää. Açı kardaşımnın yaklaştık o aula, bir aralıktan göründü Jülbarsın burnusu. O pek sevindi bizä, yalardı elimizi hem bakardı ölä bir garip bakışlan, sansın yalvarardı: „Dostlarım, kurtarın beni buradan, pek canım sıkıldı!”

Ama biz yoktu näbalım. Ozamandan beeri dayma gelärdik dolaşmaa Jülbarsı, kimi kerä getirärdik ona imää. Bir kerä geldik, ama Jülbarsı orada artık bulmadık. Başka da biz onu görmedik. Nereyi o kaybeldi, bilmeeriz...

Petri Çebotar

1. Nedän belli, ani Jülbars hem akıllı, hem dä üürenik bir köpekmiş?
2. Neçin hepsi şaşardı köpää?
3. Nezaman Jülbars başladı fena salmaa?
4. Nicä düşünersin, neçin köpek azetmärdi Örgi batüdan?
5. Neçin bu annatmanın adı „Fenalık”?
6. Neçin köpek bir türlü alışamazmış eni erinä?
7. Siz nasıl düşünersiniz, sanki, nereyä kaybeldi köpek, ne oldu onunnan?

43

Okuyun. Aazdan cuvap verin, angı adlıklar girerlär 1-inci hallanmak tipinä hem neçin.

Hallar	Kalın vokallı adlıklar			
Temel	sıncap	duvar	adam	kardaş
Saabilik	sıncab- ın	duvar- ın	adam- ın	kardaş- ın
Doorudak	sıncab- a	duvar- a	adam- a	kardaş- a
Gösterek	sıncab- ı	duvar- ı	adam- ı	kardaş- ı
Erlik	sıncap- ta	duvar- da	adam- da	kardaş- ta
Çıkış	sıncap- tan	duvar- dan	adam- dan	kardaş- tan

- Vokal hem konson garmoniyasını aklınıza getirin.
- Angı adlıklarda hem angı hallarda konson dönmesi var?

Hallar	İncä vokallı adlıklar			
Temel	gün	ev	kafes	sepet
Saabilik	gün- ün	ev- in	kafes- in	seped- in
Doorudak	gün- ä	ev- ä	kafes- ä	seped- ä
Gösterek	gün- ü	ev- i	kafes- i	seped- i
Erlik	gün- dä	ev- dä	kafes- tä	sepet- tä
Çıkış	gün- dän	ev- dän	kafes- tän	sepet- tän

- Neylän ayırılêrlar incä vokallı hem kalın vokallı adlıkların hallanması?
- Angı adlıklarda hem angı hallarda konson dönmesi var?

Kimi adlıklarda, angıları biterlär sessiz konsonnarlar **[ç] [p], [k], [t]**, saabilik, doorudak hem gösterek hallarda bu konsonnar dönerlär onnarın sesli eşlerine **[c] [b], [g], [d]**.

Örnek: sincap – cuvabın, cuvabına, cuvabı;

renk – rengin, rengä, rengi;

tokat – tokadın, tokada, tokadı.

Erlik hem çıkış hallarda afikslär **-da (-dä); -dan (-dän)** yazılêr o adlıklarda, angıları biterlär sesli konsonnan, ama sessiz konsonnan bitennerdä yazılêr afikslär **-ta (-tä), -tan (-tän)**.

Örnek: bakır-da (-dan), sabur-da (-dan), baa-da (-dan), eldä (-dän);

ateş-tä (-tän), aç-**ta** (-tan), çiçek-tä (-tän), ses-tä (-tän).

44

Verilmiş laflardan ayırın sade konsonnan bitän adlıkları. Onnarın *beşinnän* kurun birär cümlä. Yazın kurulmuş cümleleri tefterinizä, çizeräk adlıkların hal afiksle-rinin altlarını.

Köpek, komuşu, daul, uşak, ev, bekçi, avşam, ekmek, tokat, aç, kazık, aul, kafadar, sevinmelik, sincir, mamu, karı, sokak, el, topaç.

- Sessiz konsonnan bitän adlıkları bulun.
- Angı adlıklarda konson dönmesi olacak?

45

Hallayın verilmiş adlıkları. Aazdan açıklayın konson dönmesini hem onnarın doo-ru yazılmasını.

Yamaç, süt, küp, dat, cöp, dip, şirit.

46

Koyun lafları saabilik, doorudak hem gösterek hallara, nişannayarak onnarın hal afikslerini.

Kortmaç, saat, engeç, bulamaç, ip, saurgun, sergen, güreş, üülen, avşam.

Örnek: S.h. armudun, D.h. armuda, G.h. armudu.

kortmaç
engeç

47

Angı sırada bulunêrlar konsonnan bitän adlıklar? Herbir sıradan *birär* laflan kurun cümlä, kullanarak bu adlıkları gösterek halda.

1. Üzük, örnek, ödek, kalpak, çilek.
2. Gök, ip, ilkyaz, lüzgär, bulut.
3. Menevşä, batü, cıvırlıga, tolu.

48

Okuyun. Parantezaların içindä bulunan adlıkları kóyun läázımnı formada. Açıklayın dooruluunuzu. Yazın cümleleri tefterinizä, nişannayarak bu adlıkların afikslerini.

1. Bän pek severim (kardaşım), angısının var kendi (traktor).
2. (Klas) çiçeklär artık hepsi açtılar.
3. (Şopar) elindä vardı çok renkli karamdaş.
4. Doktor ilaçlêêr (Todor) kulaanı.
5. Mani kaldırêr (yorgannar).
6. (Aul) var birkaç adam. Onnar çalışêrlar tutmaa (koç).

Adlıkların çokluk sayısı kurulêr -lar, -lär; -nar, -när afikslerin yardımınan. Çokluk sayısında adlıklar hepsicii hallanêrlar, nicä konsonnan bitän adlıklar.

Örnek: adamnar, adamnarın, adamnara;
aylelär, aylelerin, aylelerä, ayleleri;
uşaklar, uşakların, uşaklara, uşakları.

49

Adlıkları kóyun çokluk sayısına gösterek halına.

Ana, urok, kazma, başça, saman, çiçek, bayır, dam, kasaba, yıldız, çoban, pali, göl.

Örnek: insan – insannar – insannarı.

50

Parantezalarda verili adlıkları läázımnı formada yazın, onnarın zamanını hem halını belli edin.

Bän beenerim hepsi hayvannarı. Ama kopek bana deyni en sevgili hayvan. Evelki zammannardan taa (kopek) insannarlan bilä yaşêêrlar. Onnar ilk (hayvan), angılarını alıştırırış kendinä insan. (Köpek) getirerlär sevinmelik, koruyêrlar saabilelerini, yardım ederlär kurtar-maa zorda bulunan (insan). Onnar akıllı, inannı (dost).

§ 8. Vokalları bitən adlıkların hallanması

51

Okuyun. Aazdan cuvap verin, angı adlıklar girerlər 2-nci hallanmak tipinə hem neçin.

Hallar	Kalın vokallı adlıklar				Afikslär
Temel	mamu	boba	baa	buu	
Saabilik	mamu- nun	boba- nın	baa- yın	buu- yun	-nun,-nın,-yın, -yun
Doorudak	mamu- ya	boba- ya	baa- ya	buu- ya	-ya
Gösterek	mamu- yu	boba- yı	baa- yı	buu- yu	-yu,-yı
Erlik	mamu- da	boba- da	baa- da	buu- da	-da
Çıkış	mamu- dan	boba- dan	baa- dan	buu- dan	-dan

- Neylän ayırılêrlar incä vokallı hem kalın vokallı adlıkların hallanması?

Hallar	İncä vokallı adlıklar				Afikslär
Temel	dedä	köprü	tüü	güvää	
Saabilik	dede- nin	köprü- nün	tüü- yün	güvee- yın	-nin,-nün,-yün
Doorudak	dede- yä	köprü- yä	tüü- yä	güvee- yä	-yä
Gösterek	dede- yi	köprü- yü	tüü- yü	güvee- yi	-yi,-yü
Erlik	dede- dä	köprü- dä	tüü- dä	güvee- dä	-dä
Çıkış	dede- dän	köprü- dän	tüü- dän	güvee- dän	-dän

- Angı adlıklarda hem angı hallarda vokal dönmesi var?

Tabliţaya görä olur butakım çıkışları yapmaa:

1) kimi hal formalarında hal afiksi yotlan:

- uzun vokalları bitən adlıklarda saabilik halında afiks **-yın, -yin, -yun, -yün**;
- vokalları bitən hepsi adlıklarda doorudak hem gösterek hallarda **-ya, -yä; -yı, -yi, -yu, -yü**.

2) **ä** vokalları bitən adlıkların hallanmasında **ä/e** vokal dönmesi olêr.

52

Verilmiş adlıkları aazdan hallayın. İkisinnän kurun *birär* cümlä ev hayvannarı için.

Pali, kedi, oda, hava, keçi, soba, gümä.

53

Verilmiş laflardan ayırın sade vokallan bitän adlıkları. Onnarın *üçünnän* kurun birär cümlä. Yazın kurulmuş cümleleri tefterinizä, çizeräk adlıkların hal afikslerini.

Yardımcıya², lüzgerin, şiridi, dereyä, tarlalar, yuvada, başçanın, denizä, göllerdä, meyvalık², musaafiri.

54

Teksti okuyun, parantezalarda adlıkları läüzımnı formada kullanarak. Öz fikirini açıklayın.

Aslan hastalanmış. Hepsi kuşlar, hayvannar daa saabisini dolaşmışlar, hatırlamışlar. Herkezin (aslan) canı acımış. Salt tilki görünmemiş. Bunu da hesap almış yabancı. (Tilki) o hiç azetmämizmiş, görmää onu istemämizmiş.

Yaklaşêr yabancı daa saabisinä da çekeder tilkiyi azarlamaa, (aslan) kin ona beslemää. Taman bu vakıt tilki (kapu) etişer da hepsini işider. Ama o korkmamış. İçänna girmiş, seläm vermiş. Aslan (seläm) almamış. Tilki başlêêr annatmaa, neçin şindiyädän dolaşmadı Canabisini. Söleer, nerelerdä gezmiş, netürlü otlar bulmuş. Bitkidä dä açıklêêr ilaçcının laflarını: „İstärsä aslan alışmaa, bir diri (yabancı) derisini soysun, sarılı onunnan birkaç gün yatsın”.

Aslan o saat (yabancı) üstünä abanêr. Şunun derisini soyêr, tezicik onunnan sarılêr.

- Adlıkları yazın, hallarını gösterin.

§ 9. K konsonnan bitän çokkısımnı adlıkların hallanması

55

Gözdän geçirin tablişayı. Aazdan cuvap verin, angı adlıklar girerlär 3-üncü hal-
lanmak tipinä hem neçin.

Hallar	Kalın vokallı adlıklar			Afikslär
Temel	sokak	saalık	soluk	
Saabilik	soka- an	saalı- ın	solu- un	-an,-ın, -un
Doorudak	soka- a	saala- a	sola- a	-a
Gösterek	soka- a	saalı- ı	solu- u	-a, -ı, -u,
Erlik	sokak- ta	saalık- ta	soluk- ta	-ta
Çıkış	sokak- tan	saalık- tan	soluk- tan	-tan

- Annadın, nicä hallanêrlar adlıklar, angıları k konsonnan biterlär.

Hallar	İncä vokallı adlıklar			Afiksler
Temel	erik	çiçek	güzlük	
Saabilik	eri- in	çiçä- än	güzlü- ün	-in,-än,-ün
Doorudak	erä- ä	çiçä- ä	güzlä- ä	-ä
Gösterek	eri- i	çiçä- ä	güzlü- ü	-i, -ä, -ü
Erlik	erik- tä	çiçek- tä	güzlük- tä	-tä
Çıkış	erik- tän	çiçek- tän	güzlük- tän	-tän

K konsonnan bitän çokkısımnı adlıklarda saabilik, doorudak hem gösterek hallarda **k** konson düşer. Hep bu hallarda **k** konsonun önündä bulunan vokal **e** döner **ä** vokala (**e/ä**).

Hesaba alın: **-ak, -ek** kısımlarlan bitän adlıklarda doorudak hem gösterek halların formaları (afiksleri) birtürlüydür: saçak – (neyä?) saçaa, (neyi?) saçaa; dübek – (neyä?) dübää, (neyi?) dübää.

56

Verilmiş adlıkları aazdan koyun saabilik, doorudak hem gösterek hallara, açıklayarak onnarın afikslerini.

Saalık, sülük, karık, **yumacık**, körük, blezik, soluk, **bulutçuk**, kaşık, yastık, ipek, çiçek, **güneşçik**.

- Nışannı adlıklar angı formada bulunêrlar?
- Bulun onnarın temelini.
- Angı hallanmak tipinä girer bu adlıklar?

57

Yazın laf birleşmeleri, adlıkları kullanın küçüldek formasında.

Şalvir uşak, gözlü kuş, akıllı pali, eşil ot, incä dal, küçük ev, dar köprü, körpä çiçek, sıcak lüzgär, toprak çölmek.

Adlıkların küçüldek forması düzüler **-çık, -çik, -cak, -çak; -caaz, -çaaz, -cääz, -çääz** afikslärlän düzüler. Onnar hepsicii hallanêrlar, nicä **k** konsonnan bitän adlıklar.

Örnek: S.h. güneşçiin, evceezin, bulutçuun, kuşcaazın.

58

Kısadan yazın *bir* tekst „Benim kardaşım” ya da „Benim kızkardaşım”.

Yardımcı laflar: boy, gözçääz, saç, kulak, surat, kirpik, pelik, sesçääz, gülüş, bakış, şennik: şiretlik.

- *K konsonnan adlıkların altlarını çiziz, açıklayarak afikslerin dooru yazılmasını.*

59

Okuyun. Bulun teksttâ adlıkları, angıları konsonnan hem vokallan biter. Açıklayın aazdan, neylän başkalanêr onnarın hallanması.

Ayıcıkları yıkamak

Gür daayın içindän derenin boyuna çıkêr anaç ayı iki şen ayıcıklan.

Mamusu tutêr ayıcın² birisini dişlerinnän ensesindän da başlêêr onu, daldırıp su içinä, çalpalamaa. Ayıcık çıvdırêr, isteer boşanmaa, ama mamusu salvermeer onu, taa islää yıkamayınca. İkinci ayıcık korkudan toparlanêr kaçmaa daa içinä. Ama mamusu onu etişer geeridän, şamarlêêr da sora – su içinä.

Ayıcıklar² ikisi dä çok kanaat¹ kaldıydılar yıkanmaktan, çünkü o günü hava pek sıcaktı. Onnar sa yazı-kışı o kalın şubalarlan gezerlär. Su onnarı pek islää serinnettiydi. Vardı nicä genä ayıcıklar kaçınısınar, oynaşsınar, şımarsınar.

1. Neçin mamusu zorlan yıkamış ayıcıkları?
2. Nedän ayıcıklar kanaat kaldılar?

anaç – ana;
kanaat kalmaa – ii kefä gelmää;
toparlanmaa – hızlanmaa.

60

Okuyun. Parantezaların içindä duran adlıkları läüzımnı formaya koyun.

Dädu hem unukası

Dädu baa çotuklarını (tellär) baalêêr.

– Dädu-u! – uzaktan baarêr unukası. – Düzsänä benim biçikletamı. Sinciri koptu.

– Düzeyim, Sandicik, ama gözlüksüz bişey görmeerim.

Sandicik kaçarak gider içeri (gözlüklär) aaramaa. Aarêêr (içer), ama bulamêêr. Aarêêr (kufnä) – bulamêêr. Aarêêr büyük (ev) (dolap) içindä, üstündä, (pat) altında – bulamêêr. Bir dä aklısına geler, ani dädu ilersi (gün) tavanda (booday) çalkamış. Pinmiş (tavan). Açan bakmış – (dädu) (gözlükleri) kırışın üstündä, (baca) boyunda yalabıyarmışlar.

Açan Sandicik getirir (tavan) gözlükleri, dädu ona sorêr:

– Sandi, neçin sän dün aaramadın benim gözlüklerimi, açan bän sana yalvardım, ama şimdi ölä pek tez buldun onnarı?

Sandicik kızarmış, ama cuvap bu soruşa bulamamış².

1. Neçin dădu tutunmamış düzmăä unukasının biçikletasını?
2. Neredä Sandicik aaramış hem bulmuş dădunun gözlüklerini?
3. Nicä annêêrsınız dădunun soruşunu?

kiriş – balka, evin genişliinä koyulan tavana aaç güüdesi.

- Adlıkları yazın, hal afikslerini nişannayın.
- Angı laflarda vokal dönmesi oldu? Çizin o vokalların altını.
- Angı lafta konson dönmesi oldu? Aazdan hallayın o adlı.

61

Verilmiş adlıkları saabilik, doorudak, gösterek hallarda yazın, afiksleri açıklayın.

Dădu, ateş, pelivan, aylä, kalem.

Gagauz dilindä var çok laf, angıları alınma başka dillerdän. Yabancı laflar hallanêrlar bitki vokala ya konsona görä hem bitki kısmın vokalına görä.

Örnek: musaafir – musaafiri, mali – malinin, telefon – telefonda, zaamet – zaameti.

§ 10. Adlıkların saabilik forması

Şiiri okuyun.

darsımaa
yastık

ANAM

Aklımdaysın, aklımda,
Raatsız benim öz **anam**,
Çiili gözlän kapuda,
Can, canımsın, öz ana!
Darsıdın, uzak anam,
Kendini korumadın,
Bukanı verdin bana,
Can, canımsın, öz ana!
Yırac ta olsam evdän,
Aklım yannaşık sendä,
Kuş olup, uçsam sana,
Can, canımsın, öz ana!

Gel söyleyim **kefimi**,
Gel öpeyim **elini**,
Olayım yastık sana,
Can, canımsın, öz ana!
Pek uçêrsın **gözümdä**,
Sıcak ekmek elindä.
Raatsız hem darsık anam,
Canımdaysın her zaman!
Olsa da yollar uzun, –
Unutmêêr seni **oolun**.
Hoş sabaayım, al **danım**,
Öz anam, canım, **canım**.

Nikolay Baboglu

1. Nicä annêêrsınız lafları „raatsız”, „çiili gözlän”, „uçêrsın gözümdä”?
2. Neylän benzeer her bir ana avtorun anasına? Açıklayın kendi fikrinizi.
3. Bulun şiirdä artistik kolaylıklarını, onnarın maanalarını açıklayın.
4. Aazdan hazırlayın birär yazdırma kendi analarınız için.

- *Bulun nişannı adlıkları. Angı halda onnar bulunêrlar?*
- *Nişannı adlıklrda bulun afiksleri. Düşünün, neyi onnar göstererlär?*

Gagauz dilindä adlıkların var saabilik forması, angısı gösterer predmetin saabisini üz tarafın-dan: I, II ya III üzdä. Bu forma belli eder, kimin ya da neyin (*benim, senin, onun, bizim, sizin, onların*) saabiliindä bulunêr predmet.

Örnek: *can – can-ım, boba – boba-m, uşak – uşa-am, tarla – tarla-m.*

Saabilik forması kullanılêr birlik hem çokluk sayısında.

Adlıkların saabilik afiksleri (temel halda)

Üzlär	Konsonnan bitän	Vokallan bitän	K konsonnan bitän

Birlik sayısı

I	-ım (-im); -um (-üm)	-m	-am (-äm); -ım (-im); -um (-üm)
II	-ın (-in); -un (-ün)	-n	-an (-än); -ın (-in); -un (-ün)
III	-ı (-i); -u (-ü)	-sı (-si); -su (-sü), -yı (-yi)	-a (-ä); -ı (-i); -u (-ü)

Çokluk sayısı

I	-ımız (-imiz); -umuz (-ümüz)	-mız (-miz); -muz (-müz)	-amız (-emiz); -ımız (-imiz); -umuz (-ümüz)
II	-ınız (-iniz); -unuz (-ünüz)	-nız (-niz); -nuz (-nüz)	-anız (-eniz); -ınız (-iniz); -unuz (-ünüz)
III	-ı (-i); -u (-ü)	-sı (-si); -su (-sü), -yı (-yi)	-a (-ä); -ı (-i); -u (-ü)

62

Verili lafları kóyun saabilik formasının III üzünä. Açıklayın saabilik formasında bulunan adlıkların dooru yazılmasını.

Alma, yazal, yıldız, kızkardeş, boba, üüredici, kiyat, güneş.

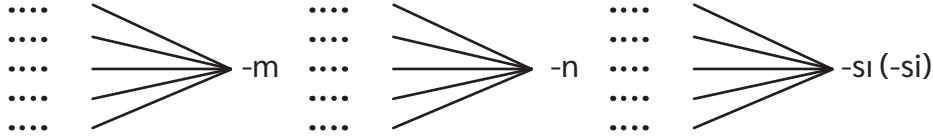
63

Okuyun teksti, bulun saabilik formasında duran adlıkları, açıklayarak, angı üzdä hem sayıda durêrlar.

Bän pek severim benim anamı. Severim onun gülüşünü, gözäl gözlerini, nazlı, sıcak ellerini. Mamumuz koruyêr beni hem kardaşımı. O baaşlêêr bizä kendi ana sevdasını, yalpıklını, iiliini.

64

Kóyun noktaların erinä adlık, ekläyin verilmiş afiksleri. Angı sayıda hem üzdä onnar durêrlar? Örnää görä tefterinizä yazın.

Örnek: Ana^{ân} (I üz, bir. s.).

65

Okuyun cümleleri. Bulun saabilik formasında duran adlıkları hem açıklayın onnarın üzünü, sayısını hem halını.

Bir vakıtlar Anton Pavloviç Çehov dooru demiş: „Adamda läázım hepsi gözäl olsun: üzü dä, rubası da, canı da, fikiri dä”. Rubalarınız olsun ütüyä urulmuş. Koriyasınız kendi rubalarınızı hem ayak kapılarınızı, bakasınız, ki herkerä olsunnar pak. Siz artık kendiniz läázım beceräsiniz yıkamaa basmanızı, yakanızı, çoraplarınızı.

§ 11. Saabilik formasında adlıkların hallanması. Konsonnan bitän adlıklar

66

Teksti yazın, durguçluk nişannarını koyun. Konsonnan bitän adlıkları bulun, lafların üstündä hallarını yazın.

Çoktan, taa evelki vakıtlarda, ihtâr¹ indeeť açmıştı unukasına bir yaşamak dooruluunu: „Her bir insanın² içindä gider düüş, angısı benzeer iki canavarın düüşmesinä. Bir canavar o fenalık – çok görmäk haseetlik yalannar acıtmaklar üfkelär...İkinci canavar o ilik – sevgi umut dooruluk cana yakınnık cömertlik² inan...”

dooruluk
cömertlik
cana yakınnık

Bu laflar dokundular uşaan üreenä. Düüşünüp, o sordu:

- E angı canavar enseer bitkidä?
- Herzaman enseer o canavar, angısını sän besleersin.

1. Tekstin temasını açıklayın.
2. Indeeťin laflarını okuyun da açıklayın, nicä onnarı annêêrsınız.

67

Gözdän geçirin tablişayı. Aazdan cuvap verin, nicä hallanêrlar saabilik formasında konsonnan bitän adlıklar.

Kalın vokallı adlıkların saabilik formasında hallanması

	I	II	III	I	II	III
T.h.	dostum	dostun	dostu	dostumuz	dostunuz	dostu
S.h.	dostum- un	dostun- un	dostu- nun	dostumuz- un	dostunuz- un	dostu- nun
D.h.	dostum- a	dostun- a	dostu- na	dostumuz- a	dostunuz- a	dostu- na
G.h.	dostum- u	dostun- u	dostu- nu	dostumuz- u	dostunuz- u	dostu- nu
E.h.	dostum- da	dostun- da	dostu- nda	dostumuz- da	dostunuz- da	dostu- nda
Ç.h.	dostum- dan	dostun- dan	dostu- ndan	dostumuz- dan	dostunuz- dan	dostu- ndan

İncä vokallı adlıkların saabilik formasında hallanması

	I	II	III	I	II	III
T.h.	evim	evin	evi	evimiz	eviniz	evi
S.h.	evim- in	evin- in	evi- nin	evimiz- in	eviniz- in	evi- nin
D.h.	evim- ä	evin- ä	evi- nä	evimiz- ä	eviniz- ä	evi- nä
G.h.	evim- i	evin- i	evi- ni	evimiz- i	eviniz- i	evi- ni
E.h.	evim- dä	evin- dä	evi- ndä	evimiz- dä	eviniz- dä	evi- ndä
Ç.h.	evim- dän	evin- dän	evi- ndän	evimiz- dän	eviniz- dän	evi- ndän

68

Adlıkları *dost*, *güneş* hem *yıldız* koyun saabilik formasına da hallayın birlik sayısında. Adlıklarla kurun *birär* cümlä da yazın tefterinizä.

69

Teksti yazın, parantezalarda verili adlıkları läüzımnı formaya koyun.

Pelivan

(Gagauzlar) pelivan sayılêr o adam, kim pek kaavi. İnsannar söleerlär kaavi adam için: „pelivan kuvetli”! Var nicä işitmää ihtär (gagauzlar), ani (küülär) varmış adamnar, an-

pelivan
hamal

gıları kaldırmış arkasında (taliga) üklü çuvalları. Varmış pelivan adamnarı, angıları kaldırmışlar (beygir) omuzlarında. Annadêlar o adamnar için, angıları işlârmış hamal, ani ükledârmişlâr arkasına üç çuval dolu boodaylan. Cenktä dä kim ensârmiş (duşmannar) düüşmektä, ona da deerlâr „pelivan adam”.

Vokallan bitän adlıklar

70 Teksti okuyun. Annadın, nicä Goguş yardım edärdi Tudorka babuya.

Benim yardımcım

Goguşların yanında yaşardı bir babucuk². O diildi okadar ihtâr, nekadar yufkaydı. O insana kâr yarım bakır su da zor gelärdi geçirmää. Gücülä gezärdi Tudorka babu.

Goguş, bir gün gördüynän, nicä babu gücülä sürüner yarım bakır suylan sokakta, çıktı ona karşı da dedi:

– Ya ver bana o bakır, götüreyim.

– Saa ol, uşaa! Allaa saalıcaanı versin! – dua etti babu.

Ozamandan beeri: oduncuk mu yarmaa, birbişey kaldırmaa mı, erindän mi diiştirmää... – babu, sakınmadaan, danışardı Goguşa. Tudorka babu bilärdi, ani Goguş – ii ürekli çocuk, yardımnayacak.

Ne, ne, ama herkerä, iştän sora, Goguşa birbişey verärdi hem şükür edärdi, deyip:

– Saa ol, benim yardımcım!

1. Siz dä yardım edersiniz mi büklerä? Annadın.

- *Bulun teksttä saabilik formasında adlıkları, üzünü hem sayısını söläyin.*

71

Gözdän geçirin tablîtayı. Aazdan cuvap verin, nicä hallanêlar saabilik formasında vokallan bitän adlıklar.

Kalın vokallı adlıkların saabilik formasında hallanması

	I	II	III	I	II	III
T.h.	yortum	yortun	yortusu	yortumuz	yortunuz	yortusu
S.h.	yortum - un	yortun - un	yortusu - nun	yortumuz - un	yortunuz - un	yortusu - nun
D.h.	yortum - a	yortun - a	yortusu - na	yortumuz - a	yortunuz - a	yortusu - na
G.h.	yortum - u	yortun - u	yortusu - nu	yortumuz - u	yortunuz - u	yortusu - nu
E.h.	yortum - da	yortun - da	yortusu - nda	yortumuz - da	yortunuz - da	yortusu - nda
Ç.h.	yortum - dan	yortun - dan	yortusu - ndan	yortumuz - dan	yortunuz - dan	yortusu - ndan

İncä vokallı adlıkların saabilik formasında hallanması

	I	II	III	I	II	III
T.h.	ayläm	ayläñ	aylesi	aylemiz	ayleniz	aylesi
S.h.	aylem - in	aylen - in	aylesi - nin	aylemiz - in	ayleniz - in	aylesi - nin
D.h.	aylem - ä	aylen - ä	aylesi - nä	aylemiz - ä	ayleniz - ä	aylesi - nä
G.h.	aylem - i	aylen - i	aylesi - ni	aylemiz - i	ayleniz - i	aylesi - ni
E.h.	aylem - dä	aylen - dä	aylesi - ndä	aylemiz - dä	ayleniz - dä	aylesi - ndä
Ç.h.	aylem - dän	aylen - dän	aylesi - ndän	aylemiz - dän	ayleniz - dän	aylesi - ndän

72

Verili adlıkları yazın saabilik formasında II üzdä birlik sayısında. Düzün onnarlan birär cümlä.

Sofra, derä, ayna, köprü, boba, ana.

73

Verili adlıkları yazın, onnarın üzünü hem sayısını belli edin.

Anam, yortumuz, saabisı, yavrusu, suları, küüyünüz, sofranız, yardımcın.

74

Okuyun teksti, bulun saabilik formasında duran adlıkları, açıklayarak, angı üzdä hem sayıda durêrlar.

Hederlez – halk yortusu

Hederlez¹ – evelän kalma bir halk yortusu, angısı baalı hayvancılık² zanaatınan hem çiftçiliklän. Çobannar alêrlar insannardan koyunnarı otlayacıklara hem annaşêrlar malın saabilerinnän ödek için.

Bu gün uşaklar çekilerlär kantarda, boylarını ölçeerlär. Onnar ilenerlär sallangaçta çekineräk, ani taa kolay olsun bütün yaz işlemää. Hederlez günündä yakışardı ilk kerä bu yılda taazä piinir imää. Herbir insan lääzımdı çii süt içsin malların saalı için. Hederlezdä at yarışması geçer.

İşi tamannayın evdä.

1. Angı günü Hederlez bakılêr?
2. Sizin aylenezdä ya da küüyünüzä nicä Hederlez bakılêr? Annadın.
3. Yazın bir kutlamak Hederlez günü için. Verili lafları kullanın saabilik formasında: *saalık, birlik, kuvet*.

K konsonnan bitän çokkısını adlıklar

75

Teksti okuyun. Nedä evelki vakıtlarda tutardılar imekleri? Büünkü günnerdä küpleri insannar kullanêrlar mı?

Çölmekçilär

Herbir gagauzun evindä var maaza, neredä durêrlar küplär, dolu piinirlän, sızırmaylan, domuz yaayınnan. Kim sever tatlı, o hazırlarmış uşaklara bal küpü, pekmez küpü. Küçük küpçeezdä tutêrlar koyun südündän hem inek südündän yuurt. Toprak küp, toprak çölmek, toprak çanak, toprak tuzluk – bu kapları gagauzlar kullanardılar üzlän yıl.

maaza
pekmez
usta

Çiftçi bir ayledä yoktu nicä insanca yaşamaa, yoksa sendä küçük çölmeklär, neredä yapêrlar yuurt, toprak küp, nereyi koyêrlar kış için piinir. Hepsi bu kapları yapêrlar topraktan, angısını var nicä yuurmaa hamur gibi. Bu iş için lâazım bir maasuz toprak, kırmızı toprak. Bu toprakta var plastika, o üzerä ustalar yapêr türlü gözäl kaplar.

Stepan Bulgar

- Bulun teksttä konsonnan bitän adlıkları. Koyun onnarı saabilik formasının I üzünä birlik sayısına.
- „Çölmekçilik” zanaatı için bir aaraştırmaa hazırlayın. Bu soruşlara cuvap edin:
  - ✓ Nedän hem nicä yapardılar çölmekleri?
  - ✓ Nesoy kapları yapardılar çölmekçilär?
  - ✓ Büünkü gündä bölä küplär kullanılêr mı?

76

Gözdän geçirin tablişayı. Aazdan cuvap verin, nicä hallanêrlar saabilik formasında k konsonnan bitän adlıklar.

Kalın vokallı adlıkların saabilik formasında hallanması

	I	II	III	I	II	III
T.h.	uşaam	uşaan	uşaa	uşaamız	uşaanız	uşaa
S.h.	uşaam -in	uşaan -in	uşaa -nin	uşaamız -in	uşaanız -in	uşaa -nin
D.h.	uşaam -a	uşaan -a	uşaa -na	uşaamız -a	uşaanız -a	uşaa -na
G.h.	uşaam -ı	uşaan -ı	uşaa -nı	uşaamız -ı	uşaanız -ı	uşaa -nı
E.h.	uşaam -da	uşaan -da	uşaa -nda	uşaamız -da	uşaanız -da	uşaa -nda
Ç.h.	uşaam -dan	uşaan -dan	uşaa -ndan	uşaamız -dan	uşaanız -dan	uşaa -ndan

İncä vokallı adlıkların saabilik formasında hallanması

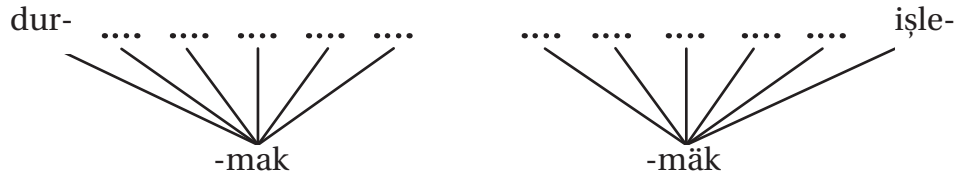
	I	II	III	I	II	III
T.h.	eriim	eriin	erii	eriimiz	eriiniz	erii
S.h.	eriim -in	eriin -in	erii -nin	eriimiz -in	eriiniz -in	erii -nin
D.h.	eriim -ä	eriin -ä	erii -nä	eriimiz -ä	eriiniz -ä	erii -nä
G.h.	eriim -i	eriin -i	erii -ni	eriimiz -i	eriiniz -i	erii -ni
E.h.	eriim -dä	eriin -dä	erii -ndä	eriimiz -dä	eriiniz -dä	erii -ndä
Ç.h.	eriim -dän	eriin -dän	erii -ndän	eriimiz -dän	eriiniz -dän	erii -ndän

Adlıklarda *kapak, çiçek, çölmek; erik, pelik, eşik* k konson saabilik formasında düşer: *topra-am, çotu-um, kaşı-ım, eri-im, peli-im*.

77 Verili adlıkları yazın saabilik formasının III üzündä.

Çölmek, çelik, toprak, kuşak, köpek, ilik, birlik.

78 Ekläyin adlıkların etişmäz payını.

79 Verili adlıkların üzünü hem sayısını yazın. Düzün bu laflarlan *birär* cümlä.

Kalpaam, uşaa, çiçeeniz, saalınız, çocuumuz, pamuu.

80 Okuyun teksti. Noktaların erinä etişmeyän afiksleri ekläyin, halı belli edin.

En ilk gemi – o bir aac güüdesiydi. Adam ona pinärmiş atlı da varmış nicä derenin bir tarafın... öbür tarafın... üzeräk geçsin. Vakitlar geçmiş, da sora başlamışlar aac... içi-ni oymaa. Olmuş kayık. Ama kayı... hızlılını zeedelemää deyni, başlamışlar kullanmaa kürekler... hem bezleri. Bööük bezli gemilär kimär kerä haftaylan durarmışlar erindä de-niz..., bekleyeräk, lüzgär çıksın, ya da **kayarmışlar** heptän başka taraf... Bitki-bitkiyä peydalanmış **buulan** motorlu gemi, angısı varmış nicä gitsin, nezaman isteer hem nere-yi isteer. Ama tanımayan çok natura oluşlarını ozamankı adam sanmış, ani onu şeytan-nar haydêêr, da kırmışlar. Sora peydalanmış buulan motorlu hem bezli gemilär.

- Nışannı lafların maanalarını bilersin mi? Tekstin yardımınnan onnarı açıklayın.

§ 12. Adlıkların morfolojiya analizi

81

Teksti okuyun, temasını açıklayın. Kimin adını pınarlara koyarmışlar? Nesoy adet varmış gagauzların arasında?

İvançu sesirgenardı ölä, sansın o bir masal seslärdi. Onun fışkan gibi fikircii şindiki zamanda adım-adım bütün dünneyi kavramaa savaşırdı.

– Bu çukur taşları, ani topladık, sizin pınara deyni mi? – kesip dädunun düşünmeklerini, sordu İvançu.

– Şüpele olansın, – gülümseyerek, raat cevapladı adam.

– Sän dä mi, dädum, isteersin, ani Kopkuyda senin adında bir pınar peydalansın? – dikilip adamın önündä, fırladı İvançu.

Adam seslän başladı gülmää:

– İsteersin mi, pınarı başardıynan, ona İvançu pınarı ad kuracez? – denedi adam oolunu.

– İstämeerim, – utancak iildip kafasını, dedi uşak. – Bän pek az taş topladım.

– Bilersin, İvançu, bizim gagauzların arasında eveldän taa şindiyädän bir adet kalmış. Eer sän kendini gagauz-türk sayarsaydın, yaşamanda üç iş başararsın läüzim. İlkin bir ev kurasın oollarına. Sora bir fidan koyasın, onun da altında pınar kazasın, serin suylan insanı sevindirärsin. Bu işleri tamannarsaydın, kendini saygılı adam say. İnsan da seni unudamayacak.

Nikolay Gotışan

sesirgenmaä – prisluşivat'sa;
Kopkuy – küüyün adı eskiycä;
peydalansın – bulunsun.

- *Bulun teksttä kendili adlıkları, onnarın dooru yazılmasını açıklayın.*
- *Cannı adlıkları bulun, soruş onnara koyun.*
- *Bitki abzaţta bulun adlıkları, onnarın hallanmak tipini hem halını söläyin.*
- *İlk cümledän adlıkları çıkarın, saabilik formasında I üzdä çokluk sayısında yazın.*
- *Bir adlı hallayın, hal afikslerini nışannayın.*

82

Verili dialogu tamannayın da tefterinizä yazın. İki soruşlan ilerledin dialogu, onnara cevap verin.

- Sizin küüyünüzde pınarlar var mı?
- Elbetki, ...
- Neredä ... ?
- Onnarı kazardılar küüyün sokaklarında, tarlaların sınırlarında.
- Kimin adını taşıyêrlar pınarlar?
- ... .

Söz payı.

I. Temel forması.

II. Morfologiya nişannarı: adetçä mi osa kendili mi; cannı mı osa cansız mı; hallanmak tipi, hal, sayı, küçüldek forması (varsaydı), saabilik forması (üzü, sayısı) (varsaydı).

III. Sintaksis funktıyası.

Analiz örnää
İlkin bir ev³ kurasın oollarına³.

Aazdan analiz

Ev – adlık, gösterer predmeti hem cuvap eder soruşa **ne?**

İlkin, temel forması – **ev**, cuvap eder soruşa **ne?**

İkinci, var morfologiya nişannarı: adetçä, cansız, 1-inci hallanmak tipi (konsonnan bitän); burada kullanılêr birlik sayısında temel halda.

Üçüncü, cümledä onun sintaksis funktıyası – tamannık.
Kurasın (ne?) – ev.

Yazılı analiz

Ev– adlık (ne?).

I. Temel forması – **ev** (ne?).

II. Morfologiya nişannarı:
adetçä, cansız, 1-inci h.t. (konsonnan bitän), bir. s., T. h.

III. Sintaksis funktıyası: kurasın (ne?) ev.

Aazdan analiz

Oollarına – adlık, gösterer predmeti hem cuvap eder soruşa **kimä?**

İlkin, temel forması – **ool**, cuvap eder soruşa **kim?**

İkinci, var morfologiya nişannarı: adetçä, cannı, 1-inci hallanmak tipi (konsonnan bitän); burada kullanılêr çokluk sayısında, doorudak halda, saabilik formasında II üzdä birlik sayısında.

Üçüncü, cümledä onun sintaksis funktıyası – tamannık.
Kurasın (kimä?) – oollarına.

Yazılı analiz

Oollarına– adlık (kimä?).

I. Temel forması – **ool** (kim?).

II. Morf. niş.: adetçä, cannı, 1-inci h.t. (kons. bitän), çok. s., D. h., saab.f. II üz, bir.s.

III. Sintaksis funktıyası: kurasın (kimä?) oollarına.

83

Teksti okuyun. Neçin pınarın suyu sebepli sayıarmış?

Açan ilkyaz² gelir da havalar islää yısınêr, kızlar çıkêrlar küüyün kenarına. Onnar girerlär büyük çukurun içinä, orada kızçaazlar² bakırlarını doldurêrlar suylan. Çukurun³ içindä bir pınar var. Pınarın sereni yok. Su ya-kında. Kızlar sade uzadêr kolunu, onnarın bakırları tezicik suylan dolêrlar. Bu su sebepli suymuş, ondan insan imdat görürmüş. Bu suylan kızlar yıkanêrlar, benizleri biyaz olsun hem yanakları kırmızı olsun deyni. Sora burayı karılar gelir, bu sebepli suylan uşaklarını³ yıkêrlar, onnar saa olsunar hem hastalanmasınar deyni. Açan sorêrsın, neçin bu suyu sebepli bulêrlar, onnar deerlär, ani orada kesilmiş, kıyılmış çok askerci, angıları küüyün insanını duşmandan kurtarmış.

**sebepli
seren
imdat**

„Sebepli su” legendasından

- Verili laflara teksttä sinonim bulun: **el, yardım, kazan**. Bulduu lafları saabilik hem doorudak hallarında yazın.
- Teksttän çıkarın saabilik formasında adlık, onnarın üzünü, sayısını, halını yazın.

- Saabilik formasında üç adlıklan kurun **birär** cümlä: annatma, izin hem soruş.

84

Teksti okuyun. Ne o ilik hem ne o fenalık, açıklayın.

İilik hem fenalık

Sıncap atlayarmış daldan dala da düşmüş kâr uyu-
yan canavarın üstünä. Canavar ansızlıktan yukarı çüü-
müş, üfkedän sıncabı imää istemiş. Sıncap istemiş yal-
varmaa ona:

– Salver beni!

Canavar demiş:

– İslää, bän seni salverecäm, ama sän
bana söyleyecän, neçin siz, sıncaplar, ölä şen-
siniz. Beni herkerä sıklet alêr. Ama nekadar
sizä bakêrım – siz orada, aaçların üstündä,
atlêêrsınız hem şennenersiniz.

Sıncap demiş:

– İlkin salver beni aacın üstünä, da
bän sana oradan verecäm cuvap, zerä bän
sendän korkêrım.

Canavar salvermiş, yapmış sıncabın
istediini. Sıncap, pindiynän aacın tepesinä,
demiş:

– Senin onuştan sıkılêr canın, neçinki sän fenaysın. Fenalık senin içini yakêr. Ama
biz herkerä şeniz onuştan, ani ii ürekliyiz, kimseycää fenalık yapmêêriz.

Lev Nikolayeviç Tolstoya göre

atlêêrsınız
yakêr
sıklet
ürek

1. Nesoy bela gelmiş sıncabın başına?
2. Nesoy şartlan canavar salvermiş sıncabı?
3. Neçin canavarı herkerä sıklet alêr?
4. Neçin sıncaplar herkerä şen?
5. Bulun tekstin temasını, öz fikirini.
6. Teksti paylara bölün: **çeketmesi, temel payı, bitkisi.**

- Verili laflardan adlık düzün da onnarın afikslerini nışannayın: **şen, cuvap, ii, demää, aaç.**
- Bulun teksttä **üç** adetçä adlık, onnarın hallanmak tipini açıklayın.
- Cansız adlıkları bulun, soruş onnara koyun da hallarını söläyin.
- İlk cümledän bir adlı çıkıarın, saabilik formasına koyun.
- Bir canını adlık teksttän çıkıarın da morfologiya analizini yapın.

Uydurulma yazısı

§ 1. Yaşamaktan annatma

Okuyun annatmayı.

KARPUZ

Vasicik hem Mäluş дәdu dostlaşardılar bir vakıt. Dost olduydular onnar ilk yazın, bir pazar günü, açan Vasicik girdiydi aralıktan kerestä kesmäk yapısına da oturardı yongalar üstündä. O okuyardı bir kiyatçık. Güneş mayıl yısıdardı. Vasicik hiç şüpelenmäzdi, ani burada var nasıl bekçi onu bulsun. Da o dapturu geldi, açan işitti:

– Ne aarêêrsın sän burada?

Vasicik korkudan kaçırđı kiyatçı elindän. Önündä durardı Mäluş дәdu, hiç diil fena gülümseyäräk. Bu gülüş uşaan üreeni erinä koydu. Mäluş дәdu kaldırdı erdän Vasiciin kiyatçıını da sildi tozu aucunnan.

– İslää mi kiyat?

– Pek!

– Bän sä okumaa bilmeerim...

Onnar başladılar lafetmää, da Vasicik annadı, ani дәdu Mäluş hiç diil fena adam.

Hava kurulmuştu islää, göktä bir bulut yoktu, gün yısıdardı isleedän. Vasicik koydu koltuuna kiyadı da dedi, ani evä gidecek. Dәdu Mäluş ama sordu:

– Beygirleri görmää isteersin mi?

– İsteerim, e ne-e...

Dәdu açtı damın kapusunu, da onnar girdilär. Burada ahırda durardı iki bala-ban beygir. Onnar cingırdadardılar sincirlärlän da, alatlamayarak, alafı „uurt-uurt” çiiinärdilär. Açan trakladı kapu, samandan kalkıverdi bir kızılıgıt kulicik. O tupurdattı kara tırnaklarınnan da fırladı dışarı. Vasicik tä çıktı onun ardına. Kulicik kaçınardı dolay-dolay aul içindä.

– Var mı nasıl çekinmää kuliciktä atlı? – sordu Vasicik.

– Sän ne! Onun beli körpä taa, kırılınsın var kolayı. İstärsän, bän seni atlı pindirecäm şargu beygirä?

– Elbetki, isteerim!

Mäluş дәdu çıkardı şargu beygiri aula da yardım etti Vasicää, atlı pinsin.

O günü Vasicik doyunca çekindiydi beygirdä...

...Yazın, bir gün, açan şkola uşakları kanikula kolverdiydi, Vasicik o kerestä auluna geldi. İşlenir günüydü, insan çok vardı. Onnar ükledärdilär taftaları taligalara hem maşinalara da sokaa çıkardılar. Bu zaman Mäluş дәdu дә işä geldi. O bekçiydi burada.

Görüp Vasicii, sevindi da, yaklaşıp, dedi onun kulaana:

– Hadi, gidecez benimnän, дә nesä gösterecäm sana...

Onnar geçtilär auldan yapı ardına, näända sık-sık otlar bümüştü. Dәdu durdu da bakındı her tarafa. Sora iildi дә araladı buryannarı ellerinnän. Vasicik tä iildi orada bir küçücük karpuzçuk vardı. O örtülmüştü otlarlan, görünmäzdi.

– Ya, ne islää karpuzçuk – sevindi Vasicik.

– Açan büüyecek, ikimiz iyecez onu. Annaştık mı? Ama kimsey bilmesin, – dedi dădu.

Onnar genă örttülăr karpuzçuu da gittilăr.

Bundan sora onnar vakıttan-vakıda dolaşardılar karpuzu da hep ölçärdilăr, nekadar büümüş...

Geldi bir gün, açan Măluş dădu urdu tırnaannan da dedi, ani tezdă karpuz kan içli olacek.

Sentäbridă Vasicik, bir pazar günü, açan kimsey yoktu, geldi o kerestă yapısına da buldu dăduyu orada. O oturardı bir skemneciktä. Biraz kefsizdi.

– Dădu, ha, gidelim karpuzu imăä!

– Karpuz yok...

– Nasıl yok?!

Dădu kısı omuzlarını. Onnar gittilăr yapı ardına. Dădu ilmedi. Sade Vasicik diz çöktü da ellerinnän yaydı sararmış otları. Ama gördü orada sade kurumuş kökeni...

– Sölä bare dooru, Vasicik, sän mi kopardın karpuzu?

– Yok, dădu, koparmadım!

– Ha, yok bişey, kim idi karpuzu, onun saalına olsun, – dedi dădu, ama sora genă sordu kendi-kendisinä gibi: „Ama kim koparsın onu?”

Onnar çıktılar sokaa. Dădu durdu da bastonuna abandı. Vasicik yollandı gitmăä.

– Ama sölä, karpuz kan içliydi mi, tatlıydı mı? – ardına sordu Măluş dădu...

Stepan Bulgar

yonga – taftadan ufacık kıymıcıkları;

kerestă – aaç, tafta materialları;

kerestă kesmek yapısına – yapı, neredä aaçları yarêrlar, rendeleeerlăr, keserlăr;

şüpelenmăzdi – düşünmăzdi, aklından geçirmăzdi;

bekçi – bekleer varlı;

dapturu geldi – korktu;

ahır – hayvannara imeeyi koymaa deyni tertip;

kızılğıt – mor renktä;

dam – yapı hayvannar için;

cıngırdadardılar sincirlärlän – ses çıkardı (cıngır – ses uydurması);

tupurdattı – erindä urdu ayaklarınan (tupur – ses uydurması);

şargu beygir – bulanıy.

1. Beendiniz mi bu annatmayı? Angı epizod sizi taa çok meraklandırdı?
2. Nezaman dostlaştılar Vasicik hem Măluş dădu?
3. Nică annêêrsınız lafları „Bu gülüş uşaan üreeni erinä koydu”?
4. Sanki neçin dădu Măluş bilmeer okumaa?
5. Nezaman çocuk annadı, ani dădu Măluş hiç diil fena adam?
6. Kimi gösterdi dădu Vasică? Neyä pek sevindi çocuk?
7. Nică duyêr kendini Vasicik bu gün?
8. Ne için annaşmışlar Vasicik hem Măluş dădu? Taa bir sıra okuyun o paycaazı.
9. Ama sentäbrinin bir günündä nelăr olmuş?

10. Kurumuş kökeni karpuzsuz gördüynän, Mäluş dädu ne demiş?
11. Düşünün da söläyin, Vasicik Mäluş däduya verdii lafinı tutmuş mu?
12. Kim idi karpuzu? Siz nicä düşünersiniz?
13. Annatmanın sonunu siz nasıl vardı nicä diiştiräsiniz?

Annadın Vasiciin adından tekstin içindekiliini, nicä yaşamaktan bir oluş için.

- *Angı üzdän kurdunuz annatmanızı?*

1

Mäluş dädunun adından açıklayın annatmanın içindekiliini, nicä yaşamaktan bir oluş için.

- *Annatmanın sonunu kendiyä kurun.*

2

Okuyun verili teksti.

Bir gün Ani hem Maşi şkoladan gelärmış. Taman bu vakıt bir babucuu dolu kazan-
nan görmüşlär.

- Hadi biz yardım edelim.
- Buyurun, – sevinmiş ihtär karı.
- Ver, bän taşıyacım, – tutunmuş kazandan Ani.
- Bän alacam! – baarmış Maşi.
- Neçin sän? – üfkelenmiş Ani.
- Ama bän ilkin uzandım kazana, – söylemiş Maşi.
- Vermeyecän, bän isteerim! – sesini üüselmiş Ani.
- Bana ver!...

Babucuk durmuş, seslemiş, nicä kızçaazlar dartışêrlar, almış kazanı da yollanmış
evä. Ama Ani hem Maşi bunu denämemişlär. Onnar taa çok vakıt kavgalaşmışlar, kim
kazanı taşıyacak...

- *Annatmanın içindekiliini hesaba alarak, cuvap edin soruşlara.*

1. Neyi bän bu teksttä beendim?	2. Ne çekti benim dikatımı?	3. Ne için bän istärdim taa derindän bilmää?	4. Neyi bu teksttä bän isteerim diiştirmää?

3

**Okuyun üürenicilerin bildirimnerini. Angısı sizin dikatınızı çekti? Nicä siz bu
uşakları görersiniz? Verin ona karakteristika, düşünmeklerinizi açıklayın. Kısa
bir cuvap yazın bildirimä, kendi hobi zanaatlarınız için annadarak.**

Severim fantastika yaratmalarını okumaa. İsteerim kiyatlarlan diişmää birkimseylän, kimin bölä merakları var.	İsteerim tanışmaa dost- larlan, kim zanaatlanêr turizmaylan, daada örüyüşlän bir grupaya toplanmak için.	Severim kendibaşına üürenmää yabancı dilleri. Aarêêrim dost, kiminnän var nicä nemğa hem ingliz dillerini barabar üürenmää hem sözleşmää.

- *Okuyun sizin annatmalarınızı.*

Aklınıza getirin!

Annatma – insanın yaşamasından bir ya da birkaç razgeliş için bir küçük epika yaratması. Yaşamaktan annatmada kendi görgünüz, düşünmekleriniz, halınız, duygularınız gösteriler. Annatma kurulêr I üzdân.

4

Kısadan hem yazılı annadın kendi yaşamanızdan bir meraklı oluş için. Kullanın verili teklifleri.

Annatmanız baalıysa bir korkunç oluşlan:

- ✓ hızlı diişilân oluşları annatmak için düzün kısa cümleleri;
- ✓ okuyucunun dikatını çekmek için kullan lafları: adım-adım, ansızdan, karannıktan, uzaktan, annamadaan h.b.

Annatmanız yumorlu razgelişlân baalıysa:

- ✓ aklınıza getirin personajları, angıları sizi güldürer;
- ✓ annatmanızı şakalı hem şen düzün.

Düşünün.

R – rol. Kimin adından sän yazacan?

A – auditoriya. Kimä sän yazacan?

F – forma. Nesoy formada sän yazacan?

T – tema. Ne için yazacan? Nesoy öz fikiri?

5

Yazın yaşamaktan bir annatma, aşaaada verili razgelişleri kullanarak. Bulun meraklı sizä deyni variantı. Var nicä kullanasınız karışık informaııyı. Gruplarda biri-birinizlân fikirlerinizlân paylaşın.

Nicä yaz kanikullarını
lagerdä geçirdiniz.

Nicä dostlarınızlan duu-
ma gününüzü geçirdiniz.

Nicä klasınızda bir
yortuya
hazırlandınız.

6

Teksti tamannayın, noktaların erinä laf ya da laf birleşmesi uydurun.

Bir gün bän gezinärdim daada da ... buldum. Yuvacıkta sa ... baarardılar. Onnar, olmalı, beklärdilär, anası gelsin da böcecik ya da kurtçaaz ... getirsin. Sevindim bän, ani buldum ... kuşçaazları, da istedim ... almaa. Taman uzattım elimi, bir dâ aaçtan ayaklarıma ... düştü bir kuş. Bän savaştım ..., ama kuşçaaz, atlayarak, beni ... sapıttı.

Kaçtım bän ..., sandım, ani kanadını kırıdı, uçamêêr. Yaklaştım kuşçaaza, ama o, ötää dooru atlayarak, ... uçtu. Döndüm bän geeri, istedim ... alayım, ama yuvacı bulamadım. Sade ..., ani ana-kuş ... butakım kurtardı.

7

Düzün yaşamaktan *bir* annatma. Ayırın yaşamanızdan bir razgeliş, oluş. Annatmanın düzmesindä verili planı kullanın.

I. Çeketmesi

Oluşun eri, zaman, pay alannar.
(Neredä oldu? Nezaman oldu? Kiminnän oldu?)

II. Temel payı

Nedän çeketti?
Ne oldu?
Neylän bitti? (*Ne oldu ilkin? Nicä ilerledi oluş? Angı momenttä oldu razgeliş?*)

III. Bitkisi

Oluş için düşünmeklär.
(*Nicä bitti beklenilmedik razgeliş?*)

- Yazın annatmanızı tefterinizä.
- **Düzün bir annatma „Benim en ilk baaşışım”. Verili planı kullanın.**

1. **Çeketmesi.** Bän tutêrım aklımda benim ilk baaşışımı.
2. **Temel payı.** Aklıma getirerim onu (*nesoy o?*): forması, rengi, büyüklüü, kullanması h.b.
3. **Bitkisi.** Unutmayacam o duygularımı, sevinmeliimi, mutluluumu, açan baaşış kablettim.

8

Resimä bakın da yaşamaktan bir annatma „Biz saklambaç oynadık” temasına görä düzün. Annatmanızı l üzdän düzün.

Verili lafları hem laf birleşmeleri kullanın: ilkyaz günü, çiçeklerin bürcü kokuları, kuşların cıvıdaması, şennik, sevinmelik, koolaşmaa, saklambaç, gümenin altında saklanmaa, ardına bakarak, evin ardında, kaçarak çıkmaa.

KONTROL EDİN KENDİNİZİ!

1 Okuyun teksti. Koyun tekstin adını.

İlkyaz. Bu yalpak hoşlu vakıdı Vanişka çoktan beklardı. Da te o geldi sı-cak günnerinnän, derelerdä³ tunuk sularınnan, türlü çiçek kokularınnan.

Her sabaa çocuk bakardı evin bacasına. Orada bildir leleklär büüttülär yavrularını da güzün uçtular o sıcak erlerä. Şindi Vanişka umutlandı genä o sevgili dostlarınnan buluşmaa, o istemäzdi kaybetsin eski dostluunu bu gözäl kuşlarlan.

Birgün, açan hava artık heptän sıçak olmuştu, Vanişka aulda doyurardı kıvrıcık kuzucuunu, havada işidildi lelek sesleri. O bakıverdi evin üstünä. Orada gezinärdi iki biyaz, uzun enseli lelek. Onnar benzemäzdiölär onun bildirki dost-larına, ama çöcucaan ureendä büüyärdi dalgalı umut. Vanişka baardı: „Kur-kur-kur-r-r!“ Leleklär³ o saat kondular onun yanına. Salt şindi o denedi, ani kuşların boynularında var onun kırmızı-biyaz martacıkları baalı. Uşak sarmaştı kuşlara da dedi: „Hoş geldiniz, dostlarım!“

Todur Marinoglu

1. Yılın angı zamanı için yazılı bu annatmada?
2. Kimi beklärmış Vanişka bu vakıt?
3. Kim kiminnän dostlaşmış?
4. Nasıl tanımış Vanişka dostlarını?
5. Nasıl buluşmuşlar dostlar?
6. Neçin baalıymış leleklerin boynularında kırmızı-biyaz martacıklar? Annadın bu adet için.

2 Aşaadaki afikslärlän eni laf kurun, tefterinizä yazın, örnää kullanarak.

...-çı	...-lık	...-nık	...-mak
...-çi	...-lik	...-nik	...-mäk
...-çu	...-luk	...-nuk	...-ma
...-çü	...-lük	...-nük	...-mä

Örnek: laf – laf-çı, süt – süt-çü, ot – ot-luk ...

3 Angı sıradaki laflara uyaceklar afikslär -caaz, -cääz.

1. Kuş, süt, tokat.
2. Uşak, diiren, kazık.
3. Bal, gül, gün.

4 Kendi temanıza görä yaşamaktan bir annatma yazın. Annatma yazmak için aklınıza getirin annatmanın nışannarını.

Surse foto și imagini: <https://www.freepik.com>; <https://pixabay.com>; <https://www.wikipedia.org>; <https://www.pinterest.com>; <https://moldova.travel>; <http://www.poemsonalltimes.ru>; <https://dzen.ru>; <https://www.industryweek.com>; <https://www.flickr.com>; <https://www.livekuban.ru>; <https://life-pelicans.com>; <https://crocodileblogger.wordpress.com>; <https://www.dascalidedicati.ro>; <https://www.drmax.ro>; <https://www.youtube.com>; <https://horseanddonkey.com>; <https://moldnova.eu>; <https://www.feedandgrain.com>; <https://medium.com>; <https://ibgts.com>; <https://www.inc.com>; <https://qph.cf2.quoracdn.net>; <https://gagauznews.com>; <https://m.facebook.com>; <https://noi.md>; <https://www.goodfon.com>

Î.E.P. Știința se obligă să achite deținătorilor de copyright, care încă nu au fost contactați, costurile de reproducere a imaginilor folosite în prezenta ediție.

Imprimare la **BAVAT-PRINT SRL**
str. Columna, 170, MD-2004, Chișinău, Republica Moldova, Comanda nr. 46.

ANNA STOLETNEÄYA
LİDİYA YUSÜMBELİ
MARİYA ÇERNİOGLO

Gagauz

dili hem literatura

